

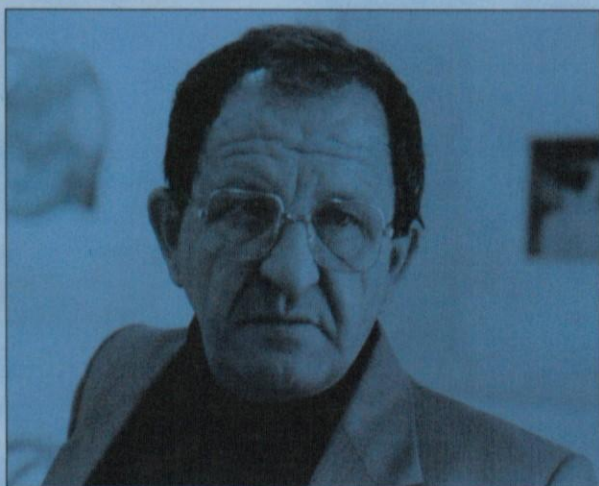
NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNIK ZA VSA
VPRAŠANJA
NA ŽIROVSKEM

LETNIK XVIII (1997)

25/26

KAZALO

UVODNIK	3
Miha Naglič: Od Ž do A: od Žirov do Amerike in Avstralije	
VELIKI INTERVJU: DR. IVAN SEDEJ (1934–1997)	8
Miha Naglič: Zakaj pa Martin po cerkvi ne gleda!?	
MALI INTERVJU: NEJKO PODOBNIK	31
Igor Kavčič: Brez njegovega štemplja ne gre nič naprej	
DELALI SO V ALPINI (TRIJE PORTRETI)	44
Milena Miklavčič: Tončka	
Milena Miklavčič: Ko človek zmore, če hoče (Darij Erznožnik)	
Milena Miklavčič: »Skojcev«, kramp, šilo in kopito (Franc Trček)	
IZ MALEGA V VELIKO MESTO	57
Primož Erznožnik: Primerjava življenja v Žireh in São Paulu	
ZAČETKI MUZEJA V ŽIREH	61
Tadeja Primožič: Muzejsko društvo v Žireh – včeraj, danes ... in tudi jutri?	
OCENE IN PREDSTAVITVE	68
Ognjen Tvrčković: Vroča glasba v sneženi noči	
Tomaž Demšar: Resna glasba v kresni noči	
Dr. Zoran Kržišnik: Jože Peternelj – Mausar, sedemdesetletnik	
Stane Kosmač: Grafike in kipi Mihaele Žakelj	
Stane Kosmač: Razstava fotografij Vlastje Simončiča	
Franček Bohanec: Dve podobi	
Marinka Svetina: O Podobah iz čipkaste preje	
Milan Vogel: Pol stoletja Alpine (Zbornik)	
Tadeja Primožič: Marija Stanonik, Štiri matere – ena ljubezen	
LEPOSLOVNI RAZDELEK	81
Desa Muck: Zgodila se mi je Poljanska dolina	
Jože Peternelj: Možatost nekoč (1–3)	
Franc Kopač: Kristalnice	
Tončka Stanonik: Ana Marija je začela pisati od začetka	
SREDICA	96
Janko Majnik: Podmorničarjev dnevnik	
Dr. Marija Stanonik: Janko Majnik, življenjepis	
ŠTEFAN MLAKAR (1885–1935), ŽIROVSKI FOTOGRAF	147
Franc Temelj: Fotograf Štefan Mlakar	
Franc Temelj: Izbrane fotografije iz zapuščine Štefana Mlakarja	
SLIKAR FRANJO KOPAČ (1885–1941)	177
Franjo Kopač: IV. Spomini na vrnitev iz ruskega ujetništva in prva leta profesorske šole	
FOTOGRAFIJA Z ESEJEM	186
Miha Naglič: Človek in stroj	
PO SLEDEH NEKEGA DOKUMENTA	189
Vladimir Pivk: Žirovska čevljarska firma in delavci v Kranju	
Vladimir Pivk: Malo za šalo, malo za res, pa vendar resnično	
ODMEVI	199
Frank Bogatay: Shame on ŽIROVSKI OBCASNIK!	
Alfonz Zajec: Dopolnila in popravki	
ŽIROVSKA PODJETNOST NEKOČ IN DANES	203
Anton Žakelj: Zadnja leta združenja obrtnikov	
Upravna enota Škofja Loka: Seznam podjetij in podjetnikov v Občini Žiri, 31. december 1996	
OGLASI	

UVODNIK

Miha Naglič

Od Ž do A: od Žirov do Amerike in Avstralije

»Najdalj v mladost mi sega vesel spomin. Čeprav sem pozneje doživel tudi žalostne trenutke, je bil prav ta veseli dogodek kot svetla špranja, ki je zmerom nekje odprta. In tako se danes bolj natanko spominjam veselih kot žalostnih dogodkov. Rodil sem se v Žireh, in taki so Žirovci: skozi življenje gredo s tihim, zadržanim nasmehom.«

Leopold Suhodolčan, Prvi škornji, 1973

»Dragi Žirovci in prijatelji Žirov! Ste se kdaj vprašali, koliko je Žirovcev, ki so v tem stoletju – tako kot svoj čas pisatelj Leopold Suhodolčan – odšli od doma in danes prebivajo raztreseni širom po svetu? Ko skušamo odgovoriti na to vprašanje, Vam hkrati pojasnimo, odkod nam Vaš naslov in čemu Vas s tem pisanjem vznemirjamo v Vaši zasebnosti.

Potrudili smo se in zbrali naslove skoraj vseh, ki so rojeni na Žirovskem, v Žireh ali bližnji okolici, v letih od 1930 do 1960 in danes živijo drugod. Skoraj 600 Vas je, v povprečju torej 20 na leto. Bi potemtakem lahko sklepali, da je od 1900 do danes šlo po svetu skoraj 2000 Žirovcev?! In če predpostavimo, da si je večina od njih ustvarila družino, potem lahko domnevamo, da so poleg »ta pravih« še ene, po svetu razsejane Žiri!

Tako se kar sami od sebe zastavita vsaj še dve vprašanji: kako kaj živite in ali je kakšna možnost, da Vas znova navežemo na domači kraj? Ponekod, zlasti v manjših krajih (na Vrsniku, v Javorjah ...), so si že omislili poseben dan v letu, ko se rojaki v velikem številu snidejo ob domačem ognjišču. Nekateri razmišljamo o nekakšnem »žirovskem lobiju«, v katerem bi se ob posameznih problemih povezali vplivni Žirovci in naredili kaj konkretnega v prid svojega kraja in občine. Tu Vam za začetek ponujamo skromnejšo, a povsem realno možnost: da se naročite na Žirovski občasnik!«

Z navedenimi odstavki sem intoniral pismo, ki smo ga letos poslali na naslove več kot 500 žirovskih rojakov, živečih zunaj domačega kraja. To pot z njimi uvajam še uvodnik v letošnjo številko. Ta je pestra kot zmeraj. Upamo, da ne boste zanikali te pogumne trditve, ko boste zbornik prelistali. Kaj prinaša, je standardno vprašanje ob vsakem novem izidu. Teme, ki bi bila osrednja, ni. Ko smo nekajkrat poskusili s tematsko številko, se je

pokazalo, da ta, ne glede na temo, zanima samo ožji krog bralcev. Ustreči pa je treba čim širšemu, po načelu »za vsakogar nekaj«.

In vendar je tu, kot zmeraj, razdelek Sredica, avtorski prispevek, ki mu je namenjena osrednja pozornost. Objavljamo Dnevnik podmorničarja. Napisal ga je pripadnik skupine drznih prostovoljcev, ki so aprila 1941 kljub sramotni kapitulaciji jugoslovanske vojske zbrali pogum in se s podmornico Nebojša skozi italijansko morsko blokado prebili iz zaliva Boka Kotorska ter po pravi odisejadi pripluli do Aleksandrije, kjer so se pridružili zavezniški mornarici. Drzni mornar in avtor teh izrednih zapisov je Janko Majnik, Žirovec (Starovaščan pravzaprav, r. 1918), ki živi v Avstraliji. Je le eden od tistih nekaj tisočev, ki so v tem stoletju tvorili »še ene, po svetu razsejane Žiri«, žirovsko diasporo.

Odhod vsakega od njih iz žirovske »Vrbe« je zgodba zase, čeprav so si po večini precej podobne. Podobne so zgodbe onih, ki so ob prelomu stoletja odhajali v Ameriko (»od Ž do A«) s trebuhom za kruhom, spet drugače podobne zgodbe teh, ki so odhajali po 2. svetovni vojni, zlasti v najrazličnejše šole, da bi prišli do boljšega kruha. Ko so se tako ali drugače izučili, so si našli delo drugod in se niso vrnili. Kraj je z njimi samo izgubljal; a to je že druga »tema«. Nekaj pa je zgodb, ki so popolnoma enkratne. Majnikova je zagotovo ena izmed njih, čeprav je tudi njega vodila »od Ž do A«, iz Žirov via Aleksandrija v Avstralijo. Berite in verjeli boste.

Če preberete njegov Čudež božičnega večera (ŽO 18, str. 103–105), boste videli, kako Janko Majnik po svoje potrjuje tisto, kar je za njim zapisal njegov rojak Leopold Suhodolčan, slovenski pisatelj: da je »veseli dogodek« iz mladosti »kot svetla špranja, ki je zmerom nekje odprta«. Ko beremo njegov dnevnik iz temnih podmorskih globin, se pred nami nekajkrat zasveti njegova »svetla špranja«, skozi katero ugleda svojece na daljnem Žirovskem in svetle trenutke, ki jih je tam preživel z njimi. Posebno težo temu branju, ki je naravnost lahkotno – kot bi imeli v rokah pustolovsko povest – daje avtorjeva nepolitičnost. Tu začutimo, kako prvinsko in v nenehnem strahu sredi svojevrstne radoživosti so mladi ljudje doživljali vojno, na katerikoli strani so že bili. Politično tehtanje in vrednotenje te udeležbe na »pravo« in »nepravo« stran je prinesel poznejši čas in politične potrebe vsakokratne oblasti.

Druga osrednja objava je naš »hommage« Štefanu Mlakarju (1885–1935), najvidnejšemu žirovskemu fotografu v dvajsetih in tridesetih letih našega stoletja. Skoraj vsi »svetlobni zapisi«, kar jih premoremo iz tistega časa, so iz njegove »temnice« (camera obscura). Nastanek in usodo objavljenega gradiva v kronično kratkem zapisu pojasnjuje urednik Franc Temelj, tudi sam fotograf. Zato na tem mestu ne bi ničesar dodajali. V besedah. Naj spregovorijo slike, s sebi lastno govorico.

Slika ima svojo moč, beseda svojo. Dr. Ivana Sedeja (1934–1997), enega prvih in najbolj stalnih sodelavcev Žirovskega občasnika, od januarja letos ni več med nami. Nekaj dni po novem letu 1997 sem ga poklical, da bi se mu zahvalil za čestitko z najboljšimi željami. Z radostnim glasom mi je povedal, da je od »prvega prvega« v pokoju in da bo zdaj lahko kaj več prispeval tudi za naš zbornik. In čeprav je ta glas za zmeraj utihnil, se njegova beseda še zmeraj glasi. Ohranil se mi je zvočni zapis najinega besedovanja pred občinstvom, zbranim pod firmo Glasove preje v kapeli Loškega gradu, v petek, 28. maja 1993. Govorila sva o likovni kulturi na našem koncu, in če boste prebrali vsaj del tistega, kar je ta neutrudni besednik povedal v komaj dveh urah (govoril in pisal pa je skoraj 40 let), se boste strinjali, da je izgovorjeno vredno natisa.

ČB 293/18

Di 193800026

Ivanu Sedeju posvečamo »veliki intervju«, Nejku Podobniku »malega«. Enkrat zato, ker je še med nami (in bo, upam, še lep čas), drugič zato, ker se nam nenehno oglašja že nekaj desetletij: 35 let že izhaja Delo-življenje, mesečni bilten Alpine. Hkrati je letos že 20 let, odkar se je 1977 začela uresničevati pobuda o ustanovitvi Radia Žiri, danes imenovanega Radio Sora. Nejko Podobnik, prvi glavni in odgovorni urednik našega radia in še danes glavni in odgovorni urednik glasila Alpine, je tako nesporno prvi človek žirovske medijske scene.

»Žiri so Alpina«, je veljalo v minulih petih desetletjih. O tem fenomenu je maja 1997, ob 50. obletnici žirovske tovarne matere, izšel poseben zbornik. Tako ni potrebe, da bi njen jubilej »povečevali« še v ŽO, čeprav mu je Alpina krušna mati. »Dotikamo« se ga na poseben način, diskretno in brez pompa. Tu so porteti treh krajanov, ki so svojo življenjsko pot navezali na Alpino: Tončka Disić in Franc Trček sta v njej in z njo preživela celo delovno obdobje, Darij Erznožnik je z njo začel, pozneje se je »osamosvojil«, a ostal z njo povezan kot športnik in kot učitelj otrok, ki s(m)o bili po starših v veliki večini tudi »otroci Alpine«.

Darij Erznožnik je veliko Žirovcev naučil prvine svetovnega zemljepisa, njegov nečak Primož potuje po svetu. Iz brazilskega velenesta São Paulo nam je poslal članek, v katerem primerja življenje v malem in velikem mestu, v rovtarskem polisu Žiri in v imenovanem magalopolisu. Sicer pa velikost, kolikost kraja ni vse. Življenje v manjšem, z naravo še povezanem kraju je lahko v dobi elektronskih komunikacij celo bolj kakovostno. Bistveno je, da ima naselje svojo istovetnost, po kateri je prepoznavno tudi navzven. Te identitete mu seveda ne zagotavlja vsakokratna krajevna oblast (kakor si ta rada in pogosto umišlja), temveč je nasledek in povzetek, kvintesenca vsega, kar so v stoletjih soustvarjale cele generacije krajanov, posebno njihovi najvidnejši posamezniki.

Na pomen odnosa do naše lastne preteklosti, po kateri smo, kar smo, opozarja tudi Muzejsko društvo Žiri. Letos je s sprejetjem novih pravil formalno potrdilo svoj obstoj, katerega namen je v tem, da bi dosegli tudi vsebinsko spremembo našega odnosa do preteklosti. Ta je bil v tem stoletju pretežno mačehovski, v vseh obdobjih in režimih. »Žirovci, prebudite se! Še nekaj let in 21. stoletje bo tu – in takrat (če ne že danes) bo zelo pomembno, da bomo znali živeti s svojo bogato dediščino. Prav zato ti spodbudni začetki žirovskega muzeja zaslužijo več skrbi. Če bo ta 'žirovska', bo potem še kakšna ...« Te besede je v knjigo našega muzeja v Stari šoli vpisal dr. Janez Bogataj, ta čas najvidnejši slovenski etnolog, Tadeja Primožič, njegova učenka in diplomantka, profesorjevo trditev po svoje dopolnjuje s tehtnim člankom.

Ocene in predstavitve je ime novega razdelka, v katerem skušamo kritično ali zgolj prizanesljivo prikazati najvidnejše kulturne dosežke v zadnjem letu dni. Franček Bohanec, Marinka Svetina, Tadeja Primožič in Milan Vogel so ocenili knjige Franca Kopača in Franca Temelja, dr. Marije Stanonik, Tončke Stanonik in zbornik, ki ga je ob svoji 50. obletnici izdala Alpina. Dr. Zoran Kržišnik in prof. Stane Kosmač besedujeta ob razstavah Jožeta Peternelja – Mausarja, Mihaele Žakelj in Vlastje Simončiča. Ognjen Tvrčković in Tomaž Demšar sta se razpisala ob dveh koncertih. Predstavitve in oceno bi si zaslužila še nekatera glasbena dejanja, posebno pihalna godba Alpine ob svoji 50-letnici. Ta manko bomo pokrili v naslednji številki, po jubilejnem koncertu.

V leposlovnem razdelku se z odlomki iz svoje tekoče »produkcije« oglašajo Desa Muck, Jože Peternelj, Franc Kopač in Tončka Stanonik.

»Zadnji« trije so hišni avtorji in jih našemu bralstvu ni treba predstavljati. Prvič se v našem zborniku oglašja prva; prebiva ob isti reki kot Žirovci, le na drugi strani Žirovskega vrha; javnosti je znana po svoji televizijski pojavnosti, kdor bere njene knjige in članke, jo bo cenil po njih. Mi jo objavljamo v upanju, da nam iz Žabje vasi pošlje še kaj daljšega.

V četrtem in zadnjem delu svojih nadvse zanimivih spominov se nam iz let po prvi svetovni vojni oglašja slikar Franjo Kopač, naš po krivem pozabljeni rojak. Začel je z opisom novovaškega in žirovskega otroštva, nadaljeval s spomini na ljubljanske, dunajske in praške šole ter se osredotočil na svojo udeležbo v prvi svetovni vojni; sklepa z vrnitvijo iz ruskega ujetništva v domovino, ozre se na prva leta profesorske službe, v Kruševcu in Kranju, in doda odstavek o svojih razstavah. Njegova pot se je začela v hiši pod Žirovskim vrhom in sklenila v hiši ob Jadranskem morju, v Splitu. Do Amerike in Avstralije ni segla, a je kljub temu svojevrstna odisejada, poročilo o blodnjah posameznika po zablodah časa in ljudi, kakršnih največja je bila »velika vojna« (tako so jo imenovali, dokler ni prišla še druga), manjših pa je bilo brez števila, »od Ž do A«, tako v Žireh kot po svetu.

Tudi Fotografija z esejem je nova rubrika. Njena zasnova je zelo enostavna: izbrati fotografijo, ki je že sama po sebi zanimiva in zgovorna, in ob njej razmišljati. Tako dosežemo, da nam pove več, kot bi nam sama po sebi, s svojo likovno govorico. Zato je besedila več kot za običajen podpis (kdo, kdaj in kje); iz marsikaterih slike bi se lahko razvil cel roman, mi se omejimo na kratek esej. Tokrat objavljamo fotografijo, posneto v otroštvu Alpine. Govori nam o začetkih industrijske dobe v Žireh: na njej je Žirovec ob stroju, ki ga je sam skonstruiral, v letih, ko še ni bilo možnosti, denarnih in drugačnih, da bi stroje kupovali. Skratka: junak svojega časa. Vprašanje pa je, kaj nam lahko ta slika pove pol stoletja pozneje, v času, ki je postindustrijski, ko ob človeku ni več glavni stroj, temveč informacija ...

Po sledih nekega dokumenta. Najdemo dokument, kako staro listino oziroma pisni ali natisnjeni vir, ki priča o svojem času, in ga razložimo (komentiramo). Potrdilo v nemščini, ki priča, da je bil neki Anton Sackel knjigovodja v kranjski firmi čudnega imena: Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher ... Natančnejši vpogled pokaže, da je bil to gospod Anton Žakelj, naš stalni sodelavec, in da so imeli žirovski čevljarji v Kranju svoje podjetje. Večina zaposlenih se je po vojni vrnila v domači kraj in postala jedro, iz katerega je nastala Alpina. Še ena zgodovinska reč, ki je mladi Žirovci ne poznajo. Spomin nanjo obuja Vladimir Pivk.

Odmevi so tokrat neobičajno skromni, vendar po svoje zanimivi. Neki Frank Bogatay, ki je očitno naše gore list, se je sredi Amerike (spet »od Ž do A«) razhudil zaradi razgaljenega ženskega oprsja na naslovnici prejšnje številke. Sramota, je zaklical ter pisal uredništvu, zraven pa še županu in predsedniku občinskega sveta. Jih bosta že dala v red, si je mislil. Gospod je vse skupaj vzel preveč dobesedno. Očitno še ni slišal za pojem metafore, tako kot poštar v istoimenskem filmu. Zato mu razložimo. Tisti joški so likovna metafora, podoba, ki skuša nekaj sporočiti tako, da v gledalcu zbudi asociacijo, prenos pomena z enega predmeta na drugega zaradi zunanje podobnosti. Prsi so namreč tudi vir hrane (in ne le seksualni objekt – za kar ga imajo subjekti, ki si ga ogledujejo na naslovnica raznih revij); če jih oblikovalec vkomponira v podobo žirovskih podjetnikov kot osrednji motiv, želi mogoče sporočiti to, da je podjetnost tista, ki nas hrani ... Tertium comparationis, (raz)kritje tretjega v primerjavi dvojega: podjetnosti in prsim je skupno to, da od enega in drugega živimo ... In ne da bi bili tisti

častivredni ljudje, ki z ovitka zrejo v nas, kaki nečedniki – kdor razume tako, mu Bog pomagaj, četudi ga je zatajil, drug mu ne more. Priznam pa, da smo v objavi, posvečeni žirovskim podjetnikom v času med obema vojnama, spričo njene obsežnosti in zahtevnosti zagrešili nekaj napak. Zato objavljamo popravke, ki jih je pripravil Alfonz Zajec.

Tu je tudi prispevek že omenjenega in neutrudnega Antona Žaklja, čigar ime in priimek se razpenjata od A do Ž, njegovo življenje pa »od Ž do A«, od Žirov do Amerike. Upam, da nam ne bo zameril, ko ga vpletamo v igro črk in besed. Z njim uvajamo zadnji razdelek, odprt za žirovsko podjetnost nekoč in danes. Pred 2. svetovno vojno so imeli žirovski obrtniki svoje združenje. Zapiski iz njegovega dnevnika pričajo, kako se je končalo. Seznam podjetij in podjetnikov v občini Žiri na dan 31. decembra 1996, ki smo ga dobili od upravne enote Škofja Loka, pa priča o naši podjetnosti danes.

Sklepam v upanju, da obseg, vsebina in oblika te številke opravičujejo sredstva, s katerimi so njen izid podprli naši pokrovitelji, naši stalni bralci in naročniki pa z nakupom. Tudi oni so se stegnili »od A do Ž«: vzeli so iz žepa in dali za »abčasnik«. Vsem bralcem, podpornikom in prijateljem Žirovskega občasnika želimo v letu 1998, ki ga bo treba, kot vsakega, prehoditi od A do Ž, srečno in uspešno pot.

Žiri

Foto: Franc Temelj

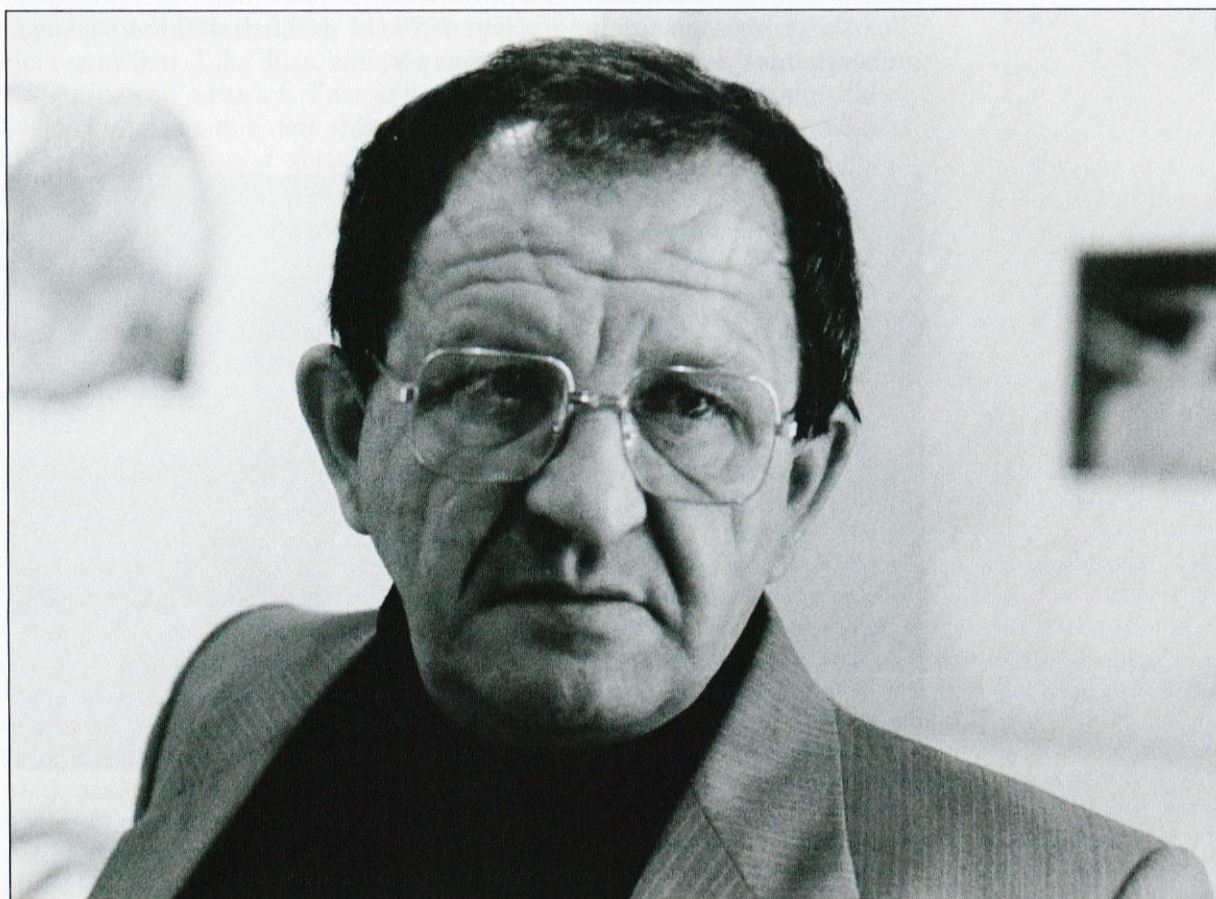
VELIKI INTERVJU

1934-1997 DR. IVAN SEDEJ

Miha Naglič

Zakaj pa Martin po cerkvi ne gleda!?

O likovni kulturi na Škofjeloškem. Javni intervju z dr. Ivanom Sedejem v kapeli Loškega gradu
28. maja 1993

Ivan Sedej

Foto: Tihomir Pinter, 1989

Ivan Sedej se je rodil 13. februarja 1934 v Ljubljani očetu Maksimu, akademskemu slikarju žirovskega rodu, in materi Ani, rojeni Čampa. V šole je hodil v Ljubljani. Po gimnaziji je štu-

diral na filozofski fakulteti umetnostno zgodovino in etnologijo. Iz prve je diplomiral 1960, nato še iz druge. Leta 1966 je pri dr. Nacetu Šumiju obranil doktorsko disertacijo z naslovom Kme-

Ivan Sedej in Miha Naglič v kapeli Loškega gradu v Škofji Loki 28. maja 1993

Foto: Gorazd Šinik

čko stavbarstvo na slovenskem alpskem ozemlju. Prvo službo je nastopil 1961 v Loškem muzeju. Zatem je bil 19 let (do 1981) konservator za etnološke spomenike na Zavodu SRS za spomeniško varstvo. Pet let (do 1986) je delal v Moderni galeriji, svojo kariero je sklenil kot direktor Slovenskega etnografskega muzeja. Najbrž niti sam ni vedel, koliko razstav je odprl v tem času ter ob njih napisal ravno toliko besedil za razstavne liste in kataloge. Vrh tega govorov, s katerimi je razstave odpiral, nikoli ni bral; zmeraj je povedal še nekaj več ali drugače od natisnjenega. S svojim prizanesljivim strokovnim očesom in peresom je spremljal tudi delo žirovskih slikarjev, od strica Janeza do bratrancev Pavla in Dušana, od Jožeta in Konrada Peternelja do Tomaža Kržišnika. Dostikrat – in vendar premalokrat – je prihajal v rojstni kraj svojega očeta odpirat razstave ali na zasebne obiske. Z družino je živel v Šentvidu v Ljubljani, kjer si je postavil hišo. Konec 1996 se je upokojil. Vendar mu pokoja, ki bi bil, po tistem, kakršnega smo poznali, zelo delaven, ni bilo dano užiti. Umrli je 24. januarja 1997. Bogata je njegova bibliografija. V časopisih, revijah in zbor-

nikih je objavil tako rekoč nešteto člankov, ocen, kritik in razprav. Njegova so besedila v monografijah o slikarjih Karlu Pečku, Ivanu Rabuzinu, Karlu Lackoviću – Croati, Miligoju Dominiku. Monografija Janeza Sedeja je bila pripravljena za tisk, vendar ga je imenovani preprečil; pedantni slikar ni bil zadovoljen z barvnimi od-tisi. Veliko pozornost je vzbudila Slovenska ljudska umetnost (1985), še večjo pa izjemno lepe in popularne knjige Sto znanih slovenskih umetniških slik (1985), Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem (1989), Ljubezen v stotih slikah (1993) in Sto najlepših cerkva na Slovenskem (1996), ki so izšle v rednih letnih zbirkah Prešernove družbe. Marsikaj pa je, žal, ostalo nedokončanega.

Dr. Sedej, vi ste bili na tem kraju prej kakor večina danes tukaj zbranih. Kolikor vem, je bil prav Loški muzej mesto vaše prve službe. Nastopili ste jo 1961. Kakšni so vaši spomini na tisto leto?

Lepi spomini, vsakemu kustosu bi privoščil takega mentorja in kolega, kot je Pavlovec. Ko sem prišel, sem padel naravnost v velik projekt,

v prenos Škoparjeve hiše na grajski vrt. Dejanje so pripravili že člani Muzejskega društva v Škofji Loki, izvedba pa je padla na moja ramena, v vsem, strokovnem in fizičnem delu, v hiši sami in v njeni opremi. To je trajalo eno leto, nakar smo jo z velikim pompom odprli. V tistem času smo imeli tudi nekaj razstav, nakupovali smo po terenu, napolnili depo, nabiral sem podatke o ljudski umetnosti in kmečkem stavbarstvu ... Bilo je lepo in plodno leto, ki se ga bom z leti vse rajši spominjal.

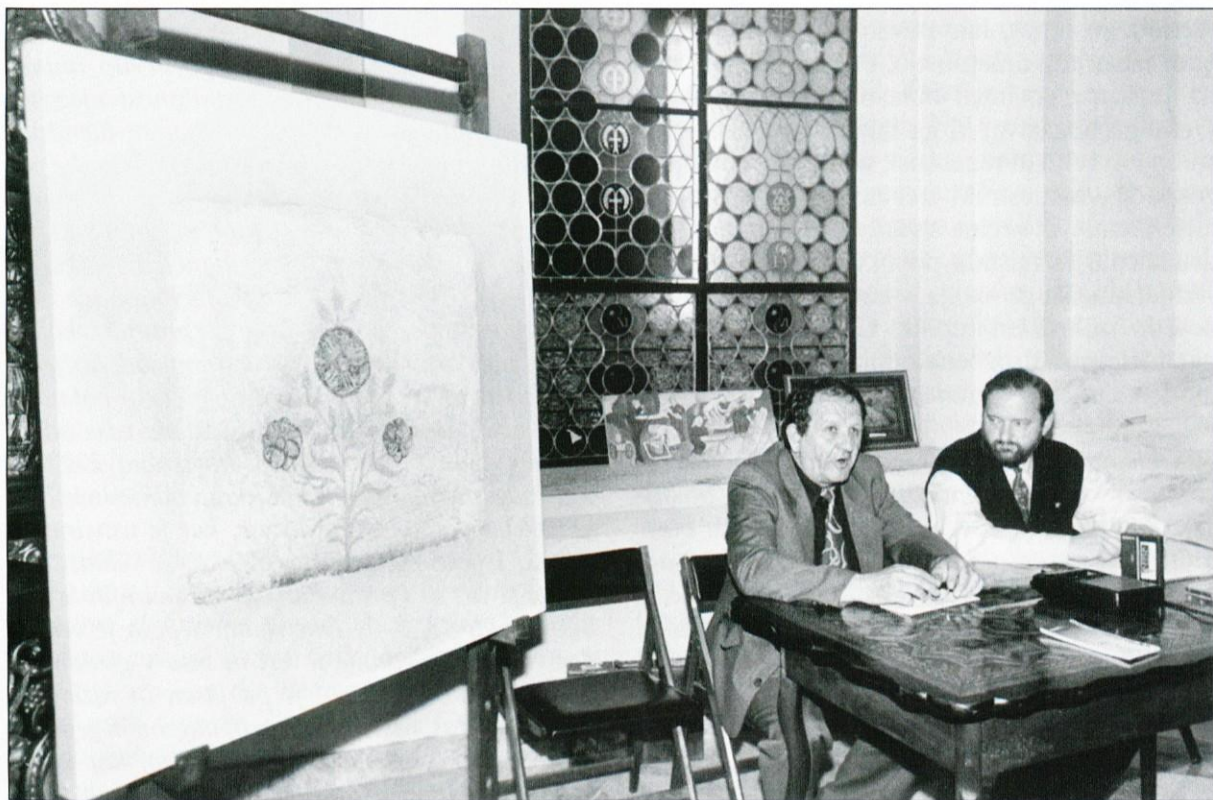
Ozriva se zdaj na likovna dela. O teh je težko govoriti, če jih nimamo pred očmi. V tem prostoru glede tega ne bo težav. Prostor sam je lep primer arhitekture 17. stoletja, tu so dražgoški zlati oltarji, čudovite baročne skulpture, posebej za to priložnost smo improvizirali še majhno razstavo z nekaj izbranimi slikami iz Loškega muzeja. Ste za to, da to didaktično razstavo odpreva in jo v pogovoru uprizoriva ...

Sem. Loški muzej ima to srečo, da je v izredno lepem okolju. Pol odgovorov za današnjo temo – o likovni kulturi na Škofjeloškem – in na vpra-

šanja, ki jih bo prijatelj Miha verjetno še postavil, je že tukaj notri. Zakaj toliko umetnikov in tako kakovostna umetnost prav na loškem ozemlju? Zakaj se nekatere dejavnosti in prikazovanja duha na neki skrivnostni način skoncentrirajo na razmeroma majhnem ozemlju? Ozemlje Škofje Loke in obeh dolin niti v slovenskem merilu ne predstavlja posebno velikega teritorija, premore pa izjemno koncentracijo kulturnih spomenikov, lepih in gospodskih arhitektur, kakršna je župna cerkev pod nami, veličastnih romarskih postojank, kakršna je cerkev v Crngrobu, množico župnih in podružničnih cerkva z najlepšimi slovenskimi srednjeveškimi freskami, da ne govorim o ljudski umetnosti in – ne nazadnje – o visoki umetnosti, ki se začne že v srednjem veku z mojstri freskanti in doživi svoj vrh v 15. stoletju. In v 16., z delom Jerneja iz Loke. Nadaljuje se v umetnosti družine Jamškov iz Škofje Loke, z deli cele vrste anonimnih mojstrov, slikarjev in kiparjev v dobi baroka, vse do 19. stoletja, ko srečamo prav tu prva akademsko izobrazena slikarja na Slovenskem, Janeza in Jurija Šubica, in potem še celo plejado Šubicev. Sledi impresionizem, eno od prelomnih obdobij v slovenski umetnosti, ki

Ivan Sedej in Miha Naglič
Foto: Gorazd Šinik

Ivan Sedej in Miha Naglič
Foto: Gorazd Šinik

je začetek modernizma in hkrati velikanski prelom v miselnosti. Tega impresionizma si danes brez Škofje Loke, brez Kamnitnika, brez deleža tukajšnjih ljudi ne moremo predstavljati. Enako velja za trideseta in štirideseta leta, ki prinesejo vzpon novega, bolj francosko usmerjenega modernizma; nekateri člani Neodvisnih in nekateri predstavniki povojnega slovenskega modernizma so bili spet s tega ozemlja: Anton Gojmir Kos, ki sodi med največje slovenske slikarje, je od tod, pa France Mihelič, moj oče je iz Žirov, pa Gabrijel Stupica, Nikolaj Omerza, da ne govorim o mlajših, Ivetu Šubicu, denimo, ki se je razvil v slikarja že med vojno, do najmlajših, ki jim nekateri čisto po krivem nadevajo naziv alternativci, gre pa za zelo resne in dobre slikarje, kiparje in grafike. Če bi se izrazili statistično, bi ugotovili, da je na tem območju, ki zajema komaj nekaj odstotkov slovenskega ozemlja, več kot deset odstotkov nacionalno najvidnejših likovnih umetnikov. To je fenomen celo v današnjem času, ko je na svetu malokje toliko likovnikov na sto ali tisoč prebivalcev, kot jih je na Slovenskem; samo ljubljansko društvo bo imelo kmalu tisoč članov.

Tudi v vaši knjigi Sto znanih slovenskih umetniških slik je od stotih kar 22 izbranih del umetnikov iz loškega sveta. Dobra petina torej. Je ta fenomen mogoče razložiti? Je to zgolj naključje ali je »kriva« lepota krajine?

To bi težko rekel. Mogoče sta tu dve stvari. Izbiral sem po osebni afiniteti, tisto, kar je zame najlepše in najpomembnejše. Tako sem mogoče nekatera dela in območja zanemaril. Pozneje sem videl, da je tudi v Prekmurju nekaj izjemnih slikarjev, na Štajerskem jih je precej, preveč podarka je na Ljubljani in okolici, zlasti na loškem ozemlju. A velika korektura kljub temu ne bi bila potrebna. Po mojem bi narava na te stvari bolj težko vplivala. Naš pogled je tisti, ki dela naravo grdo ali lepo, naša izobrazba, odnos do sveta. Bili so časi, ko ni narava nikogar zanimala, ko je ni ne v knjigah ne na slikah, potem pa pridejo obdobja, ko ni na slikah skoraj ničesar drugega kot narava. Te stvari se spreminjajo, vendar je neka kontinuiteta. To je podobno, kot je s t. i. kritično maso pri atomskih eksplozijah; verjetno mora priti do določene koncentracije umetnikov, umetnosti, kulturnih

vrednot in lepoto, kar povzroča, da se vse več ljudi ukvarja z umetnostjo. Posebno vlogo, tudi na Loškem, so imeli oblastniki kot naročniki. Del tega bogastva, ki ga imamo in poznamo v srednjem veku in renesansi, so naročali tukajšnji gospodje, namestniki freisinških škofov, bogatejše plemstvo; večina stvari, ki jih imamo v podružnicah, je nastala po okusu in z denarjem srenje, kmečkega okolja, v katerem je imel svojo besedo izobraženi župnik. Gre za srečen splet naključij in za družbene odnose, ki jih ne moremo kar naravnost prenesti v današnji čas.

Običajno razlikujemo med naravo kot tako in kulturno krajino – naravo, kakor jo preoblikuje človek s svojimi posegi. Upam, da mi ne boste zamerili, če si ob tej imenitni priložnosti še sam privoščim kratek izlet v zgodovino estetike. Preleteli bi tri vrhunce tovrstnih pojmovanj: svetopisemsko, Kantovo in Heglovo. Prvo po svoje povzema naš pisatelj Alojz Rebula. Polemizira s tezo, da je naš čas zrelativiziral Resnico v mnoštvo resnic in da je na tem svetu namesto Lepote toliko lepote, kolikor je okusov. Nato zapiše dobesedno: »A naj neokus

stoletja dela, kar hoče, okrog nas vztraja lepota, ki jo je razgrnil Stvarnik: gotika njegovih Alp, impresionizem njegovih gozdov, abstraktnost njegovih gorskih sinjin, glasba njegovih viharjev, literatura njegovih knjig – Prerokov in Psalmov, Visoke pesmi in Pridigarja in evangelijev. In ob njej literatura njegovih navdihnjenec, Homerja in Danteja, Sapfe in Murna in Ketteja in Župančiča. Najgornji /t.j. naš, op. M.N./ svet še tako toči limonade vseh vrst, ostaja vsem, ki jim je do lepote prav tako kakor do resnice, kraljevska klet s polnimi sodi božjega: božjega stvarstva v simfoniji geologije in botanike in tiste človeške umetnosti, ki je ujela vase odsev večne Lepote.« (Družina, 8. novembra 1992) – Zelo sugestivno, mar ne? In hkrati odmev svetopisemskega pojmovanja, da vse, kar je ustvarjeno, dobiva lepoto od Jahveja: »Zakaj iz velikosti in lepote stvari se s primerjanjem spozna njih Stvarnik.« (Mdr 13, 3–5) Doživljanje lepega je versko doživetje; je »gledanje v veri in vera v gledanju«. Kant ni tako poetičen, je pa jasen in razločen: »Schön ist das, was ohne Begriff allgemein gefällt.« Prevedeno po domače: Lepo je tisto, kar ugaja neposredno in vsem po vrsti, ne da bi morali o tem

Ivan Sedej med Žirovci v Galeriji Svoboda februarja 1994, potem ko je odprl razstavo del Iveta Šubica in prejel spominsko darilo za svojo 60-letnico
Foto: Brigita Grošelj

Ivan Sedej pred Škoparjevo hišo na vrtu Loškega gradu v Škofji Loki 1961

poprej razmišljati. In narava je točno taka. Pri tem ne bo odveč, za poznejšo razpravo, če omenimo še Kantovo definicijo okusa, ki je po njegovem zmožnost presoje o tem, kaj je lepo: »Geschmack ist das Vermögen der Beurteilung des Schönen.« Hegel misli drugače. Ko potuje čez Gotthard, mu kažejo, kako lepe so gore tam okoli. Zamisli se in odvrne: »Das ist so.« To je, kakor je ... V tem hladnem odgovoru je utemeljeno prepričanje, da je (od človeka še nedotaknjena) narava taka, kakršna je, ne lepa ne grda ... Kot lepo ali grdo je lahko presojeno šele človeško delo, menijo marksisti. Ergo: človekovo poseganje v naravo je lahko lepo ali grdo. Denimo zdaj, da je bilo – tako nam pravi naš »okus« – poseganje naših prednikov v loka in pobočja ob bregovih obeh Sor tako, da lahko velja za lepo. V svoje okolje so posegali podobno kot slikar, ki popravlja ali dopolnjuje svojo krajino. Kaj pa mi? Je naše sedanje posamično in skupinsko (urbanistično) poseganje v podedovano kulturno krajino lepo ali grdo? Kako ga vidite vi, dr. Sedej, kot esteti? Je Lubnik lepši od Podlubnika? Je Loka še barbizonska? Je prekop Sore pod cerkvijo sv. Ane na Ledinici, na katero se tako lepo vidi z Dobračeve, z doma vašega očeta, lep ali grd? So industrijske Žiri še »hlebinske«?

To je grozljivo zapleteno vprašanje. Lepota je po mojem stvar našega pogleda, našega srca. Dejstvo je, da narava je. Je neko objektivno stanje, ki samo po sebi in zase najbrž ni ne lepo ne grdo; obstoji v svojem naravnem bistvu, ki ga mi delamo za lepo ali grdo in kot tako doživljamo. Alojz Rebula, ki je izjemen pisatelj in zna to izredno lepo povedati, je poudaril ta človeški vidik in pogled. Ko govori o »naravni gotiki«, se

pokaže, kako je na naravo prenesel človeške kategorije in pojmovanje o lepoti in mogočnosti – naravo je počlovečil. Tako je zapadel v protislovje z lastno razlago. Na vse skupaj gleda z izrazito humanega vidika, naravnost počlovečuje. Lepota, ki jo pripisuje Stvarniku, je človeška in šele skozi to lepoto človek Stvarnika vidi. Pogled na lepoto krajine se je v času spreminjal. Bili so, kot smo videli, celo časi, ko jih narava sploh ni zanimala. Krajina, kakršno poznamo v Sloveniji in v Evropi nasploh, z visokogorsko naravo vred, je kultivirana narava, je kulturna krajina, zaznamovana s posegi človeških rok. Da bi kot lepo priznavali samo tisto, kar je rezultat človekovih posegov, pa spet ne gre. Francoske enciklopediste je zanimala le popolnoma neokrnjena narava, brez vsakršne človeške intervencije. Takšna, kakršno marsikdo išče še danes, a je skoraj nikjer več ne najde. Odnos do lepote narave se torej spreminja. Zanimiv je danes sočrealistični pogled na lepote okolja. Do leta 1953 je bila najlepša narava tam, kjer se je gra-

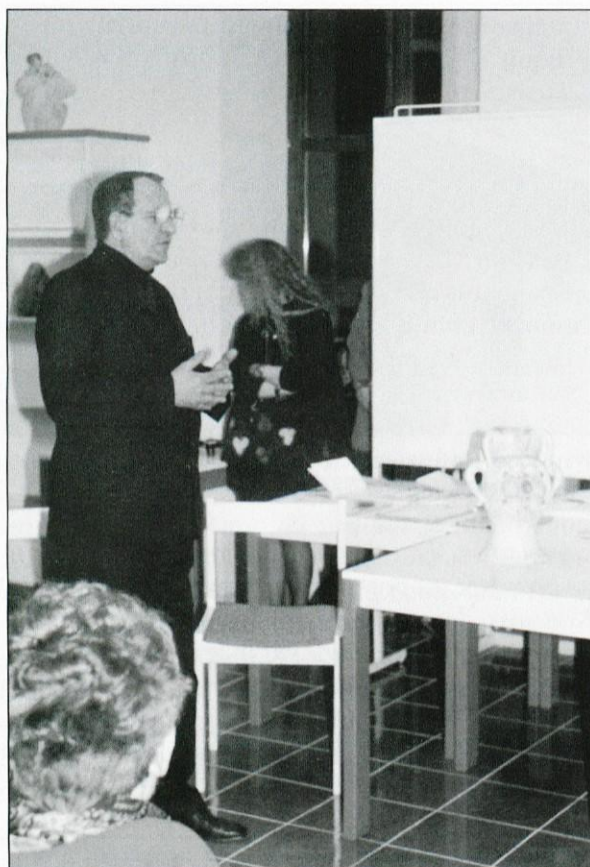

Ivan Sedej na Norveškem junija 1971

dila kaka tovarna, kjer so bili kupi betona in rdeče opeke, kjer so vrveli delavci, kjer je dirjala lokomotiva napredka, kjer se je debelo kadilo iz dimnikov ... To je bil višek lepote za socialista tistega časa. Danes je naš pogled na to bistveno drugačen. Ko vidimo socrealistično sliko iz povojnih let, nam je nedoumljivo, kako so lahko slikali tako grde stvari in jim dajali estetski poudarek. Vendar je to popolnoma razumljivo. Za tistega, ki je o tem iskreno razmišljal in v to verjel, je bilo to res nekaj lepega. Kar spomnimo se, kar nas je starejših, kako lepo se nam je zdelo, ko so se na naših ulicah in v naših mestih pojavili prvi avtomobili. Poglejte, smo govorili, počasi pa le napredujemo. Danes, ko smo skoraj zadušeni od avtomobilskega smradu, gledamo nanje bistveno drugače. Svoje posebne čare ima pragozd. Na Slovenskem ga je še nekaj, zaščiten je in občudujemo ga. In globlje če ga pogledamo, vidimo, da je tudi to kulturna krajina, ker smo jo mi izločili, mi ogradili, zanjo skrbimo in jo doživljamo v nekem kulturnem kontekstu. Varovanje okolja je vedno človeška intervencija, ki jo spremlja človeški pogled. Povsod po svetu, tudi sredi Pacifika, kjer plavajo veliki cinki nafte, imamo opraviti z naravo, ki je pokvarjena ali vsaj prizadeta s človeškim delovanjem, včasih spet izboljšana. Dostikrat gre zgolj za navajenost okusa. Primer: kozolec. S kozolci posejano pokrajino imamo za zelo lepo. Je res taka ali smo je samo take vajeni? Recimo, da bi v njej že pred 300 leti postavljali silose, te okrogle stolpe, nekakšne dominante okoli hiš. Danes bi mogoče govorili: Poglejte, kako lepi izdelki slovenskega likovnega talenta, kako so znali poudariti podobo domačije s tem lepim stolpom! Vajenost, patina in resentment pogleda v preteklost, značilen za zahodnoevropsko kulturo, to so tisti

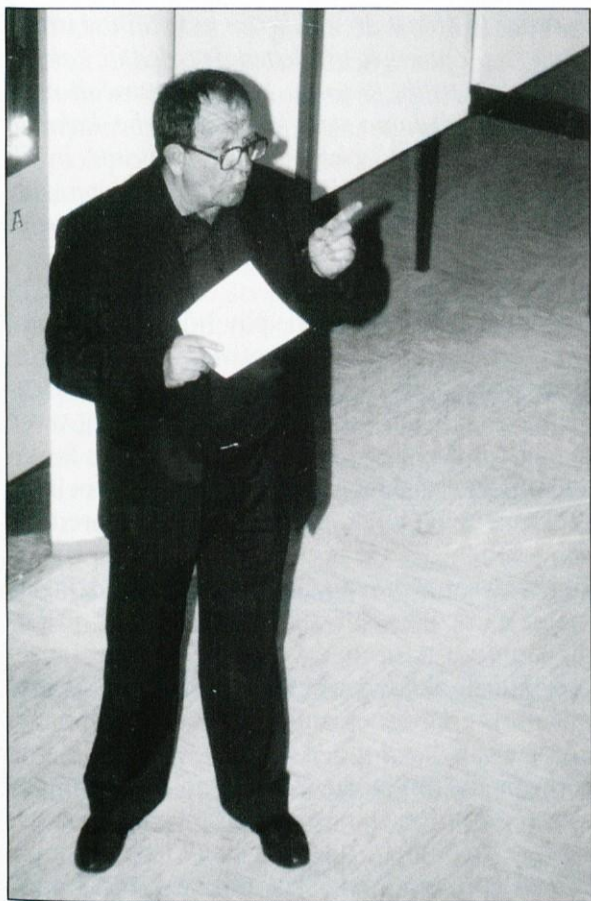

Ivan Sedej
Foto: Janez Bogataj

Ivan Sedej pri odpiranju razstave Petra Černeta v Kosovelovi knjižnici v Sežani februarja 1993

dejavniki, ki odločajo v teh stvareh. Druge kulture marsikaj od tega nimajo, posebno spomina na preteklost ne. Enako velja za okus. Nihče nima prirojenega okusa za lepo ali grdo. Eno so prvinski instinkti, drugo je vzgoja, je pridobljeno. Tako kot se mora človek naučiti hoditi, se nauči tudi gledati. Njegov pogled usmerjajo. Komur so ves čas dopovedovali, da je rdeča barva lepa, bo temu verjel do konca; komur so kot grdo prikazovali zeleno, bo kot tako tudi videl. Vsaka kultura ima svoj skupek vrednot, ki jih počasi privzgaja. Za nekatere stvari mislimo, da so popolnoma »naravne«; v resnici so privzgojene, plod stoletne indoktrinacije, razvoja in uhajanja pod kožo. Primer. Če si okoli 1950 ali 1960 človeka z dobrim okusom oziroma kogarkoli v Ljubljani povprašal, kako mu je všeč hotel Union ali bivša Zadrúžna banka (rekli so ji »indijanski konzulat«), delo arhitekta Ivana Vurnika, so vsi po vrsti odgovarjali: uh, kakšen kič, ta grozljiva secesija. Danes secesijske oblike, posebno če so iz tako dobrih rok, kot so bile Vurnikove, pomenijo enega od vrhuncev arhitekture, sodijo med

Ivan Sedej pri predstavljanju del Leopolda Kernca v Litiji aprila 1996

najlepše palače v Ljubljani. V onih letih pa se ne bi nihče pritoževal, če bi katero podrli in namesto nje postavili stolpnico.

To ste lepo povedali. Hkrati ste v svojem razmišljanju prišli do pojma okusa. Izhajava iz trditve, da je to zmožnost presoje lepega, ki jo ima vsak človek; za to potrebni fiziološki in psihološki instrumentarij je vsakemu prirojen. Vendar ta zmožnost sama po sebi še nič ne pomeni, če ni vzgajana, negovana, če ni vaje. Težava je v tem, ker večina te vzgoje in vaje ni bila deležna. In je še danes ni. Klasičen primer vloge (ne)okusa pri ocenjevanju slik so reakcije faranov iz Šmartna pod Smarno goro na mojstrovino Janeza Šubica, na veliko oltarno sliko Sveti Martin ozdravlja bolnico (1876). Župnik Namre piše avtorju: »Roma in pa vse Tvoje malarije ljudje so veseli, s tablo pa niso zadovoljni, ne enega ne dobim, da bi mu bila všeč. Pravijo, 'zakaj pa Martin po cerkvi ne gleda? Zakaj je merliča namalal!? Zakaj ni goske?' itd.« – Bogve, kako se je počutil avtor, ki je v tej sliki strnil

vse, kar se je naučil v dolгих letih bivanja in trdega dela v Benetkah in Rimu ob tako neokusni razpravi vrlih Šmarčanov? To bi nas zanimalo, ker smo šentmartinci tudi v naših krajih, posebno v poljanski in žirovski fari ...

Počutil se je natanko tako, kot se danes moderni umetnik, ko se norčujejo iz njegovih slik in jih ne razumejo. Šmarčani in Šmartno pod Šmarno goro, to je cela Slovenija, tako je še danes, to so relacije, ki ostajajo, edino razmerja se nekoliko spreminjajo. Okus je stvar navajenosti in tega, kar od umetnosti pričakuješ. Šmarčani so na stvar gledali izrazito utilitarnost, vsak od njih si je sv. Martina predstavljal natančno tako, kot ga je poznal iz starih božjepotnih podob, iz kake druge cerkve ali iz svoje lastne, stare podobe, kjer je bil z velikansko gosjo. Ta je bila – in to je po svoje razumljivo – za kmeta veliko bolj pomembna kot neki mrlič. Vrh tega truplo ne sodi k lepim in vzvišenim stvarim, kakršne so navadno v cerkvi. Da ne govorimo o tem, da Šmarčani niso imeli pojma o razvoju umetnosti v svojem času, da je Janez tako kot njegov brat Jurij skušal poiskati nov pogled na svet, na realizem. Zgledoval se je po visokem rimskem baroku in po beneškem slikarstvu in te prvine vnašal v novo, realistično podobo. Šmarčani so od tega vedeli samo to, da te mora dobro namalani svetnik povsod spremljati z očesom. Še danes pogosto srečate človeka, ki pravi: To je pa res odličen portret, kamorkoli stopiš, gleda za tabo! V resnici je to čisto preprosta obrtniška spretnost, osnove perspektive, ki jih obvlada vsak boljši amater. Gre bolj za to, kaj si kdo predstavlja kot umetnost. V 19. in 20. stoletju kritiki novitet vedno nastopajo v imenu nekega realizma, češ to pa ni naslikano tako, kot

Ivan Sedej v Litiji aprila 1996

Ivan Sedej; posnetek septembra 1993

je v resnici. Najbolj zanimivo je, da so najbolj ogorčeno zavračali prav realizem sam. Tisti, ki so se sklicevali nanj, pravzaprav niso zahtevali realizma, temveč idealizacijo; naturalizem, do kraja prignani realizem, jim je bil naravnost odvraten. Stvari se ponavljajo. V dobrih starih časih, v 15. stoletju denimo, je bilo na Loškem ali kjerkoli na Slovenskem podobno. Ena osrednjih umetniških figur je Janez Ljubljanski, sin Friderika Beljaškega; med najlepše freske in dosežke slovenske gotike sodijo mojstrovine Mojstra Bolfganga v Crngrobu. Če jih primerjamo z umetnostjo v takratnih velikih središčih, od Holandije do Dunaja, vidimo, da je bilo vse to v precejšnjem zamiku, bolj konservativno. Kar pa ne pomeni, da ni na Slovensko zašel tudi kakšen dober malar, ki je že slikal krajino in vanjo hkrati vnašal prvine poznogotskega realizma. Vendar okolje za to še ni bilo dovzetno; zahtevalo je svojega slikarja in prav takega si je naročilo, pridobilo in razvilo.

Že stari Latinci so rekli: De gustibus et coloribus non est disputandum. (O okusih in barvah ne razpravljamo.) Umetnine pa naročajo tisti, ki ima-

jo denar in oblast. In v njihovih naročilih se izraža njihov okus. Zanimivo bi bilo tedaj pogledati, kakšen je bil okus tistih, ki so na Loškem naročali nove stavbe. Ko gledamo stare kmečke stavbe, kakršne so, denimo, na Visokem ali v Predmostu, in jih primerjamo z današnjimi kmečkimi poslopji, pravimo: Kakšne umetniške stavbe! Kdo je imel tedaj tako dober okus: gospodarji ali stavbarji?

Šlo je za obojestranski vpliv. Poglejmo primer. Prej sem govoril o konservativizmu okolja. Klasična primera sta Crngrob ali tale kapela. Crngrob so razlagali kot cerkev, ki je nastala v več fazah: romanski, gotski in poznogotski, s fantastičnim dvoranskim prezbitorijem ter poznejšimi renesančnimi (17. stoletje) in baročnimi predelavami. Dodajali so še ugotovitev, da je to v primerjavi z Evropo precej zastarela zadeva, konglomerat najrazličnejših stilov. Toda če na stvar pogledamo strukturalno, vidimo, da je dvoranski prezbitorij zaključena cerkev in da so tisto, kar je bila prej cerkev, stavbeniki na zelo duhovit način obravnavali kot lopo, kot preddverje velikemu cerkvenemu prostoru. Ta dvoranski prezbitorij sam je kljub gotskim elementom izrazilo renesančen. To pomeni, da so stavbeniki in naročniki, ki so bili prav gotovo iz Škofje Loke, od graščakov do najbogatejših meščanov, imeli precej izbrušen okus in razgled čez meje. Stara slovenska posebnost pa je, da so, ko so začutili duha novega časa, z izrazito starimi oblikami zgradili novo občutje. Izrazito renesančni, centralni prostor, je narejen z gotskimi elementi. Druga posebnost je v tem, da je ta brezobzirna kombinacija romanskih, gotskih in poznogotskih elementov, v katere je interpoliran še cvetoči barok – da je vse to rezultat ljudskega, samorastniškega pogleda na umetnost. Prefinjen estēt se ne bi nikoli spustil v take na videz groteskne kombinacije, ki kljub temu učinkujejo enotno in harmonično. Stvar je v tem, da gre za podobno kakovostno raven vseh sestavin in za neki skupni značaj, ki bi ga lahko navezali na škofjeloški prostor, na mikroklimo tega okolja.

Ali to pomeni, da okusa niso določali le naročniki, da so imeli umetniki vendar svojo možnost in priložnost?

Poglejte: v 15. stoletju je gotika v Milanu veljala kot moderen stil in tedaj so zgradili tisto pošastno katedralo – vendar ravno na obratni

način kot ti tukaj: vsi posamezni detajli so renesančni; cinquecento v poznogotski preobleki. Odloča seveda naročnik, tisti, ki ima denar. Iz umetnostne zgodovine so znane velike alegorije in sploh podobe, zlasti beneške, pa tudi po naših gradovih v baroku. Imeli so posebne pisce scenarijev (»invenzione«) za te alegorije. Za alegorijo, posvečeno kakemu grofu ali kralju, so najeli pesnika, ki si je vso stvar zamislil: personifikacija kralja bo Neptun, ta bo potoval v nekem sprevodu, ta figura bo pomenila to, ona nekaj drugega. Vse je bilo natančno določeno, celo barve oblačil ... Kdor je naročil, je izbral slikarja. Štela je njegova slava. Slavne slikarje, ki so bili zelo iskani, so preplačevali; to se je dogajalo vsem velikim renesančnim avtorjem, Rafaelu, Leonardu, beneškim slikarjem. Pri nas so razmere skromnejše. Na kmečko stavbarstvo gledamo danes skozi patino zgodovine in nostalgije. V 17. in 18. stoletju je v kmečkem okolju vladala zelo toga funkcionalna shema, hiša je bila namenjena kmetijskim opravilom, v njej se je kazala tudi raven kmečkega obrata, stavbarskih in likovnih informacij ni bilo veliko. V bistvu sta bila samo dva vira informacij: Cerkev in mesto. Od tam so kapljale informacije, ki so posredovale gotske oblike, oblike portalov, načine kurjenja, organizacijo prostora. Danes je obrnjeno: ne gre za neokus kmetov, temveč preprosto za to, da smo priča poplavi informacij. Kdor gleda televizijo in lista časopise in revije, bo v njih našel toliko vzorov in tipov hiš; ravno toliko jih bo videl pri sosedih, pa v Italiji in Avstriji ... Popolnoma normalno je, da se to usede vanj in da ne gleda več na hišo kot na neki pravokotni organizem, razdeljen na tri dele, s črno kuhinjo v sredini; zdi se mu, da je to zelo zapletena stvar, ena mu je všeč, druga ne. In če pogledamo zdaj nekoliko nazaj, bo vsak od nas takoj spoznal hišo, ki je nastala v petdesetih letih, jo bo ločil od hiš, ki so nastajale v šestdesetih, ali od teh, ki so bile zgrajene med 1980 in 1990. Skratka: spet smo priča nekim tipom hiš. Pa še tole glede okusa: za plemiča in meščana iz 18. ali 19. stoletja sta bili panjska končnica ali slika na steklu kič, manjvredna »kunst«, s katero se dajejo neuki in smrdljivi kmetje; resen človek tega ne bo gledal. Prisežem, upam si staviti, da bo čez sto let kakšna freska, ob kateri se nam danes ježijo lasje – jelen, ki ruha, petelin, ki poje, podoba Bleda, če se bo morda ohranila na predmestni hiši ... – da se bo našel kdo, ki bo nekaj od tega razglasil

Tone Logonder, Spomenik Lovrencu Koširju v Spodnji Luši, 1979

za čudovit, tipičen primer ljudske umetnosti iz 2. polovice 20. stoletja v okolici Škofje Loke. Prav to se bo zgodilo.

Bo to novi Jernej iz Loke?

Ne, to pa ne!

Reciva zdaj še besedo o tem, kako lahko okus določa politika. Navajam kar nekaj primerov iz domačih krajev, iz šmartinskih logov. Znan je primer stare žirovske župne cerkve, posvečene sv. Martinu. Ko so v začetku stoletja zgradili novo, so staro odpisali. Potem pa je nanoslo, da je 1911 skozi Žiri potoval Jože Plečnik; vračal se je iz Idrije, kjer je obiskal brata Andreja, duhovnika. »Zgodilo se je namreč, da je neki imeniten arhitekt potoval skozi Kranjsko, videl tudi žirovsko cerkev ter se zagledal vanjo ...«, je pozneje zapisal dr. France Stele, tedaj c.kr. konservator na Dunaju, od koder je bil s Plečnikovim posredovanjem poslan v Žiri. Pa ni vse skupaj nič pomagalo. Šmartincev ni ganilo in stara cerkev je šla »cugrund«. Kakor Plečnik ni imel sreče z »gospodi«, je ni imel s »tovariši«. (Vsi

so bili predvsem šmartinci.) Po 2. svetovni vojni so mu naročili spomenik, ki bi stal na Selu pri Žireh in spominjal na legendarni preboj Prešernove brigade iz obroča na Žirovskem vrhu avgusta 1943. Plečnik je 1951 naredil načrt, a postavili ga niso. Danes pravijo, da »ni bilo denarja«, v resnici pa je bila stvar v tem, da jih je Plečnikov načrt po svoji obliki preveč spominjal na kapelico ... Enaka usoda je dobra tri desetletja pozneje doletela poskus umetnika Tomaža Kržišnika, da bi v novi osnovni šoli postavil obeležje padlim prvoborcem; bilo je »preveč abstraktno« ... Posebna zgodba se še danes plete okoli stare župne cerkve sv. Martina v Poljanah. In še bi lahko naštevali, »cvetk« iz naših logov in gajev ne manjka. Kakšna je vaša razlaga takih in podobnih zapletov?

Arhitektura, kulturna krajina in umetnost nasploh so zelo zgovorne priče o sociologiji in kulturi kake družbe. Vse to je zmeraj po meri vladajočega razreda, tistega, ki vse to financira. Seveda je treba računati tudi na obraten učinek z umetniške plati. Umetnik se zmeraj trudi, da bi povedal nekaj novega. Oblast, katerakoli, je zmeraj konservativna. Saj tudi mora biti, ko pri-

diga o solidnosti, trdnosti, večnosti, nepremakljivosti, in v takih okvirih spreminjati okus je zahtevna stvar. Vse oblasti, od nekdaj, posebno v obdobju, ko zasedejo oblast, ostro diktirajo obliko arhitekture in umetnost, od katere zahtevajo poudarjeno slavnost. Tako je bilo že v Grčiji in Rimu, pa v našem stoletju, posebno pod Hitlerjem in Mussolinijem. To je bilo vse naročeno. Tako je bilo tudi pri nas. V začetku je bila stroga doktrina socialističnega realizma. Ko se oblast v svojem sedlu ustali, začne prehajati v dekadentno fazo, začne se učiti, ločevati od širokih množic, pridobi si okus, ugotovi, da je umetnost zelo lepa stvar, ki ni samo za slavljenje, ampak tudi za užitek, za polnjenje duše in izražanje svoje lastne veličine. Isto se je v srednjem veku dogajalo plemstvu. V tej fazi postane oblast tolerantna do novih oblik, pojavijo se esteti, ki ugotovijo, da je to lepa stvar, ki po svoje prispeva h konsolidaciji družbenega reda. Vsak oblastnik začetnik, katerekoli barve že je, bo skušal preganjati vse, česar ne razume, in kar ni namenjeno dobesedno slavljenju tistega, kar on ve in zna. Za te stvari je treba časa in preživelih jih bomo, kot smo že marsikaj.

Tone Logonder (po predlogi Iveta Šubica), Spomenik NOB na Prtovču, 1980

Dražgoše; posnetek 1996

Če bi bil preboj Prešernove brigade zaznamovan po Plečniku, bi bil spomin nanj verjetno močnejši?

Gotovo.

Tako kot je spomenik v Dražgošah, ne glede na to, kaj si kdo misli o dražgoški bitki, estetski objekt ...

Vsekakor. Spomeniki, ki so nastajali v začetku, takoj po vojni, so bili slavljeni, dobesedno. Po preteku let so oblastniki sami ugotovili, da se splača najeti boljšega umetnika, niso več vztrajali pri realizmu in si rekli: naj bo kvaliteten, samo da je. Če pogledamo na tisti velikanski spomenik revoluciji, ki mu danes pravijo drugače (oziroma: nikakor se mu ne pravi), ki ga je naredil Drago Tršar na Trgu ... – saj ne vem, kako se zdaj reče tistemu trgu – lahko rečemo, da bi bil lahko posvečen komurkoli oziroma čemurkoli. Je pa dober, lepa plastična stvaritev. Si predstavljam: če bi na tistem mestu stal gigantski Lenin, tako kot je stal sredi Varšave ali sredi Madžarske (tam sem še videl njegove škornje), bi šel ljudski gnev

naravnost nanj. Dober, umetniški spomenik je božji dar in ga ni treba podirati.

S tem mislite verjetno na krila?

Ja.

Kaj pa samoupravljalci brez obrazov s Kardeljem na čelu?

Tisto je pa hecno. Spomenik postane kulturni spomenik, del dediščine in kulturne identitete okolja, v katerem stoji, po 80 do 100 letih, ko ga potrdi čas in dobi malo patine in ko enakega spomenika ni več mogoče narediti, ker bi bila to že anaksiloza, pogled nazaj. Spomenik, ki ga postavljaš v svojem času, je spomenik, ki ga postavljaš vrednotam, ki veljajo v tistem času. Zato sta Kardeljev in Kidričev spomenik zelo protislovna. Milo rečeno: polovici ljudi predstavljata eno, drugi polovici drugo, ene razburjata, drugi se razburjajo zato, ker ju hočejo prvi podreti. Po osemdesetih letih nas spomenik Francu Jožefu verjetno ne bi nič več motil, kjerkoli že bi stal; celo spomenik srbskemu kralju Petru I., ki so ga

Italijani pretopili v kanone, bi bil čisto zanimiv; spominjala bi na to, kaj vse smo Slovenci pres-tali, kakšne kralje, take in drugačne, smo imeli.

Pustiva zdaj politiko in se dotakniva še vašega osebnega okusa. Kolikor ga poznam, je zelo tole-ranten, obziren, posebno če bi ga soočil z bolj ekskluzivnim okusom vašega kolega Jureta Mikuža; vi ste izbrali sto slik, Jure jih je enkrat samo deset, »top ten«, samo deset je avtorjev, ki po nje-govem res nekaj pomenijo, po impresionizmu do danes ...

Nočem biti zloben, ampak čez štirinajst dni bi jih bilo že dvanajst, čez dva meseca petnajst, danes jih je najbrž tudi pri njem že sto. Moderna galerija ima pač tak fond. Hočem reči tole: tole-ranca v okusu je zelo koristna stvar, saj na te reči gleda vsak malo drugače. Gledati na umetnost kot na konjsko dirko, kjer štejejo samo favoriti, je precejšen nesmisel. Če hočeš umetnost spoz-nati in jo občutiti, moraš spoznati vse stopnje, od ljudske in amaterske do vrhunske, najti kva-litete tu in tam. Ne morem si predstavljati okol-

ja, ki bi ga obvladovalo samo deset slikarjev. Predstavljajte si, da bi v Sloveniji, Ljubljani ali Škofji Loki štel samo en slikar in bi v vseh hišah visele samo njegove slike, na vseh stenah bi bile njegove freske, galerija bi bila polna njegovih slik, razstave bi kazale njegove slike iz zgodnje in iz pozne dobe ... To bi bil strahovit dolgčas. Tudi tistega lepega občutka, po katerem šele prihodnost odkrije nekatere stvari, ne bi bilo. Poglejte: manieriste, ki so v 19. stoletju veljali za suhe, neživljenjske, za zgolj posnemovalce Mi-chelangela in Leonarda, je dunajska šola v za-četku našega stoletja na novo odkrila kot silno pomemben člen v razvoju umetnosti. Če bi jih imeli v vsakem obdobju samo deset, bi jih zelo malo ostalo. Ozrimo se še po loškem ozemlju: Suha pri Škofji Loki, Crngrob, katerakoli druga cerkev – v nobeni od njih ni vrhunskih slik, ta-kih, ki bi jih lahko primerjali z Giottom ali nje-govimi nasledniki, gotovo ne. Ko gledamo Giot-ta, začetnika renesančne revolucije, smo nad njegovimi freskami navdušeni, pretresejo nas. Če bi šel čez dva dni v Crngrob ali Suho, bi bil ravno tako navdušen in pretresen nad temi,

Notranjščina župne cerkve v Dražgošah, 1689

Glavni oltar sv. Lucije v župni cerkvi v Dražgošah

glede na Giotto »retardiranimi« freskami, ki so v zamudi, formalno manj spretno narejenimi, dekorativni sistem ni tako izpopolnjen in tipajoč v prihodnost, kot je pri italijanskih mojstrih, vendar nam kljub temu veliko pove o času, umetniku, smislu za kompozicijo, o smislu za ustvarjanje odnosov med arhitekturo in prostorom, med vernikom in prostorom, o teh najbolj subtilnih stvareh, kako so doživljali kombinacije barv, kakšen odnos so imeli do figure v prostoru ... Kaj bi bil Giotto, če ne bi bilo vsega tega, kar je nastajalo okoli njega? Nič. Vse to mora biti, mora živeti. Vrh tega ima vsak nivo svojo kvaliteto. Danes odkrivamo veliko kvaliteto v naši ljudski umetnosti, kot so jo svoj čas modernisti s Picassom na čelu pri Henriju Rousseauju – Cariniku. Ta je nekoč pri sebi doma priredil zabavo. Prišli so vsi sodobni umetniki, tudi pesnik Apollinaire; ob koncu, ko so se že pošteno napili, so ga začeli slaviti, priredili so mu pravo apoteozo: »Ti, dragi Rousseau, boš prvi med nami v Louvru, tvoje slike so najlepše na svetu.«

Tako kot so se oni norčevali iz njega, pa je on tudi verjel. In res: v manj kot dvajsetih letih so njegove slike visele v Louvru, prej kot slike tistih, ki so se norčevali iz njega. Po svoje so ga sicer cenili, ampak to, da bi Carinik kdaj visel v Louvru, jim v resnici še na misel ni prišlo. Danes ga občuduje cel svet.

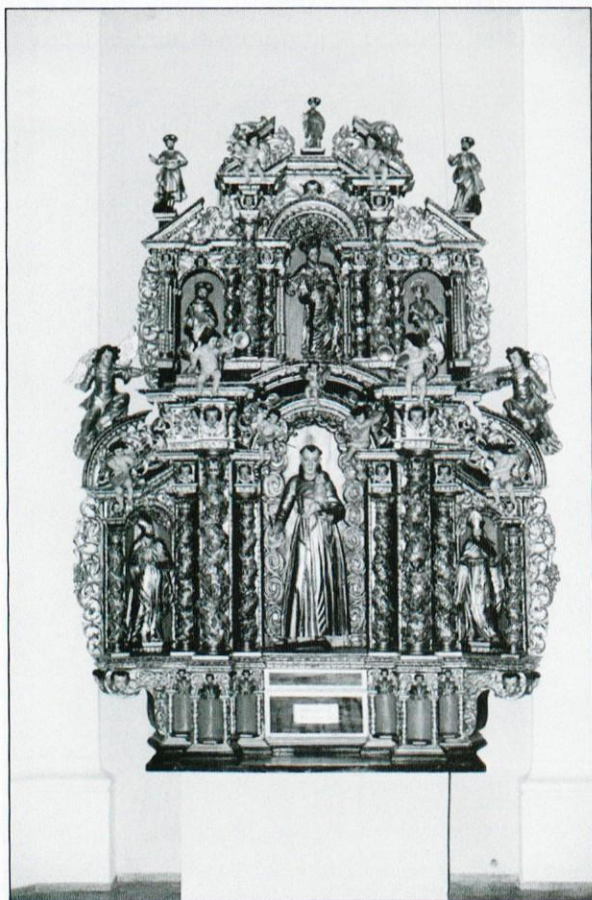
Spominjam se, kako sem pred leti Juretu Mikužu pokazal izvod Žirovskega občasnika. V njem so bile tudi slike naših slikarjev, med drugim Janeza Sedeja, vašega strica. Kakšne se ti zdijo, sem ga vprašal. »Lepe«, odvrne. A ti ceniš to zvrst slikanja? »Ne, to pa ne.« Zakaj ne? »Zato, ker je bilo vse to nekoč nekje že naslikano. Če hočeš, greva v knjižnico in ti pokažem ...« Podobno so filozofi v našem stoletju ugotavljali, da so bila vsa vprašanja vsaj enkrat že postavljena, še večkrat pa je bilo nanje odgovorjeno. Je potemtakem sploh še smiselno filozofirati? Ima slikanje sploh še smisel?

Nekatere kritike zanimajo samo vrhunski dosežki. Mene tudi, vrhunsko kvaliteto imam prav

Glavni oltar sv. Lucije iz župne cerkve v Dražgošah, Loški muzej v Škofji Loki

rad, uživam ob njej. Kot etnografa pa me zanima tudi drug način pričevanja umetnosti, ko ne gre le za likovno kvaliteto, ko ta spregovori drugače in pove nekaj več. Poglejte: to je kopija tiste znamenite Svete Nedelje s freske v Crngrobu. V sredini je Kristus z orodji trpljenja, okoli je serija 30 sličic, ki so na izvirniku po krivdi našega spomeniškega varstva skoraj uničene. Ampak zdaj ne gre za to. Poglejmo prizor. Imago pietatis, ikonografski motiv Kristusa, ki ga žalijo zla dejanja ljudi, še posebej zato, ker jih počnejo v nedeljo. Ta crngrobska freska je ena redkih evropskih podob, kjer niso naslikana orodja trpljenja, ampak so prevedena v prizore. Če vse to natančno analiziramo in primerjamo z drugo, evropsko slikarijo v 15. stoletju, s Konradom Witzom, z bratoma Van Eyck, s poznejšim Wolgemutom ali komerkoli iz avstrijske, dunajske šole, vidimo, da so to razmeroma preproste, primitivne stvari, da struktura te slikarije nekoliko spominja celo na panjske končnice. Je pa seveda, če se poglobimo, še nekaj: drevo, pas zemlje,

Stranški oltar sv. Antona Padovanskega iz župne cerkve v Dražgošah, Loški muzej v Škofji Loki

okolje, perspektiva ... Umetnik je to naredil precej na hitro, verjetno po grafični predlogi, imel je občutek za prostor, znal je poiskati razmerja med temi figuricami in jih vključiti v to dolgo pravokotno kompozicijo. Tri prizore je združil v lepo in zanimivo pripoved z barvno harmonijo. Ob pogledu na vse to nas pritegne srednji vek. Učili so nas, da je bil to čas lova na čarovnice, čas puritanstva, strahu pred vsem, kar je človeškega. Nasprotno: prav ta crngrobska freska priča, da je bil tisto zelo vesel čas! To je bil čas, ko se niso sprenevedali tako kot pozneje v renesansi. Zanimivo je, da so čarovnice začeli sežigati prav v dobi, ki velja za začetek in vrh humanizma, v 16. stoletju. Petnajsto stoletje gleda na te reči zelo sproščeno. Poglejte tole: mlada dama žanje žito brez vsakršnega oblačila! In to verjetno sploh ni bil eksces, ampak navaden pojav tistega časa. Avgustovska vročina pač, ko si ne moreš pomagati drugače, kot da se slečeš in žanješ naprej. Greh je bil šele, če si to počel v nedeljo. Ta slika nam torej veliko pove o času, približa nam ljudi, je svojevrstno uživanje in ima svojo kvaliteto. Vsak čas ima svojo absolutno kvaliteto. Toda če bi se omejili samo na vrhunce, bi vse to bogastvo izgubili. Podobno je s temi oltarji. So žalostna žrtev 2. svetovne vojne, igre nesrečnih in srečnih naključij. Toda kdorkoli bi prvič stopil sem, bi verjel, da so bili narejeni prav za to kapelo. Res je, da gre za ujemanje v času: tako ta prostor kot oltarji v njem so nastali v 17. stoletju. So žrtev vojne – in prav zdaj nedaleč od nas cerkve spet gorijo! – Vendar vsi štirje živijo naprej, tu. Silno lepi so, pričajo o zgodovini zlatih oltarjev iz 17. stoletja, od začetnih, ploskovitih renesančnih oblik (1628) na oltarju sv. Ane, do teh izrazito bogatih, baročnih, prostorsko razgibanih niš v dveh nadstropjih, ki so nastale kakih 40 let pozneje. Pred nami je čudovita zgodovina rezbarstva, vsak kipec je izredno lep in zanimiv. Ob njih naj opozorim še na to redkost: na podobo portala, ki pelje v onostranstvo, v drug svet, druge zakonitosti, v svet umetnosti ... Vsako obdobje ima svoje posebnosti. Danes govorimo o postmodernizmu in slikarjih nove podobe, o umetnikih, ki citirajo stare avtorje. Spet gre za neko vrsto historicizma. Sicer pa se vsak čas po svoje ozira nazaj, išče korenine in opravičilo v preteklosti. Devetnajsto stoletje jih je iskalo v renesansi, današnji umetniki imajo najrajši obdobja v preteklosti, ki so bila prehodna, manieristična, obdobja nemira, čudnih deformacij, posebnih

Ivan Grohar, Mož s fesom, olje, 1893, Loški muzej v Škofji Loki

čustvenih stanj, najrazličnejših filozofskih nazorov – pri čemer ne veš natanko, kaj iz vsega tega bo. Podobno je bilo v 2. polovici 19. stoletja. V Franciji so sloveli slikarji Bouguereau, Cabanel in njima podobni. To so bila največja imena tistega časa, danes so skoraj pozabljena. Bili so to fantastični slikarji, z naturalistično natančnostjo so slikali zgodovinske in mitološke prizore. In prav v nedrjih te umetnosti se je zarodil impresionizem, so rasli umetniki, ki so jih nato takratna oblast in kritika in tisti, ki so imeli denar, zavrnila z levo roko, tako kot so naše tako imenovane impresioniste. Svet je poln protislovij, vendar ima vsaka stvar svojo kvaliteto. Tudi sami to čutimo. Gledaš Gasparija in se sprašuješ, kako da ima tako ceno v primerjavi z Jakopičem. Ljudje ga imajo pač radi. V historični perspektivi so stvari jasne, ve se, kaj je kdo pomenil v svojem času, aktualizira ga pa vsak novi čas po svoje. Likovna umetnost je bila seveda v vseh časih, vendar zahteva znanje, poznavanje določenih zakonitosti. Pri srednjeveških slikah je treba poznati vsaj ikonografijo. Kaj to pomeni? Da je naš odnos do teh oltarjev različen, če jih občudujemo kot verniki ali zgolj kot turisti, pa vendar v obeh

primerih drugačen, kot je bil v času njihovega nastanka. Vsakdo od nas jih doživlja tudi kot umetnino, likovno stvaritev, kot nekaj, kar je plod talenta. Tudi kmet je po svoje občudoval lepoto. Zanj je bilo lepo, kar je premoglo čim več okrasja in zlata. Imel je po svoje izbrušen in umerjen estetski čut ter zelo strog in utilitaren pogled. Svetnik je moral gledati po cerkvi, imeti prave attribute. Sv. Lucija, ki nas zdajle gleda, je morala imeti očesa na krožniku. Če bi jo naslikal Picasso, bi kmetje gotovo protestirali. Podobno se je zgodilo Rihardu Jakopiču v zadnjem letu 19. stoletja. Zaupali so mu poslikavo kapelice pri rimskem zidu v Ljubljani. Umetniku, ki se je šolal pri Ažbetu v Münchnu, poznal je renesanso, baročno slikarstvo, Tiepola. Zamislil si je lepo kompozicijo po rahlem beneškem vzoru, prizor z angeli in svetniki, ki letijo v nebo, vmes pa je nekaj golih figuric, jasno. Ko jih je siromak slikal, je prišlo kakih 40 ali 50 divjih branjevk iz tiste okolice in priredile so mu strahovite demonstracije. Revez je dobil tak epileptični napad, da se je zbudil šele čez en teden, v bolnici. Človeški okus se torej res manifestira na najbolj čudne načine. Včasih smo bili prepričani, da je marsikaj

Ivan Grohar, Sveta družina (iz zbirke mladostnih del v Sorici)

že preteklost, pa ni. Primer: skupina Irwin, NSK, gre na beneški bienale zastopat Slovenijo. Zdaj pa poslušajte, kaj se mi je z njo zgodilo. Nočem se hvaliti, a bil sem prvi, ki si je upal to skupino pred skoraj desetimi leti pripeljati v Moderno galerijo. Malo je manjkalo, da me niso linčali. Nismo se sicer stepli, toda imeli so me za popolnega idiota, ki si je upal pripeljati tako čudno reč v Malo galerijo, posvečen prostor. Danes se ne bi čudil, če bi mi isti človek, ki me je tedaj ozmerjal, rekel: Kaj boš ti, kreten, ki ne razumeš tako visoke umetnosti ... /smeh med občinstvom/ ... Svet je tak, kaj hočemo.

Zdaj ste mi pa malo pobegnili. Zato bi se rad še enkrat povrnil na razmerje med domačijsko, bolj »lahkotno«, in svetovljansko, bolj »težko« umetnostjo. Klasičen slovenski primer je razmerje med vesnani in impresionisti, na Loškem med Birollo in Groharjem. So taka in podobna razmerja v veljavi tudi danes?

Jaz mislim, da so. Seveda jih je včasih malo težko ugotoviti in na ostro postaviti. Obstaja pa zanimiva zablada. Za vesnane (Maksim Gaspari, Gvido Birolla) so rekli, da je to domačijska umetnost, ki pa je naprednejša od slovenskega

France Pavlovec, Avtoportret, olje, 1937

impresionizma. To je protislovno. Prava umetnost pri nas naj bi bila nekoliko v zaostanku za secesijo, ki je tako očitno stala za vesnani. V resnici pa je šlo za to, da impresionistov še niso znali gledati. Če bi jih, bi pri vseh štirih (Jama, zlasti Grohar, Jakopič in Sternen) videli, da je v ozadju vsa dunajska secesija, z vso ornamentiko, z vsem larpurlartizmom, kot so mu takrat rekli. Šlo pa je za zelo napredne reči. Jakopič je videl še dlje. Ko je Picasso razkrojil trdno formo in 1907 naredil Gospodične iz Avignona, klasičen bordelski prizor, se ni nihče zgražal zaradi prizora, temveč zaradi razkrojene oblike. V istem času je Jakopič, čeprav ne tako radikalno, razkrojil obliko in objekt tako, da so se mu na nekaterih slikah (Kamnitnik, Študija sonca in Sončni breg) oblike razkrojile v sistem barvnih gest, da se je izražal samo še z žarečo barvo in potezo. Tu je torej to protislovje. Likovna vzgoja še ni bila tako daleč, da bi znali uživati prave likovne kvalitete. Če lahko z enim stavkom, pesmico ali plakatom poveš isto kot z eno sliko, potem slikati nima smisla. Slika mora pripovedovati nekaj drugega, govoriti mora v svojem jeziku, izražati svoje zakonitosti. Pa še nekaj je. V našem stoletju vsako področje obvladujejo specialisti. Tega se zavedam, toda temu se je težko izogniti, to prepoznati. Najtežje je odkrivati lastne napake. Likovni kritiki, ocenjevalci in raziskovalci smo tudi neke vrste »fahidioti« in gremo v to problematiko pregloboko. Tako nas nekdo, ki nima takšne izobrazbe, ne more razumeti in človek se sprašuje, ali ima smisel nekaj pripovedovati in razlagati, če bodo to razumeli samo trije, štirje kritiki na Slovenskem. No, splešča se že, saj se marsikaj prebije iz tega hermetizma in postane del likovne abecede, likovnega backgrounda, ki ga ima vsak v sebi. Z impresionisti še med vojnama povprečni potrošnik likovnih izdelkov ni vedel kaj početi. Da je Jakopič veliko ime, je na jeziku že priznaval, v srcu pa ga je doživljal kot eno veliko packarijo, kjer je vse zmazano, kjer se nič ne vidi. »Pa ta breza, kakšna breza pa je to!« Potem so se ljudje na to navadili, gledati so začeli tudi na barve, poteze. Videli so, kako drugačen je Kamnitnik, če ga naslika Grohar ali Jakopič ali če ga fotografiraš; da ti Jakopičev Kamnitnik pove še nekaj več o soncu, letnem času, o silah, ki so pod zemljo; pove ti, kaj je Jakopič doživljal, kako je užival ob slikanju, v katerem času je živel, kje, zakaj in kako se je učil ... Vse to je nekaj drugega, kot

Ive Šubic, Kurirji, olje, 1961, Loški muzej v Škofji Loki

če ga »pritisne« neki podeželski fotograf, kot del gasilske kompozicije s kasarno v ozadju.

Ostaniva še malo pri domačijem in svetovljanskem. Prav zdaj je tudi v Loki primer, ki buri duhove. Postavili so nov kip sv. Janeza Nepomuka na Kapucinskem mostu. Denar za to je, ni ga pa za Groharjevo galerijo, nagrado in štipendijo ...

Rad bi bil toleranten, tudi do samega sebe. Za Janeza Nepomuka smo dolžni skrbeti, zaradi dediščine. Brez njega bi bil tisti most okleščen, to je identiteta Škofje Loke. Enako obravnavo zaslužijo sodobne razstave, tudi najbolj predrznih mladih novopodobarjev, nad katerimi se nekateri, ki so bolj togega okusa, škandalizirajo. Oboje mora živeti, čeprav je treba včasih malo tehtati, dati enkrat prednost enemu, drugič drugemu.

Bili ste eden od ravnateljev Moderne galerije, tudi zdaj ste direktor »nacionalke«, Slovenskega etnografskega muzeja. Tako ste prihajali v stike z našimi ministri za kulturo, z rojakom Vladimirjem

Kavčičem, z dr. Andrejem Capudrom, zdaj z Borutom Šukljetom. Spomniva se zapleta Capuder contra Živadinov in se vprašajva: je oblast sploh dolžna podpirati avantgardno umetnost?

Z ministri nisem imel pretirano velikega opravka. Še največkrat sva se pogovarjala z Vladimirjem Kavčičem, dostikrat kar na cesti. Ta je bil od vseh najbolj nesrečen. To je bilo ministrstvo v času najbolj evforične samouprave, ko na ministrstvu niso vedeli, kaj naj počnejo; vse, kar so predlagali, so samoupravne strukture zatrle in obratno, blokirali so eden drugega, tudi minister sam ni mogel nič pomagati. Sicer pa osebno najbolj cenim dr. Andreja Capudra – najbolj kulturnega ministra, kar smo jih na Slovenskem imeli. To je človek z elegantnim nastopom in izredno širokim humanističnim znanjem. Bil sem zraven, ko se je v Münchnu pogovarjal s princem Hohenzollernom; ta gospod je bil naravnost prevzet nad briljantno debato našega ministra. Imel pa je to nesrečo, da je nastopil takoj po rdečem režimu, kot odkrit katolik, kot človek, ki je hodil v cerkev in si upal izreči tisti »grozljivi«

Janez Šubic, Sv. Anton Puščavnik, skica za podobo v Železnikih (ni bila realizirana)

stavek: »Ora et labora«. Moli in delaj, to je povsod po svetu nekaj najbolj normalnega, razen v nekem čudnem postkomunističnem sistemu, kjer bi radi nekateri še naprej lepo živeli od preklinjanja in lenarjenja. Vrh tega je imel smolo, ker ni imel pravih svetovalcev. Na likovno umetnost se sam najbrž ne razume prav veliko, pa še napačne svetovalce je imel. Verjetno je bil prepričan, da je tudi v likovni umetnosti mogoče, kar je v literaturi: da med NOB ni le Kajuh, da je tudi Balantič in še veliko zamolčanih pesnikov in pisateljev v Argentini. Tako je verjeno mislil, da je nekaj takih zatrtih talentov tudi v likovni umetnosti. Likovni izraz zahteva neprimerno širše družbeno okolje kot pisana beseda. Francetu Goršetu ne bi bilo treba bežati, kakor mu ni bilo treba prepovedovati razstav v Sloveniji. Bara Remec je izreden talent in srčna umetnica, znala je prisluhniti Indijancem, z visokim okusom. Toda tadva sta le

izjemi. Capuder je skušal z vso svojo integriteto, odkritostjo, poštenostjo in trmo popravljati te krivice. Ponekod je naredil nekaj hudih napak. Ko so hodili Živadinov in podobni gladovat pred njegovo pisarno, ko so zahtevali težke milijone državnega denarja za dobičkonosne špektakle, ki jih povsod po svetu zalagajo producenti iz svojega žepa, jih je minister zavrnil, jasno, vsaka mu čast. In takrat so vsi mediji, televizija, časopisi in drugi uprizorili pravi stampedo, se vrgli na ubogega Capudra. Kdor hoče danes gladovati in tako izsiljevati državo, se slej ko prej pobere, od koder je prišel. Ker nima medijske podpore, se zanj nihče ne zmeni. Gospod Cunjak, na primer. Zdi se, da je to tak čas; ko skuša popravljati krivice, dela nove in se po svoje lomi. Za sedanjega ministra pa ne morem reči ničesar, ker z njim nisem imel opraviti, ne v dobrem ne v slabem.

Po pravkar izrečenem in po dejstvu, da v zadnjem času pišete likovne ocene za Slovence, bi si upal soditi, da ste v svojem likovnem okusu postali bolj konservativni. Ali pa ste taki že bili?

Ne, narobe. Moj okus je bil zmeraj napreden. No, ne bom rekel napreden – kajti ta beseda se je tako grdo izkoriščala in zlorabljala. Najbolj konservativne in najbolj grozljive stvari na tem

Štefan Šubic, Jezusovo rojstvo, olje, 1851, Loški muzej v Škofji Loki

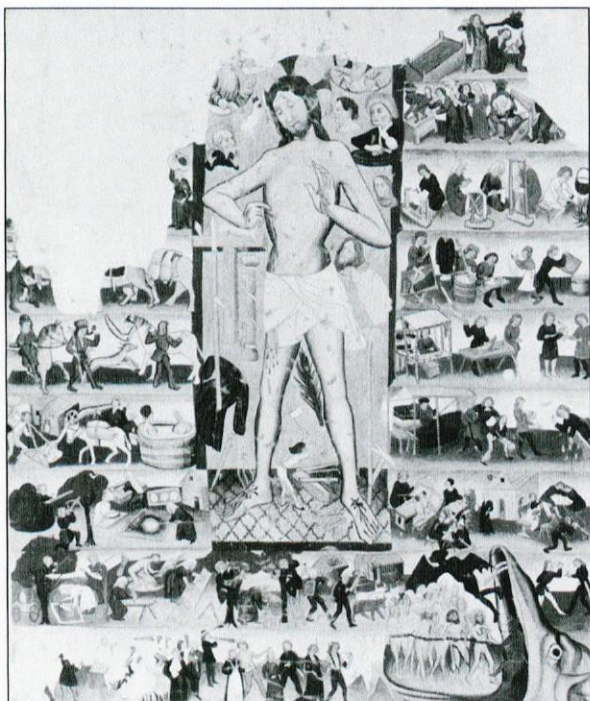
svetu so si dajale naziv »napredne«. Zato nočem biti »napreden«! Sem pa za vse, kar je novega, in za vse poskuse. Če spremljate moje kritike v Slovincu in Razgledih, boste videli, da največ pišem o mladih, novih, nekonvencionalnih poskusih in avtorjih, ki so daleč od konservativnega. Morda je za mojim okusom več tolerance kot za katerim drugim. So pa stvari, ki se mi zdijo enostavno neumne in o teh ne pišem.

Ste že kdaj napisali negativno kritiko?

Sem.

Štefan Šubic, David, olje, 1862, Loški muzej v Škofji Loki

Delavica Janeza Ljubljanskega, Sveta Nedelja, freska na fasadi romarske cerkve v Crngrobu, okoli 1460

Zakaj tako sprašujem? Zato, ker me je prijatelj nedavno vprašal: Si že kdaj bral odklonilno likovno oceno? Zamislil sem se, a spomnil se tisti hip res nisem nobene. V literaturi in gledališču se pogosto dogaja, da koga dobesedno raztrgajo, pred očmi javnosti. V likovnem svetu to ni prav pogosto. Zdi se, da ima vsak avtor svojega ocenjevalca, ki ga ves čas spremlja in o njegovem delu piše izrazito naklonjeno ...

Kaj je sploh kritik? Lahko je nekdo, ki nastopa pod zastavo neke nove estetike, tako kot nekoč italijanski futuristi, ki so zaklicali: »Merda Michelangelo!« To je bil šok. Vse, kar je bilo prej, je v hipu postalo »merda«, drek. Kar šteje, je futurizem, ki slika tehniko, tanke, letala, to je novo, nov svet. Če pa na vse skupaj gledaš s takega vidika kot moja malenkost, ki jo umetnost zanima kot socialni pojav, kot etnologija in etnografija. Etnologija ni samo na kmetih; najbolj zanimiva bi bila etnološka raziskava – govorim popolnoma iskreno – o združevanju umetnikov, o združenju umetnikov v Škofji Loki na primer, če bi etnološko razčlenil njihove navade, odnose med njimi, njihov odnos do oblasti itn. To bi bila fantastična stvar. Vse to se kaže tudi v njihovih slikah, naj to hočejo ali ne. So neki dokument. Potem je tu še natura, pri meni – in moj oče je bil

Mojster iz kroga Jana Polacka, Legenda o sv. Urhu, freska v podružnični cerkvi na Križni Gori, 1502

ravno tak – da skušam v vsaki stvari poiskati nekaj dobrega. V šoli, ki je prav zato nisem maral, me je najbolj prizadevalo to, da nisem imel niti enega profesorja, ki bi iskal znanje; vsi so iskali neznanje! Hoteli so nas »zaklat«, najti tisto, česar ne znaš. Tako včasih v kakšnem čudnem kupu najdem zrno, ki veliko obeta. In če ga pohodiš, ga je škoda ... Saj ne da bi hvalil vsakega amaterja, nivoje je treba ločiti. Tudi amaterska umetnost mora biti. To je način sproščanja, plemenitenja, likovne vzgoje. Navsezadnje rabimo tudi umetnost, ki dekorira in slavi. Kakor rabimo visoko umetnost, ki gleda naprej, ki vleče in za sabo slej ko prej potegne tudi konservativne strukture. Kar govorimo še naprej o okusih, čim več. V Moderni galeriji je bilo večkrat rečeno: dajmo se poenotiti, bratje kritiki, stopimo skupaj, naredimo nekaj enotnega. Zmeraj sem bil proti: Zakaj enotno! Zakaj v čredi, za božjo voljo? Umetnikov je sto; to je sto slik, sto resnic, sto lepot; ene so tragične, druge ironične, ene silovite in šokantne, druge fine in pretanjene. Kar imejmo vsak svoj pogled na te reči. Če je deset kritikov, zakaj ne bi bilo deset različnih! Če

bi vsi tulili v isti rog, bi bilo, kot če bi vsi slikarji slikali enako. En velik dolčas. Potem bi jih lahko devet od desetih odpustili, zaposlili v kaki tovarni ali upokojili, eden naj pa ostane in piše o edinem slikarju, ki bo še ostal. Včasih imamo v glavi neke čudne blokade in rabimo leta in leta, da se jih znebimo. Hecno, mar ne?

Doslej sva se zadrževala v kulturni krajini loškega sveta in v likovnem svetu nasploh. Ozriva se zdaj še v »slovensko duhovno pokrajino« (Rebula). Kaj se ji obeta, lepo ali grdo? Jo likovna umetnost lahko polepša?

Jaz mislim, da jo lahko. Likovna umetnost od Jakopiča naprej to tudi počne. Jakopič je že postal mit, tako kot Prešeren in Cankar, skupaj z njima je povzdignjen v slovenski panteon. Slikarstvo ima tu vidno vlogo. Hkrati se zavedamo, da v slikarstvu niso možne revolucije, tako kot med pisatelji, ki jih delajo s pisanjem, zborovanjem in drugimi manifestacijami. Zato med slikarji ni bilo disidentov. Izjema je obdobje pred 1953, ko je nekaj tega bilo; klasičen primer je

Mojster iz kroga Jana Polacka, Legenda o sv. Urhu, freska v podružnični cerkvi na Križni Gori, 1502

Stane Kregar. Pa še tega so pozneje pospravili v okrilje etabrirane strukture, ki ga je zelo spretno izkoriščala, za notranjo in zunanjo rabo. Imamo nekaj res kvalitetnih del likovne umetnosti, dovršen del sedanjih in bodočih pa je prav tu, na loškem ozemlju. Ta stvar je kumulativna, narašča in se krepi, nastala je dobra podlaga tudi za naprej. Zagrizeni nasprotniki se bodo morali sprijazniti z novostmi ali pa bo čas stekel mimo njih. Ko smo se odločili za drugačne ekonomske odnose, za privatno pobudo ... Te izraze sila nerad uporabljam, ker zvenijo tako samoupravno. Kakorkoli že: tudi umetniki bodo morali na trg in se tam potrjevati s prodajanjem svojih umetnin. Država bo sicer postavila kak spomenik ali kupila deset slik za opremo reprezentančnih prostorov, a to se bo zgodilo le na vsakih deset let. Vse drugo se bo dogajalo na trgu, v galerijah. Neki galerist iz Københavna mi je, ko sem bil še v Moderni galeriji, dejal: Pamen galerist počaka dvajset let in kupi sliko, tudi če stane milijon dolarjev; to je še zmeraj cenejše, kot če sproti kupuješ vse po vrsti in moraš potem vsaj 95 odstotkov tega zmetati stran. Tako pridemo do okusa časa in do stvari, ki jih ta pozlati.

Legenda o sv. Korbinijanu, freska v prezbiteriju podružnične cerkve na Križni Gori

Jernej iz Loke, Dva mučenca, detajl freske v prezbiteriju župne cerkve na Suhi, 1. polovica 16. stoletja

To so zanimive reči. Če bi si pred 20 leti kdo od naših kritikov upal zatrditi, da je Ivan Vavpotič zanimiv in dober slikar, bi tvegala, da ga za vedno ignorirajo. Danes ugotavljamo, da je njegov opus krasen primer slovenskega meščanskega portretnega slikarstva, zvrsti, ki je sicer nismo imeli. Tu je primanjkljaj, ne toliko v žanru kot v samem socialnem okolju: ker nimamo pravega meščanstva. Tudi naše socialno, »delavsko« slikarstvo je bilo dirigirano od zgoraj, to sploh ni bilo ničemur podobno. Tisto pred vojno, ki je imelo dejansko socialno zaledje, pa ni imelo ekonomskega. Ob meščanskem manjka aristokratsko slikarstvo; kraljev nismo slikali, ker jih nismo imeli. Najbolj groteskno pa je, ko slišiš, zlasti med mlajšimi, kako preklinjajo in očitajo slovenski politiki in kulturi, posebno slikarstvu – provincializem. Provincialna okolja so vendar povsod. Provincialno je tisto, kar se naslanja na center in iz njega slepo črpa vse pobude: Občuduje vse, kar ni zraslo v njegovem okolju. Tudi sam imam bolj slabo mnenje o t. i. narodnozabavni glasbi. Toda: Zakaj ne? Še bolj neumno je, ko nekdo, ki obožuje country glasbo, jo posluša noč in dan, naposled reče: Ja, to so pa ameriški Avseniki, a niso svetovljanski? Nekoč sem slišal na Radiu Študent, da ima Lepa Brena »milijonski avditorij«. Po tej logiki imajo Avseniki v Evropi vsaj stomilijonskega. A tega se pravzaprav ne zavedamo ali pa jim tega nočemo priznati. To je primer ekspanzije slovenske kulture v Evropo, kjer so Avseniki samo eni in nepoznavni. Kaj bi naredili z menoj, če bi prišel v službo v narodni noši? Prmejduš, da bi me peljali na Studenec! Ko sem bil pred dvema dnevo-

Apostol, detajl freske v prezbitoriju župne cerkve na Suhi, sredina 15. stoletja

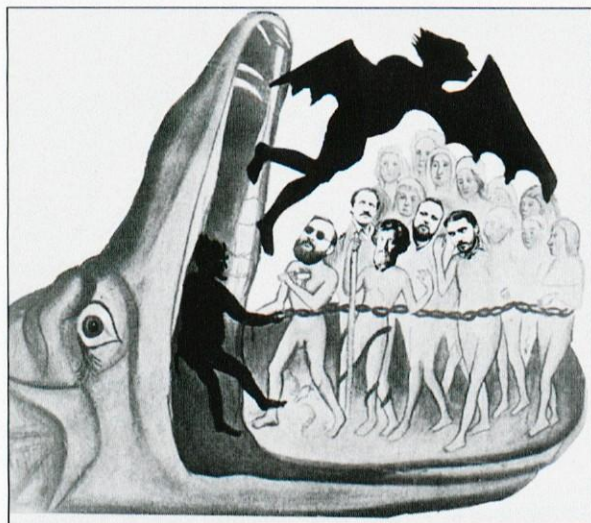
ma v Celovcu na zelo resnem posvetu o kmečkem stavbarstvu in muzejih na prostem, sta direktor muzeja na prostem pri Gospe Sveti in direktor enakega muzeja pri Salzburgu, zelo resna gospoda, prišla v narodni noši. Tu bi jih se-sekljali. In to je provincializem. Torej: Gospoda, ki sta prišla v narodni noši, nista provincialca; tisti, ki ga to moti, je! Pusti peti mojga slavca!

Predlagam, da najin del pogovora skleneva z mislijo: O okusih kar razpravljajmo, bodimo do drugačnih strpní in pustimo vsakemu svojega ...

Se strinjam.

Bila sva nekoliko dolga, a upam, da ne dolgočasna. Dr. Sedeju se v imenu nas vseh zahvaljujem za njegove izčrpne in potrpežljive odgovore, vam, spoštovani poslušalci /in bralci, 1997/, pa za pozornost.

(Gornje besedovanje je celoten zapis javnega pogovora, ki sva ga z dr. Ivanom Sedejem opravila v kapeli Loškega gradu v petek, 28. maja 1993, na prireditvi Glasova preja. Delno (manj kot polovično) je bil objavljen na Odprtih straneh Gorenjskega glasa 4. junija 1993. Po smrti sodelavca se mi je zdelo primerno, da pogovor, ohranjen na kasetah, prepisem in objavim v celoti. Naj bo v spomin dr. Ivanu Sedeju, enemu od prvih in najbolj stalnih sodelavcev Žirovskega občasnika.)

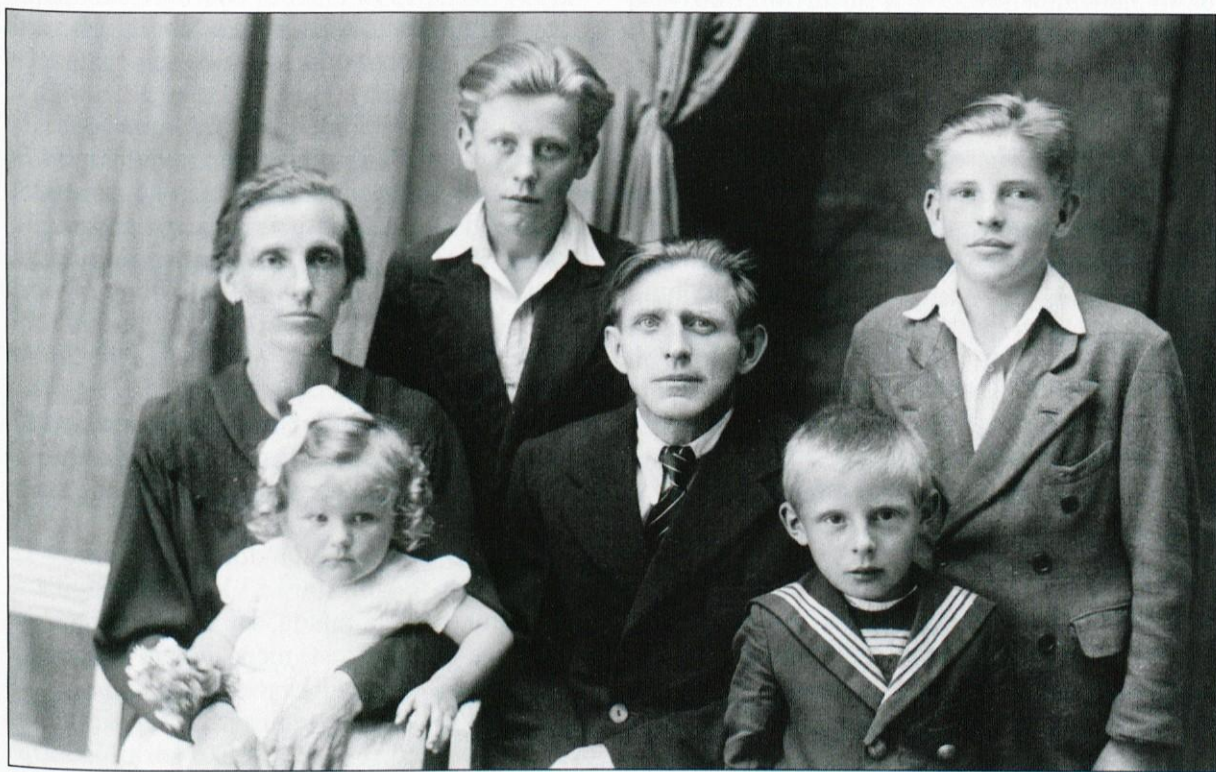

Kdor v nedeljo greši ... Delavnica Janeza Ljubljanskega in mojster Vlastja Simončič, Sveta nedelja, detajl freske in fotomontaža, Crngrob, okoli 1460, in Gorenja vas 1984.

MALI INTERVJU NEJKO PODOBNIK

Igor Kavčič

Brez njegovega štemplja ne gre nič naprej

Družina Slavke in Jerneja Podobnika – Jernejcova družina, z leve: mama Slavka s Stano, Milan, oče Jernej, Nejko in Vinko

Pa ne gre za direktorja Alpine niti za prvega za njim ali morebiti tistih nekaj, ki sledijo in imajo tovrstne kompetence. Dobro pa vem, da ste takoj, ko ste zagledali fotografijo, rekli, poglej ga, Nejko Podobnik je, in ob branju naslova rekli, saj v Alpini pa brez njegovega štemplja ne gre nič naprej. Pa ne, da bi pretiravali pri pomembnosti, le reče se tako med ljudmi. Nejko Podobnik je po nazivu sicer organizator obveščanja, dolgoletni urednik tovarniškega časopisa Delo-življenje, od mnogih pa sem slišal, da bi mu naziv »dobri duh

Alpine« bolj pristojal. Pa ne le Alpine, tudi Žirov. Zadnjih 35 let se je namreč v Žireh le redkokdaj dogajalo kaj pomembnega za kraj, da njega ni bilo zraven, bodisi kot organizatorja bodisi le z nasvetom, besedo.

Precej sva besedovala ob tokratnem intervjuju, o njem in njegovi družini, o stvareh, ki jih je imel in jih ima rad, o mladinski organizaciji, Alpini in njenih direktorjih, o tovarniškem časopisu, o žirovskem radiu, tudi o šahu, ki ga je dobro igral, in taroku, ko je sam izdelal 54

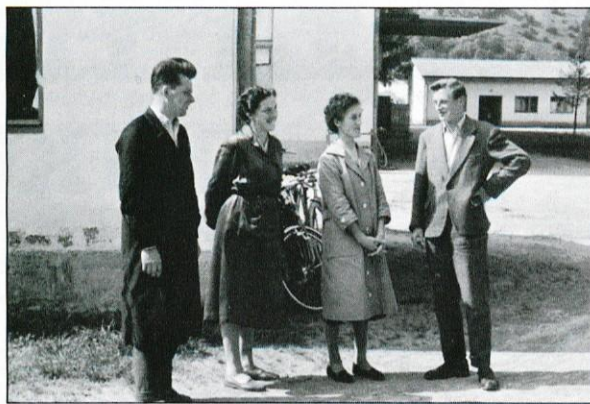
kart za to igro. Ničkoliko diplom je napisal za športne dosežke v okviru žirovskih športnih društev. »Diplome sem že lepo pisal, administratorke v Alpini pa vedno 'jamrajo', da ne znajo brat za mano.« Nejko Podobnik je letnik '40 in je letos torej dopolnil 57 let. Njegovo življenje jih je do zdaj zapisalo za vsaj še enkrat toliko. V kratkem tudi v tokratni Žirovski občasnik. Veselim pa se že naslednjega srečanja, kajti nadaljevanje sledi...

Priimek Podobnik je v zadnjih letih v slovenskem javnem življenju kar pogosto omenjan. Zavaljo politike in bratov Marjana in Janeza Podobnika seveda. Po morebitnih sorodstvenih vezeh Vas sprašujem?

Vedno, kadar mi je kdo postavil podobno vprašanje, sem rekel, da nisem. Ampak! Ko sem bil na 15-letnici našega radia – kot enega od ustanoviteljev so me namreč povabili zraven – me je Vincencij Demšar, danes je poslanec v državnem zboru, vprašal, gospod Podobnik, ali ste mogoče vi kaj v sorodu z Marjanom Podobnikom. Rekel sem, da ne, pa se mi je zdelo, da je bil kar malo razočaran. Še nekajkrat sem ponovil podobno napako. Dokler mi enkrat ni Rado Jan dejal, kako si neumen, če te bo kdo vprašal po sorodstvu s Podobniki, moraš 'v mizo pogledat, pa čisto tiho bit'. Potem bodo vsi mislili, da si v sorodu in da si zato tako skromen. Nobeden ti potem ne more očitati, da si se zlagal. To povem bolj tako v hecu. Je pa res, da je bil moj oče doma iz Oselice, s Podjelovega Brda, in smo potemtakem več rodov nazaj mogoče res v sorodstvu.

Otroci Slavke in Jerneja Podobnik, z leve: Vinko, Milan in Nejko, spredaj Stana

Med prvimi sodelavci v Alpini: Polde Strlič, Iva Erznožnik, Erna Herovec

Sicer pa pravijo tako, da Podobniki izhajajo iz Trsta. V Trst kot odprto mesto in пристanišče so prihajali mornarji s celega sveta. Tam so bile tudi ženske, ki so bile vedno pripravljene na njihov sprejem. Tiste punce pa potem niso imele kam z otroki in so jih dajale v otroška zavetišča. Kakih 300 let nazaj je pri nas kuga povzročila hudo morijo. Kmetje iz teh krajev so zato hodili v Trst in so iskali sebi čim bolj podobne otroke. Tako naj bi nastali Podobniki... Koliko je v tem resnice, pa res ne vem.

Priimek Podobnik je v teh krajih res zelo pogost, v Žireh, Idriji, Cerknem, tja do Gorice. Pravite, da je bil Vaš oče s Podjelovega Brda, kaj pa mama?

Mama Slavka je bila domačinka, prav iz Žirov. Umrla je lani, stara 87 let. Kljub lepi starosti se mi je zdelo mlada, saj so njeni predniki doživeli še višjo starost, njena mama Johana je umrla pri 97. Johana, ki je bila najstarejša od otrok, je skrbela za brate in sestre, saj je bil njen oče, moj praded, bolj veseljaške sorte. Znal je dva jezika, italijansko in nemško, bil je svetovljanski tip, ni pa hotel kaj veliko delati. Nabiral je smolo za žirovske čevljarje, da so lahko delali dreto. Ker je dobro poznal okoliške gozdove, je bil 1913 celo vodič enemu od Habsburžanov, ki je obiskal naše kraje. Sicer je bil bolj za hece, hodil je naokoli, kljub temu da je imel doma desetčlansko družino.

Vaš oče Jernej se je torej priženil v Žiri. Kot veliko Žirovcev je bil tudi on po poklicu čevljar?

Za čevljarja se je izučil pri svojem očetu. Prišel je v Žiri, kjer je bilo takrat veliko čevljarskih de-

Kot občinski funkcionar

lavnic, v Žireh smo imeli nekaj precej močnih obrtnikov. Tudi oče je začel s čevljarско obrtjo. Spoznala sta se z mamo in potem skupaj zgradila hišo. Še prej je oče imel delavnico na drugi lokaciji, gradnje pa sta se lotila, ker je bil najstarejši brat že na poti in je bilo treba hitro poskrbeti za nov dom. V domači hiši je bila tudi čevljarška delavnica. Mati je šivala in vseskozi skrbela za administrativne posle. V lanskem Občasniku je bilo zapisano, da je oče 1930 državi plačal 20.000 dinarjev davka, kar je bilo takrat veliko. Za dvajset krav. Krave so bile takrat na podežlju merska enota. Mama je govorila, da je bila pred vojno sama revščina, in ko je bila 1933 svetovna gospodarska kriza, so mnogi mali obrtniki propadli. Preseliti so se morali v druge delavnice, kjer so jih po navadi vzeli preko sezone. Radi so jemali že izučene čevljarške mojstre.

Oče se je pozneje zaposlil v tovarni, ki je bila predhodnica današnje Alpine.

Seveda, bil je med prvimi, ki so se zaposlili v takratni Čevljarški zadrugi. Julija 1945 je bila ustanovljena Čevljarna Žiri, predhodnica današnje Alpine. Med 84 ustanovitelji je bil zapisan pod zaporedno številko 47. Dve leti pozneje je nastala Tovarna športnih čevljev Žiri. Poleg očeta smo tudi trije bratje našli delo v Alpini, mlajša sestra Stana pa je učiteljica. Najstarejši brat Milan je bil kontrolor, Vinko pa je bil dvajset let vodja montaže. Oba sta že v »penziji«.

Vaše družine se je očitno držala čevljarška tradicija, po očetu sta torej v čevljarstvo šla tudi starejša brata?

Ko se je najstarejši brat odločal za poklic, so se fantje menili med kolegi in sorodniki, kam

bodo šli. Na koncu so ugotovili, da je še najboljše iti za »šuštarja«. Najbližje je, pa tudi zaposlitev je bila tako rekoč zagotovljena. Ko sem nekoč listal po starih zapiskih s sej upravnega odbora Čevljarne Žiri, sem prebral, da je takratni direktor zadruge Vinko Govekar, tudi poznejši direktor Alpine, predlagal za brata Milana Podobnika posebno nagrado, saj je bil tako priden, da je prekašal celo čevljarške pomočnike.

Drugi brat Vinko je bil eden prvih, ki so se šli izobraževati na »Batove stroje« v Borovo. V čevljarški šoli je bil med najboljšimi učenci. Kot so mi o njem pripovedovali drugi, mu je stroj tudi pozneje v tovarni vedno tekel prepočasi. Bil je pravi inovator. Stroj je poskušal naravnati, da so delali še hitreje. Predelal je prenosne jermene in je šlo še hitreje. Ob delu je končal tehnično šolo in bil potem dvajset let vodja montaže.

Kakšnih let ste bili Vi takrat?

Takih let, da mi je zmeraj moral delati loke, ko je prihajal domov. Hotel sem, da mi naredi lok, in je moral potem plezati na hrast, ki je bil za sosedovo hišo. Čisto do vrha je moral plezati, da je dobil pravo vejo, iz katere mi je potem naredil lok. Spomnim se, ko so iz Borova pripeljali nogometno ekipo. To je bil dogodek za Žiri.

Kot tretji brat po vrsti ste se tudi Vi zaposlili v Alpini, a ne kot čevljar. Kako, da se vi niste odločili za ta poklic?

Po končani osnovni šoli sem šel na tehnično šolo v Ljubljano. Zanimali so me stroji. A kmalu, ko sem začel hoditi v šolo, sem zbolel. Imel sem tako hudo revmo, da nisem mogel niti stopiti na noge. Po desetih dneh v bolnišnici so me šele spravili na noge. Poskušal sem razne druge stvari in na koncu so doma rekli, nič, pa pojdi za čevljarja, da boš vsaj do poklica prišel. Ko sem začel hoditi na čevljarško šolo, sem zbolel še enkrat. Večkrat sem potem imel težave s srcem. Zato sem se zaposlil v Alpini in se ob delu vpisal na srednjo ekonomsko šolo v Ljubljani. Prišel sem do 3. letnika in izvedel, da bi se po opravljenih diferencialnih izpitih lahko vpisal na takratno visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo (danes FDV, o. p. I. K.). Ko sem se ravno pripravljval na diferencialne izpite, bilo je ob začetku 1964, pa mi rečejo, da bi potrebovali nekoga za delo na ObK ZSMS v Logatcu. S 1.

aprilom sem nastopil službo v Logatcu. Mogoče sem imel srečo, da je bil ravno ta datum, saj sem se tam imel odlično.

Kot profesionalni sekretar ste delali na občinskem komiteju ZSMS v Logatcu?

Ja, šest let, mandat in pol. Lepe spomine imam na tisto obdobje, veliko sem bil na terenu, spoznal sem veliko ljudi. Na takem mestu se človek nehoče začne ukvarjati tudi s politiko. Diferencialne izpite na visoki šoli sem šel opravljat šele 1967, potem, ko sem se na občini nekoliko privadil.

V Logatec so Vas najbrž povabili kot aktivnega mladince iz Žirov?

Leta 1961 sem prevzel mesto predsednika mladinske organizacije v Alpini. Pa smo mladinci rekli, da bomo kaj pametnega naredili. V tistem času se je gradila ena izmed tovarniških hal. Organiziral sem akcijo, da bi mladinci izkopali za temelje. Kakih 20 nas je bilo, izkopali smo za tri, štiri tovarnjake, potem pa se je nehalo. De-

lavci za nami so nas čakali, mi pa nismo mogli tako hitro kopati. In smo omagali. Takratni direktor Alojz Filipič je ob priložnosti dejal, da mladinci še toliko niso skopali, da bi lahko noter zakopali predsednika.

Zagnani ste pa bili, to pa to?

Za nadomestilo, ker nismo uspeli v tej akciji, sem želel narediti kaj drugega, kar bomo res zmogli. Pa smo začeli delati tovarniški časopis Delo-življenje. Dne 1. maja 1962 je izšla prva številka, jaz pa sem bil prvi urednik.

Ste se že pred tem ukvarjali s pisanjem, Vas je že v času šole zanimalo novinarstvo?

Niti ne. Spomnim pa se, ko se je v Žireh zgodila tragedija; ponesrečil se je France Popit s svojo družino. Z avtom so zapeljali v Soro. Tisto soboto je bila nevihta, voda je bila visoka do ceste, ob mostu ni bilo ograje... Trije so se utopili. V šoli smo pod naslovom Sora, tiha reka Sora pisali spis o tem. In tisti spis je bil eden mojih boljših.

Na domačem vrtu

Po mladinskem seminarju, ki ga je Nejko Podobnik organiziral kot sekretar občinskega komiteja Zveze mladine Logatec – v Žireh 1966/67

Vrniva se še nekoliko k Vašemu službovanju v Logatcu oziroma dogajanju nekaj let prej? To so bili časi, ko ste se Žirovci priključili Logatcu. Kaj vas je neslo tja? Ker od Škofje Loke niste imeli nič...?

Leta 1960 smo začeli v skupni občini Logatec–Žiri. Očitno so starejši funkcionarji imeli slabe izkušnje s škofjeloškimi in kranjskimi funkcionarji. Peter Naglič, takratni prvi župan v novi občini, je večkrat omenil, da težko dela z njimi. Jaz takih izkušenj nisem imel, pa tudi drugi v moji generaciji ne...

Je pa zanimivo, kako nas je neslo tja, v Logatec. Takrat smo spadali še v okraj Kranj, v katerem smo bile tudi vse majhne občine. Žirovska občina je zadnje leto, ko je še obstajal okraj Kranj, dobila nagrado za najboljšo občino v okraju. To je bil televizor. To je bila ena prvih televizij v Žireh in vsi mladi smo jo hodili gledat v Zadržni dom. Televizor je bil na mizi pred oknom doma, množica pa je prenos smučarskih poletov iz Planice gledala kar s ceste. Pa so rekli, uuuuuu kakšen fejest slog ima, jaz in vsi ostali pa tudi, saj res, kakšen fejest slog ima. Videl seveda nisem nič. No, o televiziji le kot zanimivost.

Kako smo se odločili? Takrat sem bil še mlad, zelen... V Žireh so se pojavile struje, ki so bile drugačnega mnenja kot stara generacija funkcionarjev. Žirovsko politično vodstvo je reklo, gremo v Logatec, ampak pojavili so se nasprotniki, na čelu s prvim direktorjem Alpine Vinkom Govekarjem, ki so organizirali akcijo pobiranja podpisov, da bi se ljudje z referendumom odločili, v katero občino bi radi šli. Spomnim se Govekarja, ki nas je prišel spraševati, ali bo kdo podpisal.

Prav z veseljem, sem rekel. Kako, da ste se spomnili na to, sem kot zelenec rekel zrelemu možu. Ta zadeva je bila potem kar nekaj časa v zraku.

Ampak v Logatec niste šli z referendumom.

Seveda smo šli brez referenduma. Zadeva je bila takrat zelo ostra, ljudem so prali možgane pred političnim aktivom v veliki dvorani Svobode. Pred 300 ljudmi – pripeljali so celo narodnega heroja Janka Rudolfa, ki niti ni natančno vedel, za kaj gre v Žireh – so nasprotnike obsojali, da so ne vem kaj vse, da so celo poneverili podpise... Reformatorji so seveda izgubili.

Ko ste šli v Logatec, ste službo v Alpini seveda prekinili?

Bilo je tako, da ko si šel na mandat v družbenopolitično organizacijo, ti je bilo nekako zagotovljeno, da se boš po koncu mandata lahko vrnil v podjetje. Meni so ta mandat podaljšali za štiri leta, a sem bil v Logatcu le še dve leti. Prav takrat so se začele te »homatije« s ponovno spremembo občine in priključitvijo Žirov v škofjeloško občino.

Zanimivo, zaposleni ste bili na občini v Logatcu, hkrati pa ste bili za to, da se Žiri vrnejo v prejšnje stanje, v okvir občine Škofja Loka.

Zakaj sem pravzaprav razmišljal tako? Vse skupaj se je takrat odvijalo na več nivojih. Ko se je po reformi 1965, odstavitvi Rankovića in drugih spremembah na državnem nivoju v Sloveniji začelo obdobje, imenujmo ga »obdobje Kavčičevega liberalizma«, sem te stvari vzel zelo resno. Poleg Ivanke Malovrh sem bil v takratnem partijskem vodstvu v Žireh najmlajši. Menili smo se o različnih konceptih. Postavili so določen koncept, ki se mi ni zdel najboljši. Očitno sem si tudi dosti upal in sem doma naredil svoj koncept ter ga napisanega predložil takratnemu žirovskemu partijskemu sekretarju Jožetu Verbiču. Že takoj je bil jezen name in čez nekaj dni je bila sklicana seja vodstva, na kateri so me zaradi koncepta prali, pa tako naprej... V bistvu takrat ni prišlo do razkola med Logatcem in Žirmi, ampak je bil to znotrajkrajevni obračun med mlajšo in starejšo generacijo. Med pravovernimi in nekoliko drugače mislečimi. To se je vseskozi stopnjevalo. Nekateri smo takrat celo izpadli, kot malo »sumljivi«.

Ko je šlo za razdružitev občin Žiri in Logatec, pa je prišlo do referendumov, kajne? Kot ste rekli, so takratne težave izhajale predvsem iz razkola na lokalnem nivoju, med mlajšimi in starejšimi?

Gotovo. Ob vsem tem sem te ljudi iz starejše generacije spoštoval, le miselnost enih in drugih je bila malo drugačna. Verjetno je tu šlo predvsem za generacijski konflikt. Razlika, ki je bila takrat znotraj partije, je bila skoraj večja kot med današnjimi strankami.

Kako je bilo torej z referendumom?

To je bil tudi sicer čas tik pred volitvami. Dogovorjeno je bilo, da bom prišel v Žiri pomagat pri organizaciji volitev. Ob tem, da sem tam delal pri mladini, sem bil ob volitvah tudi neke vrste tehnični sekretar za žirovsko področje. Ko je zadeva tekla, so se bližali tudi občni zbori, ki so bili po navadi pozimi, februarja, marca... Takrat je zapadlo zelo veliko snega in več dni, mogoče cel teden, cesta med Logatcem in Žirimi ni bila prevozna. Tako nisem mogel v službo.

Sediva z vodjo splošnega sektorja Stojanom Pertovtom, sekretarjem podjetja, kot smo rekli po domače, in razmišljava, da to res ni nič, da ni nikamor podobno. Zapade malo snega, pa ne moremo niti do Logatca in nazaj. To bo treba spremeniti. Najboljše bi bilo, da bi na zboriščih krajanov predlagali, naj bi se preprosto razdružili. Uradno bomo dali pobudo za referendum o tem, v kateri občini bi želeli biti, v Logatcu ali Škofji Loki. Stopila sva do direktorja Izidorja Rejca in mu povedala, o čem sva se menila. Rejc je bil za to, napisal je neke vrste oceno takratnih gospodarskih gibanj, kam Žirovci v tem smislu geografsko in ekonomsko gravitiramo... Škoda, ker se je ta njegov rokopis nekje izgubil.

Tisti teden je bil tudi zbor delavcev v Alpini in če bodo vsi za to, je to že 800 ljudi, smo razmišljali, kar je že zadosten odstotek, da zahtevamo referendum. Poskrbel sem, da so na zboriščih po vaseh bili pravi ljudje, ki so znali razložiti našo pobudo in Rejčev oceno. V ponedeljek je šlo še kar dobro, v torek pa se je že izvedelo v Logatcu, občinski funkcionarji so že sklicevali sestanke, a se ni dalo nič več narediti. Kepa se je že kotalila in kmalu je tudi prišlo do uradne zahteve po referendumu. Starejši funkcionarji so bili seveda zelo užaljeni, ker je vse skupaj šlo mimo njih, čeprav je res, da smo želeli z njimi

navezati stike... Referendum je bil še tisto leto. Mislim, da je bil to prvi referendum za spremembo občinskih mej, saj je zato prišlo celo do spremembe zakona o lokalnih skupnostih. Več kot 70 odstotkov Žirovcev se je odločilo za razdružitev z logaško občino.

Po referendumu ste najbrž tudi Vi kmalu pospravili pisarno v Logatcu in se vrnili v Žiri?

Pol leta po referendumu sem bil še zaposlen v Logatcu, pravzaprav sem zbolel in bil več kot pol leta na bolniški. Takrat sem tako rekoč vsake štiri leta imel težave s srcem. Predsednik sindikata iz Logatca Franc Godina mi je ob obisku v bolnišnici v šali dejal: »Ti si zakuhal revolucijo, zdaj se pa skrivaš tu.«

Z novim letom 1970 je bil opravljen prenos, občini sta bili že razdruženi. Vložil sem prošnjo za vrnitev v Alpino in 19. januarja tistega leta sem bil že na delovnem mestu. Takratni direktor Rejc je baje dejal, nič hudega, bomo pa v Alpini imeli še enega rdečega kaplana. Seveda mu tega nisem zameril, saj sva že prej pa tudi pozneje prav vzorno sodelovala. Kot direktorja sem ga zelo cenil. Sicer pa se v političnem smislu nisem nikoli počutil pretirano pravoveren.

Bili pa ste aktivist v takratnih družbenopolitičnih organizacijah, imeli ste partijsko knjižico...

S partijo pa je bilo tako. Ko sem šel v službo v Logatec, mi je takratni žirovski partijski sekretar Dalibor Lapajne rekel, češ kako, da še nisem v partiji, ko sem v taki službi. »Veš, mi smo te sinoči sprejeli,« je rekel, »ti moraš le še prošnjo napisati, da bo zadeva veljala tudi uradno.« Tako

Za tekmovanja judoistov je bilo treba napisati diplome

S sošolci nižje gimnazije v Žireh 1955

sem naknadno napisal prošnjo za sprejem v zvezo komunistov, potem ko so me, ne da bi vedel, sprejeli že prejšnji dan.

Kako so doma gledali na to, pretirano pobožni v družini niste bili?

Oče je sicer redno, vsako nedeljo hodil k maši, to pa je bilo tudi vse. Kar se tiče cerkve, smo opravili vse tisto, kar se je za Žirovce spodobilo.

Vrniva se k Alpini. Za rdečega kaplana da Vas je razglasil takratni direktor Izidor Rejc. Ampak glede na to, da v Alpini ni kapelice za te zadeve..., na kakšno delovno mesto so vas vzeli?

Moja zgodba z Alpino se je začela 1959, potem sem bil tu v službi štiri leta, preden sem šel v Logatec. Delal sem pri obračunu plač, v oddelku za promet, no, čevljar nisem bil nikoli. Ko sem se vrnil iz Logatca, mi je neposredno predpostavljeni Stojan Pertovt dejal: »Izkušnje z ljudmi imaš, najprej boš pripravil uvajalni seminar za tiste delavce, ki so prišli iz Modnih oblačil.« Obrat Modnih oblačil je bil namreč takrat razpuščen in delavci so zaposlitve dobili deloma v Škofji Loki, deloma v Idriji, precej pa jih je prišlo v Alpino. Bili so domačini, znali so šivati, lahko so se prekvalificirali... To je bila moja prva naloga. Napraviti načrt uvajanja teh delavcev.

Skrbeli ste torej, da so se delavci Alpine vseskozi tudi ustrezno izobraževali?

Postavljen sem bil za referenta za izobraževanje. Pokazalo se je, da bo potrebno bolj sistematično izobraževanje. Začel sem s sistemizacijo delovnih mest in ugotovili smo, da bo treba v

skladu z novimi razvojnimi načrti delavce zato izobraziti. Na podlagi programa sistemizacije sem ugotovil, da Alpini med drugim manjka več kot 50 tehnikov, predvsem za tista mesta, kjer so bili dotlej kvalificirani in visokokvalificirani delavci. Pokazalo se je, da bo v Žireh treba organizirati oddelek srednje tehnične šole.

Štiriletno čevljarško šolo?

Ja, to je bil oddelek kranjske srednje čevljarške šole. Takratni ravnatelj šole v Kranju, gospod Štirn, je menil, da lahko odpremo oddelek, če bomo vse skupaj tudi organizirali. Učbenikov da ni, lahko pa predavatelji s seboj prinesejo rokopise. Sami smo potem iz teh naredili skripte.

Ko smo objavili javni razpis, se je prijavil kar 101 zaposlen. Najstarejši je bil star 48 let (Anton Mlakar), najmlajši pa 18 (Slavko Kristan). Oba sta bila pozneje med tistimi 28, ki so po nekaj letih uspešno končali šolanje. To je bila približno polovica vseh, ki so bili sprejeti v šolo. Pogoji je bila namreč kvalifikacija, pomembna je bila osebna ocena delavca, potreba na delovnem mestu, zaposleni so morali opraviti psihološki test sposobnosti... Nekateri so odnehali že med šolanjem, ker je bilo zanje prenaporno. Zame kot razrednika pa je bila to zelo dobra izkušnja.

Dogajale so se na primer tudi take stvari: Telefonira mi eden od slušateljev z vprašanjem, ali bo v soboto pouk. Seveda bo, mu rečem, mar ni delovna sobota? Ja, delovna je. Torej. Kadar je delovna sobota, imate vi pouk. Ampak v soboto je božič, pove v telefon, kar zmenite se. V soboto niso hoteli v šolo, so pa čakali v sosednji gostilni, ali bo prišel predavatelj... Predavatelj je

S svojimi pripravniki 1975 oziroma 1976

šel tja in napisal eno uro, kot sem mu svetoval, da krije sebe, in odšel.

V ponedeljek sem Rejcu povedal, kaj je bilo. Napiši nekaj, jaz pa bom podpisal, je dejal. Svojih osebnih zadev ne morejo postavljati pred tovarniške, sem napisal, delo je enako šoli. Predsednik razreda je moral to prebrati pred celim razredom, kar so mi takrat zelo zamerili. Teden po tistem je bil partijski sestanek, kjer sem jih slišal. V Alpini se lahko dela, kar se hoče, nobenega reda ni, izmislijo si in gredo, kadarkoli je praznik, kar s »šihla«... Jaz sem pač ravnal po svoji vesti.

Ste se v tistih časih dostikrat ravnali po svoji vesti, mislim tisto, da ste imeli svoj koncept?

Mogoče sem res včasih ravnal nekoliko svojeglavo. Problem je bil tudi v tem, da nikoli nisem imel tistega skupinskega nagona, češ da bom sledil tistemu, kar so se zmenili, ker naj bi bilo samo tisto dobro...

Leta 1974 je medobčinski partijski sekretar Martin Košir sklical tiskovno konferenco, na kateri naj bi zamenjali direktorja Rejca. To je bilo ob koncu njegovega drugega mandata. Šlo je zato, ali bo Rejc ostal direktor tudi tretji mandat ali ne. Tam je bilo rečeno, da ga partijska organizacija dejansko ne podpira več in da naj mu predstavniki Alpine to povemo. Potekel je razpis za direktorja in edini prijavljeni je bil Rejc, čeprav je občinski sekretar Janez Jemec rekel, da bomo dobili protikandidata, ki bo imel enake strokovne in tudi vodstvene kvalitete. Tistega naj bi potrdili. Takrat sem bil v centralnem delavskem svetu, kjer smo vsi glasovali za Rejca, tudi zato, ker se je dogajalo to, kar se je. Zbranim sem pojasnil, kaj je nameravala partija. Čez nekaj dni je bila izredna seja osnovne

Z najbližjimi sodelavkami Anuško, Silvo in Brigito – 1978

Prizor iz prvih let žirovskega radia; posnetek 1980

partijske organizacije, na kateri so me predlagali za izključitev. A Žirovci me niso hoteli izključiti. Dobro se spomnim, ko je rekla naša sekretarka Marija Justin: »Eno kazen mu že moramo dati, če že občinski sekretar zahteva izključitev.« Dobil sem opomin, jaz pa sem zadevo prijavil na častno razsodišče centralnega komiteja ZKS. Tam se je to najbrž tudi izgubilo.

Takrat ste se resno sprli z žirovsko partijo?

Rekel bi, da ja.

In nasprotno, vam je kdaj kdo očital, češ ta je pa funkcionar, ta je povsod zraven, ta se bo okoristil?

Zdaj mi novi demokrati včasih govorijo stvari, kot na primer: A veš, zdaj ni več komunistični sistem, kot ste ga imeli takrat, zdaj je demokracija. Takim izjavam se moram smejati, ker se mi zdi, da smo takrat, ko smo se za kaj odločili, to naredili precej bolj demokratično, kot se danes misli. Ne velja več tisto, kar se zdaj toliko podarja, češ lahko vi, ki ste bili tam zraven. Jaz takim vedno rečem, bi bil pa ti, takrat se pa nisi upal oglašiti. Marsikdo mi je pozneje priznal, da ni bilo ravno tako, kot se zdaj rado govori. Sicer pa, po navadi so take razprave prenaporne in nimajo pravega smisla. Razen če gre za koga, ki se je res okoristil.

Kje imate jahto, vikend in podobne zadeve? Okoristili se ravno niste?

Mogoče se bom pa od penzije, ha, ha... Meni je takrat največ pomenilo to, da sem se lahko ukvarjal s stvarmi, ki so mi bile konjiček in ki sem jih rad počel.

Kot šahist v dvoboju s Tonetom Enikom

Kot je danes urejanje časopisa? Kdaj ste v Alpini spet prevzeli skrb za urejanje časopisa?

Leta 1976, potem ko smo v tovarni zelo razširili obseg rednega in izrednega izobraževanja. Alpina je takrat imela več kot 200 štipendistov, izredni oddelki poklicne šole so bili v Žireh, na Colu, v Gorenji vasi, veliko smo vlagali v izobraževanje.

Ko je tisto leto direktor postal Martin Kopač, me je vprašal, ali bi želel prevzeti informiranje in vodstvo centra INDOK, ta je bil takrat v prvih zametkih. Da bo nekaj višja plača, da bom hkrati prevzel uredništvo časopisa. Funkcija odgovornega in glavnega urednika je bila prej deljena.

Odgovorni uredniki so bili ves čas vodje splošnih sektorjev. To funkcijo sta nekaj časa opravljala Ivan Capuder, ki je bil pozneje v. d. direktorja, in Alfonz Zajec. Majda Jesenko je tako časopis urejala od 1962 pa do takrat, ko sem se vrnil k časopisu. Moram reči, da je časopis tista leta zelo dobro urejala.

Kako je bilo s cenzuro časopisa, včasih je bilo bržkone treba napisati tudi kaj, kar vodilnim ni najbolj všeč. Ali ste sami imeli toli-

ko samocenzure, da ste vedeli, kaj dati v časopis in kaj ne?

Hmmm... cenzura. Rejc je na primer želel prebrati besedila, preden so šla v tisk. Spomnim se tudi pozneje, ko je bil vodja splošnega sektorja Viktor Žakelj. Rekel mi je, da bi midva vse skupaj še enkrat pregledala, preden bi šel časopis v tisk. Dajva se do konca zmenit, sem dejal. Zmenila sva se in je rekel, da ne vztraja več pri tem.

Včasih je bilo težje zavriniti, če je direktor hotel kaj objaviti, pa ni bilo za objavo. Direktor Kopač je tako enkrat hotel objaviti gloslo, v kateri se je malo pošalil iz svojih najbližjih sodelavcev, poimenoval jih je medvedke... Meni se tisto ni zdelo za objavo.

Niste objavili?

Ne. In tista glosa se je tudi nekje izgubila, jaz je nimam, mogoče jo še hrani Kopač. V konflikt, kot rečeno, sva prišla tudi z Viktorjem Žakljem. On je bil zelo načitan in izobražen mož. Tudi njemu sem zavrnil članek in mu rekel, da ni na njegovem nivoju. Spet drugič sem mu očital, naj piše za več ljudi kot samo za trideset. On je namreč pri pisanju pogosto izhajal iz antičnih zgodb, kar po

mojem mnenju ni bilo vedno razumljivo večini, delavcem, katerim je časopis namenjen. Pozneje se je izkazal za dobrega pisca in govornika in ga zato cenim. Bili so konflikti, ki niso bili prijetni, ampak včasih sem to moral narediti.

Se Vam je zdelo, da ste ves čas časopis le imeli trdno v rokah?

Mislim, da ni šel nikamor. Sicer pa človek težko ocenjuje lastne napake oziroma uspehe.

Tudi zdaj še vedno urejate časopis Delo-življenje?

Seveda.

Poleg službe ste tudi v prostem času na neki način razmišljali »medijsko«. Tudi ko je nastajal Radio Žiri, ste bili zraven...

Prvi načrti, da bi imeli svoj radio, so se porodili 1977, ko je bila na območju Žirov in Poljanske doline velika vojaška vaja Lubnik '77. Naloženo mi je bilo obveščanje za območje Žirov. Že ob akciji smo ugotavljali, da bi ljudi lahko sproti obveščali, na neki način celo usmerjali vajo, če bi imeli radio. Sredi poletja naslednjega leta smo z radijem začeli zares. Dobili smo sobo nekdanjega Remonta, dobili neko soglasje v Žireh, da bi lahko osnovali radio, pa smo se lotili dela...

Glede na to, da je za radijsko postajo treba imeti najprej kup aparatur, ki stanejo kar precej denarja..., kdo je bil »donator«?

Aparature sta doma naredila brata Boris in Milan Oblak, mislim na mešalno mizo in oba oddajnika, onega na terenu in tistega ob studiu. Magnetofone pa smo »prešvercali« čez mejo. Eden je stal kakih 2000 mark. Založili smo vsak svoj denar. Nekoč se je celo zgodilo, da so enemu od naših šoferjev, ki so hodili po blago v tujino, cariniki pobrali ves denar. Štirinajst dni ga ni bilo na spregled, pa sem ga le srečal in vprašal, ali je kaj dobil. Bom drugič prinesel. Videl sem, da je nekaj narobe. Vse so mi pobrali, pa še 500 mark kazni sem moral plačati. Potem sem uporabil vse zveze, da smo tisti denar dobili nazaj. Iz zvezne devizne inšpekcije v Beogradu. Dobili smo prav toliko, kot so nam pobrali, le da je bilo v dinarjih. Prvič smo oddajali 11. septembra 1978, čez leto

dni pa smo šele dobili uradno dovoljenje, ko je v Žiri prišel inšpektor za promet in zveze.

Začeli ste torej kar »na šverc«?

Oddajali smo pravzaprav pod firmo SZDL, frekvenca pa še ni bila uradno potrjena. Inšpektor je prišel v Žiri, da bi vse skupaj zaprl, a je videl, da gre za resno stvar. Ker je bilo to 20. septembra, sem ga prosil, naj uradno zapiše 11. september, ko je bilo ravno eno leto od prvega oddajanja radia.

Radio ste sicer imeli za hobi, zraven službe?

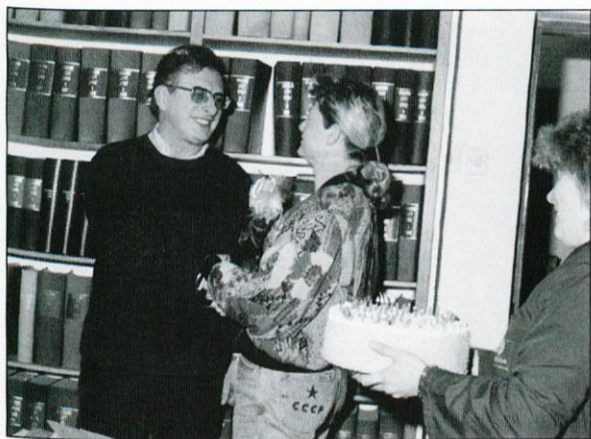
Seveda, pogosto smo delali do enih ponoči. Na začetku, ko smo radio gradili, nas je bilo osem. Prav je, da te ljudi omenim. Poleg mene so to bili: Boris Oblak, Milan Oblak, Milan Novak, Zdenko Bekš, Lado Oblak, Miran Šantej in Rudi Krvina. Odločil sem se, da bom zbral novinarje in pripravil programske del. Že takoj na začetku sem pridobil kakih 30 sodelavcev in vsi smo se tako rekoč radijskega medija učili od začetka. V gospodarski redakciji smo imeli same diplomirane ekonomiste. Ko je Boris Markelj, danes je vodja športnega programa v Alpini, prišel iz vojske, sem ga zagledal, ko je ravno stopil iz avtobusa. Poklical sem ga v prostore radia in mu rekel: »Preden boš šel domov k ženi, obljubi, da boš delal na radiu v gospodarski redakciji.« Ko je obljubil, sem ga spustil.

Koliko ur na dan ste oddajali v začetku? Najbrž tudi bolj zastonj kot ne?

Dve, tri leta smo delali popolnoma zastonj. Še prej pa gradili, tudi udarniško. Celo veselice smo

Na izletu v okolico Žirov z »bergkolegom« Janezom Primožičem

Ob jubilejih vsestranska pozornost sodelavk

organizirali, da smo kaj zaslužili. Adaptirali smo prostore, uredili studio, skrbeli za plošče... Od začetka smo oddajali dvakrat po tri ure na teden, pozneje trikrat, štirikrat na teden..., vedno več. Najprej smo pokrivali le Žiri z bližnjo okolico, potem sva se z Borisom odločila, da bi se razširili po vsej dolini. Nekaj denarja smo pridobili iz krajevnih sredstev, uvedli nekakšen sporazum s podjetji, ki so prav tako začela financirati širitev radia. Tako smo si lahko omislili pretvornik in nabavili nove aparate.

Vi ste bili potem urednik...

Osem let, do 1986, ko sem uredništvo predal Jelki Mlakar, ki je urednica tudi na današnjem Radiu Sora.

Radio je potem v novinarskem smislu skorajda prerasel tisto, kar ste dotlej delali v Alpini?

Bi rekel, da ja. Radio je bil medijsko precej širša zadeva. Čeprav bi lahko rekel, da je bil Alpinin časopis nekako vedno tudi žirovski časopis.

Kot pravi Žirovec ste bili vedno povsod zraven, pri mnogih akcijah, sodelovali s to in ono organizacijo, tako pri stvareh, pomembnih za kraj, kot pri tistih, ki so zapolnili družabno plat življenja...

Hmmm... Tole igrišče čez cesto naše hiše, za katero sem naredil načrt, je bilo zgrajeno 1976. Vedno so me zanimale mnoge stvari. Mogoče me je slabo zdravje nekoliko zadrževalo, drugače bi se ukvarjal še s čim. Tako sem bil zraven pri različnih društvih, pri športu, bil sem blagajnik pri

judoistih, neke vrste tajnik pri košarkarjih, bil sem predsednik Partizana. Ko je imela Alpina v naši telovadnici skladišče, sem s takratnim direktorjem Rejcem naredil pogodbo, in tisti denar, ki ga je Alpina dajala za najemnino, se je delil med športna društva v Žireh.

Če ostanem pri družabni plati človeškega bivanja. Slišim, da se ob nedeljah dobivate s prijatelji v Ambasadi pri Esadu, kjer kakšno rečete, pogosto tudi pomembno za Žiri.

Ha, ha... Že od mladih nog, ko smo bili še otroci, smo k Esadu hodili na sladoled. On je v Žireh že najmanj 35 let. Moja generacija se je tako kar navezala na slaščičarno. Res, ob nedeljah se dobivamo v Ambasadi. Sam tem srečanjem rečem »Kulturne diagonale«, v začetku sva bila jaz in Jože Peternelj – Mausar, pa danes žal pokojni Stane Mlakar. Zdaj nas je ob nedeljah kar precej tam. Pridejo zelo različni ljudje in menimo se o najrazličnejših zadevah, tako da to pravzaprav niso več kulturne diagonale. Pridejo ljudje različnih političnih prepričanj, vendar vedno dobimo neki skupni imenovalac, kot se za nedeljsko razpravo spodobi. Tam so se že rojevale zanimive ideje. Nekoč je Tone Eniko, kulturni delavec v kraju, rekel, češ da se na komisiji ni treba nič meniti, ker se o vsem v slaščičarni zmenita Mausar in Nejko. Kot smo na primer začeli govoriti o urejevanju uličnega sistema v Žireh.

To je pravzaprav neke vrste nedeljska maša?

»Lih de ne«. Sestajamo se v Mausarjevem kotu. Ko je ta znani slikar prvič prišel v lokal, je rekel, tukaj bomo pa sedeli ob nedeljah, se fino vidi ven na cesto.

Vas prostor vedno pričakuje prazen?

Nekajkrat se je zgodilo, da ni bil, pa so že tako naredili, da smo se kmalu usedli. Zanimivo: če kdo ne pride, se mora skoraj obvezno že vnaprej opravičiti. Napovedati moraš, da ne boš prišel. Ali pa potem vsaj za nazaj, če si na primer zbolel...

Trideset in več let ste preživeli v Alpini, v tem času se je zamenjalo sedem direktorjev, s tovarno, ki ni le tovarna čevljev, ampak tudi zaščitni znak

kraja in Žirovcev, ste doživljali slabe in dobre čase. Kam gre Alpina in kje vidite njen prihodnji razvoj?

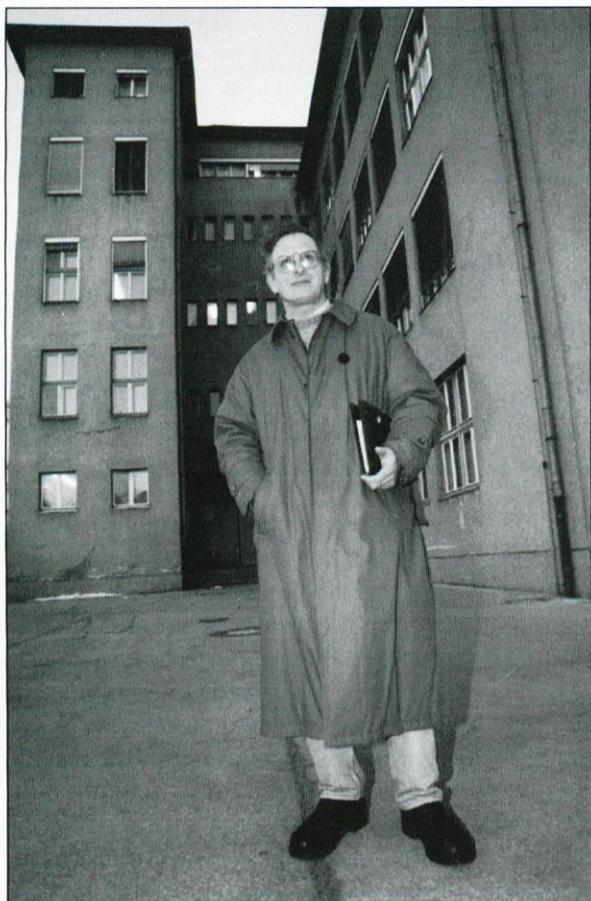
O tem je težko govoriti, po drugi strani pa je pravzaprav potrebno. Mislim, da bo treba z zapečkarstvom zelo hitro pomesti. Stvari, ki jih danes tako ščitimo, na primer interno lastništvo, so lahko cokla v razvoju, pritoku novega svežega kapitala. V teh kriznih razmerah, še posebno je to značilno za našo panogo, je vendarle Alpina ta čas v najboljšem položaju. Dejansko bo treba napeti vse sile, da ne bomo izpadli zaradi vse hujše konkurence. Ko bo aziat znal narediti tak pancar in tak tekaški čevlji kot ga mi, bo konkurenca še desetkrat hujša in nevarnejša.

Zdi se mi, da bo morala prenehati miselnost »bo že kako«. Nič ne bo. Vsak dan, ki ga izgubimo zaradi naših prerekanj, kdo da ima bolj prav, lahko potepta tisto iskro, ki je potrebna in nujna za razvoj. Sicer pa je zelo pogumno, ko si upam reči, da smo boljši kot Peko in Planika. V razmerah, kakršne so danes, sta jutri lahko prav Peko in Planika boljša. Lastništvo se je prevesilo k znanim lastnikom, vlada jim bolj pomaga kot nam.

Seveda pa se ne moremo izgovarjati na druge, predvsem moramo premisliti v sebi. Mislim, da ima Alpina toliko dobrih zasnov, ima zveste delavce, domačine, precej je strokovnega znanja, dobro imamo razpredeno prodajno mrežo po vsem svetu..., ampak še vedno preveč delamo na klasičen način. Treba bo iskati nove rešitve.

Miha Naglič mi je pravil, da se odpravljate v »penzijo«?

Res sem nameraval, a sem se odločil, da še ne grem. Dobro leto mi še manjka do upokojitve in bom še ostal. V Alpini nas je vsaj 160, ki imamo možnost najprej iti na čakanje od enega do pet let, potem pa bi se upokojili. Jaz se nisem odločil za to, ker se mi zdi, da še vedno lahko delam, nimam večjih težav. Zdi se mi, da bi lahko še kaj naredil za Alpino. Pa tudi tole z zavodom, zdi se mi malo avanturistično. Človek se navsezadnje dobro počuti, da gre iz podjetja, kjer je delal dolga leta, dejansko v pravo penzijo. Ko bom šel, bom imel najbrž še več časa za razne stvari, s katerimi bi se rad ukvarjal. Mogoče pa se bom na stara leta imel čas celo ženit. To po navadi rečem svojim sodelavkam, tako za hec. Na splošno zgražanje seveda.

Nejko Podobnik kot urednik časopisa Delo-življenje

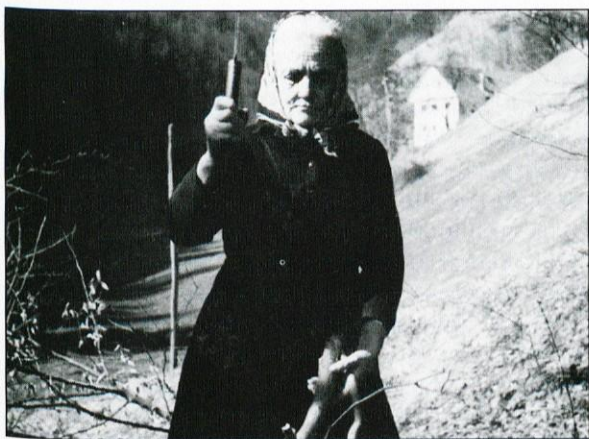
Imate že pripravljenega naslednika?

Ja. Sodelavka Jožica Kacin, ki je sicer pravnica, se je v zadnjih dveh mesecih, ko je bilo nekako zmenjeno, da grem, intenzivno uvajala v moje delo. Zdaj, ko sem se premislil, bo vse skupaj manj intenzivno, bom pa eno leto še ves čas zraven. Je sposobna ženska in vem, da bo dobro delala, ko se bo navadila.

Kot ste se Vi oziroma so se Vas navadili direktorji, ki ste jih v tovarni vse preživeli. Kakšna posebna taktika?

Sedem jih je bilo, Filipič, Rejc, Capuder, Kopač, Košir, Starman in zdaj Mlinar. Mislim, da smo v Alpini imeli srečo z dobrimi direktorji. Praktično vsi izhajajo iz domačih vrst. Rejc je bil naš štipendist, Košir je bil štipendist, pa Starman in Mlinar..., zadnji trije so še kot mulci prihajali k meni kot vodji izobraževanja.

Ko je bil direktor še Starman, sva po navadi skupaj malicala in tudi zdajšnji direktor Mlinar

Stara mama Johana, ki je doživela 97 let, je rada delala butarice

se je vedno pridružil. In se spominjam, da sem rekel, ko je Bojan že odhajal iz Alpine, da se bom lahko hvalil prihodnjim rodovom, da sem hkrati malical z direktorjema Alpine in Planike. Ja, direktorji! Filipič je bil varčen in strog, Rejc je bil kulturn, omikan človek. Z modo je bil tudi odlično na tekočem. V vmesnem obdobju je Ivan Capuder s humorjem miril duhove. Kopač je bil v komunikaciji bolj agresiven in je hotel vnesti nekaj več marketinškega v Alpino, kar mu je deloma tudi uspelo. Koširja se spomnim kot enega najboljših pripravnikov. Starman se je na primer izkazal tudi takrat, ko so bile ideje, češ vse tovarne so že ukinile interne časopise, zakaj ga ne bi še v Alpini. Starman pa je nasprotno ugotovil, da je veliko utemeljenih razlogov, da časopis ostane. Promocija, seznanjanje zaposlenih z dogajanjem v tovarni, zdaj so tu še delničarji... Tudi Mlinar je začel kot pripravek, tudi on je zelo komunikativen...

Tako kot v vsaki firmi je tudi v Alpini kadrovanje od vrha do tal zelo pomembna stvar. Zanimivo, da sem posredno sodeloval skoraj pri vseh postavitvah direktorjev, ki so nastopili na tak ali drugačen način. Velikokrat so me namreč vodilni ljudje v tovarni vprašali to in ono, najbrž zato, ker Alpino in zaposlene v njej po večini kar dobro poznam. Veliko teh stvari se še dobro spomnim. Že večkrat sem si rekel, da moram to zapisati. Stvari, ki so še deloma dokumentirane in so dosegljive, vsaj, dokler sem še v Alpini...

Naslov bi bil recimo »Sedem direktorjev za Alpino in Alpina za njih«. To bi bila lahko zelo zanimiva zgodba. Se boste zavezali do naslednjega Žirovskega občasnika? Časa imate leto dni...

Res. Ne bi bilo slabo.

S »Kulturnih diagonal« v Ambasadi

DELLALI SO V ALPINI

Tončka

Milena Miklavčič

Tončka in Žiko; posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

Ko sem bila še majhna, je bil zaposlen le ata. Mama je skrbela za nas otroke in mogoče sem tudi zato imela ves čas pred očmi, da v tovarni delajo le moški. Toda pozneje, ko smo se morale sestre lotiti kuhanja in drugih domačih opravil, kajti zaposlila se je tudi mama, sem šele opazila, da se je ob dveh, ko je zatulilo, izza vrat usulo skoraj več žensk kot moških. Otroci smo stali na mostičku, se stiskali k ograji ali pa gledali celo v graben, če se je le preveč mimoidočih vtaknilo v nas. Bližje se nismo upali. Tam je bil strašni Žiko, in ko je njegov gromki glas zagrmel po tovarniškem dvorišču, se mi je zmeraj zdelo, da so se še ptice skrile na varno. Tako strog je bil in mogoče sem prav zaradi tega zmeraj s takim spoštovanjem pogledovala tudi njegovo ženo Tončko, kadar sem jo le srečala. Kadar me je mama napodila, da sem šla k Žikotu po 'flance', sem se zmeraj upirala: Ne, tja pa ne grem. Toda vseeno sem zmeraj morala iti.

Toda, glej ga vraga!

Tončka in Žiko pred hišo
Foto: Viktor Grošelj

Doma je bil Žiko čisto drugačen. Malo se je pohecal, kakšno rekel in zmeraj me je vprašal: A ti si pa od Berte Pivkove? Tončka pa, če je le bila kje blizu, ga je s tihim, umirjenim glasom opozorila, da naj nikar ne sprašuje, ker sem mu že vse večkrat razložila.

Tako je bilo nekoč, pred davnimi leti, in kdo ve, zakaj so se mi spomini utrtnili prav v trenutku, ko sem spet potrkala pri Tončki. Zdi se mi, da se ni prav nič spremenila.

Niti Žiko.

Prijazna, polna topline in gostoljubnosti.

Oba.

Tako da sem se z velikim veseljem usedla za mizo in prisluhnila.

Odgrinjanje preteklosti je šlo Tončki dobro od rok. Njeno pripovedovanje je bilo tako slikovito, da sem si z lahkoto predstavljala mlada, malce sramežljiva dekleta, ki so že v otroških letih začele delati prve resne korake v življenje. Za drobec sekunde sem pomislila, kako smo bili včasih krivični do žensk. Njihovo delo smo merili le skozi likanje, kuhanje, pranje in podobno. Resnici na ljubo pa so morale, vsaj tiste Tončkine generacije, zavihati rokave tako kot vsak moški. Drugače bi težko preživele...

Tončkini spomini na mladost so prav tako povezani z delom in odpovedanjem kot marsikateri drugi. Rasla je med petimi brati in sestrami in zelo običajno je bilo, da je morala že pri devetih letih od doma. Pri Kovaču v Novi vasi je bila rezina kruha tanka in zato ni bilo nobenega usmiljenja, ko je napočil čas za zaslužek.

»Najprej so me dali k Vrbančk. Postala sem pestrna. Pazila sem na otroke, hkrati pa sem obiskovala še šolo. To se je dogajalo le vsak drugi dan. Nista minili dve leti – imela sem komaj enajst let – ko sem že pomagala v kuhinji pri pomivanju posode. Gospodinja me je vzela s seboj tudi v hlev, kjer sem se dobro znašla,« je mirno, toda s kančkom žalosti v glasu pripovedovala Tončka.

V svoji prvi 'službi' je velikokrat jokala. Bilo ji je dolgčas, toda niti na kraj pameti ji ni padlo, da bi zvečer stekla domov k mami in ji zlezla v naročje ter se pocrkljala. Toda gospodinja je bila dobrega srca, pa še rada jo je imela.

Zvečer, ko so šli spat, ji je rekla: »No, Tončka, a bi bila ti za to, da pustim vrata malo priprta?«

Otroku se je strašno oddahnilo.

Toda še v tistem letu je zbolela. Hočeš nočeš se je morala vrniti domov. Ena usta več so se pri napol prazni skledi močno poznala in potem ni bilo čudno, če se je mama spet pošteno oddahnila, ko je potrkal na vrata Gantar in se ponudil, da vzame Tončko v službo.

Vzel jo je v delavnico. Joj, kako so jo včasih bolele noge! Toda bila je tiho in vdano je potrpela, tako, kot so jo bili navadili.

Še zmeraj je bila ponižna in tiha.

»Spominjam se, da so me nekoč dekleta prišle iskat, da bi šle gledat neko igro. Zdi se mi, da je bila Lepa Vida. Vprašaj, mogoče te bodo pustili, so mi govorile. S strahom sem stopila do gospodinje in vsa sem se tresla, ko sem izjcljala prošnjo. Toda gospa so me le pogledali in mi rekli, da je zame bolje, da ne grem. Nič drugega. Še danes, ko pomislim na tiste trenutke, občutim v srcu sram in neko trpko razočaranje obenem: še tako drobne želje sem morala zadušiti v sebi...«

Ves čas je kot angel varuh nanjo pazil stric Ludvik. On je bil tisti, ki je posredoval, da je šla Tončka za nekaj časa služiti v Vnanje Gorice. Tam je ostala vse poletje, toliko, da je prišla malo k sebi.

»Medtem mi je že 'zrihtal' delo v Sori. Tam sem se začela učiti za prešivalko. Sprva smo delali vse ročno, od 'širfanja' naprej. 'Mašine' so bile prav tako na ročni pogon.

Sprašuješ, kaj vse smo rabili pri delu?

'Poror' za podvihanje, nož za 'širfanje' in kladivo. Pa dvoje pridnih rok. Te sem imela. Kot vajenka sem zaslužila le dinar na uro. Takoj ko sem se izučila, sem dobila kar štirikrat več. Mislila sem, da so se zmotili. Šla sem k stricu Ludviku, bilo mi je nerodno, ker sem se bala, da sem nehote koga ogoljufala. Zasmel se mi je in me potolažil. Njegova žena je naju poslušala in po njegovi razlagi smo vsi trije imeli v očeh solze...«

Potem je prišla vojna.

Ko so partizani napadli Žiri, so nekateri delničarji poskušali rešiti, kolikor se je dalo. Na varno so spravili vsaj nekaj kož. Delavci so bili ob delo in tako je nanese, da je morala Tončka spet v 'žernado'. Če ni bila pri Potočniku na njivi, je doma klekljala. Za svoje delo je malokrat dobila plačano v denarju. Največkrat se je zgodilo, da so ji potisnili v dlan bone, s katerimi si je šla kaj kupit. Delo je bilo slabo plačano.

Bila je stara že dvajset let.

Potem so prišli ponjo. Da jo rabijo v partizanih. Prvič, ko se je to zgodilo, je bila bolna sestra, nato mama, tretjič pa ni več našla izgovora. Ponoči so jo po skritih poteh odpeljali v Slugovo dolino. Najprej so ji obljubili le za en mesec, potem pa so na obljubo kar pozabili. Tončka je bila preveč boječa, da bi silila vanje in jih prosila, naj jo že enkrat pošljejo domov. Vdano je prenašala enolične dneve, ki so potekali med štepanjem in bolečinami v hrbtu. Do konca vojne je bila z njo tudi Cilna Franja. Preden se je lahko vrnila domov, jo je poklical k sebi komisar in ji kot v opravičilo rekel: Morali smo te zadržati. Dobili smo pismo, da si nezanesljiva.

Tončka je brez besed strmela vanj.

Ona pa nezanesljiva?! Kaj je komu naredila hudega?!

Čeprav jo je vprašanje še dolgo časa glodalo, nanj ni nikoli dobila pravega odgovora...

Taka je bila pač vojna. Nepremišljena beseda in lahko bi bila celo ob življenje...

»Doma so med mojo odsotnostjo bolj stradali kot ne. Toda stric Ludvik je spet pokazal, da je imel zlato srce. Mami je vsakič, ko jo je srečal, naročil, naj kar pošlje enega od otrok, da mu bo kaj dal. Mene je pričakal pred hišo. Brez besed me je stisnil v objem in oba sva jokala.«

Tončka tudi med najinim pogovorom ni mogla skriti ganjenosti. Spomini na težka leta, polna negotovosti, so planili na dan, da si je na skrivaj brisala solze.

Rada bi ji rekla kakšno tolažilno besedo, toda še predobro sem vedela, da je potem lažje, ko solze vsaj malo izbrišejo bolečino.

»Že junija 1945 sem začela delati v Postolarski delavnici. Delali smo vse faze: od prirojevavanja do gornjih delov čevlja. Bilo nas je okoli dvajset. Naš mojster je bil Gustelj Bogataj. Jaz sem štepala. Delali smo že po osem ur. Imeli smo tudi normo. Le malice so bile bolj 'švoh'. Kakšen kos kruha, nenamazan, z malo čaja. Skromno je bilo, skromno.«

Takrat, ko so začeli zidati tovarno, so vse ženske poprijele za delo. Nekatere so bile v zadregi, kam z otroki, toda zmeraj so našle rešitev. Kopale so temelje, vozile opeko in prekladale težko kamenje. Nihče jih ni 'šparal'. Nekaj je pa res: pri udarniškem delu so dobile točke za blago, in to je bilo že takrat nekaj vredno.

»Zelo sem bila srečna in zadovoljna, ko smo se vselili v nove in svetle prostore. Bilo je vse drugače. Spet sem delala na vseh fazah. Šele potem sem lahko šla v tečaj za visoko kvalifikacijo.

Dolga leta sem bila mojstrica. Spominjam se, da so bili časi, ko so se začeli delati smučarski čevlji, za ženske zelo težki. Delo je bilo naporno. Domov so delavke odhajale utrujene in zbite, toda tam jih je čakal še en 'siht'. Brž po vojni vrtcev še ni bilo in otroci so bili velikokrat prepuščeni sami sebi ali starim staršem. Tudi malice so začeli kuhati šele čez kakšno leto ali dve. Kljub pomanjkanju, težkemu delu, fizičnim in psihičnim naporom je bilo bolnikov zelo malo. Vsakemu je 'šlo', da je čim več zaslužil, kajti nekateri so že začeli zidati hiše. To pa je pomenilo še eno novo odtegovanje.«

Mnoge ženske so pod težo bremen klonile. Tončka je poskušala biti njihova zaupnica.

»Več kot tolažiti nisem mogla. Marsikdaj je že topla beseda pomagala. Med seboj smo se dobro razumele. Najbolj mi je bilo všeč, ko sem jih lahko pohvalila za dobro opravljeno delo. Takrat je tudi meni zaigralo srce.«

Že star pregovor pravi, da ženske podpirajo tri vogale, četrtega pa tako, da se na zunaj ne vidi. Niso redki, ki priznajo, da bi bilo potrebno alpinkam šteti dvojna leta.

Bile so mlade, ko so se zaposlile, imele otroke. Potem so se začele zidati hiše, otroke je bilo treba šolati, prišla je še kakšna bolezen... Vse to so prenašale na svojih ramenih.

Toda še zmeraj se najde kdo, ki zafrkljivo navrže: Ah, te babe, saj niso znale tam v Alpini drugega kot čvekati in opravljati!

Resnici na ljubo bi bilo treba reči drugače: pogumne ste in vredne našega spoštovanja!

Ko človek zmore, če hoče (Darij Erznožnik)

Milena Miklavčič

Darij je učil tudi mojo generacijo in zato so se mi tisti večer, ko sem ga obiskala, prav po šolsko tresle noge. Zdelo se mi je smešno, saj se ga nisem nikoli bala. Toda 'rešpekt' je bil, očitno, globoko vsajen v spomin...

Kje so že leta, ko smo z velikim zanosom nosili vkup kamenje za košarkarsko igrišče?

Spomnim se tudi, da je bilo pozimi rokometno igrišče vklenjeno v led, da se je dalo imenitno drsati. Tudi tega, kako me je, revo, hotel spraviti na bradljo, ne bom nikoli pozabila. Verjetno sem bila eden redkih neuspehov, ki jih je doživel v svoji karieri! Jej, jej, kako sem se učila tiste vzporednike, pa poldnevnik in stopinje! Kot pesmico jih je bilo treba zdrdrati pred tablo, drugače je padel tak cvek, da je bilo joj! Ampak tiste smešne črte z zemljevida mi potem nikoli več niso delale težav!

Ko sem bila šolarka, mi je bilo zmeraj všeč, ker je imel tako odločen in smel korak, ko je stopal po šolskih hodnikih. Nikoli se ni 'vlačil', kot so to počeli mnogi. Držal se je pokonci in le sem ter tja se je komu prijazno nasmehnil. Marta, njegova žena, se mi je zdela neskončno lepa. Saj poznate tisto otroško nevoščljivost, ko se pogledaš v ogledalo in veš, da ne boš nikoli nič posebnega.

In vse to se mi je motalo po glavi, ko smo se usedli za mizo.

Kot prijatelji, ki se na željo vseh najdejo za kratek klepet. Resnici na ljubo, se nista dosti spremenila. Ali pa sta le njuna prijaznost in topel ter veder nasmeh zastrla srebrne niti v laseh? Kdo bi vedel?

Darij se je malce jezil, ker ni našel vseh papirjev, ki mi jih je želel pokazati. Spričevala, diplome in najrazličnejša priznanja je sicer imel lepo zložene v mapi. Toda o času, o katerem sva se želela pogovarjati, naj bi bilo nekje založeno še nekaj drugih stvari.

Vprašali me boste, zakaj sem želela predstaviti prav njega. Razlog je zelo preprost. Darij je začel kot čevljar, toda s pridnostjo (ki jo že od nekdaj pripisujejo Žirovcem) je dosegel fakultetno izobrazbo in s tem pravzaprav dokazal, da je največkrat potrebna le volja, malo trme in seveda velika želja, pa se lahko v življenju doseže marsikaj.

Darijevo generacijo je zajela vojna v tretjem ali četrtem razredu osnovne šole. Nekaj časa so učenci obiskovali nemško šolo, v petem razredu pa je bilo njihovo šolanje nekako končano, saj so bili prestari, da bi obiskovali partizansko šolo, ki je 'pobrala' mlajše letnike.

»Doma nas je bilo 15 otrok. Nekateri so se že odselili, tako da smo ostali pod domačo streho le najmlajši. Vojne je bilo konec, leta so tekla in ves čas sem imel neprijeten občutek, da sem nekaj zamudil, da so vse dobre priložnosti prav zaradi vojne zdrsile mimo mene. Kaj naj naredim, sem se spraševal. Bratje so šli vsi študirat, le jaz ne. Ni bilo enostavno. Da ne bi šlo preveč časa v nič, sem se vpisal na čevljarstvo obrtno šolo, ki so jo 1946 organizirali v Žireh. Naslednje leto sem se šel učiti za čevljarja, obrtno šolo pa sem končal prej, preden sem delal izpit za čevljarja. Tako sem bil celo

Darij Erznožnik; posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

med tistimi, ki so jih za nagrado poslali iz Strojarnje delat v Alpino,« je na svoj prijeten način pripovedoval Darij.

Spominja se, da je v šoli poučeval ravnatelj nižje gimnazije Albin Završnik. Darij trdi, da je imela čevljarska obrtna šola v Žireh vrhunske učitelje. Prišli so z vseh vetrov zaradi najrazličnejših vzrokov, 'pristali' v Žireh in posredovali svoje bogato znanje tako, da so dali učencem dobre in

trdne temelje. Tega se je Darij zavedal še pozneje, ko je začel študirati. Še prej pa je svoje pridobljeno znanje preizkusil v Alpini.

»Takrat, ko sem začel delati, so v Alpini že bili tekoči trakovi. Toda takšno delo je bilo ubijajoče. Zelo rad sem delal, moram priznati, dosegal sem tudi normo, toda v meni je še zmeraj tlela želja, da bi študiral, da bi postal učitelj športne vzgoje.«

Darij je odprl mapo in preden sva nadaljevala pogovor, mi je pokazal spričevala. Previdno sem obračala že porumenele liste in si predstavljala mladega, nadebudnega fanta, kako se je trudil za čim boljši uspeh, ki mu je potem res odprl vrata v srednjo šolo.

»V času, ko so želje po izobrazbi postajale vedno večje, so v Ljubljani odprli srednjo fizikulturno šolo. Ravnatelj Završnik je poznal moje želje. Opozoril me je na enkratno priložnost. Bilo me je malce strah, saj sem vedel, da nimam zadostnega znanja. Toda če sem hotel študirati ... res sem se zavzel. Najprej sem moral narediti nižjo gimnazijo. Študij mi je vzel vsako prosto minuto. Včasih sem bil tudi utrujen, toda nisem odnehal. Sproti sem spoznaval, da smo v obrtni šoli konec koncev le dobili zelo dobro podlago. Vse od januarja do septembra sem resnično garal: osem ur sem delal in potem prav toliko ali še več študiral.« Splačalo se mu je.

Naredil je tudi maturo.

»Vem, da se je pouk začel v začetku septembra, natančneje 7. septembra. Pisalo se je že leto 1949, jaz pa sem bil nagrajen za svoj trud, saj sem dobil v roke tudi spričevalo mature.«

Glas se mu je kar malo zatresel. Časi, ko se je to dogajalo, so bili drugačni od današnjih. Ljudje so živeli skromno in že sama misel na študij se je marsikomu zdela preveč fantastična, da bi bila, vsaj po finančni plati, uresničljiva.

Darij je zmogel tudi zato, ker je imel na svoji strani brate, v veliko podporo mu je bil oče. Doma je bila želja po znanju nekaj vsakdanjega. Oče je imel za tiste čase velikansko knjižnico (znan je brati tudi v gotici), iz katere je tudi Darij črpal znanje.

»Če se že pogovarjava o mojem prvotnem poklicu, o obrtni šoli, potem je prav, da povem, da mi je znanje, ki sem ga takrat dobil, koristilo v življenju tako rekoč na vsakem koraku. Naučil sem se nekaterih praktičnih del, ki se jih morda drugače ne bi.«

Tudi njegovi spomini na leta v obrtni šoli so prijetni. Odnosi med učitelji in učenci so bili zelo dobri.

»Kadar obujam spomine na leta, ki sem jih preživel v Alpini, se zmeraj zavedam, da smo se sodelavci med seboj dobro razumeli. Takrat sem bil star šele sedemnajst let. Med nami, vajenci, so bile velike starostne razlike. Seveda, vmes je bila vojna, ki je pripomogla k temu.«

Potem sva zavrtila film toliko nazaj, da sva se lahko ustavila na fizikulturni šoli v Ljubljani.

»Bila je na Taboru,« pripoveduje Darij. Zraven je bil tudi internat. Živel sem zelo skromno. Kupil sem le tisto, kar je bilo nujno. Domov sem prišel enkrat ali dvakrat na leto. Saj za kaj več ni bilo denarja. Pogrešal sem domače kraje. Študiral sem z velikim veseljem. Kar gnalo me je naprej, ker sem hotel odnesti čim več. Naj povem, da je bil moj učitelj profesor Drago Ulaga. Nanj me vežejo izredno lepi spomini in zavedam se, da je bil enkraten pedagog, ki nam je dal izredno veliko znanja.«

Fizikulturna šola je posvečala veliko pozornosti praktičnemu delu. To je pomenilo, da je bilo veliko splošne telesne vzgoje, košarke, nogometa,

Darij Erznožnik na Popovi Šapki 1955, kjer je Makedonce učil smučanja

smučanja in plavanja. Manjkali pa niso niti pedagoški predmeti. Imeli so odličnega matematika. Na urniku je bilo tudi več medicinskih predmetov, pri katerih so si dijaki nabrali veliko koristnega znanja, kar je, vsaj Darij pravi tako, učitelju koristilo na vsakem koraku.

»Seveda smo morali biti pri športnih igrah tudi opremljeni. To ni bilo preprosto, saj so pripomočki veliko stali. Malo so pomagali starši, malo smo se morali znajti sami.«

Kako? me je zanimalo.

Darij se je zasmejal in z Marto sta se hudomušno spogledala.

»Na železniško postajo smo fantje hodili raztovarjat premog z vagonov, pa je šlo...«

Smučat so hodili na Komno, v Kranjsko Goro in na Pokljuko. Plavali so v Rovinju.

Nekega dogodka, zgodil se je na Komni, pa Darij ne bo nikoli pozabil.

Med drugimi ga je profesor Drago Ulaga opisal tudi v svoji knjigi.

»Pozimi 1952 je zapadlo veliko snega. Ljudje niso pomnili, da ga bi bilo že kdaj toliko. Bili smo na Komni, in ne da bi vedeli, kdaj, nas je zametlo. Morali smo v dolino, saj se nam je naslednji dan začel pouk. Malo smo se spogledovali, toda bili smo mladi, drzni in polni moči. Celih 48 ur smo se peš prebijali do Bleda. Na vrhu je bilo 4 metre snega, okoli nas pa so nenehno grmeli plazovi, posebno še tisti s Plešivca. Lomilo je drevesa kot za stavo. Profesor Ulaga je sestavil poseben odbor (v njem je bil tudi Darij). Morali smo poskrbeti za varno pot v dolino.«

Pot v dolino je bila res tvegana in nevarna. Na čelu so šli smučarji, krpaši in pešci. S seboj so imeli tudi dve ponesrečeni dijakinji s hudim zlomom.

Ko so fantje vsi premraženi, utrujeni in na koncu z močmi prišli v Ljubljano, so jih mobilizirali za kidanje snega. Darij se ne spominja več dobro, kje je imel roke in kje noge, ko se je noč nagnila v jutro. Vse ga je bolelo in samo to si je želel, da bi se končno lahko ulegel in vsaj malo odpočil.

Dnevi, ki so sledili, so bili spet nabiti z učenjem. Darij je bil od svoje generacije nekaj let starejši in tega se je zavedal. Na tistem si je želel šolanje nadaljevati. To pa je pomenilo, da se je moral zagristi v študij z vsemi močmi. Ni bilo brez uspeha.

Srednjo fizikurno šolo je končal z odliko.

Prav v tistem času se je na Pedagoški akademiji oblikovala nova skupina: športna vzgoja in zemljepis.

Zdelo se mu je, da je nova študijska smer pisana na njegovo kožo. Zakaj ne bi poskusil, si je rekel. Toda treba je bilo narediti še diferencialne izpite, kar se je pozneje izkazalo, da ni bilo težko.

»Študij sem končal 1955. Čeprav sem imel odlok za gimnazijo v Kranju, sem prosil, da me premestijo v Žiri. Za tako odločitev se je skrivalo več osebnih vzrokov. Zavedal sem se, da sem vsa leta študija živel v izredno skromnih razmerah in da za mestno življenje še zdaleč nisem imel dovolj sredstev. Poleg tega pa mi je šola v Žireh ponujala svojevrsten izziv. V meni je tlela skrita želja, da bi telesno vzgojo dvignil na primerno raven. Imel sem dovolj znanja, veliko volje in veselja. Nekje v sebi sem čutil, da bi mi lahko celo uspelo.«

Darij je najprej želel zgraditi igrišča. To je bilo zelo naporno delo. (Verjamem, saj ga je občutila tudi naša generacija!) Marsikaj je bilo treba narediti s prostovoljnim delom, z lastnimi rokami. Toda takrat je bilo volje in zagnanosti še na pretek! Alpina je prispevala nekaj denarja, s katerim so potem kupili cement in pesek.

Takole se spominja Darij:

»Velikokrat sem vstajal že ob štirih zjutraj in opravljal meritve. Nekaj znanja sem dobil med študijem, ko smo imeli semester športnih gradenj. Zelo veliko pa mi je tehnično pomagal Tone Grošelj (po domače Lustikov). Nikakor ne smem pozabiti na Jaka Klemenčiča, ki je bil takrat na naši šoli hišnik. Tudi njegov prispevek je bil neprecenljiv.«

Igrišča so bila narejena, šolsko delo je steklo in kot se tudi jaz spominjam, smo za telovadbo izkoristili vsak lep dan.

Igrišča so obdajala šolo z vseh strani. (Danes na njih stojita vrtec in telovadnica.)

Darij je v Žireh ustanovil tudi prvo šolsko športno društvo v Sloveniji. Poimenovali so ga Tabor in to ime je obdržalo do danes.

Za šport med mladimi v Žireh je res naredil veliko. Če pomislimo, koliko mladih se je naučilo smučati na smučarskih tečajih na Goropekah in kolikim je dal prvo znanje iz plavanja na taborjenjih na Ledinici!

Seveda so bili njegovi največji uspehi v košarki. Žirovke so bile osemkrat republiške prvakinja, enkrat pa so si z dobro igro in izkušenostjo pridobile tudi naslov državnih prvakinj.

Morda bi se o teh uspehih vedelo kaj več, če bi bilo delo učitelja bolj cenjeno. Še ena možnost je: če ne bi Darij ostajal vsa leta skromen in redkobeseden zmeraj, ko beseda nanese na njegovo več kot uspešno delo na tem področju.

Marsikaj, kar je bilo v času mojega drgnjenja klopi na žirovski osnovni šoli tudi meni samoumevno, sem po najinem klepetu videla z drugačnimi očmi.

Cenim ljudi, ki želijo v življenju nekaj doseči, pa čeprav se sprva zdi, da bi bilo kaj takega nemogoče.

Živo si predstavljam Darija, mladega in željnega znanja. Kako se ozira okoli sebe, ko išče pravo pot v življenje.

In jo najde.

Ker je v njem tlela tista pristna žirovska trma, želja po nečem boljšem, drugačnem.

Našel je pot in krenil po njej.

Veseli me, da je bilo tako. Kajti še dandanašnji daje upanje vsem tistim, ki želijo v življenju nekaj doseči, pa se jim zdi, da to ne bo mogoče.

»Skojevc«, kramp, šilo in kopito (Franc Trček)

Franc Trček – »Skojevc«; posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

Vse življenje se že lažem, pa verjetno tudi danes ne bo kakšen izjemen dan! se je namuznil Micnkov Franc, ko me je pričakal pred vrati.
Prav, sem si mislila, saj sem pripravljena na boj!

Že od nekdaj me je zabavalo, da so mu rekli »Skojevca«, pa ne vem, zakaj. Na pogled se mi je zdel miroljuben, mogoče malce šegav in norčav... Od kod tak vzdevek?!

Samo premeteno se mi je nasmehnil, ko sem ga vprašala. Češ, če si že enkrat tukaj, malo potrpi, vse bo še prišlo na vrsto...

Najprej, kot se spodobi, mi je pokazal svoje kraljestvo. Uredil si ga je v kleti, zraven peči za centralno kurjavo. Čeprav je bilo v sobici temno, se je dalo kaj videti. Čevljarskega orodja je bilo na pretek. Vse lepo 'pošlihtano', tako, kot se za čevljarja spodobi. Poskušala sem biti čim bolj pametna (vsaj na pogled), ko mi je razlagal, kako deluje kopito – tisto, ki se na sredi prekolje na dvoje.

Mogoče se mu je zdelo, da ga preveč neumno gledam, kajti pojasnil mi je, da je ta pripomoček prav tako pomemben kot lulček na poroki. Aha, to mi je pa že bolj vžgalo! Z očmi sem poromala še po steni, kjer se je dalo marsikaj videti. Na primer slika: moški, ki nosi žensko in še križ. Spodaj pripis: križ nositi bi še šlo, ko bi hudobe gor ne bilo. Požrla sem slino in bila tiho. Saj imajo moški, tako kot po navadi, zmeraj prav! Moj »Skojevca« tudi sebe ni 'šparal'. Tako je že pred leti naredil lastno osmrtnico, s sliko in besedilom vred. Pravi, da za vsak primer, če bi svojci na kaj pozabili.

Potem sem opazila, da je tudi njega pritegnila tista znamenita naslovnica iz Mladine, na kateri je neki hudomušnež na ženske prsi prilepil kljukasta križa. Zanimivo.

»Mladi danes vojsko kličejo!« je poudaril, ko se je nežno in z občutkom dotaknil kruha, ki se je sušil na peči. Razložil mi je, da se mu zdi, da so danes vsega siti, da kruh mečejo stran brez potrebe.

»Ej, tale, ki ga jaz jem, je tak za hudiča obhajati,« je še dodal, ko je samo mimogrede omenil, da ima sladkorno in mora paziti na prehrano.

Micnkov Franc se je rodil v Račevi. V družini je bilo 5 otrok. Pri šestnajstih letih je že šel za vajenca k Fricu. Tam so delali Stane Šlosarjev, Čelesnk, Podlipnčen. Vajencev je bilo okoli 30.

»Začel sem tako kot vsi vajenci: z dreto. Špago je bilo treba namazati s smolo. To je bilo sitno delo, saj so morali dreto povleči skozi uho, ko so zabadali s šilom. Tam je bil neki Rihard, ki se je učil samo 14 dni, potem so ga napodili. Ni bil za nobeno rabo.

A kakšen sem bil jaz? Nekje na sredi, če sem pošten. Kakšno neumno vprašanje si mi postavila! Kaj smo jedli! Kar smo imeli, nič drugega. To je pomenilo včasih tudi – nič.«

Pisalo se je leto 1946 in tudi v Žiri je segel glas o delovnih brigadah. »Maja so začeli agitirati za Brčko–Banoviče: Klobučarjev, Nočev Jože in Ivan Polonkar. Rekli so nam, da bomo morali zasuvati dolino, podobno Račevi. Pa smo šli. Še nekaj žensk je šlo zraven: Iva Tušek, Marta Muhovcova, Milena Gričarjeva.«

Delali so po cele dneve, da jim je od glave teklo! Neki kmet jim je 'prosto-voljno' izpraznil štal, v kateri so potem utrjeni popadali na zasilna ležišča in v hipu zaspali. Žirovcem je kuhal Kosm iz Žirovskega Vrha. Brrr, kaj vse so jedli! Grah, na primer, ki so ga na begu pustili Nemci. Od starosti je bil že ves začinjen s črvi in drugo golaznijo. Toda ker ni bilo drugega...

Spomin »Skojevca« je še briljanten: »Če smo hoteli ležati bolj po človeško, smo, hočeš nočeš, na okoliških njivah nakradli lanu, ga posušili in potem spali na njem. Komandirala sta nas Rajko iz Kladij in Polde iz Gorenje vasi. Vzdržali smo devet tednov. Medtem so račevski mladinci prišli pomagat spravljat seno očetu, ki je ostal sam doma. To je bilo hvale vredno.«

Franc in njegova
»pokora«

Resnici na ljubo, brez drobnih privilegijev pa le ni šlo. Doma so dobili usnje za nekaj čevljev in izpit za čevljarja so delali z drugimi, čeprav so bili toliko časa odsotni. Micnkov Franc trdi, da je bil eden redkih, ki je ta poklic vzljudil.

»Veliko jih je bilo, ki so ga opravljali zato, ker drugega ni bilo. To se je izkazalo potem, ko jih je velika večina, s katerimi smo skupaj začeli delati, odšla drugam. Mene je pritegnilo, bogvedi zakaj. Kot izučen čevljar sem začel delati pri Arharju. Tam nas je bilo 10. Šef je bil Jurncov Polde. Še zmeraj me je malo kontroliral. Gojzarje smo šivali na roko in delo še zdaleč ni bilo ne lahko ne enostavno.«

Pred starejšimi so bili fantje Francovega kova še taki otroci! Nič se niso upali. Zaslužili so na 'akord', kar je pomenilo bolj malo, ker so bili še 'zeleni'.

»Zdi se mi, da je Alpina začela rasti čez noč. Vsi smo bili za, ko je bilo treba začeti delati udarniške. Sploh se ne spominjam, da bi jo kdaj kdo na skrivaj pobrisal. Delali smo vse sobote in nedelje. Vsak je naredil najmanj 100 ur ali pa še več. Vsega smo se lotili, tudi zidarskih del. Zato pa je bila potem otvoritev 1948 tako sladka!« mi je pripovedoval Franc.

Še dobro se spominja tudi veselice, brez katere bi bila otvoritev tovarne precej vodena.

»Nosil sem visoke škornje, take s tremi gubami,« mi vzneseno pripoveduje.

»Ej, tako sem bil zmatran, ko sem prišel domov! Mama mi jih je pomagala potegniti dol. Jakopičk mi je prav za to slovesnost naredil še nove 'rajthozne' (posebne hlače). Mejdun, kako smo plesali! Pela je Danica Filipič. Tudi mi, delavci, smo dobili 'orng' večerjo, tako, kot se šika.

Delavci smo bili zaradi svoje tovarne sila prevzetni in smo se visoko nosili.«

Čas, ki je sledil, pa je mlel dogodke po svoje. Tako je moral Franc 1950 oditi k vojakom. Kar tri leta je zabil v Mostarju pri letalstvu. Ko se je vrnil domov, ni bilo dela, zato so ga poslali v Račevo, kjer so kopali temelje za šolo.

»Potem iz vsega tistega navdušenja ni bilo nič. Danes na tem mestu stoji gasilski dom, iz materiala pa so, kolikor vem, zgradili blok, ki stoji nasproti Bahača. Plačo so nam ob mesecu prinašali kar na kolesu. Jeseni 1953 se je stanje v Alpini nekoliko popravilo, spet so začela prihajati naročila in tudi mi smo se lahko vrnili na delo. Od takrat naprej nisem več hodil nikamor. Alpine sem se držal kot klop do upokojitve.«

Franc si ni mogel kaj, da mi ne bi prinesel albuma že malce orumenelih fotografij, s katerih so zrl vame nasmejani in vedri obrazi mladeničev izpred 50 in več let. Med njimi sem prepoznala nekaj znanih fotografij, na katerih je bil tudi moj ata Franc in stric Frido. Izvedela sem, da so se dobro razumeli, da so se, vsak po svoje, prizadevali za čim lepšo prihodnost.

Povejte mi že enkrat, kako ste prišli do svojega 'partizanskega imena'? sem še zmeraj vztrajala.

Franc se je na široko zasmejal.

»Sam sem bil kriv,« mi je končno priznal.

»Ko se mi je pokvarila 'mašina', sem stopil k mehanikom in jim rekel: Zdravo, skojevci, a bo kaj ali nič. Potem se me je prijelo in pozneje so me poznali le še po nazivu 'Skojevc'. «

Franc je imel veliko prijateljev. Najbolj pogreša Mehota, saj, kot sam pravi, je bil malokdo 'zatoje' kot on.

»Nekaj je pa res,« je hotel biti dosleden. Mi, Račevci, smo bili zmeraj malo drugačni od drugih. Če sem se med sodelavci pohecal, so po navadi

za mojim hrbtom rekli: Kar pusti ga, saj je malo trapast. Zaradi tega se nisem kaj prida sekiral.«

Micnkov Franc jih je imel tudi drugače za ušesi. Tako je na primer Snopka krstil za 'Ajhmana' in si s tem prislužil dve leti pogojno.

»Začelo se je takole: jaz, Kralj in Sile smo pri Kralju pripravljali drva, potem pa smo zavili še k Nacku in se malo zapili. Pa me eden vpraša, kje smo bili, jaz pa kot iz topa: V Ajhmanovi ulici smo delali drva. Seveda se je našel barabin, ki je 'vročo novico' nesel na nos Kobalu, ta pa se mi je takoj usedel za vrat in me zaslišal. In tako se je začel 'misijon'. Na sodnijo v Logatec sem moral prav tisti dan, ko so v Žireh pokopavali Arharjevega Naceta. Peljal sem se s kolesom. Toda na moje presenečenje sodniki niso bili preveč vneti za moj greh. Celo tako se mi je zdelo, da so se malo muzali ali pa niso bili tako zavedni, kot bi morali biti.«

Čeprav je Franc dlje kot ostali šeškal naokoli, je tudi zanj prišla ura, ko se je bilo treba oženiti in kot se za Žirovca spodobi, lotiti se je moral še gradnje hiše.

»Moja mama je vseskozi upala, da jo bom ubogal in si ustvaril dom v Snopkovi grapi. Pa sem ji rekel, tam pa Franc ne bo. Poiskal sem si parcelo, toda, zanimivo! Tudi s to je bilo nekaj narobe. Povedali so mi, da so temu kosu zemlje med 1. svetovno vojno rekli 'konjski britof', saj so prav na tem mestu zakopali več konj, ki so od lakote pocrkali pri Kamšku. Saj veš, takrat hrane ni bilo, in ko so konji še late požrli, niso imeli ničesar drugega!«

Franc mi je razložil, da so delali 'zeljnate bajte'. Hudič je bil, hudič! Revščina na vsakem koraku, oni pa so si trgali od ust, da so lahko zidali. Spominja se, da so zvečer vozili dile kar na kolesih, vsak dan kakšno, pa se je ob tednu nekaj poznalo. Dobil je 400.000 dinarjev posojila, nič več. Takrat je bil še samski – kje so že tista leta! Čeprav, no, ja, otroci so že bili, kljub temu.

»Mama je prodala kravo, da mi je dala doto. Kupil sem cement, 'šperovce' sem 'nafehtal', kjer sem le koga poznal. Več nas je bilo, ki smo se hkrati lotili zidave. Drug drugemu smo delali 'plate', si pomagali in je šlo. Čez soboto in nedeljo sem hodil v 'žernado' še h kmetom, da sem dobil kakšno smreko za 'lon'.

V letih, ki so minevala, se ni kaj dosti spremenil. Še zmeraj mu gredo na živce tisti, ki jim sili megla v jajca (To so tisti fantje, ki se izogibajo deklet.), še bolj pa oni, ki so kot kakšni podkožni turi. Na zunaj kažejo eno, v resnici so pa barabe.

»Jaz sem zmeraj enak. Če do sedaj nisem 'ornog' govoril, tudi odslej ne bom. Tudi ti me vzemi takšnega, kot sem, če pa ne, je tudi vseeno.«

Vse bi bilo v redu, če ne bi imel težav s sladkorno boleznijo. Ta mu velikokrat 'polepša' dan. Najhuje je, če pade v komo. Pred kratkim je bil zelo dolgo v nezvesti; in bil je pravi čudež, so rekli zdravniki, da se je sploh zbudil. Toda »Skojevc« se ne da. Ali smo ali nismo, si reče in je spet vse v redu.

Veliko dela ima tudi okoli hiše: med Neretvo na jugu in Savo na severu. Vmes pa so zajci, race, kokoši, vrt in še cel kup drugih podrobnosti, ki jih je treba postoriti. Tam za hišo si je postlal na klopi, mehko in udobno, in ko se vleže k popoldanskemu počitku, je prepričan, da se lepše že skoraj ne bi mogel imeti. Pa kaj bi govorila! »Skojevc« bo na čevljarskem stolu jahal še v drugo tisočletje, če me seveda tudi s temi besedami ni prinesel okoli!

IZ MALEGA V VELIKO MESTO

Primož Eržnožnik

Primerjava življenja v Žireh in São Paulu

Sem študent in ob koncu študija se mi je ponudila priložnost opravljanja mednarodne prakse. Naključje je hotelo, da to prakso opravljam v Braziliji, v Campinasu, ki je z enim milijonom prebivalcev predmestje São Paula, v katerem živi okrog 20 milijonov ljudi. Živim torej v mestu, ki je približno 230-krat večje od Žirov in je hkrati predmestje mesta, ki je okoli 4500-krat večje od Žirov. Primerjava seveda ni narejena zato, da bi prikazovala prednosti takega velemesta, ampak predvsem slabosti v primerjavi s kraji, kot so Žiri, Gorenja vas in navsezadnje tudi Škofja Loka, če naštejemo le nekatere.

Pa poskušajmo stvari razčleniti bolj podrobno. Pregovor »Denar je sveta vladar« tukaj drži kot pribito. Kakor koli obrneš stvari, vse se konča pri denarju. Verjetno boste dejali, da je pri nas enako. Morda, vendar ne tako kruto, brezosebno, kot je tukaj. Če ga imaš, si gospod, ne glede na starost, raso, politično pripadnost, vero in podobno; če ga nimaš, si revež in boš revež ostal, ne glede na to, da se trudiš, delaš. Seveda so tudi izjeme, ki pa so tako redke, da niso vredne omembe.

Dobil sem vtis, da si tukaj že s prvim korakom zaznamovan za vse življenje. Živel boš življenje svojih staršev in njihovih prednikov in pika. Mislim, da pri nas le ni tako. Mladi imajo dovolj priložnosti, da s trdim delom, pogumom in pridnostjo dosežejo veliko. Težava je v tem, ker se tega ne zavedamo, saj živimo v takem okolju in smo tega navajeni.

Za zgled navajam življenje štiričlanske družine, ki sem jo imel priložnost spoznati. Sami zase trdijo, da pripadajo višjemu srednjemu sloju. Kaj to pomeni? Imajo hišo, ki tukaj stane okrog 60 000 ameriških dolarjev (po velikosti je podobna štirisobnemu stanovanju v Sloveniji), o vrtu lahko le sanjajo. Imajo tri avtomobile, starši zaslužijo okoli 3000 dolarjev mesečno. Hčerki sta študentki in si ne moreta privoščiti študija na plačanih univerzah (res pa je, da so javne univerze boljše). Živijo čisto običajno mestno življenje in tako bosta po vsej verjetnosti živeli tudi hčeri. Seveda moramo dodati, da je takih družin v Braziliji okoli 10 odstotkov. Nekaj ljudi je nepredstavljivo bogatih, na drugi strani pa so berači vseh starosti. Vsi drugi se bojujejo preživeti vsak dan posebej. Ko sem že omenil beraštvo, naj povem, da socialna ureditev v Braziliji ne pozna milosti. Podpora za brezposelne znaša 112 dolarjev na mesec, kar ni dovolj niti za hrano, kaj šele za stanovanje ali avtomobil.

Zelo veliko otrok berači, za denar prosijo v restavracijah, pred semaforji, na križiščih, v nakupovalnih centrih, skratka povsod. Od tod se širi vseh vrst kriminal. Običajno se televizijska poročila začenjajo z vestmi o vsaj treh umorih v São Paulu na dan, o odkritju kakih sto kosov orožja, deset kilogramov mamil ipd. Verjetno si nihče od vas ne bi želel živeti v takšnem okolju, še manj pa, da bi v njem odraščali otroci.

Sprehajanje ponoči je zelo nevaren šport, ki si ga privoščijo le redki. Skoraj si ne morem predstavljati, da bi lahko prehodil en kilometer po mračni ulici São Paula, ne da bi te kdo oropal ali pa vsaj dodobra prestrašil. Ponoči moraš nujno imeti avtomobil in se izogibati nevarnim delom mesta. Če hočejo mladi obiskati diskoteko ali si privoščiti kakšno drugo zabavo, je edina rešitev, da jih na zabavo peljejo starši in jih ob dogovorjeni uri pridejo tudi iskat. Sicer pa si diskoteko lahko privoščijo le tisti z več denarja. Lastniki se pred vsiljivci z bolj plitvim žepom zavarujejo tako, da morajo obiskovalci diskoteke plačati 20–25 dolarjev obvezne konzumacije.

Ko sem si iz radovednosti privoščil take vrste zabavo, sem se počutil zelo nelagodno, saj vsakega obiskovalca pred vstopom v lokal dodobra pretipa množica varnostnikov in preveri, ali ima morda pri sebi kako orožje. V mestu je zelo veliko beznic, v katerih se vsak večer konča s pretepom. Z malo poguma lahko torej preživite divji večer v družbi narkomanov, prostitutk in poceni piva. Na drugi strani pa za red skrbi policija. Ko sem prišel v Brazilijo, sem mislil, da se pripravljajo na pomemben obisk tujega državnika, saj je bilo na cesti vse polno policistov. Pozneje so mi povedali, da je to čisto običajno. Za primer naj navedem, da bi po tukajšnjih standardih morali imeti v Žireh 150 policistov, ne samo enega, pa še ta je večinoma brez dela. Policija v Braziliji je sploh velik problem. Zaradi številčnosti je precej slabo plačana in tako je veliko skorumpiranih policistov, ki sodelujejo s podzemljem, o čemer sem se lahko tudi sam prepričal. Še zdaj mi je žal, da takrat nisem imel s seboj fotoaparata, po drugi strani pa bi se lahko pretirana vnema za fotografiranje zame kaj klavrno končala.

Z brazilskim prijateljem sva se okoli 11. ure peljala v neki klub, kjer naj bi se srečala s preostalimi člani družbe. Moj sopotnik je moral na WC, zato sva se ustavila pred neko gostilno. Medtem ko sem ga jaz čakal v avtu, se je nenadoma pripeljal kombi in iz njega je skočilo okoli osem do zob oboroženih policistov in obkolilo tam sedeče ljudi. Po nekajminutnem pogajanju je eden izmed napadene družčine izvil denarnico, odštel denar in policisti so odšli. Ko se je prijatelj vrnil, sem mu povedal, kaj se je zgodilo, on pa je samo zamahnil z roko in dejal, da to ni nič posebnega.

Naslednjo zelo zanimivo izkušnjo imam z neko banko, v kateri sem hotel vnovčiti potovalne čke. Sam sem navajen, da vstopim v banko, nato do okenca in opravim tisto, kar imam opraviti. No, tukaj je to precej utopična želja. Pred banko namreč stojita dva varnostnika, ki te premerita od nog do glave. Potem vstopiš v banko, ampak samo v predprostor. Tu so dvojna steklena vrata, za vrati pa trije varnostniki. Najprej se odprejo ena vrata in stopiš v ozek prostor, kjer te pregledajo. Pri meni pa je venomer tulila sirena. Ker je po naključju deževalo in sem imel s seboj dežnik, je bil revež prepoznan za orožje. Ko sem odložil dežnik, so detektorju nagajali moji ključi in na koncu sem moral varnostniku izročiti še nahrbtnik. Seveda so vse prebrskali in z zadovoljstvom ugotovili, da nisem potencialni ropar. Vsa ceremonija je trajala okrog 15 minut, da pa sem v banki vse uredil, sem potreboval uro. Moje skromno mnenje je, da bi si tu vsi Žirovci omislili kartice in podobna plačilna sredstva, v banko bi prišli

enkrat na leto, pa še takrat bi potrebovali obilico dobre volje in dobršno mero potrpežljivosti.

Nekaj posebnega je v Braziliji šport in vsi vemo, da je tukaj najpomembnejši nogomet. Priznati moram, da tako dobrega nogometa že dolgo nisem gledal, in to vsak dan. Dva televizijska programa sta namenjena samo nogometu, kjer od jutra do večera predvajajo samo nogomet, nogomet in še enkrat nogomet. Prijatelj mi je povedal, da mora povprečni Braziliec gledati vsaj eno tekmo na dan. Neposredno prenašajo vsa moška ligaška tekmovanja, žensko prvo ligo (to je zanimivo videti), mednarodne tekme, južnoameriški pokal itd.

Moška prva liga je razdeljena v štiri divizije in v Campinasu imajo enega predstavnika v prvi in enega v tretji diviziji. Na dan tekme vsi buljijo v ekran, popijejo velikanske količine piva, se prerekajo, vpijejo, skačejo od veselja in razočaranja; skratka, vse skupaj je zelo divje. Ne glede na končni rezultat gredo po tekmi v bližnji bar in tam še kake tri ure razpravljajo o tem.

Pred leti je bila zelo priljubljena tudi formula 1, po tragični smrti Ayrtona Senne pa se je zanimanje za ta šport zelo zmanjšalo. Senna je za Brazilce še vedno narodni heroj in bo to tudi ostal. Po njem se imenuje sklad, ki zbira denar za revne otroke, priljubljen strip za otroke in še marsikaj. Še danes se vsak Braziliec ob njegovem imenu zresni in za kako minuto umolkne ter na tak način pokaže spoštovanje do svojega slavnega rojaka.

V senci nogometa so drugi športi, odbojka, plavanje, košarka, o smučanju na primer pa nimajo pojma, kaj šele o smučarskih skokih. Komaj sem jim razložil, da imamo v Sloveniji letalnico, na kateri je bil dosežen svetovni rekord v poletih.

Čeprav lahko na televiziji spremljajo različne športne prireditve, pa se sami s športom zelo težko ukvarjajo. V Campinasu je veliko športnih parkov, v katerih se lahko posvetiš kaki športni panogi. Tu so igrišča vseh vrst, tudi bazeni. Vendar v take parke navadni smrtniki nimajo vstopa. Biti moraš član kluba, član pa postaneš, če imaš dovolj denarja in si dovolj vpliven. Ko sem se hotel v neznosni vročini nekoliko namočiti v bazenu, so mi povedali, da to ne bo mogoče, ker nimajo javnih kopališč. Ker pa nisem član kluba, tudi v športnem parku ne bo nič. Ostala mi je le hladna prha.

Ima pa mesto park, v katerega lahko gredo tudi navadni ljudje in je celo zastonj. To je park z umetnim jezerom in z okoli jezera speljano sprehajalno potjo v dolžini treh kilometrov. Tam lahko neovirano tečeš in se vsaj malo razgiblješ. Zaman sem jim skušal razložiti, da je Slovenija en velik park, v katerem živijo ljudje. Ko sem jim razlagal, da imamo zelo veliko zelenja in drugih naravnih lepot ter da sredi tega prav lepo živijo ljudje, so mi njihovi sumljivi pogledi dali vedeti, da me ne jemljejo preveč resno. Tako mi je ostalo samo povabilo, naj obišejo Slovenijo in se o tem sami prepričajo.

Veliko težav je tudi s kolesarjenjem. V mestu skoraj ni mogoče kolesariti, saj ni kolesarskih stez, po cesti pa se je več kot nevarno voziti, saj avtomobili vidijo samo sebe in nikogar drugega. V prometu resnično vlada prava zmešnjava. V mestu, v katerem živim, je okrog 350 000 avtomobilov, da o tovornjakih in avtobusih sploh ne govorim.

Prijatelj, ki je po izobrazbi pravnik in je zaposlen na oddelku za promet na tukajšnji prefekturi, mi je to težavo podrobno predstavil. V mestu se nenadzorovano povečuje število avtomobilov. Če bi bili to novi avtomobili s katalizatorji in z manjšo porabo goriva, bi še šlo, a niso. Veliko je starih avtomobilov, ki zelo onesnažujejo ozračje. V večernih urah je velikokrat nemogoče videti nebo, zvezde, luno. Mesto obkroža nekakšen oblak stru-

penih plinov. Še dobro, da jim ni treba kuriti, saj bi se potem verjetno zadušili. Veliko težav je tudi z mestnimi avtobusi in tovornjaki. Mestni avtobusni promet je slabo organiziran in drag, tako da se ne splača voziti z avtobusi, gradnja podzemne železnice pa je praktično nemogoča zaradi velikanskih stroškov. Tako je edina alternativa prihodnosti posodobitev in pocenitev mestnega prometa ter postopno zmanjševanje števila avtomobilov, predvsem starih in tistih z velikoprostorninskimi motorji. Alternativa so tudi prevozna sredstva na sončni pogon, vendar so taka vozila draga in večini ljudi cenovno nedosegljiva. Presenečen sem bil, da na ulici nisem videl prav veliko parkiranih avtomobilov. Šele pozneje mi je postalo jasno, zakaj. Vsaka stanovanjska zgradba ima podzemno garažo, v kateri stanovalci parkirajo svoje avtomobile. To se mi je zdelo zelo praktično in predvsem varno, kajti če pustiš avtomobil na ulici, pa čeprav je zaklenjen, ga naslednje jutro gotovo ne bo več. Zanimivo je, da nisem videl niti enega pajka, ki bi skrbel za odvoz napačno parkiranih avtomobilov. Za to tudi ni prave potrebe, saj za red te vrste skrbijo zelo dobro organizirane in izurjene kriminalne skupine, ki ti avtomobil v trenutku odpeljejo. Distribucija ukradenih avtomobilov v tako veliki deželi, kot je Brazilija, sploh ni problem.

Da pa ne bom govoril samo o slabih stvareh, naj povem, da je Brazilija zares prelepa, kar se tiče naravnih znamenitosti, ljudje so zelo prijazni in večina jih je takoj pripravljena pomagati, kljub temu da ne znajo niti besedice angleško. So zelo neobremenjeni, nimajo težav z vojnami, saj je bila tu zadnja pred več kot 100 leti. Slovenci bi se lahko od Brazilcev marsičesa naučili. Znajo se zabavati, uživati v življenju, plesu.

Brazilci pravijo, da en problem sploh še ni problem, zato se z njim ne obremenjujejo. Naj s temi mislimi tudi končam ta prispevek.

ZAČETKI MUZEJA V ŽIREH

Tadeja Primožič

Muzejsko društvo v Žireh – včeraj, danes ... in tudi jutri?

Stara šola in Štalarjeva hiša;
posnetek jeseni 1986
Foto: Janez Bogataj

Začetki muzealstva na Žirovskem segajo v pozna šestdeseta leta. »Žirovci se ne morejo ponašati z mogočnimi ali s starodavnimi zgodovinskimi spomeniki, vendar so posamezniki sami zase ali v pogovorih s podobno mislečimi prišli do spoznanja, da bi bilo potrebno ohraniti tudi drobne priče o preteklosti te kotlinice. S tem bi ji dali primerno spoštovanje, sedanjemu mlademu rodu pa pomagali razumevati.«¹

Te besede je leta 1974 zapisala Marija Stanonik, ki je že 1969 v članku v glasilu tovarne Alpina Delo-življenje razmišljala o ustanavljanju podružnice škofjeloškega muzejskega društva. Članek je, kot je zapisala kasneje², nastal kot rezultat pogovorov z Milošem Mlinarjem, Janezom Sedejem in Alfonzom Zajcem.

Misli na ustanovitev pododbora so se še okrepile ob proslavi tridesetletnice Muzejskega društva Škofja Loka 1969, ko je bil kot najpomembnejši rezultat dejavnosti njegovega pododbora v Železnikih odprt nov oddelek Loškega muzeja. »Prav tedaj so predstavniki društva in muzeja izrazili upanje in željo, da bo v Poljanski dolini morda prav v Žireh ustanovljen enak

pododbor in čez čas kak oddelek, ki bi bil povezan s škofjeloškim muzejem, kar so nekateri prisotni Žirovci z veseljem pozdravili. Podobni glasovi so bili na obeh straneh: v Žireh in Škofji Loki. Le združiti in uskladiti bi jih bilo treba ter enotno usmeriti.«³

»Da bi se te želje uresničile, moramo sami najprej poprijeti za delo. Treba bi bilo ljudi – ustanovni odbor – ki bi se povezal z odborom loškega muzejskega društva in ustreznimi občinskimi organi, da bi zmogli dobiti primeren prostor ali morda celo stavbo, ki bi bila tudi kulturno zgodovinsko zanimiva in denar za odkup predmetov in da bi delal propagando, da bi prebivalci morda take stvari tudi podarjali in bi mogel pri nas kmalu zaživeti 'ŠUŠTARSKI' MUZEJ. /.../«⁴

Želje so se uresničile 20. 5. 1970, ko je bil v Žireh ustanovljen pododbor Muzejskega društva Škofja Loka. Sestanka so se udeležili dr. Pavel Blaznik, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka, prof. France Planina, podpredsednik Muzejskega društva Škofja Loka, prof. Andrej Pavlovec, ravnatelj Loškega muzeja v Škofji Loki, Zdravko Krvina, predsednik občine, Lojze Malovrh, podpredsednik Skupščine občine Škofja Loka, Izidor Rejc, direktor tovarne Alpina, Viljem Kavčič, predsednik KS Žiri, Franc Kavčič, predsednik SZDL KS Žiri, Marija Stanonik, Milan Žakelj, Andrej Bolčina, dr. Karel Bernik, Alfonz Zajec in Janez Sedej. Slednji trije domačini so bili tudi že člani Muzejskega društva Škofja Loka. »Na njem sta dr. Blaznik in prof. Planina prikazala vlogo in pomen Loškega muzeja, Muzejskega društva in muzejske dejavnosti sploh, tov. Krvina je navedel naloge žirovske podružnice tega društva, tov. Pavlovec je nakazal profil zbirke, tov. Rejc je predlagal, naj bi ljudi seznanili o namenu in pomenu krajevnega muzejske zbirke, da bi se začeli zanimati in pomagali iskati vire. Opozoril je tudi na skrajni čas za zbiranje gradiva, saj je starejših, ki poznajo stari način dela in življenja, vedno manj, mlajši pa predmete muzejske vrednosti pogosto zametujejo kot nevredne; tov. dr. Bernik je pripomnil, da bi bilo treba k dejavnosti povabiti tudi šolo. Po teh in drugih prikazih in mnenjih so navzoči sklenili, da se ustanovi v Žireh podružnica Muzejskega društva in začne pripravljati muzejska zbirka, ki bi obsegala čevljarstvo in čipkarstvo. Pozneje bi jo dopolnila še galerija žirovskih slikarjev samoukov. Predvidoma naj bi zbirko odprli ob praznovanju tisočletnice Škofje Loke.«⁵

Na sestanku je bila nakazana tudi že osnovna vsebina zbirke. Ta naj bi bila razdeljena v tri »oddelke«; »čevljarški oddelek«, ki bi bil sestavljen iz zgodovinskega dela (čevljarško orodje in pribor ter dokumenti), etnološkega (prikaz človeka pri delu) in industrijskega dela (šolanje čevljarjev in razvoj podjetja) ter »čipkarski« in »slikarski oddelek«. Domačini, ki so bili na sestanku navzoči, so postali člani iniciativnega odbora, sestanek pa se je končal z ogledom prostorov v Stari šoli, za katere so se navzoči strinjali, da so najprimernejši za muzejsko dejavnost v Žireh. Prvi napor so mesec kasneje že obrodili sadove.

Prva redna seja žirovskega pododbora je bila sklicana 8. 6. 1970. Na njej so se navzoči Peter Naglič, Vili Kavčič, Alfonz Zajec, Vladimir Pivk, Janez Sedej, Marijan Bogataj, Mirko Kosmač, Ernest Mlakar, Danijel Primožič in Minka Kopač tudi že dogovorili o konkretnem zbiranju predmetov in razdelitvi dela, o načinu obveščanja ljudi in naslovili prošnje za pomoč na žirovska podjetja. Za predsednika pododbora je bil izvoljen Alfonz Zajec, za tajnika Vladimir Pivk in za blagajničarko Minka Kopač.

V naslednjih mesecih so člani pododbora in ostali entuziasti, med katerimi je treba še posebej omeniti Janeza Sedeja, Mirka Kosmača in

Stara šola – Kdaj se bodo njena vrata zares odprla?; posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

Štalarjeva hiša, preden se
je zrušila; posnetek 1986
Foto: Delo-življenje
(Alpina)

Antona Nagliča, po Žireh in okolici zbirali eksponate za čevljarstvo zbirko. Na drugi strani so največ eksponatov za »čipkarsko zbirko« prispevali v trajno ali začasno last Božo Račič, Danijel Primožič in Alfonz Zajec, ki je bil tudi sicer »gonilna sila« žirovskega pododbora in pozneje Muzejskega društva Žiri.

»Po treh letih požrtvovalnega dela članov žirovskega pododbora Muzejskega društva in ob širši družbeni podpori so se pokazali prvi sadovi nove kulturne dejavnosti v Žireh. Naključje je nanese, da so bili v tem času objavljeni prvi prispevki o panogah, ki ju predstavlja žirovska muzejska zbirka. Pri tem pa ne gre prezreti Leandra Mlinarja iz Žirov, ki si je že dolgo prej prizadeval zvedeti čim več o žirovskem čevljarstvu in je tako ohranil mnogo pomembnih podatkov, ki so bili dragocena osnova za muzejsko čevljarstvo zbirko.«⁶ Pri pripravi zbirk in prostorov je treba omeniti tudi osebno prizadevanje dr. Pavleta Blaznika in prof. Franceta Planine ter veliko pomoč Muzejskega društva Škofja Loka, Loškega muzeja, Alpine in Trak – Etikete ter Skupščine občine Škofja Loka. Slavnostno odprtje zbirk žirovskega pododbora Muzejskega društva je bilo 14. 10. 1973 v prostorih Stare šole.

Z novim zakonom o društvih se je pododbor Žiri Muzejskega društva Škofja Loka osamosvojil in 26. 12. 1975 je bilo ustanovljeno Muzejsko društvo Žiri. V zapisniku o tem lahko preberemo: »Na osnovi potreb, da ohranimo domoznanstvo žirovskega območja tudi poznejšim rodovom in na podlagi Zakona o društvih smo ustanovni člani Muzejskega društva Žiri Alpina – tovarna obutve Žiri, Bogataj Marijan, Kavčič Viljem, Kopač Marija, Kosmač Mirko, Naglič Tone, Oblak Anton, Pivk Vladimir, Poljanšek Alojz in Zajec Alfonz.«

V naslednjih letih je bilo Muzejsko društvo Žiri zelo dejavno. Med drugim je v letih 1976–1978 omogočilo terensko delo študentom etnologije in arhitekture na območju Žirov, 1977 je sodelovalo pri izdelavi žirovskega grba in pripravi razstave ob 30-letnici tovarne Alpina, v letih 1977–1978 je sodelovalo s krajevnim odborom Zveze borcev NOV Žiri pri pripravi zbirke NOB, ki je bila odprta 23. 10. 1978, itd.

Ob desetletnici delovanja je društvo 25. 8. 1980 odprlo galerijo žirovskih slikarjev ter trem najzaslužnejšim članom Viljemu Kavčiču, Antonu Nagliču

Porušena lepota –
razvaline Štalarjeve hiše;
posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

in Mirku Kosmaču podelilo priznanja. Spominsko nagrado je dobil tudi Andrej Pavlovec, ravnatelj Loškega muzeja, v zahvalo za strokovno delo in pomoč pri organizaciji in postavitvi muzejskih zbirk.

Leta 1982 je predsednik Muzejskega društva Žiri postal Tone Eniko, mesto tajnika pa je prevzel Ivan Naglič. Tudi v nekaj naslednjih letih je društvo sodelovalo pri različnih akcijah. Od 1982 je bilo dejavno v akciji Prenova starih mestnih in vaških jeder v občini Škofja Loka, 1983 je pripravilo razstavo gradiva o možnostih prenove stavbne dediščine v Žireh in sodelovalo pri »organizaciji in izvedbi XV. zbora aktivistov in borcev NOB Gorenjske ob 40-letnici ustanovitve Prešernove brigade in izvolitvi 1.

Stara šola – Žirovski muzej;
posnetek jeseni 1997
Foto: Janez Pelko

Muzejska roža; posnetek jeseni 1997

Foto: Janez Pelko

NOO na Gorenjskem v Žireh«, v sodelovanju z Žirovskim občasnikom in ob finančni podpori KS Žiri je 1987 izdalo knjigo Marije Stanonik *Promet na Žirovskem*, urejalo je fotodokumentacijo kraja in organiziralo fotografiranje vseh starejših hiš v kraju ter o tem pripravilo arhiv. Leta 1988 je bil na pobudo društva ter ob sofinanciranju KS Žiri pred osnovno šolo postavljen doprnski kip Maksima Sedeja, v Stari šoli je bila pripravljena razstava *Revitalizacija kompleksa Štalarjeve hiše* v okviru prenove Žirov avtorice dipl. arh. Beti Poljanšek, v Mršaku je bila odkrita spominska plošča Leopoldu Suhodolčanu itd.

Potem pa ... V arhivu Muzejskega društva Žiri in v spominu informatorjev, sicer prizadevnih članov društva, zazija praznina. Praznina, ki je ne bi smelo biti!

Društvo je svoje delovanje znova obudilo v letu 1995, ko je naloge vršilca dolžnosti predsednika in tajnika Muzejskega društva Žiri prevzel Miha Naglič, blagajničarke pa Marina Pivk. V tem letu je društvo ob 50-letnici zmage nad nacizmom v Stari šoli soorganiziralo razstavo več slikarjev; ob 90-letnici Jožeta Primožiča, slikarja samouka, je sodelovalo pri pripravi njegove prve in hkrati edine razstave; predstavljena je bila knjiga Franca Kopača in Franca Temelja *Šmarnična romanja*. Društvo je sodelovalo tudi pri poskusu organizacije Žirovskih duhovnih večerov. Konec leta je bila v tem sklopu, v sodelovanju s Kobariškim muzejem predstavljena knjiga žirovskega rojaka Albina Mlakarja *Dnevnik 1914–1918*. Društvo je sofinanciralo tudi Žirovski občasnik (št. 21/22) ter je od tega leta tudi njegov soizdajatelj. Prav tako v okviru Žirovskih duhovnih večerov je društvo 1996

soorganiziralo predavanje žirovske rojakinje dr. Marije Stanonik o slovenskih narečjih, odkupilo predmete od podjetja Poliks v stečaju ter sodelovalo z Muzejskim društvom Škofja Loka in Muzejskim društvom Idrija. Začetni zagon je tudi tokrat polagoma slabel.

Danes je delovanje društva zelo skromno in prepuščeno zgolj posameznim prizadevanjem nekaterih njegovih članov. Tudi današnje stanje »žirovskega muzeja«, za katerega naj bi med drugim skrbelo Muzejsko društvo Žiri, je kljub trudu nekaterih entuziastov še vedno odsev našega nerazumevanja in zanemarjanja te vrste žirovske dediščine.

Z novim zakonom o društvih, ki bo začel veljati novembra 1997, bo društvo, če seveda do takrat ne pripravi novih pravil, tudi formalno prenehalo obstajati. Tu pa se srečamo z bistvom Muzejskega društva Žiri. Ali

Ogledalo odnosa
Žirovcev do kulturne
dediščine.
Posneto ob muzeju jeseni
1997
Foto: Janez Pelko

društvo, ki naj bi po njegovih (trenutno še veljavnih) pravilih želelo »pospeševati domoznanstvo in zgodovinsko kulturno dejavnost v Žirovski kotlini in okolici«⁷, v Žireh sploh potrebujemo? Je njegovo delovanje v interesu občine Žiri ter njenih današnjih in prihodnjih prebivalcev? Za lažje iskanje odgovorov na takšna in podobna vprašanja se ozrimo čez hribe Žirovske kotline, npr. v Idrijo, Cerkljo, Škofjo Loko in Železnike, kjer so znali dediščini vdahnuti novo funkcijo in jo uspešno vključili v njihovo vsakdanje življenje.

Nam to do danes še ni uspelo in tudi v prihodnje nam, če sklepamo po obisku muzeja naših najmlajših prebivalcev v zadnjih letih, ne bo prav kmalu, kajti ustrezen odnos do dediščine ni nekaj, kar bi človek »prinesel s sabo na svet«, temveč ga je treba privzgojiti oz. se ga naučiti, četudi na slabih primerih. Teh pa žal ne manjka in se v Žireh ne dotikajo zgolj muzealcev in delovanja Muzejskega društva, temveč še marsikoga!

Naj sklenem ta zapis z vprašanjem, ki sem ga zapisala že v naslovu in katerega odgovor bo moral poiskati vsak izmed nas. Muzejsko društvo v Žireh – včeraj, danes... in tudi jutri? V skladu z odgovori bodo morala slediti dejanja!

Viri

1. Arhiv Muzejskega društva Žiri
2. Informator Miha Naglič
3. Informator Vladimir Pivk
4. Informator Alfonz Zajec
5. Miha Naglič, »Žirovci, prebudite se!«, Začetki muzeja v Žireh, Gorenjski glas, 12. 8. 1997
6. Tadeja Primožič, Žirovski muzej – Ob 25-letnici Muzejskega društva Žiri, Žirovski občasnik, št. 21/22, DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija, Muzejsko društvo Žiri, 1980, str. 176–177
7. Marija Stanonik, Delo-življenje, Glasilo tovarne Alpina Žiri, XI. letnik, št. 8, 1969, str. 13–14
8. Marija Stanonik, Loški razgledi, št. XXI, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1974, str. 268–276
9. Marija Stanonik, Bodica ali potica za Muzejsko društvo Žiri, Žirovski občasnik, št. 13, DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija, Krajevna konferenca SZDL Žiri, 1978, str. 157
10. Alfonz Zajec, Muzejsko društvo Žiri, Žirovski občasnik, št. 4, DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija, Krajevna konferenca SZDL, 1982, str. 19–20
11. Alfonz Zajec, Deset let muzejske dejavnosti v Žireh, Loški razgledi, št. XXVII, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1980, str. 306–308
12. Alfonz Zajec, Ob občnem zboru Muzejskega društva Žiri, Loški razgledi, št. XXIX, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1982, str. 307–308
13. Zbirke Muzejskega društva Žiri

Opombe

¹ M. Stanonik, Loški razgledi, št. XXI, str. 268, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1974

² M. Stanonik, prav tam

³ M. Stanonik, prav tam

⁴ M. Stanonik, Delo-življenje, str. 13, Glasilo tovarne Alpina Žiri, letnik VIII, št. 11, 1969

⁵ M. Stanonik, Loški razgledi, št. XXI, str. 269, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1974

⁶ M. Stanonik, Loški razgledi, št. XXI, str. 270, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1974

⁷ Citirano iz: Pravila »Muzejskega društva« Žiri

OCENE IN PREDSTAVITVE

Vroča glasba v sneženi noči

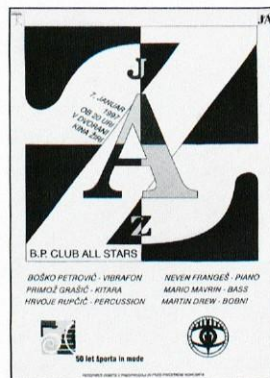
Koncert B. P. Club All Stars v Žireh

Kadar hočete poslušati dober džez, ni nujno, da greste v eno od elitnih ljubljanskih koncertnih dvoran. Namesto tega se lahko napotite v kakšno manjše slovensko mesto – na primer v Žiri, kjer je pred dnevi v organizaciji tamkajšnjega kluba študentov nastopila mednarodna skupina B. P. Club All Stars, v kateri igrajo trije Hrvati, Slovenec in Anglež. Prvi dve črki sta seveda začetnici znanega vibrafonista in skladatelja Boška Petrovića, ki je del otroštva preživel v Škofji Loki (tako da je program vodil v neoporečni slovenščini). Z njim sta iz Zagreba prišla basist Mario Mavrin in pianist Neven Frangeš. Iz Londona je priletel bobnar Martin Drew, iz Kranja pa se jim je pridružil naš kitarist Primož Grašič. Vsekakor moramo takoj pohvaliti organizatorje – vse je bilo pripravljeno brezhibno, dvorana je bila lepo urejena in prijetno polna, tako da so se glasbeniki odločili, da bodo s svojim ekstrovertiranim igranjem še zvišali temperaturo v njej.

Poudariti pa moramo tudi naslednje: naš kitarist je v zadnjih letih veliko sodeloval z zagrebško skupino džezovskih glasbenikov, prav Boško Petrović pa je bil tisti, ki je temu odličnemu solistu pomagal do uspešne mednarodne uveljavitve. Grašič je v zadnjih letih odigral veliko koncertov z najuglednejšimi svetovnimi solisti, z angleškim bobnarjem pa je posnel tudi svojo prvo kompaktno ploščo, ki jo je izdala Petrovićeva založba Jazzete. In še nekaj: Martina Drewa poznamo kot enega vodilnih evropskih ritmičarjev, sploh pa skupaj z danskim kontrabasistom N. H. O. Pedersenom igra v ritmični sekciji znanega pianista Oscarja Petersona. Naše občinstvo ga je že nekajkrat poslušalo.

Udeležili smo se torej nastopa skupine, katere člani se med seboj dobro poznajo. Solisti sicer pripadajo različnim generacijam, različnim vrstam čustvovanja, vendar so se usklajeno združili v celoto, ki diha s polnimi pljuči in v istem ritmu. V dveh urah so nam odigrali raznovrsten program, v katerem so enakopravno predstavili standardni swing in bebop literaturo, pa tudi nekaj lastnih izvirnih skladb, večinoma avtorja Boška Petrovića. Petrović, ki je gotovo najslavnejši in najbolj izkušeni solist kvinteta, je solistične dele enakopravno razporedil med vse člane ansambla, v skupnem muziciranju pa se je izrazila kompaktnost ritmičnega in melodijskega podajanja. Posebej se je izkazal Primož Grašič, ki dozoreva v odličnega solista. Z neverjetno energijo in melodijsko inventivnostjo ter bogatimi harmonskimi progresijami gradi svoje dolge, arhitektonsko natančno zgrajene solis-

Ognjen Tvrković

tične nastope, medtem ko je pri skupinskem muziciranju nadvse pozorna pomoč iz ozadja. Boško Petrović nam je pokazal, koliko svojevrsten način razmišljanja na vibrafonu dolguje velikim bebop vibrafonistom na čelu z Miltom Jacksonom. Martin Drew je igral s tistim zanj značilnim ritmičnim zagonom, pri tem pa sta mu s širokimi harmoničnimi posegi in bravuroznimi solističnimi nastopi dobro sledila Mario Mavrin, še zlasti pa Neven Frangeš. Vsi trije so občinstvo dvignili na noge. Odigrali so tudi hommage nedavno preminulemu angleškemu saksofonistu Ronnieju Scotu, s katerim je Martin Drew sodeloval dolgo vrsto let, pokopali pa so ga prav na dan koncerta. Njemu v čast so odigrali skladbo Johna Lewisa, v kateri je Petrović pokazal tudi izrazito privrženost introvertnemu cool melodičnemu podajanju. Primož Grašič je bil dvakrat v glavni vlogi, v drugem primeru takrat, ko je na bis odigral temo Oleo Sonnyja Rollinsa, s katero se sicer začne njegova prva zgoščenka. Brez valčka seveda ni šlo, tako da so v program vključili tudi ljubko balado Bluesette velikega džez orglarja Belgijca Jeana Tootsa Thielmansa. Prekrasen koncert, kakršnih bi si gotovo še želeli!

(Objavljeno v Delu, januarja 1997)

Tomaž Demšar

Resna glasba v kresni noči

Koncert kvarteta »AIR«

Člani kvarteta »AIR«

Člani kvarteta »AIR« so si letos že drugič za svoj celovečerni koncert izbrali čudovit ambient, cerkev sv. Ane na Ledinici. Ta nedavno prenovljena cerkev je s svojo okolico res primerna za take namene, saj je ravno prav oddaljena od središča Žirov, hkrati pa s svojo akustiko ustvarja dobre pogoje za vzpostavitev neposrednega stika med izvajalci in poslušalci. V ta zunanji okvir so sodili tudi z baklami osvetljena pešpot, ki je obiskovalce vodila do cerkve, nato fanfare članov pihalnega orkestra iz Lesc, ki so naznanjale začetek dogajanja, ter uradni »klicar« Marko Mrlak, ki je v stari maniri pozneje prireditve tudi povezoval. Svoje so pridali še kostumi, v katere so bili oblečeni člani kvarteta in »klicar«, namreč obleke nekdanjih »piskačev« in »trubačev«.

Tudi izbira časa prireditve ni bila naključna, saj se je koncert dogajal na kresni večer, na praznik, ki so ga slavili že naši predniki. Hkrati je to

tudi večer pred godovanjem Janeza Krstnika, pa tudi dan državnosti ni daleč.

Ansambel »AIR«, ki ga sestavljajo Borut Bogataj, Nina Kokalj, Andrej Žakelj in Dušan Mlakar, deluje dve leti, za sabo pa ima že približno dvajset nastopov. Udeležil se je tudi koncertov po Venerini poti. Njegovi člani pa si želijo, da bi koncert na Ledinici, na katerega se še posebej skrbno pripravljajo, postal tradicionalen, s tem da bi vsako leto k sodelovanju povabili čim bolj zanimive goste. Letos so nastopili z novimi instrumenti, ki so si jih sami kupili. Tudi organizacija koncerta je bila ob pomoči občine Žiri in sponzorjev skoraj vsa na plečih članov kvarteta.

Koncert je obsegal tri dele, v drugem so nastopili gostje – mladi violončelisti iz gorenjskih glasbenih šol Radovljice, Kranja in Škofje Loke. V prvem in tretjem delu je nastopil ansambel »AIR« in v svoj repertoar v nasprotju z lanskim renesančnim uvrstil predvsem znane skladbe skladateljev t. i. visokega baroka: G. F. Handla, A. Vivaldija in J. S. Bacha. Z L. Boccherinijem in v dodatku z W. A. Mozartom pa so segli tudi v čas klasicizma. Večina izvedenih skladb je bila ciklična, se pravi večstavčna, plesnega značaja v obliki suite, kjer se prepletata homofoni in polifoni kompozicijski način.

Člani zasedbe so s svojim nastopom dosegli solidno izvajalsko raven. Zavedajo pa se, da bi bil za še večjo kakovost potreben že kar profesionalen pristop. Tu pa se pojavijo časovne in finančne ovire. Težave so tudi pri iskanju notnega gradiva, saj je bilo treba za ta nastop nekatere skladbe posebej prirediti iz originalnih partov za godalni kvartet. To delo je opravil kar član kvarteta Dušan Mlakar. S tem so imeli poslušalci redko možnost primerjanja originalnega zvoka z zvokom kljunastih flavt. Primerjava je bila zanimiva. Pokazale so se razlike v ambitusu – obsegu in barvi godal na eni in kljunastih flavt na drugi strani.

Mladi violončelisti v drugem delu koncerta so nastopili pod vodstvom odlične mentorice mag. Zdenke Kristl-Marinič, ki že tretje leto poučuje tudi na glasbeni šoli v Škofji Loki. V ansamblu nastopa tudi mlad, obetaven violončelist iz Žirov, Jošt Kosmač. Mladi so s šestimi slovenskimi narodnimi pesmimi v priredbi prof. Egija Gašperšiča, ki te skladbe prireja prav za ta ansambel, in z dodatkom lepo dopolnili celotno podobo koncerta. Kljub mladosti so nas prepričali s svojo uigranostjo, sproščenostjo, svežino in temperamentom. To je odsev odličnega dela mentorice in pogostega nastopanja po Sloveniji.

Občinstvo je bilo tako priča koncertu, ki je bil v nekaterih pogledih poseben. Izvajalci so nam namreč predstavili glasbo, ki je niti v širšem slovenskem glasbenem okolju ne slišimo prav pogosto, kaj šele v Žireh. Kvartet »AIR« nam je ponudil časovno in stilno precej oddaljeno glasbo, čelisti pa so sicer znane narodne pesmi odigrali v svoji »preobleki« in nam s tem približali toplino zvoka violončela.

Na koncert pa moramo gledati tudi kot na dogodek, ki je privabil veliko občinstva iz bližnje in daljne okolice, tako da je bila cerkev sv. Ane že kar premajhna. Člani kvarteta so v organizacijo vložili veliko truda in koncert z glasbo in ustreznim ambientom združili v celoto. In kot prazniku pritiče, na koncu seveda ni manjkala zakuska z dobro kapljico in ognjemetom.

Upajmo, da se bo glasbenikom želja izpolnila in da bo koncert res postal tradicionalen ter da bodo lahko svoje delo in glasbeno izpopolnjevanje nadaljevali tako, kot so ga začeli. Pri tem pa ne bo dovolj samo moralna podpora kraja, potrebna bo tudi finančna.

V Žireh, 30. 10. 1997

Jože Peternej – Mausar, sedemdesetletnik

Nagovor ob odprtju razstave

Življenjski jubileji niso samo prijetne dolžnosti, da ob takšnih priložnostih skušamo pospremiti jubilanta skozi njegovo življenjsko pot in ga seveda nehoti tudi ovrednotiti v okviru njega samega, ampak želimo tudi zaobjeti človeški domet, da nam postane njegova podoba čim bolj nazorna.

Ti rituali pa so še posebno privlačni takrat, ko imamo opraviti z ustvarjalci najrazličnejših naravnosti in tendenc. Tokrat je naše srečanje posvečeno enemu izmed likovnih ustvarjalcev žirovskega kota, ki se je tako značilno zapisal v njegovo kulturno dogajanje in v bogato panoramo imen, kot so Ivan Sedej, Konrad Peternej, na nasprotnem bregu likovne prakse Tomaž Kržišnik. Tokrat pa se srečujemo s samorastnikom Jožetom Peternejem – Mausarjem.

Prav gotovo je današnji jubilarant na svojem področju, to je v okviru pestre palete slovenskega samorastništva, zbranega okrog trebanjskega tabora, značilna osebnost. Njegov čopič in njegovo pero skladno oživljata svet naše polpreteklosti in ga, v značilnem slogu za ustvarjalca, tudi posreduje.

Ko je veliki carinik Rousseau oblikoval svoj duhovni svet, se najbrž ni zavedal, kako bogato seme je zasejal v najširšo likovno tvornost – seveda predvsem za naivo, pa tudi za večjo možnost primerjave z akademsko likovno umetnostjo.

Obdobja, ki so sledila, skupine, navdihnjene z njegovo umetnostjo, so se s pomočjo zadnje skupine francoskih naivcev penetrirale v najširše evropske predele: pa bodisi prek nezamenljive hlebinske šole ter najrazličnejših krogov nekdanjega jugoslovanskega ozemlja ter pobudile domače ustvarjalce, ki jim je trebanjski tabor znal dati ustrezno organizacijsko osnovo, za nadaljnjo kreativno rast in uveljavitev.

To organizacijsko jedro pa je kmalu preseglo ožji slovenski prostor in se tudi mednarodno uveljavilo. Prav Mausar je eden od tistih, ki so od vsega začetka doumeli vrednost takega druženja in je ostal do današnjega dne eden njegovih temeljnih članov.

Jubilantov osebni ustvarjalni rokopis je dosleden v svoji primarni naravnosti in je v krogu svojih vrstnikov nezamenljiv. Vedno znova zremo njegove slike kot pregled skozi zaprto okno od daleč. In to ne samo, ker ljubi tudi slikanje na steklo, ki s svojim posebnim leskom ustvarja hkrati distanco do upodobljenega in nam daje kvaliteto realnosti celo, kadar je prikazana katera izmed trdot grobosti z naravo povezanega obstoja: še bolj zato, ker je vsaka podoba sklenjena v sebi in kot z nevidnim okvirjem zaprta vase.

Mausar oživlja vse letne čase, spreminjajočo naravo in naseljuje ta dela z jasnostjo človeške figure, katerih opravila se nam kažejo kakor ritual, torej dosledno obredna. V tem konceptu pa se pojavljajo gorenjski domovi preteklosti, domovje naših neposrednih prednikov, arhitekturni volumni kakor skrčeni pod bremenom obrobni gora ali pa pod obilnim snegom. Morda se nas najbolj dotaknejo njegove zimske pokrajine zaradi kontrastov, v katerih belina tako močno izstopa iz njegovega spektra. Vse te slikarske kompozicije so, kot že rečeno, tako tipične in prepoznavne, da bi morda lahko našli paralelo le še v poetiki kakega Josipa Murna – Aleksandrova, ki

v prav te podobe jesenske in zimske narave vključuje čustveni naboj. Ob takih trenutkih se zavedamo, da smo na pragu sveta, ki smo ga izgubili, ko smo izgubili svoj prvinski, »naivni« pogled, ko se je za nas, kot pravi neki drugi pesnik – »svet odčaral«.

Prav v tem je za človeka, ki ga še ni do konca omamil stehnizirani, zmehanizirani način življenja s konfekcijskimi cilji in željami, čar Mausarjeve in seveda tudi vsakršne »naive«, ki se je oklepa kot rešilne bilke v prevladujočem, vrtinčastem toku napredka, ki nas pogosto žene k neznanim in nemara za človeštvo pogosto napačnim, pogubnim bregovom.

Tako se oklepamo znanega, tudi če se je dejansko že izmaknilo v območja naših spominov in sanj. Prav tu moramo iskati stvariteljsko moč naive, kjer najde zatišje od vojnih grozot in družbenih pretresov presunjeni, prevzeti in izčrpani duh in obuja našo nostalgичno občutje s preteklostjo in polpreteklostjo. Medtem ko znanost današnjih dni sega po zvezdah, pa nas v podstati našega čustvovanja opominja, naj ohranimo svoj zemski patrimonij zdrav, roden in nezastrupljen. To je območje, iz katerega črpajo samorastniki svojo stvariteljsko substanco in nam jo tisti z osebno identiteto, kakršen je današnji razstavljavec, tudi predstavljajo.

Ob priložnosti, kakršna je današnja, pa nam je ponovno dana možnost, da za trenutek znova vstopamo v to začaranost in se tako razbremenimo naglice, civilizacijske prisile, ki je tako nezadržno obremenjujoča za vsakega posameznika.

Najbrže pa je ta trenutek tudi priložnost, da se nekoliko ozremo po raznovrstni, bogati likovni ustvarjalnosti, ki jo premore naš domači, slovenski prostor. Naglo spreminjajoče se oblike, tako imenovane osebne mitologije in najrazličnejše tendence, resda ustvarjajo pestro paleto umetniške veje, ki ne samo dobiva razne miselne in kreativne spodbude sodobnega likovnega sveta in umešča naše ustvarjalce med tvorne sobesednike sodobne likovne scene, ampak hkrati tudi razveseljuje uporabnike in gledalce kot spremljevalce teh dogajanj.

Kritika, tista najbolj hermetična in normativna, pogosto pozablja, da se ustvarjalnost napaja iz najrazličnejših pobud, da se vedno znova v sebi obnavlja in da k temu obnavljanju lahko pripomorejo vsi tisti pobliski, ki jih rojeva človekova emocionalnost; bodisi tista, ki je izstopila v krog eksperimentalnosti in znanosti prihajajočega tisočletja, ali pa one druge, katere osnovni naboj in preokupacija je lahko tudi prvinsko emocionalen. Lahko bi rekli, neposredno vezan na naš temeljni odnos do narave, do njenega človeka in polpreteklih obdobij, četudi morda v manjši meri kreativen.

Skratka: kljub prenekateremu zavračanju stvariteljstva, kakršno je pred nami, le-to ostaja tudi v prihodnje vredno naše pozornosti in smotrnosti. Z značilno pronicljivostjo nam bogatijo naš kulturni prelom ter hkrati združujejo kontinuiteto s patimoni naše bližnje preteklosti.

(Izrečeno v Galeriji Svobode Žiri ob odprtju razstave ob slikarjevi 70. obletnici 9. maja 1997)

Grafike in kipi Mihaele Žakelj

Stane Kosmač

V petek, 14. 2. 1997, smo v Galeriji Svoboda v Žireh odprli razstavo izbranih grafik in kipov mlade ustvarjalke, rojakinje Mihaele Žakelj. To je njena že enajsta samostojna razstava, v domačem kraju pa je tokrat razstav-

Mihaela Žakelj, Daritev,
žgana glina

ljala prvič. V otvoritvenem programu se je obiskovalcem predstavil z dvema skladbama kvartet kljunastih flavt »AIR« iz Žirov, oceno njenih del je v spremni zloženki napisal in jo ob odprtju razstave predstavil umetnostni zgodovinar in kustos Loškega muzeja iz Škofje Loke Dušan Koman.

Mihaela Žakelj je diplomirala iz grafike in kiparstva na oddelku za likovno pedagogiko na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, zdaj pa živi in dela v Žireh. Kot grafičarka se izraža večinoma v lesorezu, kjer je dosegla najmočnejši izraz, na razstavi pa lahko vidimo tudi nekaj monotipij, to je posebne grafične tehnike, ki omogoča en sam, unikatni odtis. Kiparsko se izraža v glini (male plastike) in lesu, v katerem izdeluje velike figuralne plastike nadnaravne velikosti.

Svoje ustvarjalno izhodišče je našla v globoki veri ter pripadnosti krščanski misli in evangeliju, ki ju nadgrajuje z zelo osebnim likovnim, ekspresivnim izrazom. Svoje lesoreze predstavlja s tremi ciklusi: Križev pot, Psalmi in Iskanja, nekaj del pa ima samostojne naslove. Naj gre za črno-bele ali barvne lesoreze, vsem je skupen močan ekspresiven izraz, ki temelji na potezi ali – bolje rečeno – na rezu, hitro, skicozno vnesenem, brez nepotrebnih detajlov. Večkrat uporablja lesene plošče naravnih, nepravilnih oblik, ki jim spretno prilagaja kompozicijo in rez. Vsebine iz svetopisemskih besedil včasih uporabi za temelj, iz katerega izraža svoja občutja, stiske in tudi dvome.

Kiparski del razstave sestavljajo male plastike iz žgane gline, nekaj je patiniranih. Tudi kipi so ekspresivno oblikovani, izdelani »na mah« in brez detajlov, ki bi motili celoto izraza in emocionalni naboj v njih. Nekateri nastopajo posamezno, tako kot nekonvencionalno oblikovani kip Križani, ki ima levo roko dvignjeno visoko v zrak, desno pa spuščeno k zemlji, in s tem na simbolni ravni povezuje nebesno in zemeljsko, duha in materijo; drugi se pojavljajo v skupini, ki tvori nedeljivo celoto, kot na primer skupina figur z naslovom Iz teme k luči. Vsaka od njih je oblikovana v določeni fazi vstajanja, vse skupaj pa tvorijo celovit izraz, ki nam govori o prebujenju človeške zavesti, ki se v zadnji figuri, zazrti v nebo, srečuje z Bogom.

Razstava fotografij Vlastje Simončiča: Triglav skozi moj čas

Stane Kosmač

Gospoda Vlastje Simončiča, mednarodnega mojstra fotografije, dobitnika mnogih domačih in mednarodnih nagrad, učitelja in mentorja mnogim mladim, ki so hoteli pridobiti vsaj osnovna znanja iz fotografije, človeka, ki se je uspešno preizkusil na vseh področjih fotografije, od krajinskih pejsažev, portreta, novinarskoreportažne fotografije, fotografije v znanstvene namene pa do odličnih eksperimentalnih dosežkov, ni treba posebej predstavljati. Kljub temu moram omeniti, da je edini slovenski mojster, kateremu je Mednarodna zveza za fotografsko umetnost (FIAP) podelila naslov »častna visokost« (Excellence honoraire) te zveze, to je najvišji naslov, ki ga podeljuje. Več o življenju in delu mojstra lahko preberete v zloženki k tej razstavi.

Nocojšnja razstava fotografij nosi naslov TRIGLAV SKOZI MOJ ČAS, torej nam je vsebina razstavljenih del znana vsaj po imenu, verjetno pa smo večina tukaj navzočih to spoznali tudi v potu svojega obraza, ko smo grizli v strmine in stene triglavskega pogorja ali Triglava samega, tega večstoletnega narodovega simbola, ponosa in bolečine, danes žal prenatrpanega, posiljenega in že močno utrujenega očaka, ki pa za zdaj še potrpežljivo prenaša našo prisotnost.

Razstavljena dela so starejšega datuma, najstarejša fotografija je nastala 1937, in v tistih časih so bili obiskovalci gora še redki, zato ob pogledu nanje vsaj zaslutimo vso veličino, lepoto in predvsem samoto, ki jo je doživljal mojster, ko je sam ali skupaj z ženo in prijatelji ne vem kolikokrat prekrižaril Triglav in okoliške gore ter ujel v objektiv motive, ki jih danes lahko občudujemo. Razstavljal jih je po celi državi – takratni Jugoslaviji, objavljali v mnogih časopisih in revijah in po dolgem času so na ogled tudi v naši galeriji v Žireh.

Iz velike zakladnice fotografij smo izbrali 36 eksponatov (več jih ne bi mogli razstaviti v taki obliki, kot smo si jo zamislili) in jih razporedili bolj po občutku in svetlobi kot kronološko ali celo po logiki hoje od vznožja do vrha Triglava. Samo zimske posnetke smo zajeli v skupino in jih ločili od ostalih, ki svetlobno zvenijo drugače, imajo drugačno štimungo, kot temu pravimo. Nekatera dela so s svojo osvetlitvijo in mehкими sencami zelo romantična, druga po svojem čistem sporočilu izrazito dokumentarna in zato zelo dragocena, tretja originalna v iskanju novega zornega kota snemanja, četrta dramatična v iskanju drznih pogledov na človeka plezalca, vsem pa je skupna mojstrova velika ljubezen do gora, ki jo je v vsej popolnosti izrazil skozi hladno in nepristransko oko fotoaparata. Temu orodju je služil dolga desetletja, skupaj sta postala eno: brezhibna kompozicija – uravnotežena, v nekaterih primerih dinamična in originalna (odvisno od motiva) – ter popolna tehnična izvedba izdelave fotografij, ki jih je mojster sam razvil.

(Izrečeno v Galeriji Svoboda ob odprtju razstave 28. marca 1997)

**GALERIJA
SVOBODA**

ŽIRI

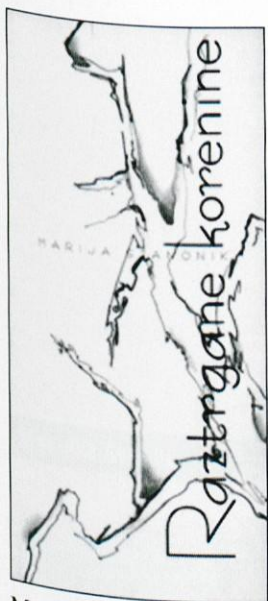
MAREC 1997

VLASTJA SIMONČIČ
TRIGLAV SKOZI MOJ ČAS

Dve podobi

Knjigi Marije Stanonik ter Franca Kopača in Franca Temelja

Marija Stanonik,
Raztrgane korenine,
Ljubljana 1997

Dandanes se je udomačilo, da se knjige naslavljajo s frazo Moja resnica. Subjektivizem, osebnostna resnica, pa je nekaj, kar izključuje v prozi napisana besedila. V njih je vsaj težnja, da avtor razbije lastno ohišje in da iz porušenega zidovja zgodovinskega spomina ali sploh lastnega predstavnega sveta teži k resnici, ki naj bo obča, torej objektivno razodevanje osebno doživetega pohoda časa, ki je tako ali drugače na konkretnem prizorišču zarisal piščevo osebnostno pot.

V poeziji pa je svet obrnjen. Ni pesniškega utripa, če ga ne poganja enkratno človeško bitje. Ne gre za mojo resnico, pač pa resničnost subjekta, ki mu je čas v določljivem kraju, ali pa tudi ne, zarisal svojo enkratno podobo. In o dveh podobah, ki sta začetne črte dobili v Žireh, bo tudi zapisanih nekaj besed moje resnice. To sta pesnica in znanstvenica Marija Stanonik in pesnik Franc Kopač v spremstvu fotografskega mojstra Franca Temelja. Prva pesniška zbirka je naslovljena Raztrgane korenine, druga Šmarnična romanja.

Pesmi Stanonikove imajo pesničin spremni tekst: »Nastale so pred mnogimi leti. Lahko bi tudi zdaj. Zato prihajajo na dan! Kot odmev...« Zares so to pesmi mladostnih rož. Zaliva jih dež in včasih sneg zamete poti. Vse prisposode duševnega pesniškega razpoloženja so tu: življenjsko, ne zgolj ljubezensko hrepenenje. A ne ostaja samo to: z njimi vstric hodijo po deževnih in zasneženih poteh tudi trpka doživetja tiste resnice, ki ni samo kulisa vedremu ritmu življenjske sle, ampak je dvojnica »rož«, ki nas zazebe v sapah končnosti in celo smrtne bližine. »V zgubljenem polju bodejo drobne bilke...« Vendar pesnica pride v tem dvoličju do stopnje, ko, kot poje »ne čutim več mraza, vetra, sonca. V (ne)sredi tistih, ki si upajo reči ljudje, sploh nisem jaz. Kamen samoto nosim s seboj.«

Franca Kopač je iz drugačnega testa. Hodi po znanem svetu romarske (simbolno človeške) poti. Med njim in morda tistim drugim (ki imajo mojo resnico) je ta razlika, da on roma »samo s srcem«. Ljubi skale, korenine, ki globoko sežejo v zemljo. Le nekaj je pri njem nevidnega – »šmarnice, ki obstajajo v duši«. Njegova poetika postaja, kot pravi, v tem, da pridiga pticam, ki ritmično se spreletavajo z željo »po dobrem«. Ima torej v svojem ciljnem področju ritem dobrote. V njej je rodovitnost srca. Torej povezuje svoje čustvo s konkretnim stremljenjem. Bega ga modrina neba, ki se »izteka v nečas pred teboj«, gre le za poetiko tišine. V eni najlepših pesmi s te romarske poti je pogled z Brd proti Blegošu. Tu se »daleč približuje in se blizu oddaljuje«. Pesnik se je torej znašel na mejni črti med resničnostjo zaznavnega in med tisto nevidno resničnostjo pesnika, ki se mu le približuje. In tako potuje naprej: varno v vidnem in slutečo v tistem, kar se mu izmika.

Tako sta se zarisali dve pesniški podobi. Marija Stanonik jemlje iz konkretosti svoj metaforični svet, ki nas pripelje naravnost v sfero duhovnosti, ki je vsa pretkana s človeško stisko, občuteno s čutili, kot najmočnejša občečloveška usoda. Franc Kopač pa je v pravem pomenu romar, ki resnično podobo sveta izgublja, ko se zagleda v brezpredmetno daljino neskončnega, neznanega onkraj razpoznavne krajevne panorame. In zato je pač popolnoma naravno, da se ti dve podobi, različni po zornem kotu, bralcu približujeta na dva različna načina: Marija Stanonik kot dvojnica naših prikritih strem-

FRANC KOPAČ FRANC TEMELJ

ŠMARNIČNA ROMANJA

Franc Kopač, Šmarnična
romanja, fotografije Franc
Temelj, Žiri 1995

Ijenj in Franc Kopač kot romar, ki išče v sebi tudi za druge utirjene konkretne moralne vrednote. Obadva sta pristna, ker se s svojo iskrenostjo trdno naseljujeta v vsakem bitju, ki zmore podoživljati njuno enkratno »resničnost«. Stanonikova je majava spomladanska bilka, Kopač je »realist«, ki išče in tu in tam najde skozi življenje varne poti.

Napak bi bilo prezreti Franca Temelja. Ne gre zgolj za fotografskega mojstra, kar tudi je; gre enako za izpovedovalca o tem, kar je bilo zapisanega ob pesniških besedah. Njegove slike govorijo. Njegova moč je v izbiri detajlov. Lahko upodobi samo nekaj skrilaste strehe, a že v gledalcu zaživi toplina domačnosti, nadih časa, ki je minljiv, želja po tistem, kar ta delček skrilave strehe pokriva: dom, ki pod streho drema kot maček na toplem soncu, ko stegnen leži in uživa. Lahko bi še našteval detajle, ki so prisrčno domači in povedo mnogo: da je romarska pot polna zemeljskih čudes. Franc Temelj je to lepoto spravil v temo svoje kamere. In kamera se – ko se iz teme porodijo slike – v njegovi roki podobno kot pri pesniku Kopaču beseda spreminja v srce.

V obeh pesniških zbirkah je najti verze, ki si prizadevajo, da bi avtorja kaj »darovala«. Težnja po daritvenem odnosu do sočloveka je občutena pri obeh: pri Stanonikovi kot izliv osebne ljubezni in pri Kopaču kot udejanjanje svetopisemske izkušnje. Nikjer pa nobeden ni vsiljiv. Marija Stanonikova svojo trpkost ljubezenske nemoči z drugimi jemlje kot nekaj, kar je le njeno, človeško in neubranljivo, a Kopaču nič, niti romarski cilj, ne prekrije njega – pesnika, pesniški utrip ali človeško enkratno dušo. Nič ni

tako sveto, da bi človeka tlačilo. Tudi božja milost je sila, ki je za človeka in ne proti njemu.

Ko sem pri Temelju iskal podobi, ki naj bi bili najbližje pesnikoma, sem se odločil: Marija Stanonik je kot roža, en sam rumen cvet, sonce, ki poganja iz kamnite sivine tal, in Franc Kopač je kakor most, ki je fotografsko upodobljen tako, da ne vidiš ne začetka in ne konca. K tema dvema slikama je Kopač pripisal te dele verzov: za cvet »ljubezen v srcu« in za most »odprtost neba in toplina svetlobe sta pot« za naprej.

In še o obliki: oba sta pesnika svobodnega verza. Pri Stanonikovi je poudarek na čustvenih zasukih, pri Kopaču na refleksiji. Tudi oblikovna stran dopolnjuje njuni podobi. Stanonikovo na primer vznemiri metulj, a Kopač bi šel in bi odromal iz »človeške negotovosti« v večne kraje. Pesnik, ki rad pesem zaključuje z refleksijo, je čvrstejše notranjosti kakor pesnik, ki frfota z metuljem. To določa tudi formo.

Pripis: spleta se imeti ti dve pesniški zbirki nekje blizu pri roki.

Marinka Svetina

Tončka Stanonik,
Podobe iz čipkaste preje,
Ljubljana 1996

O Podobah iz čipkaste preje

Te podobe iz čipkaste preje rišejo Žiri v petdesetih letih, ko je otroštvo in mladost tam preživljala Tončka Stanonik, slavistka, ki jo poznamo že iz *Pravljic za Ajčko Bajčko in mamico* (Mohorjeva družba, 1995) in iz objav po radiu in revijah. Žiri, kakršne poznamo danes, so nastale iz štirih vasi. V času, ki ga opisuje, so bile to še prave vasi z dušo, s skupnim delom, običaji. Obenem pa je to čas, ko je vasi začelo spreminjati novo. To so bile nove gradnje, ceste, stroji, motorji, radijski aparati, televizija. Edina stalnica je bila klekljanje. Ženske so, tako kot že desetletja prej, tudi v teh letih s prodajo čipk pomagale k družinskemu proračunu. Avtorica se spominja, da se je zbužala ob ropotanju klekljev in da so bili večeri, ko so se zbirali pri skupnem klekljanju, nepozabni. Klekljali so seveda tudi otroci, klekljarske abecede so se navadno naučili, še preden so bili zreli za šolo.

Iz knjige diha življenje, ki se ga starejši še spominjajo, vendar pa to ni hrepenenje po izgubljenem ali žalostinka za lepimi starimi časi. S pomočjo doživljanja otroka in mladostnika tako pisateljica izrisuje čas, ki je bil zanjo in za njeno generacijo lep in neponovljiv. Mlademu bralcu pa je ta njena pripoved lahko povezava preteklosti in sedanjosti, ozaveščanje, iz kakšnih korenin smo rasli.

Avtorica je v pripoved vtkala tudi velik del sebe. Predstavila je svoje doživljanje, čustvovanje, ki pa je blizu tudi današnjim mladim bralcem. Ti bodo ob branju lahko vzpostavili dialog s pisateljico.

Knjiga je izšla pri Mladinski knjigi v zbirki *Sledi*, spremno besedo je napisal Miha Naglič, avtorica pa je koncu priključila še opis narečnih besed, ki se po pomenu razlikujejo od splošne rabe, dodala pa je tudi besede iz klekljarske terminologije. Knjigo je oblikoval Pavle Učakar.

(Objavljeno v reviji *Otrok in družina*)

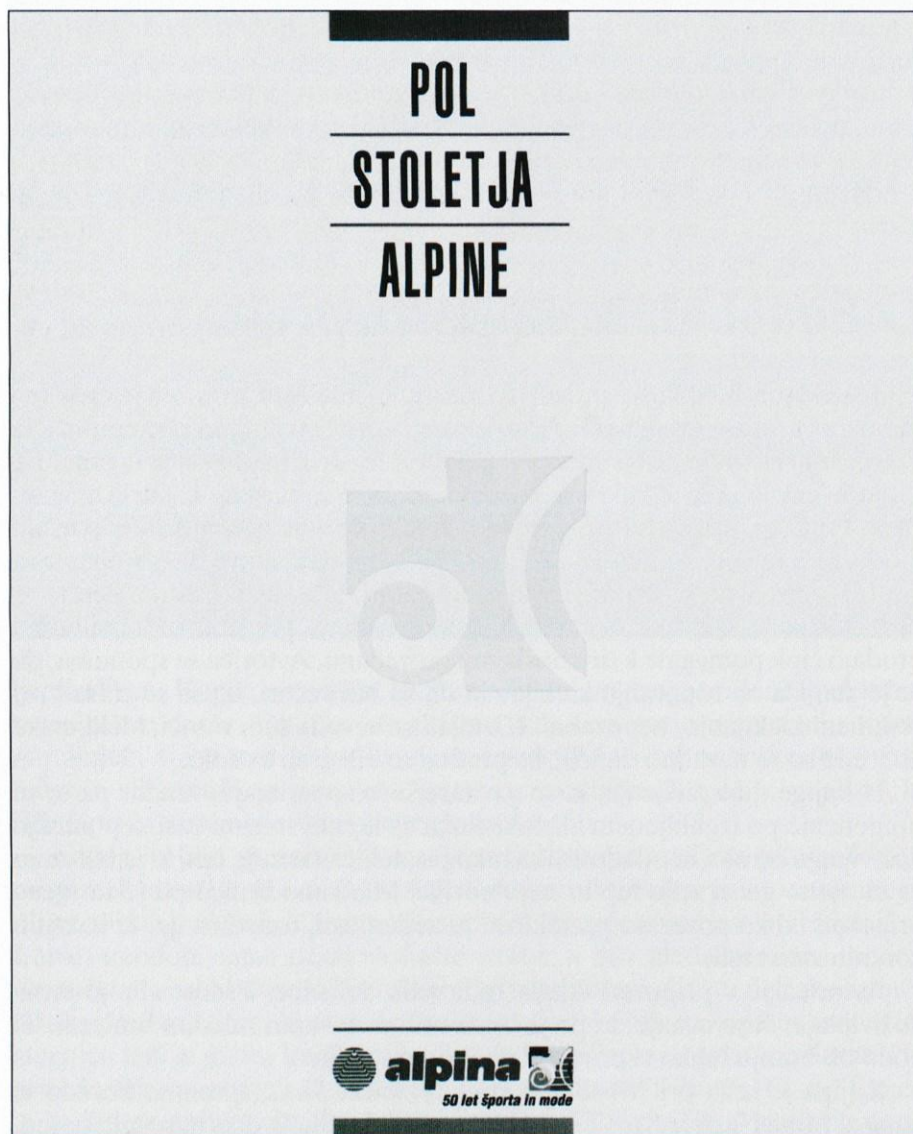
Pol stoletja Alpine (Zbornik)

Milan Vogel

Kdor ponižuje se sam, podlaga je tujčevi peti
ali

Bom šuštarja vzela, bom zmeraj vesela

»Levi škorenj, desni škorenj, leva noga, desna noga, kdo bi si mislil, da
je to tako pomembno v življenju.«

Pol stoletja Alpine, Žiri 1997

Ta odlomek iz *Prvih škornjev* svojega rojaka Leopolda Suhodolčana so Žirovci vzeli kot moto obsežnega in skrbno urejenega zbornika *Pol stoletja Alpine – 50 let športa in mode*. Seveda jubilejni zbornik ne more biti jubilejen, če slavljenca ne prikaže v besedi in sliki. To je pričujoči pod budnim uredniškim očesom Mihe Nagliča opravil več kot zadovoljivo (praznično pa sta ga oblekla in obula Tomaž Kržišnik in Matjaž Mazzini).

Vendar v tem kontekstu priteguje našo pozornost predvsem zaradi obsežnega prispevka dr. Marije Stanonik *Motiv obutve v slovenski besedni*

umetnosti. Gre pravzaprav za prvo antologijo na temo obutve v slovenski literaturi in temeljito razpravo o njej. Antologija zajema 35 domačih avtorjev (in enega tujega), ki jim je motiv obutve buril pisateljsko ali ljudskoustvarjalno žilico. Besedila niso razvrščena kronološko niti ne po zvrsteh, marveč v skladu z zamišljeno razpravo. Nekaj jih je iz ljudskega slovstva, precej iz knjig zbirke *Glasovi*, ne manjkajo pa niti Prešeren (*Apel podobo na ogled postavi*), Cankar (recimo Ščukovo zavezovanje čevlja Grozdu v drami *Za narodov blagor*), Kosmač (*Pomladni dan*) ali Ježek (*Umrl bi rad obut – »Mogoče me bo kje na samem vzelo,/ bo kakšen vandrovc mim pršou./ Pa se mu mojih čevljev bo hotelo./ »Ta jih ne nuca več', bo djal in me sezul./ Ko svojo pot gre, naj ga sreča nos! Naj čizme ima, mrlič je lahko bos.«*)

Razprava *Motiv obutve v slovenski besedni umetnosti* ločeno obravnava to motiviko v slovstveni folklori in literaturi. Avtorica v sklepu zapiše, da je ta mozaik »zgrajen iz silno raznoterih kamenčkov, tako po snovi kot kvaliteti, vendar ni nobeden od njih umeščen na svoje mesto naključno«. Glede na število opomb (391, kar je za prispevek v jubilejnem zborniku neke tovarne vsekakor ogromna številka) ti kamenčki niso le »silno raznoteri«, marveč na prvi pogled tudi »silno« številni, vendar se večini opomb ni mogla izogniti, če je želela dosledno navajati avtorje uporabljenih besedil in njihove objave.

V slovstveni folklori Stanonikova obravnava sklope *Poimenovanje, primere, rekla, pregovori, uganke, Pesmi ter Pravljice in pripovedke*, literaturo pa v grobem razdeli na (najobsežnejše) poglavje o obravnavanem motivu v prozi, sledijo poezija, dramatika ter poseben tematski sklop *Med poniž(a)nostjo in dostojanstvom*, v katerem se ukvarja z motivi (v precejšnji meri v svetopisemskih besedilih) zavezovanja in odvezovanja ter obuvanja in sezuvanja čevljev (v sili, iz udobja, olike, ljubezni ali pa v božjo čast).

Najpogostejši je motiv obutve v prozi, zato je to poglavje tudi najdaljše, avtorica pa ga je še dodatno razčlenila. Najprej obravnava motiv čevljarja, nato čevlje – njihove lastnosti in čiščenje, čevlje v zgodovini, vojnem času in vojaščini ter ječi in taboriščih – pa čevlje v povezavi z otroštvom in potjo, čevlje kot zunanji videz in kot odraz značaja tistega, ki jih nosi, in nazadnje čevlje kot jezikovno figuro.

Čeprav sta poglavji o motivu čevlja v poeziji in dramatiki precej krajši od prvega, vendarle kažeta, da obuvalo tudi v teh zvrsteh pogosto figurira – spomnimo se le ene najodmevnejših dram v novejši slovenski literaturi, Smoletovih *Zlatih čevljev*, ali pa Franckinega teka za vozom. Dostojevski pa naj bi se celo ponorčeval, da je škorenj pomembnejši tudi od Puškina.

Tadeja Primožič

Marija Stanonik, Štiri matere – ena ljubezen: zgodba neke družine

Če Brežnikarjevo mater karakterizira pogum, Gospo iz Šida dobrota, mamu Francko iz Todraža nesrečnost, si upam trditi, da za mamu Marijo velja caritas.

Knjigo žirovske rojakinje dr. Marije Stanonik *Štiri matere – ena ljubezen: zgodba neke družine* je izdalo Slovensko etnološko društvo 1997, uredniško

delo pa sta opravila Mojca Ramšak in Rajko Muršič, ki sta s svojstveno spremno besedo knjigo pospremila do bralcev.

V njej nam avtorica, kot pove že njen podnaslov, predstavi zgodbo neke, natančneje svoje, žirovske družine. Rdeča nit, ki povezuje različne usode, je avtoričina mama Marija Demšar, poročena Stanonik. *V prvi svetovni vojni je izgubila očeta, v drugi svetovni vojni je bila izgnana, a velika sreča v nesreči je zanjo bila, da jo je v Šidu vzela za pomoč v hiši gospa Persida Šumanović. Po drugi svetovni vojni pa se je že dobre pol leta po vrnitvi s tujih tal poročila s Francetom, ki mu je leta 1927 oče pisal tako lepa pisma k vojakom, in postala krušna mati otrokoma, ki jima je mina ubila mater slabe tri mesece pred koncem te vojne.*

Temeljni povod za zgodbo, ki je nastajala na obroke, so bila pisma njenih sorodnikov. Tako se v poglavju *Pisma slovenskega vojaka med I. svetovno vojno* srečamo z življenjem Matevža Demšarja in njegove družine v tem obdobju, v poglavju *Pisma slovenske izgnanke med II. svetovno vojno (1941–1945) in po sledeh njenega zapisovanja do leta 1986* pa spoznamo življenje Matevževe starejše hčere Marije Demšar v času izgnanstva v Šidu v Srbiji in drobce iz njenega življenja desetletja zatem. Tudi v naslednjih dveh poglavjih *Pisma sinu k vojakom v starojugoslovanski vojski (1927)* in *Pisma sinu k vojakom v jugoslovanski ljudski armadi (1968–1970)*, v prvem primeru med očetom in sinom Francem, v drugem pa med mamo in sinom Janezom, nam avtorica z njihovo pomočjo približa življenje v teh obdobjih. Le redko jih dopolni z ostalimi viri (ustnimi viri in strokovno literaturo).

Pisma so bila v posameznih obdobjih tega stoletja poglavitna vez med ločenimi člani družine. V njih se zrcali subjektivno dožemanje takratnih dogajanj njihovih piscev in so v prvi vrsti prikaz usod junakov in njihovih družin. Hkrati pa so lahko tudi bogat vir za proučevanje bistvenih etnoloških kategorij iz materialnega, družbenega in duhovnega življenja, npr. poljedelstva, šeg, sosodstva, verovanj itd., in prav tega se avtorica zaveda. Z metodološkim postopkom (analizo pisem), ki se ga je v slovenski etnologiji Stanonikova lotila prva, ji je to, kot pravi v *Uvodu*, uspelo, tako na sinhroni kot diahroni osi.

Odstopanje od tega pa je pisanje spominov Brede Stanonik, poročene Karner, *Na listih vam tožim*, ki jih Stanonikova ni analizirala, temveč jim je prepustila vso povednost in je le redko posegala vanje. V njih spoznamo *življenjsko izpoved* deklice, ki ji je mina pri petih letih ubila mamo.

Knjiga je s svojim metodološkim pristopom brez dvoma obogatitev v slovenski etnologiji, ki jo bo treba umestiti tudi v širši prostor. Še posebej pa je delo dragoceno za Žirovce, saj je lahko bogat vir za proučevanje narečja, svetovnega nazora, sosodstva ipd. na Žirovskem v različnih obdobjih tega stoletja.

Pozornemu bralcu pa ponuja še veliko več: ekumensko in mednacionalno razsežnost, metaforično bogastvo itd. Delo *Štiri matere – ena ljubezen*: zgodba neke družine lahko razumemo tudi kot zahvalo avtorice njenim najbližjim, zlasti mami Mariji.

Marija Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen*, Ljubljana 1997

LEPOSLOVNI RAZDELEK

Desa Muck

Zgodila se mi je Poljanska dolina

Semkaj sem prišla tako kot večina žensk, čeprav izjemoma ne iz selškega konca, temveč iz Ljubljane: zaradi moškega. Take sorte je, da bi šla z njim v puščavo Gobi, kaj šele v Poljansko dolino. Zato je sprva nisem niti opazila. Prvi mesec sem videla samo njega in hišo, v kateri je bival. Saj veste, kako je, kadar se ženske začnemo neopazno naseljevati, najprej moramo napraviti svoj red.

Prva, ki sem jo opazila, je bila Sora. Dolge noči sem jo poslušala skozi odprto okno, preden sem jo zares zagledala skozi kuhinjsko okno. In leseni, pokriti most, ki k nam pripelje cesto. In sem šla in se naslonila na toplo ograjo in potem me je doletela nenavadna ljubkost podobe, ki jo nudi Žabja vas, ko čepi tako skromna in starinska ob Sori. In opazila sem mogočne smreke, ki jo varujejo, in potem sem začela odkrivati. Grapo, ki je vedno tako skrivnostna, da imaš občutek, da so se trenutke, preden si stopil vanjo, poskrili škratje med podrast in vile za drevesa in da je pravkar odletel leteči krožnik. In grapa je prostor, kjer misli letijo najvišje in solze privrejo iz največjih globin.

Odkrila sem travnike ob Sori in mir, ko blodiš po njih, do pasu v večernih meglicah. Spoznala sem Blegoš, ki me nadzoruje skozi okno, kadar pišem in imam včasih občutek, da nekdo čepi na njem in mi narekuje.

In zaljubila sem se v podobe Žabje vasi in Poljanske doline s tako močjo, da sem čez leta, ki so minila in sem imela slabe trenutke, pomislila, da bi moža, zaradi katerega sem prišla, včasih prav lahko pogrešala, svojih najljubših pogledov pa nikoli. Ko sem ležala v porodnišnici z zadnjo deklico, ki se je edina rodila kot Poljanka, sem povzročila pravi škandal, ker so me hoteli zadržati še nekaj dni, tako sem jih pogrešala, podobe. Tisto, svojo najljubšo, na pokriti most in Blegoš skozi kuhinjsko okno. Sprehode po Gorenjih brdih, na Malenski vrh in Vinharje.

Že davno prihajam iz svojega rodnega mesta kot z 12-urnega šihta v rudniku in ko se v Zmincu pred mano odpre dolina, začnejo teža, prah, tesnoba padati z mene v velikih težkih kosih.

In ko me je v svojo past dobila dolina, sem zagledala tudi ljudi. Najprej svoje sosede, katerih pojoče govorice sprva nisem razumela in so me bolele čeljusti že med poslušanjem, zdaj pa z užitkom poslušam, kako jo v otroški igri žgolijo moje deklice in tudi meni že uide, da je bilo »hod lep«, rečem »kok« in da grem na »kofečk«, in kadar pišem, na tipkovnici pogosto udarim »h« namesto »g«.

Odkrila sem sosedo Tončko, ki mi je kot druga mama, in sem se v najtežjih trenutkih hodila napajat v njen mirni studenec sveže, preproste

modrosti, in njeno mamó, h kateri zavijem, kadar se sprehajamo po Brdih, in me zvito opazuje s sklenjenimi rokami; in nikomur na svetu ne verjameš tako zelo, ko z gotovostjo reče: »Bo že...«

In sem se po dolgih letih počutila spet mlado, ko smo s sosedami Meto, Heleno in Jožico poleti igrale karte ob Sori in nastavlale nepriljubljene dele telesa slapu pod jezom in ko smo pozimi ob peči pletle adventne venčke in se smejale, smejale, pele...

Potem so prišli še drugi: mladi Gwolešnk, s katerim včasih udariva tehtno debato, pa vesele učiteljice na poljanski šoli, prijazne trgovke. Ljudje v tej dolini, ki te priklenejo nase kot kraj: počasi in za vedno.

Nisem hotela napisati take poetične hvalnice Poljanski dolini, saj vem, da ste od mene pričakovali kaj bolj zabavnega. Res, zaneslo me je. A človek se težko norčuje iz svojega doma. In jaz sem po treh desetletjih tavanja in iskanja v stari hiši ob Sori, v srcu Poljanske doline, končno našla svoj dom.

Možatost nekoč (1)

Jože Peternelj

Bližala se je jesen in deževje je bilo vse pogostejše. Ob takih dnevih so se možakarji po navadi srečevali v gostilni pri Škandru na Dobračevi. Tam so po stari navadi bili Opekar, Štrikar, Luka, Boštjan, Nace. Včasih pa se jim je pridružil modri mož Gašper in ona dva, Miha in Matevž.

Deževalo je ves dan, moške pa so se zalivali kakor ob največji vročini, čeravno ob vročini in težkem delu ni bilo navade in ne možnosti, da bi se zalivali z vinom. Vino se je moralo piti na možato ime. To je nekaj veljalo.

Temačna gostilna ni bila zakajena kakor običajno. Ti možakarji so le čikali in svojo odvečno slino pridno pljuvali pod mizo.

»Zdaj dam jaz za en liter,« je dejal Opekar, čez nekaj časa se je oglasila druga možata glava. Nihče ni smel zaostajati. Kdor je mož beseda, naj da zadnji dinar iz žepa, samo da ne prelomi možate besede. Kadar so bili v gostilni pravi možaki, se ni smelo razmišljati: Bo babnica imela dinar za kvas, da bo otrokom spekla kruha, ali dinar za svinčnik, ko bo mali šel v šolo. To so bile babje skrbi. Tako so pač dejali možaki.

Birt Tomaž se je smeje se sukal okrog točilne mize in seveda tudi okrog pijanih mož, da je iz njih stisnil še kak dinar.

Tomaža pa moške niso imeli ravno za možatega. Spogledovali so se, kakor bi hoteli reči: »Tomaž, le toči nam sladko vince. Saj tvojo možatost pri tvoji babnici v kuhinji nadomešča tvoj dobri sosed.«

Iz gostilne se je slišalo vpitje in krohot. Tu pa tam je kdo udaril s pestjo po mizi, da so kozarci poskočili in je vino pljusnilo po zamazani bukovih mizi. Oglasil se je robati Opekar: »Boštjan, kaj razbijaš po gluhi mizi? Če te je kaj v hlačah, doma udari, ko te bo babnica spovedala, ker boš prišel spet nacejen domov.« Po gostilni se je razlegel privoščljiv krohot. Boštjan je poskočil.

»Da bi mene babnica upala ozmerjati, to pa ne. Premalo me poznate. Tudi doma je moja pest trda, a je ne uporabim za mizo. O ne, to pa ne. Toliko me je pa še vedno v hlačah,« se ni dal Boštjan in je v dušku izpil glaž vina in trdno postavil na mizo izpraznjen liter ter s tem dal vedeti: »Prazen je, prinesi drugega.« Tomaž se je nasmehnil, prijazno pomuzal med moške in že postavil na mizo poln liter vina.

»To je možat odgovor tebi, Opekar,« se je oglasil še vedno žejen Nace. Dvojčka Miha in Matevž pa sta mu z nasmehom pritrdila in dodala: »Veš, Boštjan, ti lažje daš za kak liter. Živiš v urejeni družini, čeprav imaš veliko otrok.«

»Tako je, Miha. Lepo si povedal. Midva sva pa vandrovčka, največkrat brez dela in tudi denarja.«

»Hopla, prijatla. Jaz, ki imam kup otrok, da imam denar. Kar oženita se in spravita na svet kup otrok, da vama bodo šparali denar.«

Po gostilni se je spet razlegel vesel krohot. Tudi Miha in Matevž sta se potuhnjeno nasmehnila, saj ju je bolj zanimal poln liter kakor Boštjanov piker odgovor. Boštjan pa je dvignil glavo, zadovoljen, da je vsaj v besedi močan, če si je že moral priznati, da je dal zadnji dinar iz žepa. Skrbelo ga je tudi, kaj bo, če se popivanje ne bo nehalo. Kako se bo izmuznil, ko bo spet prišla vrsta nanj, da ne bi prelomil možate besede.

Oglasil se je Štrikar. »Onadva nimata čisto prav. Tudi jaz sem imel dom in urejeno življenje. Seveda, dokler je bilo še kaj mojega prigranega denarja iz Amerike. Takrat, ko sem imel polne žepe denarja, saj veste, ob tisti veliki povodnji. Ja, takrat me je babnica z vso silo vlekla iz grabna, da me ni odnesla voda. Ja, in potem, ko je denar stekel po grlu in ne po vodi, me je baba dala na čevelj. Tako je to, možje.«

»Če bi bil pravi dedec, se to ne bi zgodilo,« je zahropel pijani Opekar. Štrikar se nekako ni opomogel, da bi Opekarja zabil nazaj.

V Boštjanovo in Štrikarjevo zadovoljstvo se je vsa zadeva obrnila v drugo smer. Opekar, sloke postave, nekoliko upognjenega hrbta in neprijaznega koščenega obraza je že močno pijan zaradi možatosti s pestjo udaril po mizi in zatulil z glasom, bolj podobnim volu kakor človeškemu bitju.

Oglasil se je Luka, ki je imel polna usta praznih besed, čeprav se je pri ženskah vedno možato izkazal.

»Opekar, kaj boš robantil tu v gostilni? Zdaj se izkaži, ko gre tvoja babnica gor od opekarne.«

Možje so pogledali skozi okno in res videli že ostarelo Johano, kako se, upognjena pod bremenom polnega koša korenja, opira na palico in se počasi bliža Škandru, da bi prečkala cesto in šla domov. Dež ji je močil obraz in ni se upala obrniti proti gostilni. Medtem je stopil v gostilno trezni mož, stari Gašper, in ni vedel, kaj namerava grobi Opekar.

Opekarju ni bilo treba dvakrat reči. Zavihal si je brčice, da bi bil videti bolj možat. Stopil je iz gostilne, si nekoliko pomaknil klobuk nazaj, stopil čez cesto, ko je Johana ravno prišla do nje. Opekar je znova zatulil nekaj nerazumljivega. Možje so se družno usuli skozi vrata in čakali, kako se bo Opekar odrezal. Gašper je hotel zakričati, a je bilo že prepozno. Opekar je s koščenimi rokami trdo zgrabil za koš in Johano. Gašper je zakričal.

»Opekar, ne!« Žal je bil prepozen. Podivjani Opekar je z vso silo treščil v slab meter globok graben Johano s košem vred. Uboga ženica se je izmotala izpod koša in jokaje zbežala domov. »Kaj bo, ko se mož vrne, ker je koš pustila v grabnu,« je zastokala.

Možje so se malce presenečeni nad Opekarjevo možatostjo pomuznili v gostilno brez posebnega odobravanja. Oglasil se je užaljeni Gašper. »Veš kaj, Opekar, kar je preveč, je preveč. Kdor kaže svojo možatost tako, da se spravi nad lastno ženo, ne more biti moj prijatelj.«

Drugi so se muzali, Opekar pa je vzrogovilil.

»Gašper, kaj pa tebi pomeni baba? Nič. Zato se ne vtikaj v moje družinske razmere. Vsak naj se briga zase, ne za druge, pa bo na tem svetu

še naprej vladal mir!« Potem pa je zakričal: »Tomaž, daj ga še en liter!« Gašper se je dvignil in odšel, drugi pa so prikimali možati besedi pijanega Opekarja.

Za deževno zimo je prišla tista v zgodovini slabo zapisana pomlad. Začela se je vojna. Žene in otroci so se za nekaj časa umaknili tja čez v Polhov Gradec. Tako je šla od doma tudi Opekarjeva Johana. Možje so morali ostati pri živini. Pa je bila Opekarjeva krava ravno v sušnem obdobju. Stopil je do bližnjega soseda Anžeta po liter mleka. Odšel je in se kmalu vrnil z nekuhanim mlekom.

»Ti, Anže! Lačen sem, pa nisem nikoli pogledal babnice, kako se skuha mleko?«

Anže se je nasmehnil in mu razložil. Opekarju pa se je malo zavihal nos in zdelo se mu je, da se prvič v življenju ni izkazal možato.

Kakor se vsaka reč enkrat konča, se je po dolgih štirih letih tudi vojna. Možje so se spet srečali v gostilni, vendar nič več pri Škandru. Tomaž ni več točil, ker se je preselil drugam. In najstarejši, Opekar, je dejal: »Tako, možje! Božja milost nam je bila naklonjena in vsi smo preživeli vojno.«

»Tako je, Opekar, spet ga bomo pili,« so zavpili v en glas.

Možatost некоč (2)

Tudi možatost ni večna. Enkrat se tudi umrje. Takrat je bila na parah modra žena, Boštjanova Barba. Odšla je tiho in umirjeno, kakor je bila na kmetih navada, če te je pobrala sušica.

V hiši pokojnice se je pod večer nabralo polno kropilcev. Žene so molile, možje pa so se raje držali starega reka: Ob žalosti je treba popiti glažek žganja. Ker so bili uglajene navade, so tudi radi rekli: Tudi na veseli dogodek se prileže kak glaž. Pa je dodal še Selak.

»Veste, možakarji, tudi če je mraz, je dobro zvrniti malo daljši požirek. Žena pa mi je vedno rekla, ko sem prišel poleti vroč domov, popij ga en glažek, če ti je že tako vroče, boš videl, da ti bo dobro delo.«

In tako so bili možje vse bolj zgovorni in razgreti. Ostarele ženice so motili pri tihi molitvi. Vse pogosteje so obračale karajoče poglede proti vedno glasnejšim možem, ki se niso dosti menili za njihovo vdano molitev. Vrh pa je dosegel Boštjan, mož pokojne. Že močno namočen je stopil do Barbe, se oprijel grobo obdelane krste in s hvaležnostjo dejal: »Veš, Barba. Res si bila dobra z menoj. Nikoli mi nisi odrekla, če sem si te zaželel.«

Ženske so se spogledale in se nerodno zganile. K Boštjanu je stopila starejša soseda in mu umirjeno rekla: »Veste kaj, Boštjan? Bolje bo, če se preselite v kuhinjo, pa boste tam za mizo še kaj popili in katero rekli. Saj veste. Ljudje še prihajajo in ne bi bilo lepo, če bi s svojimi pogovori motili našo molitev.«

Boštjan je bil brz za to. Stopil je do mož in jim dejal: »Veste, soseda pravi, da nas je preveč v tem majhnem zatohlem prostoru. Je slab zrak. Dim od cigaret, od sveč, duh po cvetju in tudi čikati po tleh se danes ne spodobi. Stopimo v kuhinjo, bo boljši zrak.«

»Tako je,« je brz dejal Selak, čeravno mu tisto o čikanju po tleh ni najboljše delo.

V kuhinji je žganje gladkeje teklo po grlu in beseda je dala besedo. Tokrat se je oglašil Luka. »Zdi se mi, da ti je sosedka rekla še nekaj drugega. Saj veš, tisto, kar si dejal pokojni ženi Barbi.«

»Prav je povedal,« se je oglašil Selak. »Kar je res, je res. Brez ženske je mučno živeti, če si pravi mož.«

»Tako je,« je pritrdil še Luka.

»Brez babnice je jalovo življenje. Saj veste tisto o hribovskem župniku, ko ga je obiskal škof. Župnik je škofu razkazal svoje prostore in eno samo posteljo v celem farovžu.

»Ja, kje pa kuharica spi, ko imata le eno posteljo?« je zanimalo škofa. Pa se je zviti župnik brž znašel.

»Oba spiva v isti postelji. Samo desko dava po sredini, da sva ločena.«

»O, Bog se nas usmili,« je zastokal škof.

»Ja, kaj pa, če te zgrabijo skušnjave?« je vprašal skrbni škof.

»Ha. Brez skrbi, gospod škof. Takrat pa desko vzameva proč.«

Po kuhinji se je razlegel skoraj preglasen krohhot.

»Tako je treba živeti. Tako nas je Bog ustvaril in še zapovedal, ljubite se in množite se med seboj, je tako, možje?«

»To je bila njegova modra beseda,« se je oglašil Selak. Pritrdil mu je Štrikar, ki je bil tudi realista, se pravi bolj Selakove sorte.

Gašperja pa je kar naprej razjedalo, a ni prišel do besede. Vedno so ga prehiteli drugi. Naposled se je le oglašil. »Veste kaj, možje? Zdi se mi, da ste zavili precej v stran. Ne vem, ali to dela pijača ali pa je v vas res toliko pohote in poželenja. Človek se vpraša, ste res tako težko brez žensk ali je to le vaše umazano govorjenje?«

»Jaz babnice ne potrebujem,« je možato pribil Opekar.

Selak in Luka pa sta v en glas dejala: »To govorijo tisti, ki jim ni do bab.«

Spet se je oglašil modri Gašper. »Tudi jaz sem vdovec. In krvav pod kožo. A nagon je treba krotiti z glavo in ne z ritjo. To imejte pred seboj, da se ne boste smešili na starost, ko bo že treba zmoliti kak očenaš, saj smrt ni več tako daleč.«

Možje so hoteli Gašperju ugovarjati, ko je v kuhinjo stopila sosedka in vljudno rekla: »Možakarji, dajte malo bolj tiho, saj veste, bedimo ob pokojnici.«

Možje so spet prilili, a se le s težavo umirili.

Možatost nekoč (3)

V mladih letih sem poznal starega slikarja Gabrijela. Star je bil le po letih in ne po slikanju. V slikanju je bil še vedno na polovici vajenške dobe. To sem ugotovil pozneje, ko sem tudi sam slikal že nekaj deset let.

Tega Gabrijela sem pomnil še od doma, ko sem bil pri Mavsarju. Kot slikarja pa pozneje.

Bil je vesele sorte in v starosti je še vedno naslikal vse, kar je videl že kje naslikano. To sem mu včasih oporekel, a sem kljub temu rad zahajal v njegovo bajto. Vedno mi je povedal kaj novega iz starih časov. Čeravno jih je imel že nekaj čez osemdeset, je še vedno obračtal ženski svet, seveda najraje mlajšega.

Nekoč sem ga vprašal: »Če že tako spoštujete ženski svet, zakaj se pa niste oženili, ko ste bili mladi?«

Pa mi je dejal. »Ha, fant moj. Ko sem bil jaz mlad, so bili drugačni časi. Če nisi imel grunta, zlahka nisi dobil ženske. Jaz, kot vidiš, tega nisem imel. Čeprav sem bil pravi fant od fare.«

»No, ko takole gledam vašo živahnost in vam berem misli o ženskah, se vprašujem. Torej, če niste imeli grunta, vendar niste bili brez žensk?«

»Ha. To pa ne. Imel sem pravo babo. Prava kmečka punca. Samo pri kmetu nisem imel kaj iskati.«

»Ja, kako sta se potem srečevala?«

»Zelo preprosto. Za prave ljubimce se vedno najde prostor pod soncem. Seveda med tednom bolj ob luni tam za hlevom. Jaz pa sem jo želel spraviti v posteljo.«

»Ja, in kako?« je iz mene planila radovednost.

»Rekel bi, zelo preprosto. Njeni starši so bili zelo verni, jaz pa ne preveč. Veš, kaj sva pogruntala. Mati in oče ji romanja na Brezje prav gotovo ne bosta odrekla. Dogovorila sva se. Jaz sem na Brezjah pismeno rezerviral sobo. Saj veš, takrat se ni dalo to opraviti v enem dnevu. S konjem furmanom do Loke in nato z vlakom naprej. Tako se je peljala ona. Skupaj nisva smela romati. To bi bilo za kmečko punco pregrešno. Zato sem se jaz odpeljal z biciklom, saj denarja za prevoz nisem imel. Gor skozi je šlo zelo lahko. No, ja. Po neprespani noči pa sam veš.«

»In kako je bilo na Brezjah?«

»Ne bom ti pripovedoval. Raje ti bom zapel.«

»Sva se ljubila, ljubezen pila tako, da za povedati ni blo.«

»Dobro sta jo ušpičila,« sem ga navdušeno pohvalil in nadaljeval svojo radovednost.

»Sta šla drugi dan k spovedi, če sta...«

»Daj no. Ona je mogoče šla v cerkev, jaz pa sem imel dovolj pokore s kolesom, ko sem moral domov.«

Čeravno je bil Gabrijel znan po tem, da je zelo stiskal denar, sem ga vendarle vprašal: »Kaj pa večerjo in sobo, ste ji plačali?«

»Ni bilo treba. Ona je imela denar. Oče ga ji je dal za pot in za v cerkev.«

»Torej za pot ga je porabila zase, za vas pa tistega, ki bi moral ostati cerkvi,« sem se pošalil.

»Tako nekako, bo kar držalo,« se je zarežal stari lisjak.

Gabrijelu je bilo že štirideset let, ko je od matere dobil bajto in se končno tudi poročil. Bil je preračunljiv človek. Rad je dejal: »Veste, fantje. Če dobiš žensko, je treba vse računati za dva. Dve karti za veselico, večerja za dva.« To je šlo fantom na smeh. Vedeli so, da je Gabrijel ljubitelj žensk in ne bo dolgo zdržal. In res se je zgodilo. Čeprav je že bil oženjen, je še vedno imel občutek, da je samski. Še vedno je rad šel na zabave in po stari navadi plesal, najraje seveda z dekleti. To se je ženi zavilo! Pa tudi pogovarjal se je le bolj s fanti. Stari možje, ki so se raje zadrževali v gostilni, ga niso zanimali. In tako se je zgodilo, da je žena raje ostajala doma. S tem pa je Gabrijelu napravila veliko uslugo.

Gabrijel ne bi bil Gabrijel, če je ne bi kakor običajno mahnil po svoje. Pred bajto je cepil drva, ko so mimo prišli trije fantje, stari prijatelji, pa so dejali: »Gabrijel! A zdaj boš babi za hlapca? Daj, vrzi predpasnik tja čez čolo, gremo gor k Hribovcu na žganje.« Gabrijelu ni bilo treba dvakrat reči in že so jo mahnili.

Žena Marija ga ni takoj pogrešila. Šele na večer je začela pogledovati okrog bajte, kam se je vdrl. Pogledala je tudi na podstrešje, če mogoče ne spi v senu, kot je imel navado. Ni ga bilo. Potem je šla še okoli sosedov.

Zaskrbljena je spraševala, a Gabrijela nikjer. Ni se mogla navaditi na njegove stare fantovske navade.

Gabrijel pa je s prijatelji pri Hribovcu mirno pil in zbijal neslane šale o ženskah in norih dedcih, ki jim služijo za copate. Bili so že močno pijani in Gabrijelu ni prišlo na misel, da tudi sam ni več fant. Šele okrog treh ponoči se je zbudil iz pijane omotice in začudeno zastokal. »O, mat kurja. Saj sem jaz tudi oženjen.«

»Te skrbi, da bo drugi spal pri tvoji?« so planili fantje po Gabrijelu in se zarežali.

»O, ne. Prav nič me ne skrbi. Če je bila štirideset let sama, bo pa še to noč,« se je modro odrezal pijani Gabrijel, ne da bi pomislil na ženine skrbi.

Otrok nista imela. Zakon je bil tak, kakršen je bil, pa je Bog sprevidel po svoji modrosti in jo neko noč vzel k sebi, stari Gabrijel pa je ostal sam. Težko, a bil je svoboden kot nekoč. Spet je rajžal po starih poteh in še vedno mu je bila ena sama misel. Punce, družba in tu in tam vasovanje.

Vsak čas prinese svoje in tako se je zgodilo tudi z menoj. Uresničila se mi je želja, da sem lahko začel slikati, ne da bi vedel, ali bo kdaj kaj iz tega ali nič. Po tej plati pa sva se z Gabrijelom še bolj zbližala. Bila sva si že precej domača in nekega dne mi je dejal: »Veš kaj, prijatelj? Če sva že oba slikarja, se ne bova vikala, čeravno bi ti lahko bil oče.«

»Prav, če tako želiš,« sem dejal veselo in ga brez zadrege vprašal.

»Zakaj kopiraš le druge slikarje in ne naslikaš kaj po svoje?«

»Kaj naj po tvoje naslikam kar tako, če ne vidim pred seboj?«

»Vem, da si ljubitelj žensk. Zakaj ne bi naslikal kak dober akt?« sem ga podražil.

»Žensko telo, to je za slikarja nekaj najlepšega, kar je ustvarila narava, mar ne?«

»Ha,« se je zasmel stari in dodal. »Jaz žensko najbolje vidim in čutim v špampetu. Sicer pa,« je dodal smeje se.

»Ti, ki imaš mlado ženo, si lahko privoščiš kaj takega. Jaz sem pa vdovec. Pa tudi žena ni bila več rosno mlada. Ni bila ustvarjena po moji zamisli. Saj veš, ko se ti leta naberejo, nekaj vzameš, da ne bi bil sam. Potem pa je, kakor je.«

»Ja, ko bi jih jaz imel sedemdeset. Takrat sem bil še polnokrven. Zdaj pa, kakor kdaj.«

»Oho. Ta šport je pa pri tebi kar trajal,« sem se nalašč začudil.

»Ja, veš, to je pa tako. V vsakem športu je tako, kolikor ga gojiš, toliko zdržiš. Veš. Nekateri so po vojni strašno jamrali, kako so preživljali pomanjkanje. Niso se pa zavedali, da je bilo veliko pomanjkanja tudi po dedcih. Zame so bili to čudoviti časi. Takrat okrog kmečkih punc ni bilo treba hoditi okrog vogalov. Stopil si lahko kar skozi glavna vrata. Seveda, najprej sem bil lepo postrežen z moštom in kruhom. Šele nato smo katero rekli. A jaz, Gabrijel, kot sem bil, sem se oženil z deklo. Tako je pač nanoslo v mojem norem življenju.

Ja. Ja. Misel pa imam še dobro do žensk. Veš, kaj mi je zadnjič ena rekla? Saj veš, da nisem brez denarja. Pa je prišla, da bi ji posodil. Bila je mlada. Ni jih imela še štirideset.«

»Ja, in kaj si ji dejal?«

»No ja, rad imam punce. Denar pa tudi. Rekla je, če mi posodiš nekaj tisočakov, grem s teboj v posteljo.«

»In ti nisi posodil?« sem v zaletu vprašal.

»Ne.«

»Gabrijel. Kaj jamraš, da ne moreš do žensk. Veš, danes ni nič več zastonj.«

Gledal sem ga in ob besedi ženske so se mu oči zasvetile. Ob misli, da danes ni nič zastonj, pa se je kislo nasmehnil. Bal sem se že, da bo zapel. »Jaz pa moj varžet se rada imava.«

Pa je le dejal: »Vem. A to bi me lahko drago koštalo. Grem v ta deveti križ, denarja pa zagotovo ne bi več videl.«

»Dragi moj prijatelj. Dobro, da te ne sliši stari Gašper. Seveda tudi mene.«

»O, saj vem, kaj bi dejal. Kakšen očenaš več bo treba zmoliti zdaj na starost. To prepuščam kar njemu. Jaz pa hočem življenje izživeti do konca.«

»Ti pa nikar ne gruntaj, kako bi prišel do ženske. Denarja ti ne bo zmanjkalo, ženske pa bodo, kakor ti kaže, tudi še vedno.«

»Ja, tu imaš pa prav. Nič ne bom nesel s seboj,« se je Gabrijel oddahnil resno, kakor da bi jih imel petdeset, ne pa...

Čez nekaj dni sem se spet oglasil pri starem prijatelju. Bil je slabe volje. »Kaj si tako skisan?« sem ga pobaral z občutkom krivde, da sem se o ženskah pogovarjal, kakor da sva enakih let.

»Veš, kaj. Z mano je konec.«

»Kaj si bolan?« sem ga vprašal.

»Ah, kje pa. Zdrav sem kot dren. Misel je še dobra. Drugače pa...«

»Pa menda nisi posodil denarja in zdaj žaluješ za njim?«

»Posodil, ja. In ona ga je odslužila.«

»Potem je pa vse v redu, da ne boš vedno jamral, kako bi prišel do kakega ženskega bedra.«

»Ti lahko govoriš. Jaz pa sem samo dal in nič dobil.«

»Torej je samo vzela denar in šla?«

»Sploh ne. Veš, ni bila ona kakor zadnjič. To jih je poskušalo že več. Včerajšnja je bila iz sosednje fare. Imela jih je malo čez štirideset. Dobra mrha. Še liter žganja mi je prinesla. Šla je po isti poti kakor ona, ki sem jo zadnjič omamil.«

»In sta se zmenila?«

»Sva. Sredi popoldneva se je začela slačiti. Najprej sem ji obljubil nekaj tisoč posojila. Preden se je slekla do golega, sva prišla že na deset tisoč.«

»In potem?« sem hlastno vprašal.

»Ja, to bi pa že lahko vedel. Spravila me je v posteljo in se me lotila z najbolj strokovnimi prijemi.«

»In?«

»Saj, to je tisto, Jaz pa moj 'kanarček' pa nič. Pol ure sva se mučila. Nazadnje sem bil že tako zmeden, da sem jo pozabil vprašati, kdaj bom dobil nazaj denar, čeprav se mi je že svitalo, da ga ne bom nikoli več videl,« je zastokal stari razočarani lisjak.

»Vsaka šola nekaj stane. Tako tudi tale s tvojimi leti,« sem dejal, malo razočaran, da se je njegova zgodba končala tako klavrno, čeravno se ni mogla drugače.

In tako se je končala možatost še enega starega mačka, ki je nenehno verjel v večno mladost.

Kristalnice

NEMIRNOSTI

Stoji na začetku in koncu časov.
 Sinjina nebes, ki izvablja
 srečanja in hitrost besede.
 Pogled morja v neskončnost
 gibanja vetrovnih spominov.
 Kraljestvo gmajne z metrom
 snega in gibljivimi robovi.
 Nabreklost časov se trga in ruši.
 Likovni pejsaži na obronku hude ure,
 neviht, tlakovanja in komponiranja.
 Silovito videnje življenja.
 Sprotnosti ne objokujejo ničesar.
 Izjokanost prebiva na licu.
 Izropanost korenin ječi naprej.
 Blišč in beda celega sveta.
 Mati Sinklitika je govorila o Bogu.
 Srčnost utemeljuje enotnost.
 Razlaga vero in dela.
 Prehaja v različnost in drugačnost.
 Vseposod je kozmos duha.
 V naravi se slišijo glasovi.

VERNICA

Dišiš po zaspani zemlji,
 ko si na vrhu gore in čutiš
 vroče podnebje ledenih stopal.
 Luč se dotika notranjosti polne lune,
 kadar srečaš ljubezen vetra.
 Skloniš se naprej,
 da bi videla podplate značajev.
 Si vernica vseh svetih
 na podeželju križev in kapelic.
 Umivajo te visoke rosne trave
 in krivoljasta breza se priklanja.
 Pridirjajo narasli zvonovi
 in se odkotalijo zvoneče in bobneče.
 Preluknjaš svoje misli, ko sprejmeš,
 da je še sedem in sedem milj do belega dne.
 Ko je obiskovalec dotik in želja,
 se vrneš v molitev in zamaknjenost
 in se opredeliš za jagnje in zlato ptico.

SKRIVALIŠČE

Skrite so čaše
na odprtem morju.
V petek
so lastovice preletele
njen način nasmeha.
V soboto
ljudje hitijo
na deželo.
V nedeljo
skorjasti utrinek
sedi
na nebu.

NAGA LETA

Naga leta so morja
vseh vrhov
in sramežljivo
čuvanje čustev
v brezčasni
gloriji svetlobe.

Ni več ljubezni,
ni več sovraštva,
so samo klini
vnebovzetja.

Ne kličejo se imena,
ne rasa in ne spol,
razveže se zaveza
v črko in besedo.

ZADNJE

Zadnje sonce,
zadnja luna,
zadnji mesec,
zadnji človek
se tiho poslavlja.
V širo podnebj
se zagleda
in se načudi,
ko prihaja onostranstvo
neokrnjeno in silno,
pristno in jedrnato,
v zadnji di drhteče.

POHITITE

Pohitite
zvonovi že zvonijo
in oblaki
se krušijo
in razdalja se krajša
bolečina se izgublja
nevesta se
globoko priklanja
deček hiti
in se vabljivo
nasmaha.
Pohitite
nebo se odpira.

Ana Marija je začela pisati od začetka

Tončka Stanonik

Ano Marijo imam v mislih. Tisto Ano Marijo, s katero hodiva skupaj k telovadbi. Če bi me kdo vprašal, pa kaj imaš ti s to Ano Marijo, prvi hip ne bi vedela ničesar povedati. Potem pa se le spomnim. Aha! Obe se doma razdajava družini in se prepirava z najstniki, obe strastno preganjava odvečne kilograme, zato hodiva k telovadbi, hkrati pa obožujeva pivo... in obe si izmišljujeta zgodbe. Ja, predvsem to je tisto, kar me vleče k njej. Da ji pripovedujem o svoji ustvarjalni nemoči, o tem primežu, ki me včasih stiska, da komaj diham. Razume me in mi tudi ona pove kaj svojega, pred menoj strese zadovoljstvo, če se ji pisanje posreči. Povedala mi je tudi, da neke zgodbe ne bo nikoli napisala. Potoži mi, da je ne zna končati. Pripovedovala mi je o njej. In kaj sem naredila jaz, tekla sem domov in jo še svežo vrgla v spomin. Zgodbo o Ani Mariji.

Zadnjič se je Ani Mariji zgodilo nekaj nenavadnega. Sredi julijskega popoldneva je dobre volje hitela domov. Prijelo jo je, da bi poskakovala v slogu gunitvista. Pa seveda ni. Damam pri petdesetih se kaj takega res ne spodobi. A tisto sončece jo je tako spodbudno poščegetalo po obrazu – vračala se je namreč od ure razgibanja kosti – da je bila polna načrtov.

Zdaj bom naredila še nekaj prijaznih stvari, si je dopovedovala. Šla bom v trgovino po hrustljave žemljice in pivo, ga potem spila na balkonu, medtem ko bom uživala v prihajajočem večeru. Ali pa bi danes raje počistila hladilnik, pripravila vrečke z zelenjavo, morda zlikala srajce?

A za to, da je bila danes tako zadovoljna sama s seboj, niso bile zaslužne stotere dolžnosti. Nekaj drugega jo je radostilo. Pred dnevi je končala novo povest. Vse leto je imela veliko veselja z njo. Kar utrgala se ji je. Najprej je napisala začetek in konec in potem vestno polnila vsebino med ti dve poglavji. Vedela je, kako se mora končati. Lepo! Tako kot se lahko iztečejo samo izmišljene zgodbe. Tako kot bi rada, da bi se povest končala tudi njej. Oboževala je popolnost. Toda kamorkoli se je obrnila, je doživljala poraze. Pa se ni hotela o tem pogovarjati, vse natrgane zgodbe je zapirala vase in z njimi hodila po svetu. Ko pa je nekoč začela pisati, se je zalotila, da piše samo še o sebi, samo konce zgodb vedno spreminja. Konec je pri njej vedno lep. Spravljen s svetom. V koncu je Ana Marija vedno doživela katarzo. Odleglo ji je. Začela je verjeti besedam, ki jih je nizala na papir.

Ana Marija je bila torej zadovoljna s svojo povestjo. Pisala je o veliki ljubezni med gimnazijko in nekoliko bohemskim profesorjem, ki je trajala dolgo šolsko leto. Potem je prišla matura in le za las sta se zaljubljenca izognila razkritju pred učitelji in sošolci. Ko pa so bile muke, ki so ju trgale med resničnostjo in sanjami, prehude, se je nekoliko bohemski profesor odločil po pameti in svojo učenko postavil na trdna tla. In vse se je še pravi čas srečno končalo.

Takšen konec zgodbe je moj, ne njegov, se je Ana Marija prepirala s pravkar napisano povestjo. Vsem bo všeč. Tako moder, tako poučen je. Ob branju nihče ne bo mislil na njeno stisko, ona pa se bo tako vsaj simbolično odtrgala od svojega profesorja.

Profesor! Še zmeraj je bil njen Dragi profesor. Korakajoč med predmestnimi hišami, je Ana Marija preskakovala misli. Kje je zdaj njen junak? Na katerem vrtu sedi ob kozarcu in meditira? Katera dama mu zdaj dela

družbo? Katera? Grenko je požrla slino. Pa so bili tudi drugačni časi. Ko je posedal z njo. A samo, kadar se mu je zahotelo drugačnosti. Potem sta čepela kje na soncu in klepetala, klepetala... Nihče pod tem božjim soncem ni znal tako klepetati z njo. In vedno sta začela enako:

»No, deklič, zdaj mi boš pa kaj povedala!«

»Povedala? Saj meni se tako nič ne dogaja.«

»Kaj je zdaj to Nič ne dogaja! Komu pa se bo, če ne taki mladenki, kot si ti.«

Žalostno ga je pogledala. Ko pa dobro ve, da si želi samo eno: da bi se ji dogajalo z njim. Med prerekanjem sta pozabila, kdo je prvi na vrsti, da pove, kaj vse je počenjal, odkar se nista videla. Ko pa sta začela, nista znala končati.

Kaj je obšlo v tem prijaznem zahajajočem popoldnevu Ano Marijo, da se je spomnila nanj, da se je razžalostila... Zaradi tistega, kar je napisala v najnovejši povesti, ali kar ni, pa bi rada. In je premišljevala:

Kdaj že sva se zadnjič srečala. Takrat, ko se sploh nisva! Nekega zgodnjega jutra je bilo, ko sem hitela v službo. Na vogalu mestnega postajališča. Pridivjala sem izza vogala, ko mi je skozi možgane šinilo sporočilo: To je on, samo on. Le kaj dela v tej zgodnji uri? Noga je trznila, z vso močjo je hotela zaustaviti korake, ki so delali enakomerno črto naravnost proti službi. Toda prestregla sem tisti njegov pogled, ki je topo zrl v mrzlo jutro. Kaj naj mu rečem v tej zgodnji uri, ko misli še počivajo. Samo vznemirila ga bom. Možgani so torej rekli Naprej! Še pozdravila ga nisem... Tam na Tromostovju sem se s tresočimi se koleni ozrla. Pripeljala je dvojka in on se je pomaknil proti odprtim vratom. Zdaj je od takrat minila že cela večnost, toda če bi ga zdajle zagledala, si ne bi pustila ukazovati možganom. Tako sva že stara in bogve, katero bo najino zadnje srečanje, najin zadnji zmenek, zadnje obujanje spominov. Ko nobena povelja ne bodo več pomagala.

V teh predivastih mislih je Ana Marija prišla do trgovine, zavila v pasažo in odločno stopila na tlak. To je znala, če se je le malo potrudila. Stopila je samozavestno. Ne privoščim jim, da vidijo ta nered v mojem jazu. Saj sem lahko tudi taka! In je koračila in potresavala z joški, ki zaradi prijaznih okoliščin niso bili ukleščeni v obvezni tekstil. Nikoli, kadar je hodila skozi tisti koridor, ni poškilila na desno, kjer so ob stekleni steni bifeja postajali moški in zdolgočaseno žulili pivo ali kaj podobnega ter se pasli na mimosidočih. Tudi zdaj tega ni mislila storiti, toda oplazil jo je neki pogled, tako močno, tako živo... Tokrat možgani niso imeli nobene moči. Nobenega ukaza Naprej! ni bilo. Kajti tam je stal on, njen Dragi profesor, in ji mahal, naj se za božjo voljo ustavi.

Saj ni mogoče, da se takole na prošnjo njenih misli naslika pred njo. To je še za pravljice preveč obrabljen motiv. Toda on je bil res tu, ves poten od julijske pripeke, naslanjal se je na lesen pult in pil pivo. Zapodila se je vanj kot v starih časih, ko ji je bilo dvajset let, ko je pritekla od enega predavanja ali lovila drugo. Verjela je v čudeže. Samo eno je bilo mogoče: na to mesto, ki nikoli ni bilo mesto njunih srečanj, ju je lahko pripeljala le ena sama želja, želja po srečanju, tista energija, v kateri se pretaka neskončna množica nekontroliranih hrepenenj in nam enkrat na sto let dovoli, da se zgodi kaj človeku nepojmljivega.

»Vidiš, prišel sem sem, nisem mogel drugače. Tukaj zdaj čakam in premišlujem. Nekaj metrov stran živi moj deklič. Šel bi, pozvonil na vratih in jo povabil na pivo. Posedela bi pod kostanji in si povedala vse, kar se nama je v zadnjem času zgodilo. Pa si ne upam. Bogve, kaj se je zgodilo z njo, odkar se nisva več videla. Celih sto let je že mimo.«

Kako utrujen je bil videti njen Dragi profesor. Toda ko je spregovoril – enako dvorljivo kot nekoč, enako vabljivo! Kakor da se je vseh tistih sto let vdrlo v tla.

»Usoda naju je pripeljala skupaj... O ljubi bog, kako sem te vesela. Pa prav zdaj, ko sem bila vsa v mislih pri tebi.«

Ana Marija ga je stiskala za dlan in mu že čisto nespodobno stresala roko. Brigalo jo je. Pa naj zijajo okoli njiju.

Tisti večer sta se Dragi profesor in Ana Marija preselila pod svoje davne kostanje, na gostilniški vrt s prijaznimi natakariji. In potovala...

»Še veš, kako si bila huda, ko sem te prvič poljubil?«

»Še vem. Pri starem Cankarju na Rožniku je bilo. In jaz sem šla potem v umivalnico in si v ogledalu pokazala jezik. Mislila sem, da počenjam nekaj tako nezaslišanega. Poljubljam se s svojim profesorjem.«

»Bila si tak neroden vrabček, piščanček, ki se ves trese, ko se prekljuva iz jajca in poskuša narediti prve korake.«

»Potem sem izvedela, da si poročen in imaš doma dojenčka, hotela sem umreti. Ni se mi posrečilo. Zbudila sem se v prazni študentski sobi, bilo je tik pred novim letom. Omotična zaradi zaužitih tablet, ki niso mogle uničiti mladega življenja, sem se zavlekla na avtobus in se peljala daleč daleč. Gledala sem od mraza stisnjeno zimsko naravo in pustila, da so ledenele tudi moje misli. Potem nikoli več ni bilo tako hudo. Nikoli več nisem zaradi tebe hotela umreti.«

»Nikoli nisi bila tako lepa kot takrat, ko sem te srečal z otročičem v naročju. Še veš, bila si najlepša mamica.«

»Ne, bila sem najsrečnejša mamica, dobila sem obliž za vse, kar me je bolelo.«

Vrt pred kostanji se je praznil, Ana Marija in njen Dragi profesor pa sta si pripovedovala že stoto zgodbo.

»Ampak veš, še vedno imam tisti pirh, ki si mi ga dal takrat v četrtem letniku.«

»Ko sem te opazoval, kako si me prestrašeno gledala, sem si dejal: Ne, tega otroka moram pustiti pri miru. Vidiš, pa se nisem ubogal.«

»In Mihca tudi še imam. Tistega kužka, ki si ga prinesel za božič. Vsa leta sem ga stiskala k sebi. Dokler ni prišla moja punčka. Potem sem stiskala njo. Mihec pa je našel svojo mesto med njenimi plišastimi igračkami. Zdaj se tudi ona ne igra več z njimi, a vsako leto enkrat si vzameva čas in jih posebno ljubeče obdelava. Napeniva jih kot oblazinjeno pohištvo, potem jih krtačiva, da se svetijo kot nove. Mihca potegnem za uhelj, na notranji žametasti strani se še vedno vidi njegovo ime. Ti si mu ga dal. Rekel si, Mihec ga kliči.«

Dragi profesor je poslušal Ano Marijo, zdaj zdaj se mu je iz oči potočila solza. Pravijo, da se starim ljudem kar naprej solzijo oči, od starosti. Ana Marija pa je vedela, da sta jokala zaradi neskončno dolgih let, ki bi jih morala preživeti skupaj, pa nikoli nista imela poguma, da bi to storila.

»Še zmeraj si moj deklíč,« je nenadoma ustavil njuno žalost.

»Moja mala žena.«

Čez mizo je poiskal njeno dlan in jo stisnil.

Ne, ne bom izpustila te razbrazdane, žilnate roke. Vsa je prepredena s starostnimi pegami. Ne, ne bom. Kaj pa lahko storiva hudega drug drugemu. Ali svojim najbližjim. Zdaj, po vseh teh letih. Ana Marija se je stisnila v oklep svoje trme.

Natakariji so pospravljali stole, ugašali so luči in jima prijazno sporočali, da morajo zapreti lokal.

Ana Marija pa je rekla:

»Ta večer je samo najin, briga me! In ti si moj daljni mož. Daljni, samo daljni.«

»Veš,« mu je še zaupala, »vsako leto vsaj enkrat poromam na najino goro. Tukaj me pustite, ukažem in izstopim. Stojim na robu poti in zrem v dolino. Čez najino jaso. Že zdavnaj so jo spremenili v naselje počitniških hiš. Popolnoma brez posluha za samotne romarje, ki ne vedo, kam bi se zatekli s svojo ljubeznijo, so. Stojim tam in si mislim: Narediti bi morala nekaj, da bi ukradla času ta mali kvadratega, ki je bil samo najin. In vsako leto vsaj enkrat obiščem tudi najino mestece. Prehodim pot, po kateri sva hodila z roko v roki mimo pokopališča, si pripovedovala zgodbe – tudi o smrti, a ta je bila še tako daleč od naju, zato se je nisva bala.

Čudaška si, mami, da veš, mi pravijo moji domači. Niti z besedico jim ne povem, zakaj moram tja. Na obzidje, da imam pred seboj morje in v daljavi svetilnik. Nikogar ne pustim blizu. Nekaterih stvari pač ne moreš z nikomer deliti. Hvalabogu, si rečem. Vse je še tako kot nekoč. Morje in svetilnik. In spomini. Vse je še živo, kot da bi bilo včeraj. Spomini še niso umrli. Ni več resničnosti, je samo še pravljica. Pravljica o nekem neizpolnjenem življenju.«

Medtem se je vrt pod kostanji že čisto izpraznil. V avgustovsko noč je zavel hlad. Dežurni natakarkar nesrečno hodi med mizami in strastno otresa prte, ropota s stoli in premika mize. S svojim hrupom opozarja čudaška gosta, ki že uro predolgo vedrita na tem vrtu, da jima on ne more pomagati. Poznata ta namig. Ničkolikokrat so ju preganjali natakarkari, toda pod tem milim nebom je bil gostilniški vrt njuno edino pribežališče. Njuno! Potem se dvigneta, saj morata vendar domov, potepla sta se in kdove, kaj si mislijo njuni domači. Njuni koraki zahreščijo v pesku. Samo nekaj stopinj še imata skupnih.

»Vidiš, deklič,« pravi Dragi profesor Ani Mariji, »pa sva bila spet skupaj, pa sva se spet toliko pomenila. Saj konec koncev življenje le ni tako zelo zanič. Od tega lepega večera bom zdaj lahko živel še sto let.«

Poslovita se. Ana Marija gleda za svojim moškim. Gleda za njegovimi utrujenimi koraki in ga v mislih vodi za roko. Mu daje oporo in vrača tisto, kar je napol otrok nekoč prejemale od njega.

Tako star je, se prestraši Ana Marija. Če se bova tako kot doslej srečevala komaj enkrat na leto, ali celo to ne, kolikokrat v življenju se bova sploh še videla?! Kaj si bova sploh še lahko povedala? Čas naju priganja, kajti potem nama vse sanje ne bodo mogle več pomagati. Vse sanje, da je tam čez reko osvetljeno okno, da nekdo sloni na ograji in misli nanjo. Ničesar ne bo...

Ana Marija se prikrade tiho domov. Na vratih jo prestreže njen otrok: »Mami, pa kaj se ti greš... Izgineš, ne da bi nam črhnila vsaj besedo... Naj te iščemo s policijo ali kaj?«

»Oh, otrok, samo pogovarjala sem se, ti ne veš, kako... A zdaj bom spet vsa pridna in vaša... Ne bojte se.«

Potem se Ana Marija usede za pisalno mizo in vključi računalnik. Pritisne na tipko F8. Z enkrana izgine njena povest s takoooo lepim koncem. Zdaj piše novo, tisto, ki se ji nikoli ni hotela zaokrožiti v srečen konec...

SREDICA

Podmorničarjev dnevnik

Janko Majnik

Iz Boka Kotorske v Aleksandrijo

Boka Kotorska

V Evropi je divjala vojna. Oktober 1940 je videl ponesrečeno italijansko invazijo na Grčijo. Zaradi zmeraj živahnega pomorskega prometa med italijansko in albansko obalo je bilo nadvse pomembno, da ne pride do kake kršitve na južnem Jadranu. Tako je postalo nadzorovanje teh voda odgovornost oboroženih sil jugoslovanske kraljevske mornarice in njenega letalstva.

Podmornici **Osvetnik** in naša **Nebojša** sta izmenoma patroljirali noč in dan. Iz tivtskega zaliva sta izpluli proti poldnevu in se vračali zjutraj. Čas prihoda in odhoda je bil vsak dan drugačen.

Mesece in mesece smo že patroljirali po različnih kvadrantih Jadrana. Pluli smo na površini. Častnik na straži in še dva stražarja so nenehno opazovali morje, prežeč za čim nenavadnim. Na koncu tretjega meseca smo se naveličali hude zime na Jadranu. Dolga, ozka, cigari podobna podmornica se je neprijetno zibala, se valjala, dvigala in padala ter delala čudne obrate, kakršne so zmožne samo podmornice. Začeli smo hrepeneti po dnevu, ko bosta prevzeli dolžnost patroljiranja podmornici **Hrabri** in **Smeli**.

Pri poslušanju vsakdanjih poročil Radia Beograd je postajalo bolj in bolj jasno, da se Jugoslaviji bližajo hudi časi. V začetku marca je turški radio Ankara rotil Jugoslavijo, naj ne podpiše trojnega pakta z Nemčijo.

Temu radijskemu sporočilu je kmalu sledil nemški ultimatus: »podpis ali smrt«. Ko pa so naši voditelji 24. marca odpotovali na Dunaj, da podpišejo pakt, me je obšla neprijetna slutnja. Kot radiotelegrafist na podmornici **Nebojša** sem imel v službi in zunaj nje veliko priložnosti za zapisovanje vsakokratnih dnevnih dogodkov in sklenil sem, da bom za vsak primer pisal dnevnik.

In prav sem imel.

25. 3. 1941

Danes so na Dunaju podpisali trojni sporazum z Nemčijo. Radio Beograd ponavlja novico vsako uro. Čutim se izdanega. Razpoloženje potrnosti, globoke žalosti se širi po prostorih za moštvo na **Hvaru**, preskrbovalni ladji naše podmornice. Eden najbolj poniževalnih občutkov je spoznanje, da smo se povezali s sovražnikom – Hitlerjevo Nemčijo. Takoj sem sklenil, da to ne bo šlo.

26. 3. 1941

Včeraj in danes so se po vsej Jugoslaviji začeli resni neredi. Legel sem v upanju, da si bodo voditelji premislili in napovedali Nemčiji vojno. Namesto tega je ves dan vladal mir.

Ko je bila junija 1940 okupirana Francija in se je začela Velika Britanija hlastno pripravljati na nemško invazijo, so nekateri častniki na naših podmornicah začeli svoje prijatelje med moštvom pripravljati na to, da bi se, če bo treba, pridružili zaveznikom. Eden med njimi je bil poročnik Marok, prvi častnik na podmornici **Osvetnik**. Ob dogovorjenem času sva se sestajala v radijskem prostoru na **Nebojši** in izmenjavala novice od doma, iz Ljubljane, od koder sva bila doma, in preudarjala, kdo vse med moštvom bi bil pripravljen na ta korak. Nocoj je bila njegova zahteva preprosta: »Biti moramo sposobni v zelo kratkem času izpluti s podmornicama. Opozori prijatelje, naj bodo pripravljeni!«

To je bilo lažje reči kot storiti.

27. 3. 1941

Nova vlada je z letalskim generalom Simovićem na čelu strmoglavila stranko, ki je bila naklonjena silam osi in je preklicala sporazum z Nemčijo. Z današnjim dnem je prevzel vso odgovornost kralj Peter II. Naj živi kralj!

Povsod je zavladalo veliko veselje. Ob zavesti, da nismo povezani s Hitlerjevimi tolpami, se nam je odvalil kamen od srca.

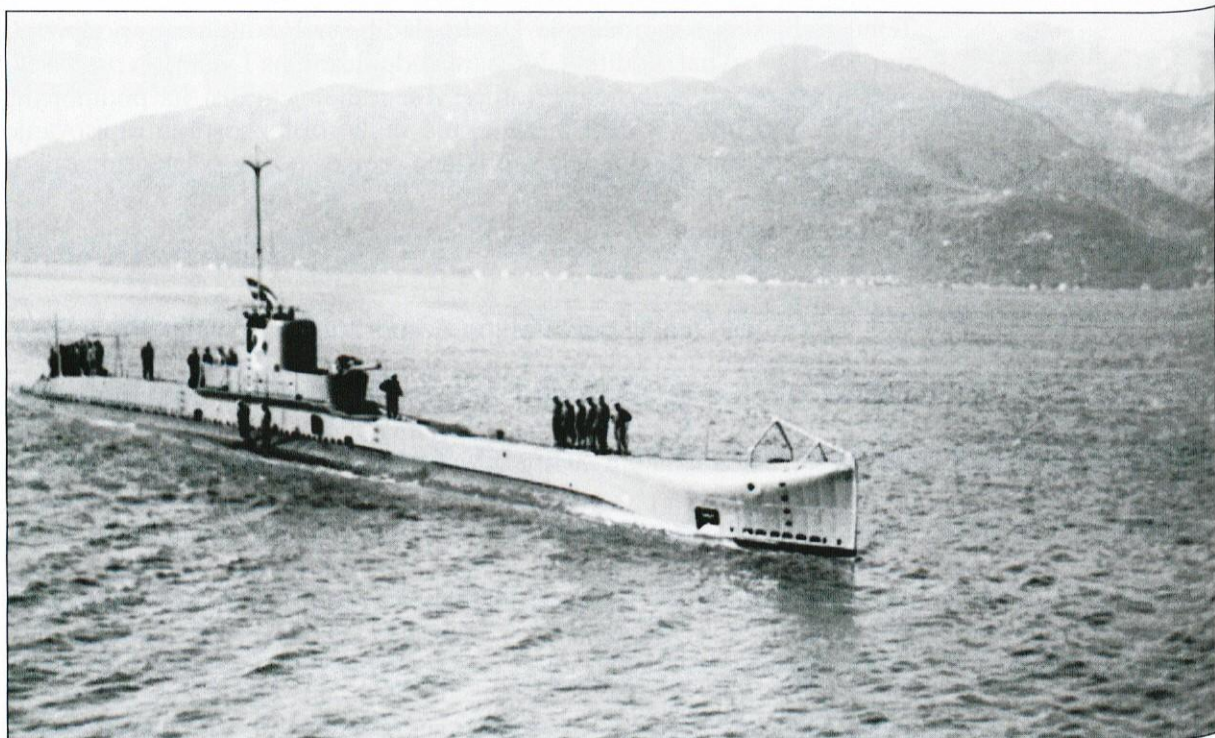
Ob 13.30 je poveljnik podmorniške flotilje pregledal moštvo in v svojem nagovoru potrdil novico, da je oblast prevzel kralj. Ves dan smo poslušali Radio Beograd in se veselili skupaj z narodom.

28. 3. 1941

Podmornica je pripravljena. Vsak delček na njej je bil znova pregledan od zunaj, od znotraj, od premca do krme. Vsi se počutimo svobodne. Svobodne, kot so se morali počutiti naši srbski predniki po veliki bitki, ki je strla verige petstoletnega turškega suženjstva.

29. 3. 1941

Ko nas je dosegla novica o veliki pomorski bitki na vodah južno od Grčije, pri rtu Matapan, kjer se je potopilo troje težkih italijanskih križark in dva rušilca, smo bili prav tako prešerno srečni, kot so bili Britanci.

Podmornica Nebojša

Njihov uspeh je v vsakem izmed nas zbudil živo željo, da bi se pomerili v bitki, čeprav je bila naša mornarica veliko veliko manjša in je imela samo eno zastarelo križarko, enega težkega in tri lahke rušilce, osem avstrijskih torpedovk iz leta 1913, osem modernih torpedovk, šest majhnih minonosilk, eno spremljevalko letalstva, en tanker, nekaj pomožnih ladij in naše štiri podmornice. **Osvetnika** in **Smelega** so zgradili v Nantesu v Franciji kot razred S, **Nebojšo** in **Hrabrega** pa v Veliki Britaniji kmalu po 1. svetovni vojni kot podmornici razreda H.

Majhna mornarica, res, toda z jeklenimi mornarji! Flotilja je zapustila podmorniško bazo v Tivtu ob osmih zjutraj. Po nekaj vajah v pogrezanju smo pripluli do podmorniške preskrbovalne ladje **Hvar**, zasidrane ob pomolu v Kotorju, in se pritrdili nanjo. Mesto je bilo prepolno vojakov in rezervistov. Videti je bilo veliko vojakov, ki so se poslavljali od žen in ljubic ter ustvarjali mrko ozračje s tesnobnim vprašanjem – bo to njihov čisto zadnji objem?

Če bomo dobili nocoj dovoljenje za izhod, moram poiskati svojo prijateljico Ljubico iz Kotorja, če je še v mestu.

1. 4. 1941

Velikanski direndaj v kotorskem pristanišču. Civilisti in vojaki vseh činov in rodov so prihajali in odhajali, v njihovih premikih pa je bilo čutiti nujnost. Kako težek mora biti ta čas za civiliste!

2. 4. 1941

Naše vaje v pogrezanju so trajale od 7. do 16. ure. Ko smo spet pripluli do pomola, je stalo tam kakih 30 Albancev, moških, žensk in otrok, ter čakalo, da se oblast zavzame zanje ter jim preskrbi hrano in obleko. Pravili so, da so jim naše obmejne straže pomagale pobegniti iz Albanije. Njihov

duhovnik, star mož, je vsakomur, ki je hotel pogledati, pokazal svoja okrvavljena zapestja kot posledico italijanskih verig. Hudo nam je bilo zanje, saj smo to pot prvič videli, kaj prinaša vojna, koliko bede in bridkosti povzroča. Nekaj prijateljev nas je nakupilo cigaret in čokolade in dali smo jih duhovniku, naj jih razdeli med svoje. Manj res nismo mogli storiti.

Nocoj nismo dobili dovoljenja za izhod. Namesto tega smo peli, pili in skušali pozabiti na obraze Albancev, ki so nas še vedno preganjali.

3. 4. 1941

Mesto je še zmeraj nadvse dejavno. Albanci, ki smo jih videli sinoči, so se izkazali za v Albaniji živeče Grke. Rdeči križ jih je zamenjal za v Grčiji živeče Albance. Danes smo dobili obvestilo o napredovanjih, sledile so čestitke in čezmerno pitje.

4. 4. 1941

Vse mirno.

5. 4. 1941

Na kopnem z Marušičem. Začela sva puščati brado. Dekleti, s katerima naj bi se sestala, nista prišli. Nisva jima zamerila. Mesto je bilo polno tujcev in vojakov.

6. 4. 1941

Cvetna nedelja. Danes bi si morala nadeti drugo ime. Namesto oljk, ki naj bi jih polagali na pot kot znamenje miru, je izbruhnil pekel.

Ob nenavadni uri, ob 4.00, nadležno, vztrajno brnenje. Budilka ni prebudila samo našega duha, temveč je z ležišč vzdignila tudi mrtvo težo teles. Razvnela je grde občutke in grde besede – uperjene proti povzročitelju bujenja. Kdo, ki je pri pameti, bi si drznil sprožiti ta zvok na cvetno nedeljo?! Edini dan, ko bi lahko spali dlje, se oblekli »zakmašno«, da bi šli v cerkev in se po maši, take so bile krajevne navade, do kosila sprehajali z dekleti!

Presenečenje in pretres zaradi vsiljivega bujenja sta izginila v trenutku, ko se je v nas zbudil tekmovalni nagon, da bi videli, katera izmed štirih podmornic bo prva nared. Tekma je bila, kot vedno, končana v nekaj minutah, toda to pot brez zmagovalca. Oglasilo se je povelje »zbor na krovu«. Poveljnik flotilje je bil že na mostu preskrbovalne ladje. Sistem P. A. je začel prasketati njegovo sporočilo posadki vseh štirih podmornic in preskrbovalne ladje.

»Častniki in vojaki,« je rekel, »britanska obveščevalna služba nas je posvarila, da utegne Nemčija že danes napasti Jugoslavijo. Odslej velja pripravljenost na vojno. Bog daj srečo!«

Tako torej! Slutil sem, da bo prišlo prej ali slej do tega, in oznanilo me ni niti malo presenetilo. Odkar je padla stara vlada, ki je podpisala ostudni pakt, Nemčija ni imela druge izbire kakor napasti Jugoslavijo na način, ki so ga tam najbolj obvladovali – brez vojne napovedi in na praznični dan – cvetno nedeljo.

Nemirno čakanje je bilo pri kraju in ta hip sem bil kar vesel, da smo bili po naključju v Kotorskem zalivu, ki je svetu bolj znan kot »Bocca di Cattaro«. Visoki, koničasti gorski grebeni, nekateri okrepljeni s posadkami in protiletalskimi topovi, so obdajali najbolj naravno zaščiteno pristanišče na vsej jadranski obali. Letala bodo morala leteti visoko, da bo tarča manjša in jo bo težje uničiti.

Če pride do letalskega napada, bo navzočnost preskrbovalne ladje in četverice podmornic, zasidrane ob pomolu, spravila mesto in njegovo prebivalstvo v nevarnost. Podmornice so dobile ukaz, naj odplujejo vsaka na svoj položaj v zalivu. Naš je bil na nasprotni strani in nekaj stopinj jugovzhodno od mesta. Stara križarka **Dalmacija**, zdaj samo mogočna protiletalska trdnjava, ter rušilca **Dubrovnik** in **Beograd** so bili zasidrani na isti strani zaliva. Križarka, na kateri je bila izobešena zastava vrhovnega poveljnika, je bila v bližnjem zalivu, jugozahodno od Kotorja, oba rušilca pa sta križarila gor in dol po zalivu.

Podmornica je bila »v vojni pripravljenosti«, lahko bi potonila na prvo povelje ali zvok klaksona. Križarili smo po zalivu z najmanjšo možno hitrostjo. Most je bil prazen, če ne štejemo kapitana, prvega častnika Djoko Djordjevića in mene. Vsak izmed nas je pregledoval drugi košček neba. Sam nikoli nisem uporabljal daljnogleda. Brez njega sem lahko z enim samim pogledom zajel zelo velik del neba, ne da bi kaj dosti premikal glavo, in moj sluh je ostal zelo natančno naravnčan na zvoke okoli mene in nad menoj.

Jutro je bilo lepo, sončno, brez oblačka.

Pekel je izbruhnil brez svarila! V trenutku sem slišal, videl in visoko na nebu prepoznal strah zbujajoče obrise letal Junker 87; še isti hip so krila in kljune obrnili v strm spust proti križarki **Dalmacija**. Pet drugih letal, ki so prav tako letela v obliki črke V, se je bližalo zalivu od gore Trojica.

Ura – neizbrisno vpisana v moj spomin – je kazala 7.10 zjutraj. Pri priči se je izkazala naša odlična izurjenost za vojskovanje podmornic. Želodec mi je stiskal strah, ki je krčil mišice; glava je ostala jasna. Možgani so začeli povezovati dogodke in moje delovanje je postalo avtomatično. »Letala!« sem vzkliknil in pokazal v obe smeri. Kapitan, ki je po naključju opazoval nasprotno stran neba, ni niti za hip podvomil o mojem opažanju. Klic je nakazoval nujnost. Jadrno je stekel proti poveljniškemu mestu, pritisnil na klakson za pogrezanje in v kontrolno kabino zaklical povelje »Spuščaj! Spuščaj! Spuščaj!« Še preden se mi je posrečilo zapreti poklopec, sem slišal, kako so bližnje ladje začele streljati.

Kdorkoli je izpeljal skrajno ostrokatno pogrezanje, je čutil, kako zelo je bilo to dejanje nujno. Šklepetanje lončevine, jedilnega pribora, vijakov, premikačev in drugega orodja v strojnici ter vsega drugega, kar ni bilo zapahnjeno in pritrjeno, je pričalo o nujnosti pogrezanja in o potrebi, da bomo kolikor mogoče hitro globoko pod površino. V kontrolno kabino sem se spuščal kot opica zaradi naklonskega kota ladje – roke so visele na lestvi, noge so si prizadevale najti naslednjo prečko.

Od zgoraj smo zaslišali in občutili eksplozije, blizu in daleč. Zdelo se mi je, da slišim tudi streljanje z naše ladje – nemara je bilo to v tem trenutku samo pobožna želja.

Zdelo se mi je, da sem med moštvom edini na smrt prestrašen; hudo sem si prizadeval, da bi v želodcu razvozljaj številne »vozle strahu«. In naj sem si še tako prizadeval izbrisati iz duha podobo obeh letalskih formacij, ki sta se »spuščali nadme« – se mi to ni posrečilo.

V jutranjih urah smo se petkrat pogreznili in se spet dvignili na površino. Nisem mogel ugotoviti, zakaj smo to počeli, ker je bila podmornica izredno ranljiva za zračni napad, saj je potrebovala skoraj dve minuti, da se je vrnila na periskopsko globino. Želodec se mi je stisnil vsakič, ko sem odprl na poveljniškem stolpu poklopec, pričakujoč, da se bodo bombniki spustili nad nas in nas razstrelili. Zelo nujno je bilo, pojaviti se na mostu kar najbolj

hitro, preiskati nebo in sporočiti opažanja kapitanu ali častniku, ki je bil zdaj še na straži v poveljniškem stolpu.

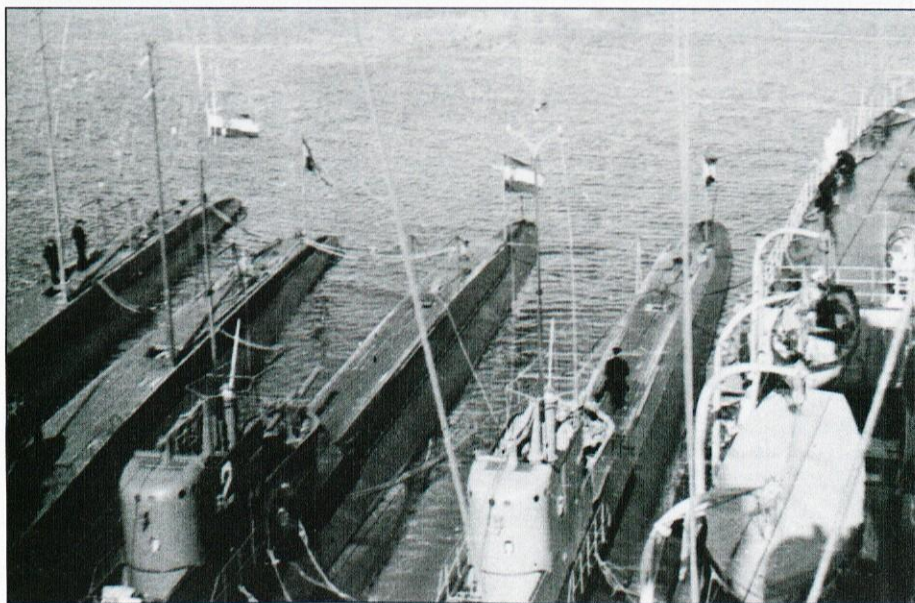
Bilo je pri eni od teh opazovalnih dejavnosti, ko je kapitan nenadoma vzkliknil: »Letala!«, pokazal proti gori Trojici in stekel k poveljniškemu stolpu, da bi ukazal spust. »Ne!« sem zakričal, »to so orli! Štirje so. Opazujem jih že vsaj dve minuti.« Usmeril je daljnogled proti gori, se obrnil k meni in hudomušno rekel: »Oko orla, orlovsko oko imaš!« To ime se me je za dolgo prijelo. Dvakrat smo zagledali letala, ki so letela visoko in stran od zaliva. Nedvomno so bila na poti k cilju bombardiranja ali nazaj. Toda ko smo jih zagledali, nismo nikoli čakali na to, da bi ugotovili njihov namen. Takoj smo se pogreznili.

Okoli poldne nas je iskal in našel službeni motorni čoln s preskrbovalne ladje. Pripeljal je vse potrebno za preskrbo, ukaze in nestrpno pričakovane novice o vojni.

Suhi in plavajoči doki, častniški klub, podmorniška baza, arzenal in mesto Tivat so bili močno bombardirani. Tudi mesto Zelenika je bilo močno obstreljevano. Izgub je bilo doslej menda malo. Izmed ladij je bil potopljen samo vlačilec R 5. Protiletalske baterije na dokih so zbile eno letalo. Tudi rušilec **Dubrovnik** in križarka **Dalmacija** sta zrušila vsak po eno. Ladji sta pozneje med jutranjim zračnim napadom uničili še tri ali več letal.

Kot sem pozneje odkril, so se ljudje različno odzivali na strah. Meni je izostril zaznave; moj šesti čut je izbrusil do te mere, da sem skoraj vedel, s katere strani neba bo prišel morebitni napad.

»Letala!« sem vzkliknil ob 13.50. Nad goro, nad mestom Kotorjem so se pojavili štirje junkerji 87 in pikirali na v bližini zasidrano križarko **Dalmacija**. Njihovemu vratolomnemu spustu je sledil hrup gorskih baterij, katerih straže so nedvomno videle bližajoča se letala prej kot drugi. Slišal sem, kako so bližnje ladje začele streljati. Videl, kako se je častnik na straži naglo spustil v poveljniški stolp, in že začutil naklon podmornice za pogreznje – veliko bolj strm kot davi. Prvi častnik je v tem kratkem času postal strokovnjak za naglo pogreznje. Moj zadnji pogled, preden sem se spustil v poveljniški stolp, je zajel pikirajoče štuke – potem me je nekaj treščilo po glavi. Mislil sem, da me je; in sem šinil v kontrolni prostor s spretnostjo

Jugoslovanska kraljevska
podmorniška flota: Hrabri,
Nebojša, Smeli, Osvetnik

artista na trapezu. Eksplozije so bile zdaj tako blizu, tako glasne, da so gotovo povzročile moštvo po vsej podmornici strah in hude skrbi.

Zelo ponosen človek sem. Ne glede na tesnobo v sebi na zunaj nisem nikoli pokazal strahu. Ko sem prišel v kontrolni prostor, sem prvič začutil, da strahu nisem mogel skriti. Vsi so me čudno gledali in globoko v sebi sem bil v zadregi in osramočen.

Da bi prikrikl sramoto, sem se veselo zarežal in snel pokrivalo. Na tleh pred menoj se je nabrala mlaka krvi in tedaj sem vedel, da ni bil strah tisto, kar so videli na mojem obrazu, temveč kri. Tekla je iz useka na strani glave; zakrivil ga je majhen kos šrapnela.

Medtem ko mi je odgovorni za prvo pomoč, podčastnik Simatović, strigel lase okoli rane, jo izmil in obvezoval, je strahotna eksplozija, skoraj podobna zadetku v polno, stresla podmornico in v trenutku pogasila vse luči. Prešnilo me je: če je ta bomba padla tako blizu, kaj bo sledilo? Vozli v mojem želodcu so se povrnil. Na našo srečo je bila zadnja eksplozija očitno tudi zadnja bomba v bombnikovem prtljažniku. Znova se je vrnil mir v tihi podmorski svet.

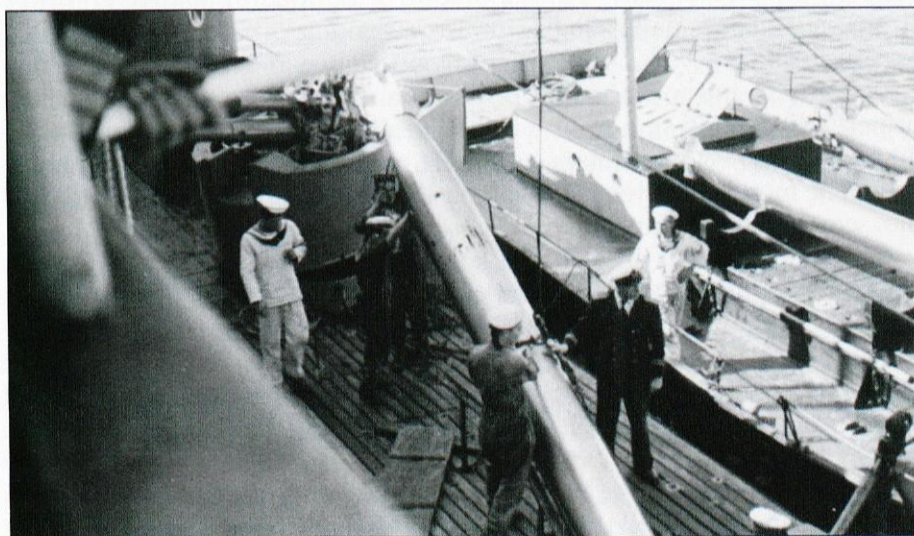
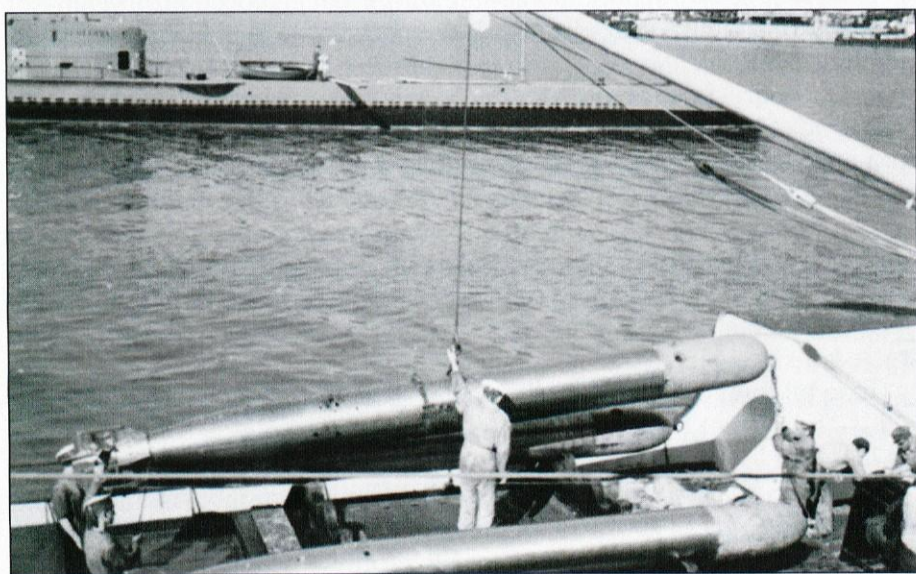
Večino popoldneva smo pluli pogreznjeni. Zadnji zračni napad nas je dokončno prepričal, da smo zares v vojni. Gančević, naš najmlajši radiotelegrafist, je dobil ukaz, naj me zamenja pri odpiranju in zapiranju poklopca na poveljniškem stolpu. Ko je prišlo povelje, naj se vzdignemo na površje, je Gančević zelo samozavestno stekel v poveljniški stolp in čakal na povelje... odpri poklopec. S kapitanom nista bila na mostu dlje kot kake tri minute, ko je po vsej podmornici zadonel grozni zvok klaksona »Spuščaj!«. Prvi častnik je podmornico hitro nagnil pod ne posebno preizkušenim, strmim, samomorilskim pogreznim kotom.

Počival sem v jedilnici poleg kontrolnega prostora. Ne vem kaj – bržčas slutnja – je povzročilo, da sem skočil pokonci in šel pogledat v kontrolni prostor. Kapitan in Gančević sta bila že tam. Gančević se je oklepal lestve, ki je peljala na poveljniški stolp, in skušal nekaj povedati – nikomur posebej – toda besede mu niso šle z jezika. Vedel sem, kaj nam bi rad dopovedal – da je opazovati pikiranje avionov, ki so usmerjeni neposredno nate kot cilj, strahoten pogled; da povzroča ostri kot podmorniškega pogrezanja veliko težav pri zapiranju tesno uokvirjenega poklopca; da bo podmornica zaradi ostrega kota pogrezanja kmalu hudo preplavljena – in ali bo za božjo voljo storil kdo kaj glede zapiranja poklopca?!

Skočil sem kot panter. Sunil sem zbezanega Gančevića z lestve, splezal na poveljniški stolp, zaprl poklopec, s treskom potisnil spone na mesto in se vrnil v kontrolno kabino z obrazom, s katerega je verjetno vsevprek sijalo zmagoslavje. Prejšnje poletje sem bil na atletskem prvenstvu mornarice prejel medaljo za tek na 200 m, za met diska in kopja.

Za tek v poveljniški stolp ni bilo medalje, toda dobil sem nekaj, kar mi je pomenilo več kot katerakoli trofeja, vzklik »Bravo!«, prikimavanje in trepljanje po hrbtu od moštva in častnikov v kontrolni kabini. Ko smo se po zračnem napadu vrnil na periskopsko globino, smo odkrili, da je glavni periskop, potreben za napad, močno poškodovan.

Ob 18.15 smo se dvignili na površino 30 m od čolna preskrbovalne ladje. Častnik in moštvo so bili zelo presenečeni, ko so nas zagledali, ker so nas zgodaj popoldne razglasili za potopljene! Dejansko so dostavljali preskrbo bližnji podmornici **Osvetnik**, za nas pa je niso imeli. Menda je plul pri zračnem napadu ob 13.50 rušilec **Beograd** vzporedno z nami, ko je bomba, namenjena rušilcu, padla in eksplodirala na pol poti med njim in nami ter

Na podmornico Nebojšo
nakladajo torpede;
posnetek novembra 1940

vrgla v zrak orjaški gejzir vode. Posadka na rušilcu je videla, da smo zadeti in potopljeni. Prepričani so bili, da nič ni moglo preživeti eksplozije 500-ki-logramske bombe.

Podmorničarji smo hitro doumeli, da je morda mornar (ki še nikoli ni videl, kako se podmornica dviga in spušča) mislil, ker smo se prav tisti trenutek pogrezali, da smo bili zadeti in da smo se potopili za vedno! Povedali pa so nam še druge novice. Nad Kotorskim zalivom je bilo sestreljenih enajst avionov. Nemška armada je v Sloveniji prodrla blizu Jesenic in v srbski Banat. Mesti Split in Beograd sta v plamenih. Bomba je padla na klubsko poslopje Jadranskega doma in ubila pet vojakov, ki so iskali v njem zavetje. Bombardiran je bil Tivat in v njem je bilo veliko mrtvih in ranjenih. Pilot neke nemške štuke (bombnik), starejši človek, se je spustil s padalom iz gorečega letala in se predal tivtskim oblastem. Tudi to, da so imele pri zelo zgodnjih napadih štuke kar precej izgub, ker so letala treščila v gorovje, ko so se skušala vzdigniti iz svojega strmega spusta. Našteli so čez 160 letal. Letela so na višini prek 9000 m, zato je bil protiletalski ogenj neučinkovit.

Zdaj se je že skoraj popolnoma stemnilo. Pihal je močen južni veter. Ker je bilo skoraj neverjetno, da bi prišlo do zračnega napada ponoči, smo odpluli proti Kotorju in se usidrali za preskrbovalno ladjo. Ko smo vrgli vrvi, so nas mornarji, ki so jih prestregli, obvestili, da je pred komaj pol ure neki civilist odkril bombo, ki bi ob trčenju eksplodirala natanko na kraju, kjer smo se zasidrali. Vojska jo je odstranila. Na preskrbovalni ladji smo se oprhali z vročo vodo, se preoblekli in se predali užitku prvega toplega obroka tega dne. Ob 20.20 smo odpluli nazaj v zaliv, da bi napolnili baterije. Tisti, ki niso bili dežurni, so poskušali spati. Ko sem se spravljaj spat, sem pomislil na svoje domače in se spraševal, kaj je z njimi. Pomolil sem k Bogu in čakal, da me objame spanec, upajoč, da bomo imeli jutri prav takšno srečo, kot smo jo imeli danes.

To je bil torej prvi dan vojne!

7. 4. 1941

Škoda, da so mornariškega podčastnika Gančevića sinoči izkrcali. Vem, da je bil trezne glave, sposoben podmorničar in zelo dober radiotelegrafist. In čista smola je bila, da se mu ni posrečilo zapreti poklopca na poveljniškem stolpu. Marsikdo bi prav tako odpovedal, če bi dobil to nalogo. Po drugi strani pa – njegova naloga je bila zavarovati podmornico pri pogrezanju in tega ni storil.

Prebil sem mirno noč in bil pripravljen na nov dan, karkoli mi bo že prinesel. Pogreznili smo se ob šestih zjutraj in se namestili na dnu zaliva, 40 m globoko. V tolažbo nam je bilo, da nam zračni napadi tako globoko spodaj ne morejo do živega. Ko smo ob 12.30 dobili povelje, naj se vzdignemo, sem se nehote domislil skorajda usodnega dne, ko smo bili pred dvema letoma na dnu morja – istega leta kot sta se med preizkušanjem potopili britanska podmornica **Thetis** in ameriška **Squalus**.

Tisti čas smo bili v doku, kjer so podmornico ostrgali, prebarvali, razstavili, očistili in znova sestavili vse stroje. Preizkušanje, ki vedno sledi postanku v doku, je potekalo pred rti Boke Kotorske. Spremljala nas je minolovka v vlogi psa čuvaja, če bi se nam kaj zgodilo in ne bi prišli na površje ob dogovorjenem času.

Ko je bilo preizkušanje poplavljanja in delovanja strojev opravljeno, je preostalo samo še globoko pogrezanje in namestitev podmornice na morsko

dno. Strojniki so pregledali podmornico glede prepuščanja, pregledali so vsako zaklopko, vsak zapah, vsako matico in plombo – medtem ko je preostanek posadke nestrpno čakal ukaza, da se vzdignemo na površje in vrnemo v pristanišče.

Namestili smo se na skrilavem in peščenem dnu – za takšno so ga namreč označevale mornariške karte admiralitete. Pa ni bilo takšno. Namesto tega se je podmornica ugreznila v globoko blato. Ko smo dobili ukaz, naj se vzdignemo, se ni odzvala na nobeno taktiko, ki sta se je domislila prvi častnik in šef strojnice; trmasto je vztrajala v morilskem objemu blata. Čas se je počasi iztekal! Posadka v kontrolnem prostoru je iz pogledov, ki sta si jih izmenjavala častnika, hitro razumela, da je možnost, dvigniti se z morskega dna, vsak trenutek manjša. Naše strahove je potrdil ukaz, naj izstrelimo raketo, ki bo opozorila minolovko na našo stisko. Vedeli smo, da imamo svežega zraka za najmanj 15 ur. Še vedno je bilo dovolj stisnjenega zraka, da bi napolnili tanke in splovili podmornico na površje.

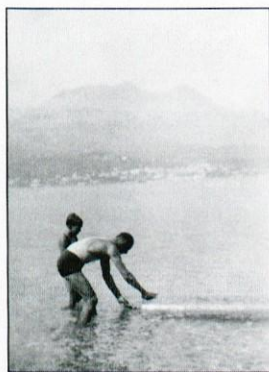
Raketa je bila pokvarjena ali pa ne dovolj močna, da bi predrila toliko vode. Ali pa straže na minolovki niso bile pazljive (trdili so nasprotno), vsekakor nismo z nikomer dobili zveze. Ko smo čakali še petnajst minut, je prišla odločitev, da podmornico postopno »izžagamo« iz blata. Napolnili smo torej izmenoma tanke na levem boku, nato na krmi, na levem boku, na krmi, nato obteževalne tanke – vse hkrati! Nič se ni zgodilo.

Kapitan, ki je dotlej na videz samo opazoval dogajanje, je nenadoma ukazal: »Oba stroja naprej z vso hitrostjo! Napolnite vse tanke!« Vendar se v času, za nas dolgem kot večnost, ni zgodilo nič. Nato smo začutili, kako se podmornica brani, klokoče, se trese, hrešči, grebe in grabi – poskuša prelomiti sesajoči pečat blata – in že naslednji hip je bila prosta in je plula skozi vodo popolnoma lahkotno...

Danes se je vzdignila nežno in je bila kar mimogrede v periskopski globini. Vse popoldne nismo videli niti enega letala. Dobili nismo nikakršnih novic. Naš radijski sprejemnik je obravnaval samo morski promet. Kar razburljivo je bilo srečanje s tamkajšnjim ribičem Mitarjem Berberovićem, stricem enega naših mornarjev, ki se je peljal mimo v svojem motornem čolnu. Povedal nam je novice, ki jih je bil slišal od drugih... Rekel je, da so nad Tivtom sestrelili pet letal; da so naše čete prodrle 30 km v Albanijo; da so blizu Cavtata opazili angleško podmornico; da so Hrumico zavzeli Nemci in jo nato naši z jurišem znova osvojili. Bombardirali smo Sofijo in Budimpešto. Naše letalstvo je imelo velike izgube v spopadu z nemškimi letali, ki so napadala Beograd. Rušilo je nemška letala s frontalnim trčenjem, ko mu je zmanjkalo streliva. Tudi takšne novice so bile boljše od nobenih. Zasidrali smo podmornico ob preskrbovalni ladji, se oprhali, z užitkom pojedli topli obrok in kmalu nato odpluli v zaliv, da bi napolnili baterije in pričakali naslednji dan.

8. 4. 1941

Ob šestih zjutraj smo se namestili na dnu morja, ob devetih pa se vzdignili. Ostanek dne smo prebili zgoraj in previdno križarili po zalivu. Ko smo pluli mimo mesteca Morinje, smo se počasi približali ribiškemu pomolu. Morinčani so nas prosili kruha; mi smo ga imeli na pretek. Kuhar je zamenjal presežek za svežo zelenjavo. Proti večeru smo se vrnili k preskrbovalni ladji na prhanje in toplo večerjo. V ladijski kantini je zmanjkovalo cigaret, zato jih je vsak dobil samo pet. Samo pet! Pa je bil to šele tretji dan vojne! Kaj nas še čaka?

Avtorjev brat Zdravko (Valentin Majnik) z Nj. Kr. Visokostjo prestolonaslednikom Petrom, poznejšim kraljem, ki mu je bil telovadni učitelj;

Šolska jadrnica Jadran

Sprehajališče na kotorski obali je bilo čisto prazno. Slabo znamenje, saj je večerna promenada za pravega Dalmatinca obvezna. In nobene pošte! Šepetalo se je, da bomo najbrž šli kmalu v patroljo. Zapluli smo v zaliv in znova napolnili baterije.

9. 4. 1941

Ob 5.30 smo se namestili na dnu zaliva in ostali pogreznjeni do 14. ure. Proti 13. je zrak postajal izrabljen. Oči in nos so nas začeli boleti. Ob uri kosila se je posadka zbrala v torpednem prostoru, kjer smo se pogovarjali o treh vojnih dneh. Lahkoten pogovor o bombni eksploziji, pogreznjenju in zasmrajenem zraku se mi je zdel kar spodbuden. Vsi so bili prav tako prestrašeni kot jaz in postal sem kar boljše volje. Vsi smo odločno menili, da ležati na dnu zaliva ni pravi način, kako naj se podmorničar bojuje v vojni. Vsi smo bili siti čakanja.

Ko smo se ob 14. uri vzdignili, mi je velikanski pritisk, ki je nastal v podmornici, skoraj iztrgal pokrov iz rok; zato me je vrglo na most hitreje kot navadno. Nenadoma mi je prišlo pred oči letalo, ki je prihajalo od zadaj in letelo komaj 20 m visoko. Zgrozil sem se. Srce je preplavila strahotna panika, ki pa je prav tako hitro izginila, kot je prišla. V desetinki sekunde mi je stopila v zavest podoba letala, njegova oblika, označitev in spoznal sem, da gre za domače vodno letalo. Naglo sem pregledal še preostalo nebo in mirno poročal kapitanu, da je »eno izmed naših vodnih letal pravkar letelo nad nami, gospod!« Ni mu bilo treba vedeti, kakšne vrste pekel sem bil pravkar pretrpel. Če bi šlo za sovražno letalo, bi nas bilo že konec. Zdelo se mi je, da se je tudi pilot na vodnem letalu malce prestrašil, ko je nenadoma zakrožil nad naš desni bok in znova preletel most ter to pot s strani na stran pomahal s krili v pozdrav. Kapitan je pomahal v odgovor, jaz pa ne. Še zmerom sem bil v šoku!

Ob 17.30 je prispel motorni čoln s pribočnikom poveljnika flotilje in nam naročil, naj počakamo na prihod njenega poveljnika. Ko je motorni čoln odrinil, je po podmornici odmeval glasen Hura!. Navsezadnje vendarle akcija! Sinočnje govorice so danes postale resničnost.

Čoln s poveljnikom flotilje je bil tukaj in brž mu je sledila tudi preskrbovalna ladja. Pričakovali smo preskrbo za sedemdnevno patroljo, pa je bilo komaj dovolj za en dan. Lotil se me je nespodbuden občutek, da je s komunikacijo v flotilji nekaj hudo narobe.

Ob 19. uri smo se odpravili na svojo prvo vojno patroljo. Ko smo na barikadah izmenjali prepoznavne signale, smo pluli skozi podmorniške vodne ovire in minska polja, namenjeni proti rtom, odprtemu morju in – upajmo! – akcijam naproti. Opazoval sem, kako iz vidnega polja izginjajo temni obrisi rtov, in prešinila me je čudna misel – da jih ne bom videl nikoli več.

Proti 22. uri je postala noč smolnato črna, vreme se je poslabšalo, morje je bilo zdaj zares razburkano in vrhu vsega je zapihal še zelo mrzel veter. Častnik na straži, dva stražarja in jaz smo bili premrli do kosti. Vso pozornost smo usmerili v temo, upajoč, da se bomo čim prej srečali s sovražnikom. Bili smo zares tako prevzeti in zaposleni z opazovanjem, da pravzaprav mraza sploh nismo čutili.

Med osrečujočim brnenjem strojev je podmornica z največjo hitrostjo hitela na območje, kjer naj bi po poročilih zadeli ob sovražnikove konvoje. O polnoči, ko se je vreme še poslabšalo, sem šel počivat in sem spal, dokler ni ob 4.50 zabrenčal zvočni signal.

10. 4. 1941

Ko smo dosegli 30 m globine, je prvi častnik, namestnik komandanta Djordjević, strokovnjak za strmo pogrezanje in odlično uravnovešanje, lepo uravnovesil podmornico in v tej globini njeno plovbo usmeril proti patroljnemu mestu. Pogasili smo vse nepotrebne luči in tisti člani posadke, ki so bili prosti, so skušali nekoliko zaspati ali vsaj počivati. Ko se je nenadoma ustavilo rjojenje morja in vetra, rohnenje dizelskih strojev in hudo valjanje in zibanje, je nastopila zelo dobrodošla tišina, ki jo je motilo samo blago brnenje električnih motorjev.

Pozno popoldne smo prispeli na določeno patroljno mesto. Kapitan je ukazal, naj spravimo podmornico na periskopsko globino, da bi se razgledali po površini. Takoj smo se srečali s težavo: **Nebojše** ni bilo mogoče ustaviti na periskopski globini. Namesto tega jo je vrglo na štiri metre in takoj nato potisnilo nazaj, na skoraj štirideset. Sama od sebe je dosegla tridesetmetrsko raven in tam, rahlo se gugajoč, obstala. Naša srca, ki so bila še trenutek poprej v grlu, so se vrnila na normalno mesto.

Ob 18.30 je del moštva obšla slabost, čeprav smo zraku dodajali kisik, zato so prizadeti morali počivati. Vdihavali smo po dvakrat namesto enkrat, pa še tako smo dobili komaj dovolj zraka. Pokonci nas je držala samo vednost, da se bomo kmalu vzdignili na površje – brž ko bo kapitan menil, da je to varno. Nihče ni bil lačen, nihče zaspan. Naša telesa so bila mlahava in brez energije. Pogovor ni stekel in jasno je bilo slišati samo naporno dihanje sosedu. Več kot petnajst ur je minilo, odkar smo se pogreznili, in bili smo na koncu fizične vzdržljivosti. Ko se nam je zdelo, da ne moremo več, je po podmornici zadonelo povelje, naj se vzdignemo.

Bil sem prvi na mostu – in prvi, ki bi bil skorajda utonil. Velikanski val je butnil čez krov, čezme in čez kapitana ter ga potisnil nazaj proti poveljniškemu stolpu. Ostanek vala se je razlil čezenj, čez poveljniški stolp in kontrolni prostor. Preden sva si dobro opomogla, naju je zadel že drugi z levega boka ladje. Samo za stopinjo ali dve močnejše bi se morali nagniti na levo, pa bi bilo po naju. Podmornica se je lenobno uravnala, se premaknila

v cikcaku, kot bi se hotela otresti orjaških valov. S pomočjo dizelskih strojev se je spustila v boj z razviharjenim morjem.

Bil sem čisto premočen in sem okušal mrzel, oster, toda tako sladko svež zrak. Veliki, mogočni valovi so pljuskali čez premec in treskali na prednji krov. Cela gora vode je treščila na streho male navigacijske kabine. Čez ograjo pri mostu se je val razcepil na dvoje. Nekaj se ga je razlilo po krovu mostu, po poveljniškem stolpu in kontrolnem prostoru, ostanek so dobili tovorni tanki. Tako temno je bilo, da bi se v sovražno ladjo, če bi bila v bližini, najprej zaleteli, potem šele bi, nemara, ugotovili, kaj in koga smo zadeli. Oba stražarja, odeta v povoščen mornarski plašč, ki sta na ukaz prišla na most, sta bila pri priči do kože mokra. Straže so dobile ukaz, naj se izmenjavajo vsake pol ure; tako je dobilo več mož posadke priložnost, da si napolnijo pljuča s svežim zrakom. Kapitan je ukazal odpreti poklopec pri torpednem prostoru na krmi, tako so iz strojnice in motornega prostora lahko drug za drugim prihajali možje po svež zrak. Dizelski stroji so veselo hrumeli in polnili baterije, ventilatorji so razdeljevali zrak po vsej ladji. Eden izmed ventilov v strojnici je pregorel ter napolnil strojnico in kontrolni prostor z gostim dimom. Napako so takoj popravili.

Okoli polnoči je bil zrak v podmornici tako svež in mrzel, da so se speči zbužali in se pokrivali z odejami. Vreme se je poslabšalo. Valovi zvišali. Tako so narasli, da je bilo treba poklopec na krmi zapreti. V kontrolnem prostoru je bil eden izmed mornarjev stalno dežurni za brisanje krova. O polnoči sem zapustil most in šel spat. Toda naj sem se še tako trudil, se me je sen kar precej časa ogibal.

11. 4. 1941

Veliki petek! Ne. Ime bom spremenil v »zli petek«: na mostu sem bil ob 4. uri, da bi vdihnil še nekaj svežega zraka, preden se pogreznemo. Skušal sem poiskati horizont, pa ga ni bilo. Morje in nebo sta bila kakor eno. Nad nami so treskali orjaški valovi. Podmornica se je večkrat potopila kot plula. Edini zvok, ki nas je obdajal, je bilo stokanje podmornice, ki se je poskušala upirati valovom. Še nikoli ni bila stara gospa prisiljena v spopad s tako velikanskimi vodami. Včasih je bilo videti, kot bi sedela na grebenih dveh valov, in spraševal sem se, ali se lahko v sredini prelomi. Ko sem jo opazoval, kako jezdi na goram podobnih vodnih gmotah, mi je prsi napolnil ponos. Kako pogumna podmornica!

Ob 4.30 smo pripluli do položaja za pogrezanje. Med pogrezanjem se je **Nebojša** znova nagnila na stran v zelo ostrem naklonu. Pri 20 m smo jo uravnovesili, se nato pogreznili na 30 m in začeli napredovati z normalno podvodno hitrostjo. Ob 6. uri sem prevzel naloge pri hidrofonu. Točno ob 6.30 sem prestregel šum nekega ladijskega propelerja. Zelo oddaljenega – torej zelo tihega. Ko je postal šum razmeroma jasen, sem obvestil častnika na straži in mu izročil rezervne slušalke. Ukazal je, naj ustavijo motorje, da bi razločil zvoke. Obrnil sem kompas okoli in še enkrat okoli. Zdaj je bilo iz različnih smeri slišati še dva šuma. Častnik na straži je pri priči pogreznil podmornico na 40 m in ukazal, naj ustavijo žirokompas. Tesnobna tišina je nadomestila prejšnjo spokojnost, ker je zdaj vsa podmornica prisluškovala. Poklicali so kapitana. Vzel je slušalke in poslušal. Z nejevernim izrazom na obrazu je odkimaval. Slišal sem, kako je spet in spet ponovil: »Le kako so mogli izvedeti, kje naj iščejo?«

Vse tri ladje so se zdaj z veliko hitrostjo bližale podmornici – hitrost in zvok propelerjev so izdajali rušilce. Šum treh propelerjev se je zlil v enega

samega, tako močnega, tako glasnega, da sem moral odložiti slušalke. Naraščajoči hrup in nagli, živce parajoči »tok, tok, tok« so prodirali v podmornico, da so jih lahko slišali vsi.

Ko so ladje plule tik nad nami, sem videl, kako so glavni telegrafist Kursar in oba strojnika pri hidroplanu sklonili glave in stisnili ramena.

Enotni zvok se je razcepil v dva, nato v tri. Prav kmalu so izginili v različne smeri, da bi preiskali okolico in se nemara vrnili tja, kjer smo se tako zelo trudili, da bi bili neopazni.

To, da so ladje prišle s treh različnih strani in se je njihova pot križala tik nad nami, je pomenilo STISKO. To, da niso prišle z nami v stik, je bila bodisi krivda njihovih nesposobnih hidrofonistov ali pa zasluga našega pravočasnega zapažanja, ki nam je pustilo dovolj časa, da smo se pripravili za tihi pobeg.

Po njihovem odhodu je na našo podmornico in okolico pritislila tišina in vsaj zame je bila zadnja poldruga ura spodbuda in plačilo. Bila je v popolnem nasprotju z dolžnostmi na mostu, kjer se mi je zdelo, kot da sem gol, nezavarovan proti zračnim napadom in odrezan od tovarišev spodaj. Tukaj, globoko v temnih globinah morja, ko so postali hidrofonni oči in ušesa podmornice, sem do kraja pozabil na vse drugo. Ugotoviti zvok propelerjev, smer, iz katere prihajajo, slediti njihovi jakosti, ko narašča od šibke do močne, preračunati hitrost njihovega približevanja – pomeni veliko odgovornost, ker je usoda posadke in podmornice odvisna od tega, kako zgodnje je prvo odkritje.

Ura je bila pol osmih zjutraj in v morju še zmeraj ni bilo slišati ničesar. Morda sta bila navzočnost in odhod tistih treh ladij čisto naključje!

Ob 8. uri je bilo mojega dežuranja konec. Bil sem utrujen in sem v trenutku zaspal. Ob 8.20 me je zbudil sel. Spet so me potrebovali v radijskem prostoru. Glavni mornariški podčastnik Kursar, dežurni pri hidrofonu, me je z obupom v očeh spraševal: »Ali tudi ti kaj slišiš iz te smeri ali pa si jaz samo domišljam, da slišim propeler?« Pri preverjanju s filtrom sva zaznala še dva zelo šibka zvoka. Ni trajalo dolgo, pa sva po zvoku ugotovila hitrost treh ladij, ki so nas že bile obiskale v zgodnjih jutranjih urah.

Del britanske flote na obisku v Kotorju, Dubrovniku in Splitu poleti 1937

Ker so se nam zelo hitro bližale, je zadonelo povelje, naj ustavimo motorje in žirokompas. Poklicali so kapitana. Tišina je postala moreča. Posadka in menda celo sama podmornica sta občutili napetost. Prisluškovanje!

V bližini so eksplodirali globinski naboji. Strah se je priplazil v podmornico. Sledilo je še več eksplozij. To pot nevarno blizu. Vse tri ladje so bile zdaj skoraj tik nad nami. Naglo bobnajoči bum-bum-bum propelerskih lopat je prodiral skozi debeli ladijski trup, drhtel po podmornici, po naših duhovih, ki jih je mučila predstava, kaj se bo zgodilo v prihodnje. In kot fant, obsojen, da ga bodo ustrelili, čaka na povelje »Ogenj!«, smo mi čakali na naslednjo eksplozijo. Na konec!

Minila je minuta. Potem dve. Potem tri. Tišina. Premec se je nevarno dvignil proti morskemu dnu. Tišina, ki jo je neusmiljeno zmotil trušč premetavajočega se posodja in orodja, je v trenutku povzročila, da smo vsi otrpnili – naši prenapeti možgani so slišali v vsakem zvoku globinski naboj, ki je našel tarčo. Podmornica je izgubila nevtralni vzgon, ki jo je brez pomoči motorjev vzdrževal na potrebnih globini. Zdaj je bila s hudim naklonom premca usmerjena naravnost proti dnu. Kazalec na globinomeru je trepetal na 70 m, krn pa je lenobno drsel proti petinsedemdesetim.

Namesto da bi slišali prihod glasnikov smrti, smo zdaj pridržane sape in odprtih ust prisluškovali škripanju vsake plošče in zakovice – čakajoč, da bodo popustile.

Ko so leta 1918 zgradili podmornico v Southamptonu v Veliki Britaniji kot podmornico razreda H, je bila zanjo določena maksimalna varnostna globina 60 m. Danes, 23 let pozneje, so bili njeni zunanji tovorni tanki potrebni takojšnje obnove. Čvrsti trup – na pritisk preračunana lupina – je bil na dveh mestih načet. Računali smo, da se **Nebojša** lahko varno pogreza 45 m globoko. Električni sistemi in kabli so kar naprej »doživljali nezgode«. Nikoli jih niso obnovili. Nekatere je še varovala barva, druge je že skoraj prežrla rja. Migetanje luči, zdaj svetlejših, zdaj temnejših, spet svetlejših, je nakazovalo, da se znova bliža kratek stik, in to je bilo za že tako in tako napeto ozračje skoraj preveč.

Vsak izmed nas se je moral nečesa oprijeti, ko se je podmornica nagnila navzdol. Še sekundo, dve ali tri, in začela se bo pogrezati vse globlje in globlje do točke, s katere ni vrnitve. Slišali bomo, kako bodo s treskom popustile zakovice, kot bi počila puška. Velikanski zunanji vodni pritisk bo strl obtežbene tanke, potem še trdo lupino. Nastopila bo tema. Sledila bo nagla, grozna smrt – kako grozna, ne bo vedel nihče, razen tistih, ki so jo izkusili in se niso vrnili, da bi nam povedali. Treba se je bilo naglo odločiti. Sprednje tanke je bilo treba takoj napolniti z zrakom, da bi spravili premec na raven preostale podmornice. Motorji morajo začeti delati, da bodo imeli hidroplani priložnost, uravnovesiti jo in jo v tem položaju tudi obdržati.

Za izravnavo ladje so začele delati glasne sesalke. Prihajala so poročila o nastali škodi. Prostor za izrabljeno nafto na dnu ladje je bil že skoraj poln in ga bo treba kmalu izsesati. Propelerski mašilniki močno prepuščajo. V druge dele ladje pa je po poročilih voda vdiral samo minimalno. Vse hrupne operacije so bile zdaj opravljene in hidrofonska kroženja niso prišla z ničimer v stik.

Zadnjo uro smo porabili veliko več kisika kot po navadi. Precej članov posadke je čutilo utrujenost in razbijanje v glavi. Na vso podmornico je pritiskala tišina. Nobenega smeha, nič šal, nobenih pogovorov; in tisti, ki so morali hoditi sem in tja, so stopali neslišno.

Bili smo še v nevtralnem ravnesju, ko so trije rušilci obnovili iskanje. Čas – 11.40. Temeljito so bili preiskali morje dva ali tri morske milje naokoli, prečkali gladino po dolgem in počez, ne da bi nam prišli blizu. Ob 12.15 ni bilo na morju ničesar več slišati. Postregli so s kosilom. Gnil vonj iz predela za odpadno nafto in drugi jedki duhovi so nam pokvarili tek in jedi se ni nihče dotaknil.

Ura je bila 13.00 in prvi častnik je prevzel stražo. Takoj se je lotil zahtevnega uravnavanja lege podmornice. Sedel sem na pragu radijskega prostora in z veseljem poslušal njegove odločne, natančne ukaze, ki so bili takoj izpolnjeni. Zelo jasno je bilo, zakaj si je ta prvi častnik pridobil priznanje za učinkovitost, zanesljivost in lojalnost pri vseh, ki so z njim delali. V nas je vzbujal občutek zaupanja in varnosti tudi v najbolj kritičnih trenutkih.

Čeprav je bilo morje nad nami brez šumov, so naši možgani krčevito iskali odgovor. So rušilci prenesli svoje preiskovanje na kak drug odsek? So nad nami z ustavljenimi stroji? Pa ne, da čakajo našega naslednjega koraka? In kako, da smo dobili preskrbo samo za en dan? So nas izdali naši lastni ljudje? Kljub vsem tem vprašanjem nam je tišina nad nami ponujala kratek postanek v tej grozni napetosti. Lahko smo si znova napolnili rezerve poguma.

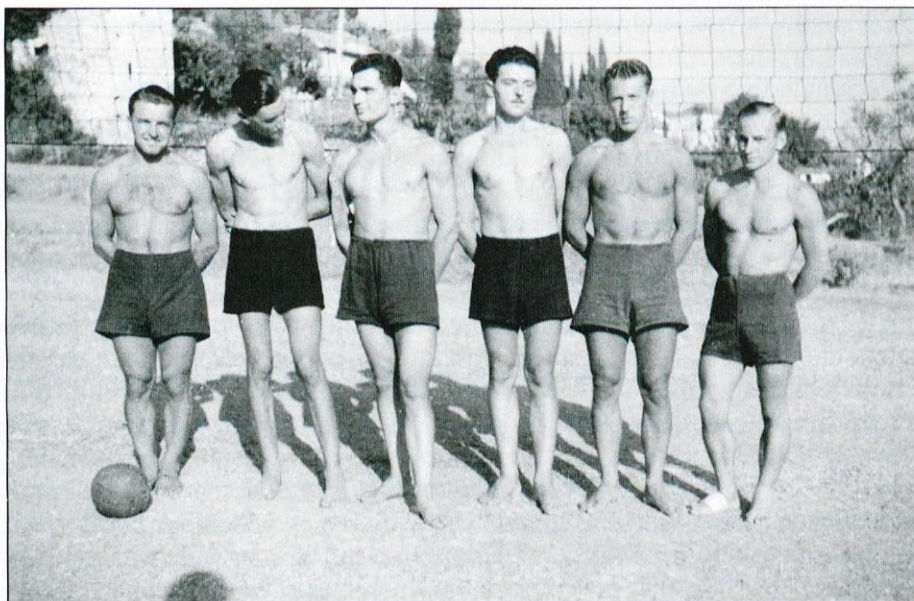
Ob 14. uri je kapitan menil, da je dovolj varno, zato se lahko vzdignemo na periskopsko globino, v upanju, da bomo videli rušilce in nemara celo tvegali napad. Takoj sem občutil vesel nemir ob upanju, da bomo nemara vendarle izstrelili torpede, ki so me vedno nenavadno privlačevali: njihova dolžina, propeler na enem koncu in debela okrogla glava, polna eksploziva, na drugem. Nič koliko prostega časa sem prebil v torpednem prostoru s torpedarji. Na sprednjem delu podmornice je bilo vedno zelo mirno, bil je to dober prostor za pisanje, branje ali celo spanje.

Mojih pobožnih želja je bilo naglo konec, ko je podmornica dosegla periskopsko globino, bruhrnila na površje (da jo je vsaka ladja lahko videla), se zagugala, se nasilno izvila kontroli in se vrnila tja, od koder je bila prišla, s premcem naprej in s tako hudim naklonom najprej na levi, potem na desni bok, da so naša srca nehala biti ne samo za en utrip, temveč kar za dva.

Morje zgoraj je bilo nedvomno skrajno razburkano; morda je bil to eden izmed razlogov, da nas lovci doslej še niso mogli odkriti. Pogumno in zelo strokovno smo se še dvakrat poskušali vzpeti na periskopsko globino. Izid je bil vedno enak – le, da je postajala posadka ob vsakem poskusu bolj živčna in nestrpna. Enkrat je mogoče prebiti nevarno sukanje podmornice – ampak trikrat? ... Po drugi plati smo ugotovili, kako slabo je vreme zgoraj. Začelo se nam je dozdevati, da je divje morje, ki nam je preprečevalo doseči periskopsko globino, hkrati rešilo naša življenja, ker je lovcem preprečevalo, da bi nas še naprej iskali... tako smo vsaj mislili.

Vrnili so se ob 15.10. Trije rušilci so vneto križarili po morju nad nami. Kdaj pa kdaj je tik nad nami plul eden, kdaj dva in kdaj pa kdaj vsi trije skupaj; lopate njihovih vijakov so mlatile po morju zgoraj in po naših živcih spodaj. Na blelih, izčrpanih obrazih je bilo jasno videti prenapetost ob tem lovu. Obrazi so me spominjali na mrtvece. Da niso mogli natančno določiti našega položaja in nas pokončati, so bili krivi viharo morje, naša globina in popolna tišina – ali pa njihovi prisluškovalni aparati niso delali tako dobro kot naši?

Smrad v podmornici je postajal vse hujši. Dišalo je po znoju, strahu, najhujši pa je bil zadah, ki ga je izpuhtevala nafta, nabrana v kaluži. V vedno

Zmagovalci mornariškega
tekmovalja v odbojki;
posnetek 1940

globlji tišini je postajalo naše dihanje vse bolj in bolj plitvo. Ob 15.50 se je marljivo sovražno prečesavanje končalo. Dolžnost pri hidrofonih sem prevzel ob 16. uri. Ob 17.30 sem zaznal en sam ladijski vijak, komaj slišen, daleč proč in vse bolj pojemajoč. Častnik na straži se je odločil še malo počakati, preden bi sporočili to zaznavo kapitanu. Menil je, da je posadka za en dan prestala dovolj telesnih in duševnih muk. Če je le mogoče, ji je bolj pametno prikriti, da se obeta še en lov. Ko je zvok popolnoma zamrl, se mi je zdela njegova odločitev odlična. Šele tedaj sva se spogledala in hkrati olajšano vzdihnili.

Žal je bil predah kratkotrajen. Ob 19.30 so se nam rušilci znova približali. Poklicali smo kapitana. Novica, da se spet obeta lov, se je širila po podmornici kot požar v stepi, in vedel sem, da bo moštvo zdaj pod še hujšim pritiskom. Izčrpalo jih je pomanjkanje zraka, veliko jih je trpelo zaradi hudega glavobola. In v nasprotju z nami v radijskem prostoru niso vedeli, kaj se dogaja, dokler ni bilo slišati lopat ladijskih vijakov, ki so mlatile vodo nad nami. Ker sem osredotočil vso svojo pozornost na zvoke, nisem imel časa misliti na kaj drugega. Moji tovariši pa, ki so napeto lovili vsak morebitni šum, celo tistega, ki ga je povzročala podmornica, so občutili skoraj nevzdržno napetost.

Dvakrat so se križale poti rušilcev nad našo podmornico. Po njej je odmevalo mlatenje lopat njihovih vijakov. Izginilo je malodane ob istem času – ob 19.50.

Pol ure pozneje je kapitan razglasil svojo odločitev: »Pluli bomo, dokler bo mogoče, pogreznjeni, na nov položaj severno od tod. Očitno je, da sovražnik zdajšnjo zelo dobro pozna.«

Ob 20. uri sem prepustil stražo glavnemu telegrafistu Kursarju. Po najkrajši poti sem šel v kuhinjo, da bi dobil kaj za pod zob. Po večerji sem se namenil v torpedni prostor, da bi ujel malo počitka ali celo spanja. Posadka, izčrpana zaradi napetosti in pomanjkanja zraka, je hotela vedeti, kakšen je položaj, in ker prihajam iz kontrolnega prostora, zagotovo »natančno« vem, kaj se dogaja.

Ime »Hladni« so mi obesili pred več kot letom dni, ko je izbruhnil požar v edinem kinematografu v mestecu Tivat, ki je bil tudi podmorniška baza. Takrat so vsi drveli k izhodom na levi in desni strani dvorane. Naglo sem

ocenil položaj in ugotovil, da tisti trenutek ne morem ven, ne da bi bil pohojen ali ranjen. Prisiliti sem moral svojo čisto histerično prijateljico Svetlano, da je obsedela ob meni sredi dvorane, v katero je vdiral dim. Ko je bila pot do enega izmed izhodov skoraj prosta, so naju videli, kako sva mirno, z roko v roki, prikorakala iz zdaj prazne dvorane, stopila čez ranjence in zajela sveži zrak. Sem bil zato Svetlanin junak? Ne! Bila je besna, vztrajala je pri tem, da bi bila prav lahko »dve goreči bakli v dvorani«.

Ne samo zdaj, vseh šest dni vojne je, ne glede na to, kako sem se v resnici počutil, moj hladni, pokerski obraz opogumljal in pomirjal. Ta hip je bilo to potrebno bolj kot sploh kdaj prej. Hoteli so vedeti, kolikšna je možnost, da bi nas rušilci našli in globinsko napadli zdaj, ko sta tekla oba motorja in smo drveli z vso naglico naprej. In če bomo imeli srečo in dosegli nov patroljni položaj, kaj ne bodo tam čakali na nas, ko se bomo dvignili na površje?

Rekel sem: »Poznate dvonadstropno hišo, v kateri stanujemo, kadar je podmornica v doku? Visoka je dvajset metrov ali nekaj več. Če bi bila vaša soba v prizemlju, ali bi slišali pogovor v drugem nadstropju?« Priznali so, da bi bilo to nemogoče. »Plujemo na dvakrat tolikšni globini, 40 m globoko, in morje nad nami je zelo viharo. Našega novega patroljnega položaja ne bo poznal nihče razen nas!« Ta razlaga se je zdela tovarišem očitno sprejemljiva, ker je bilo videti, da so si oddahnili in našli celo čas, da me zbodejo, rekoč: »Janko, kaj pa boš storil, ko bomo prišli na površje in boš na mostu zagledal, kako buljijo vate žarometi vseh treh rušilcev?« V torpednem prostoru je bilo šest cevi nabitih s torpedi in šest rezervnih torpedov, na vsaki strani kabine po trije. Pod enim si je eden izmed torpedistov, moj prijatelj, pripravil čedno ležišče pod premcem, v prostoru, ki sem si ga pravkar prilastil. Na žalost je bilo moje spanje zelo kratko, ker je že ob 23.30 zadonelo povelje, da se moramo vzdigniti na površino.

Začuda se ni nihče vprašal, kaj nas čaka na gladini. Morali smo priti do svežega zraka ali pa bi se zadušili. V podmornici je bil tako velik pritisk, da mi je pri odpiranju poklopca pokrov skoraj iztrgalo iz rok. Posrečilo se mi je, »potopiti se« v tono vode in zagrabití ograjo. Kapitan, ki je bil tik za menoj, ni bil tako uren. Val ga je vrgel na tla. Grdo si je potolkel koleno, do krvi oprasnil kožo na levi roki, šal in kapa sta zletela čez krov. Prhal je in preklinjal ter poskušal doseči ozko navigacijsko kabino. Kako mi je šlo na smeh! Prvič, ker sem bil do kože moker, drugič, ker ne blizu ne daleč ni bilo videti nobene ladje, tretjič, ker je pihala zelo močna in ledeno mrzla burja, in končno, ker je bil mokri, zmršeni kapitan videti strašno smešen.

Medtem ko si je podmornica prizadevala doseči polni vzgon, se je spopadala s tako mogočnimi valovi, da si sploh nismo znali predstavljati, od kod bo prišel naslednji še hujši udarec, in ladja se je začela zelo nevarno sukati. Kapitan je potreboval dobro sekundo ali dve, da je lahko vzdignil pokrov s trobila in ukazal dizelskim motorjem z vso hitrostjo naprej v smeri 25 stopinj.

Veliki dizlovi stroji so začeli goltati svež zrak skozi odprtino na stolpu in ga razpošiljati po podmornici, da so si zagotovili nov podaljšek življenja tisti, ki niso mogli biti na mostu. Pod vodo smo bili kar devetnajst ur in ostali smo živi – nekateri bolj, drugi manj.

V vojni so sporočila ladjam vedno šifrirana; sporočilo, ki smo ga prejeli mi o polnoči (»Vrnite se takoj v bazo!«), pa ni bilo šifrirano. To je še povečalo naš strah, da smo bili izdani.

Skozi rtiče smo prišli veliko prej, kot se mi je sanjalo. Ko smo se približali podmorniškim oviram in minskim poljem, sem ujel pozivni signal. Moja zadnja dolžnost na tej ponesrečeni patrulji je bila, odgovoriti nanj. Ko sem to opravil, sem se spustil dol, da bi ujel še malo spanja.

Zbudilo me je povelje, naj podmornico zasidramo. Ko sem se vzpenjal na most, sem zaslišal smeh in odmev veselega klepeta. Zdaj smo si končno oddahnili od napetosti naše »uspešne skrivalnične taktike«, ko na udobje, kakršno so spanje, hrana in vroča prha, ni bilo časa misliti. Zdaj pa smo se nadejali dolgotrajnega vročega prhanja, čistih oblek, toplega obroka s kozarčkom vina, cigaret.

Pravkar smo nameravali vreči vrvi, ko se je na mostu preskrbovalne ladje pojavil poveljnik flotilje in ukazal, naj pri priči odplujemo v Morinjski zaliv, se pogreznemo in obstanemo na dnu morja, dokler ne dobimo nadaljnjih ukazov. Osuplost in dvom sta bila naša skupna reakcija, še huje pa nas je prizadel naraščajoči sum, da so nas izdali tisti, ki smo jim zaupali – visoko poveljstvo. So doživeli šok, ko so nas videli vrniti se s »potovanja v smrt«? Odpluli smo bili, da bi potopili konvoje, ki so vozili v Albanijo in iz nje. Oni pa so sovražnika natančno obvestili o našem položaju. Trije njegovi rušilci naj bi zagotovili, da se ne bomo vrnili!

Na poti v Morinje nismo upoštevali neposrednega ukaza, ker smo izgubili zaupanje v visoko poveljstvo. Posadka je bila ogorčeno proti nepotrebnemu mirovanju na dnu morja. Sklenili smo, da bomo podmornico kamuflirali. Ker v Morinju ni bilo ničesar primernega za kamuflažo, smo se zasidrali pri starem ribiškem pomolu v Kostajnici, vasici s štirimi hišami na pol poti med Morinjem in Risanom. Brž ko je bil mostič pritrjen, so nas preplavili otroci in ženske ter nas prosili kruha. Odkar se je začela vojna, niso mogli kupiti ničesar. Ko se je pojavil kuhar z vrečo starega kruha, se je med ženskami vnel pretep. Pogled ni bil prav nič lep. Zagotovo je nekaj hudo narobe, če se kaj takega primeri že na začetku vojne.

Brž ko je bila podmornica varno pritrjena, je dobila posadka ukaz, naj gre na kopno in nalomi vej z zelenim listjem, da bomo z njimi kamuflirali podmornico. Ko so fantje stopili z mostiča na trda tla, so jih poljubili – preprosto dejanje, ob katerem sem se zavedel, da sedem dni vojne, posebno pa zadnja dva dneva patrulje, za posadko ni bilo lahkih.

Nedaleč od pomola, na bližnjem griču, je bil izvir sveže vode. Podmornica je bila zakrita, mi pa smo se zbrali okoli studenca, da bi se napili bistre sladke vode, saj je bila naša že postana. Posedli smo na bregova, počivali, uživali v družbi in razpravljali o dogodkih na zadnji patrulji. Ugotovili smo, da smo vsi zelo zaskrbljeni zaradi lova, ki so ga včeraj uprizorili na nas rušilci, in da nas je ta patrulja, čeprav je bila kratka, seznanila z vojno resničnostjo življenja in smrti.

Proti večeru se je nekaj fantov iz naše posadke odpravilo do vasi Morinje. Tam so se srečali s posadko tankerja **Perun**. Zasidran je bil dva kilometra daleč od podmornice v Risanskem zalivu. Skupaj so zelo hitro našli hišo, v kateri so si priskrbeli steklenice rdečega opola. Z njegovo pomočjo so izmenjali izkušnje doslejšnje kratke vojne. **Perunova** posadka je imela veliko srečo, da ni bila potopljena že prvi dan vojne. Ladje v šibeniškem pristanišču in tudi mesto Šibenik so bili ves dan izpostavljeni nenehnemu bombardiranju. Zato so še tisto noč odjadrali iz pristanišča, da bi si poiskali varnejši pristan.

Veliko časa sem prebil v radijskem prostoru in poskušal ujeti kakršne koli novice na naših in mednarodnih frekvencah. Toda na morskih in trgovskih postajah je vladala tišina.

13. 4. 1941

Velikonočna nedelja – in dan razdejanja za nas in ves Kotorski zaliv. Ob 7.30, kmalu po zajtrku, sem opazil letalo, ki je letelo zelo visoko in prav nad vrhovi planin ter najbrž fotografiralo položaj ladij v zalivih. Kmalu je izginilo iz vidnega polja, vendar ne prej, preden sem se začel spraševati, kakšna je videti naša podmornica – kot ladja ali kup grmovja? Včeraj sem slišal, kako je prvi častnik čestital moštvu zaradi dobre kamuflaže. Z gledišča na pol poti proti vrhu griča je bila res zelo podobna šopu grmičevja, ki raste ob pomolu.

Ob 7.30 sem si obril brado, ki me je zbadala in dražila. Obraz sem si umil s studenčnico – in se imenitno počutil. Sončno jutro, spokojno razpoloženje sta povzročila, da sem na vojno kar pozabil. Mislim sem na domače in na prijatelje. Tudi na to sem pomislil, kako prijetno bi bilo praznovati veliko noč tako, kot smo bili vajeni. Sanjarjenja je bilo konec, ko so moja ušesa, vedno naravnana na brnenje letalskega stroja, zaznala bobnenje bombnikov. Moj odziv je bil hiter. »Letala!« sem zakričal in se takoj zavedel, da sem se osmešil. Podmornica je bila dobrih 300 m oddaljena od kraja, kjer sem bil, in v bližini je bila samo peščica podmorničarjev. Čudno so me pogledali – zakaj tudi ne? Še nikoli niso videli ali slišali sovražnih letal, ker so bili zaprti v podmornico. »Tamle!« sem znova zaklical in pokazal z roko na planinski vrh severozahodno od nas. Zdaj pa so videli formacijo sedmih letal, ki so krožila visoko v zraku. Moštvo je hitro kot divjad izginilo v breg, da bi si poiskalo zatočišče med drevesi. To je bil njihov prvi bombni napad, »ognjeni krst«; prvič so se z letali spogledali iz oči v oči.

Moja prva misel je bila, da so prišli pokončat naftonosilko **Perun**, druga pa: jutranji obisk izvidniškega letala – in upanje, da je pilot imel podmornico za šop grmičevja. Z mesta, kjer smo stali radiotelegrafista Petrović in Marušić, nekaj članov posadke in jaz, smo videli ves zaliv kot z glavne tribune.

Atletsko prvenstvo
mornarice; posnetek 1940

Slišali smo, kako so gorske baterije začele streljati, in čuli znano grmenje ladijskih topov. Toda s katere ladje ali ladij? Kdo so in kje? V zalivu ni bilo razen **Peruna** in nas nobenih ladij. Beli dimasti izpuhi protiletalskih granat so začeli eksplodirati in ustvarjali so gobam podobne vzorce precej pod bombniki. Opazovali smo, kako so se bombe odlepljale od letala in padale – o, kako počasi! – v morje, se raztreščile in vzdigovale cele gejzirje vode.

Skozi te se je prikazal rušilec **Dubrovnik**. Plul je z veliko hitrostjo v cikcakasti črti in vsa njegova protiletalska oborožitev je bruhala ogenj. Kako čudovit pogled! Kako prekrasna ladja! In kako besna je bila videti! Skušala se je znebiti napadalca – in nato smo videli, kako je čez krov na desni strani ladje padel človek. Srce mi je za hip zastalo – kaj zdaj? Spustili so čoln, pobrali možaka in ta manever je zbudil v rušilcu novo življenje. Druga formacija sedmih avionov je odvrгла svoje bombe. Eksplodirale so 50 ali 60 m od rušilca – in natanko tam, kjer bi ladja bila, če ne bi upočasnila vožnje zaradi reševanja človeka, ki je bil padel čez krov.

Tako ponosen sem bil na to ladjo. Na tega kapitana. Na to posadko. Zdaj se je tik nad nami pojavila nova formacija devetih letal; italijanske oznake na njih so bile jasno razvidne. Letela so izredno visoko proti mestu Lipce, nedaleč od katerega so bile uskladiščene zaloge nafte in bencina vojne mornarice. Veliko bomb je padlo 50 do 70 m od skladiščnih cistern in od tankerja **Perun**; pa cel kilometer daleč od podmornice. Prikazala se je še ena formacija in tudi ta letela proti Lipcam, toda iz nasprotne smeri; z velike višine je odmetavala bombe na skladiščne cisterne. Vse so eksplodirale na gričih za skladišči. Iz smeri, kjer je ležala vas Morinje, smo zaslišali tarnajoče glasove žensk in otrok. Nikoli me ni žvižganje padajočih bomb in njihovo eksplodiranje tako boleče motilo kot ti glasovi skrajne groze. Zamašil sem si ušesa, da bi se jih znebil.

Vzpenjali smo se višje po hribu in iskali varnejše zavetje. Na pol poti do vrha sem si izbral drevo, ki je menda davno nekoč treščilo vanj in ga skoraj razklalo na dvoje, sčasoma pa se je drevo pokrpalo in izoblikovalo na morski strani votlo zajedo. Od tam sem očarano opazoval, kako bombe zapuščajo bombnikov prtljažnik in se počasi počasi spuščajo proti mojemu stojišču, vendar neogibno padejo v morje. Prihajanje in odhajanje letal, eksplozije, topovski ogenj z ladij in streljanje planinskih baterij je trajalo nepretrganih štirideset minut. Nebo se je izpraznilo; streljanje je prenehalo. Nastala je tišina, tej pa je takoj sledil frf, frf šrapnelov, ki so deževali na grič. Prižel sem se ob deblo v upanju, da bom tako ušel poškodbam ali celo smrti od šrapnelov iz našega orožja.

Zvonovi v morinjski cerkvi so oznanjali začetek velikonočne maše. V cerkvi je bilo dovolj prostora samo za stojišča. Ko sem opazoval zbrane, sem močno presenečen prepoznal katoličane, pravoslavne in edinega muslimana med moštvom, vse pri skupnem krščanskem obredu. Pri odhajanju iz cerkve smo se z duhovnikom dogovorili, da bo z zvonjenjem opozarjal vaščane, da se bliža zračni napad. Velikonočno kosilo so nam pripravili v podmornici, pojedli pa smo ga zunaj. Tako bi lahko hitreje prišli do zavetja med griči in drevesi.

Vsi smo bili na gričevju, ko je ob 14.30 priletelo osem formacij po pet in sedem letal, vse hkrati, in začelo odmetavati bombe na skladišče goriva, na tanker, vas, cerkev, šop grmičja, ki je bil naša podmornica, in na grič, kjer si je posadka poiskala zavetje.

Z mornarjem Vickom sva stala blizu mojega starega drevesa. Tovariša sem skušal pomiriti zaradi strahu pred bombami in mu razlagal, da, četudi

je videti, kot bi prihajale naravnost nadte, vedno končajo v morju. Ena izmed bomb se je raztreščila nedaleč od naju in oba sva se s svetlobno hitrostjo znašla na tleh. Pomislil sem – no, vedno pač ne moreš imeti prav. Naslednja bomba naju je zasula s prstjo, kamenjem in vejami. Eksplodirala je za hribčkom, ki naju je zagotovo obvaroval pred poškodbami ali še čim hujšim. Kamenje se je še valilo, ko sem pogledal gor k Vicku, da bi videl, ali je vse v redu. Zagledal sem njegov od groze skrčeni obraz in planil v smeh – on pa tudi.

Komaj kakih 30 m višje je eksplodirala še ena bomba ter hudo ranila narednika Orlića in nekega mornarja. Oba so z vojaškim avtom odpeljali v mornariško bolnišnico Meljine. Postal sem previdnejši. Namesto da bi stal, sem ob drevesu sedel in gledal bombardiranje. Opazoval sem prihode letal in odmetavanje smrtonosnega bremena. Skušal sem izračunati višino leta, uginiti velikost bomb in kraj, kamor bodo padle.

Nobenega oddiha ni bilo. Val za valom letal je odmetaval bombe kamor koli že. Večina jih je eksplodirala na griču za uskladiščenim gorivom in tankerjem **Perun**, ki je bil zasidran v bližini. Cerkveni zvonovi so utihnili, ko je bomba poškodovala zvonik. V vasi je bila nekoliko poškodovana samo ena hiša. Naslednji dve formaciji visokotelečih bombnikov pa sta začeli metati vžigalne bombe prav na cisterne z gorivom. Tudi ti dve sta zgrešili cilj, bombe so popadale v morje in se pogasile. Videti je bilo, da planinske baterije napadalce hudo motijo. Njihovo nenehno streljanje je prisililo letala, da so letela visoko nad gorami.

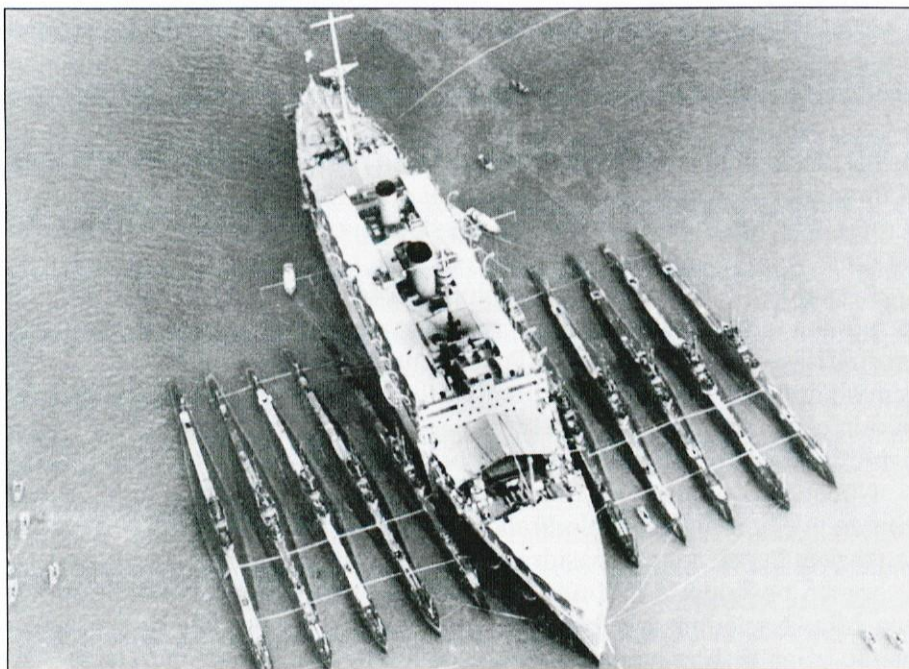
Toda pravi pekel je izbruhnil ob 16. uri, ko je bilo na nebu nenadoma toliko letal, da njihovega števila ni bilo mogoče niti približno uginiti. In kar se tiče bomb – dobesedno »deževale« so. Bile so zelo majhne, pa najbrž prav tako morilske. V bližini je bilo slišati vzdihovanje in javkanje žensk in otrok. Prepričal sem Petrovića in Marušića (medtem smo postali nerazdružljivi), da sta šla z menoj dol ter jih skušala potolažiti in pomiriti. Stiskali so se skupaj v neki votlini in bili videti čisto nori od strahu. Nenehne eksplozije in vztrajno brnenje bombniških motorjev, ki so prinašali smrt, je bilo več, kot so mogli prenesti. Ostali smo pri njih, dokler niso odšla vsa letala.

Ob 17. uri je priletelo izvidniško letalo in letelo tako visoko in tako tiho, da bi ga s prostim očesom prav lahko zamenjal za orla. In to je bilo zadnje letalo, ki je tega dne letelo nad Kotorskim zalivom.

Zrak v podmornici je bil težek. Zunaj je bil čudovit večer, brez oblaka na nebu. Naša trojica je sklenila, prebiti noč na prostem, pod zvezdami. Založeni z odejami in blazino smo našli primeren prostorček, kjer smo si pripravili ležišča. Pogovarjali smo se o presenetljivi hitrosti, manevriranju in sreči rušilca **Dubrovnik**, o nenehnem bombardiranju in se spraševali, koliko časa še, pa bosta zadeti naftonosilka in naša podmornica. Koliko časa bo trajala vojna? Kako se odvija? Ali smo na tem, da jo dobimo ali izgubimo? Kaj bomo storili s podmornico, če bi prišlo do tega, da bi jo morali izročiti sovražniku? O eni stvari smo si bili na jasnem – sovražnik je ne bo dobil v roke! Naše **Nebojše** že ne! Noč se je za nas kmalu končala v spancu, ki je trajal do sončnega vzhoda.

14. 4. 1941

Zbudili smo se v čudovit dan. Na podmornici smo z vso naglico použili na hitro pripravljeni zajtrk. Vsi smo hoteli biti na griču ali v bližini zavetja pred novim zračnim napadom. Izvidniško letalo je bilo že visoko na nebu in je kot jastreb krožilo nad zalivom ter nam pokvarilo razpoloženje pre-

H. M. S. Medway,
britanska oskrbovalna ladja
za podmornice

krasnega jutra. Na podmornici sem se zadržal do kosila; hotel sem prisluškovati kakemu civilnemu ali mornariškemu oddajniku, samo da bi ujel kaj novic.

Ni jih bilo. Naša mornariška radijska postaja Klinci z mednarodnim radijskim signalom YTK je bila brodovju na južnem Jadranu dobro znana zaradi vremenskih poročil dvakrat na dan. Vse jutro ni bil oddan niti en Morzejev znak. Je bila postaja bombardirana?

Za kosilo smo dobili sveže ribe. Domači ribiči so polovili na stotine rib, ki jih je včerajšnje bombardiranje omamilo ali ubilo, in jih zamenjali za naš kruh. Ob času kosila je priplul motorni torpedni čoln **Suvobor** in se zasidral pri pomolu na drugi strani podmornice. Zapustil je bil Šibenik, našo severnojadransko mornariško bazo, ko je postal tamkajšnji položaj brezupen. Ustaši in privrženci Anteja Pavelića, ki so zahtevali svobodno in neodvisno Hrvaško, so na mestu ustrelili vsakega, ki se jim ni maral pridružiti.

Ob 14. uri, ko smo opazili prvo formacijo petih letal, letečih čez zaliv, je torpedni čoln takoj odrinil in zaplul proti odprtemu morju. Zdaj smo bili že tri dni brez vsakih povelj, novic, preskrbe, pošte. Edine novice so prinesli potniki na številnih mimovozečih se vozovih in vse so govorile o porazu, vdaji in popolnem brezupu.

In ko je minil dan, ko so bile te besede menda vse, kar smo slišali, smo na moč potrebovali trdnost, normalnost, resničnost svojih tovarišev v posadki. Pomirljivo je bilo videti, da so še vedno takšni, kot so bili, da hodijo in govorijo kot vedno. Ta večer smo bolj kot kdaj potrebovali družbo drug drugega. Prej smo pod zvezdami spali samo trije, nocoj pa so se nam pridružili vsi drugi. Pogovarjali smo se pozno v noč, o vsem mogočem, najpomembnejši pa je bil pogovor o porazu in vdaji. Vznemirjal nas je in žalostil. Ti dve besedi nista sodili v naš besednjak. Vsi smo se vedno znova strinjali, da bi bilo takšno ravnanje v nasprotju z vsemi vrednotami, ki so nam jih predale generacije naših prednikov.

Ko nas je slednjič premagal spanec, smo padli v nemiren sen.

15. 4. 1941

Vse jutro so nas preletavala letala. Letela so tako visoko, da se gorskim baterijam ni zdelo vredno streljati nanje. Bomb niso odmetavala, vsaj ne nad zalive. Neki voznik armadnega tovornjaka, ki je peljal v Kotor, nam je povedal, da sta bila radijska postaja Klinci in oporišče letalstva vojne mornarice pri Djenoviću včeraj močno bombardirana. Tako torej! Nič čudnega, da je bila postaja – in je še – molčeča.

Ribiški pomol, ob katerem je bila podmornica zasidrana, je bil samo nekaj metrov oddaljen od glavne ceste, ki je povezovala obalna mesta na vходу v Kotorski zaliv. Promet, ki je bil sicer zelo redek, je postal danes izredno gost. Po cesti se je vil nepretrgan tok vozil, krasnih limuzin, prtljažnih voz, tovornjakov in celo lahek oklepni voz je bil med njimi. Toda najbolj so nas presenečale stotine vojakov vseh činov, večinoma brez pušk, ki so šli – nekateri proti Hercegnovemu in drugi proti Črni gori.

Vse so odpustili iz armade in sto- in stokrat so nam dopovedovali, da je država kapitulirala, da je bilo podpisano premirje, da je vojna končana in da je treba ladjeve izročiti sovražniku. Vsakič, ko sem slišal te besede, se mi je srce napolnilo z obupom. Spet in spet sem poskušal prestreči radijska poročila, ki bi z upanjem ovrгла novice, zbrane od mimooidočih. Bilo pa ni nobenih. Atmosferske motnje so bile edini zvoki, ki so strašili po radijskih valovih.

V radijskem prostoru je bilo vroče in velikokrat sem splezal na most po svež zrak. Pri eni od teh priložnosti je – hvala bogu! – pristalo z velikim pljuskom 200 ali 300 m od nad orjaško vodno letalo z angleškimi oznakami na krilih in trupu ter zdrsnilo v bližnji zaliv. Kmalu nato se je spet vzdignilo z grozotnim rjojenjem strojev, splavalo nad gričem Lustico in nam izginilo izpred oči. To, kako se je pojavilo kot strela z jasnega, me je kar prestrašilo. Ko pa je izginilo, sem se spraševal, kako to, da je angleško letalo tvegalo pristanek v naših zalivih.

Pol ure pozneje se je mimo pripeljal na kolesu neki ribič in vneto pripovedoval moštvo, ki je stalo ob cesti, da so kralj in ministri pravkar z velikanskim letalom zapustili državo. Posadka je sprejela njegovo poročilo kot šalo in ribiču v ne preveč izbranih besedah povedala, kam naj gre, in mu hkrati svetovala, naj se čim prej oglasi pri okulistu.

Stal sem na mostu, poslušal te pripombe in se spraševal, ali ni nemara za neizkušeno oko videti angleško letalo prav takšno kot katero od naših. Jaz pa sem vedel, da ni. In če je res, da je bil v tem letalu kralj, ali je tedaj mogoče, da je v njem tudi moj brat Valentin, ki je bil telovadni učitelj kralja in njegovih bratov? Spraševal sem se tudi – če je kralj zapustil državo, ali je torej vojne zares konec? Spet se mi je skrčil želodec. Vendar je še vedno sijalo eno veliko upanje, megleno, vendar je sijalo – da se oba z ribičem motiva!

Nebo se je začelo prekrivati s temnimi oblaki. Gledal sem, kako se je posadka vračala z vseh strani hriba v podmornico, noseč s seboj posteljnino. Po večerji se je zbrala, deloma v strojnici, deloma v torpedskem prostoru, večina pa se je obešala okoli kontrolne kabine pred radijskim prostorom, upajoč, kakor sem upal tudi jaz, da bomo prestregli natančnejšo novico. Nobene ni bilo. Starejši člani posadke, tisti z ženami in otroki, so bili videti zmedeni in razdraženi. Nekaj fantov je bilo še vedno zunaj, stali so v dežju ob cesti in kdaj pa kdaj ustavili kak voz ter spraševali po novicah. Te so bile vedno enake: poraz na vseh frontah, ukazana je bila vdaja in razglašen konec vojne.

Da se vojno stanje poslavlja, je bilo najbolj razvidno zunaj na cesti, kjer so vozili konvoji avtov s prižganimi lučmi. Vaščanom se ni zdelo vredno zatemnjevati oken. Prvi častnik je odposlal patruljo, ki je opozarjala prebivalstvo, naj zatemni okna – toda brez uspehov. Vsi razen nas so vedeli, da je vojna končana.

Skušali smo uganiti, kdaj bomo dobili povelje, naj se vdamo, in kdo nam ga bo dal. Ob 23. uri je bil promet zunaj še vedno nepretrgan in prav tako tiho padajoči dež.

Tik preden sem se spravil spat, sem šel globoko vase in iskal odgovor na vprašanje: »Kaj zdaj?« Vsakič sem dobil enako jasen odgovor: »Ne boš se vdal. Bojeval se boš in umrl s svojo ladjo.«

Kot vedno sem se spravil z Bogom. Njemu je znan jutrišnji dan – zakaj bi si jaz delal zaradi njega skrbi?

16. 4. 1941

Zbudili smo se v zelo deževno jutro. Nekaj članov posadke je kljubovalo vremenu in stalo ob cesti, da bi od mimoidočih izvedelo karkoli novega. Na podmornico so se moške vrnili z novicami, mrkimi, kot je bilo vreme zunaj. Kako bi mogli verjeti, da so Nemci okupirali vso Srbijo? Da je bil odpor naših sil povsod strt? Da je mesto Dubrovnik v italijanskih rokah in da so Italijani na poti v Hercegnovi, mesto, ki je bilo komaj 20 km oddaljeno od nas? Da so naša minska polja spremenili in položili mine na novih? Da je italijansko ladjevje pred rtiči in pripravljeno streljati na vsako ladjo, ki bi skušala predreti barikado? Sošolci Vukadinović, Djokić, Knežević in tretji radiotelegrafist Petrović so me našli v radijskem prostoru in mi sporočili te zelo neobetavne novice. Hoteli so izvedeti, ali sem prestregel kako sporočilo, ki bi bilo drugačno od novic mimoidočih. Prestregel nisem nobenega.

Vukadinović, Djokić, Knežević in jaz smo bili od nekdaj tesno povezani. Dejstvo, da smo bili različnih narodnosti, jezikov in vere, ni v ničemer slabilo močne vezi med člani »razreda 14«. Ta vez se je izkazala zdaj, ko smo začeli kot en mož razpravljati in načrtovati uničenje podmornice: kdaj naj bi do tega prišlo in kdo naj to opravi. Kdaj naj si prilastimo obe lahki strojnice, puške, orožje? Kdo bo odnesel hrano? Kdo stal na straži med opravljanjem sabotaže? Kako hitro lahko prispemo do domačega kraja prijatelja Vukadinovića. In ko bomo prišli do planin, ali naj organiziramo lastno gverilsko enoto ali se priključimo kateri izmed tistih, ki so nemara že tam?

Naša peterica je bila mlada. Nismo vedeli kaj prida o gverilskem bojevanju, lakoti, nenehni življenjski nevarnosti, o tem, da moraš živeti daleč od naselij, napadati, se umikati, se braniti, načrtovati, iskati nova skrivališča, in o drugih težavah, toda vse so bile videti zelo plemenite tukaj, na podmornici. Bili smo srečni in dobre volje. Nagonsko smo vedeli, da lahko v tem zelo zahtevnem času drug drugemu zaupamo. In ko smo se tako pogovarjali in smejali, smo se drug ob drugem krepili, se opogumljali in se napajali z upanjem, da bomo vendar še lahko izpolnili svojo dolžnost do kralja, domovine in sebe.

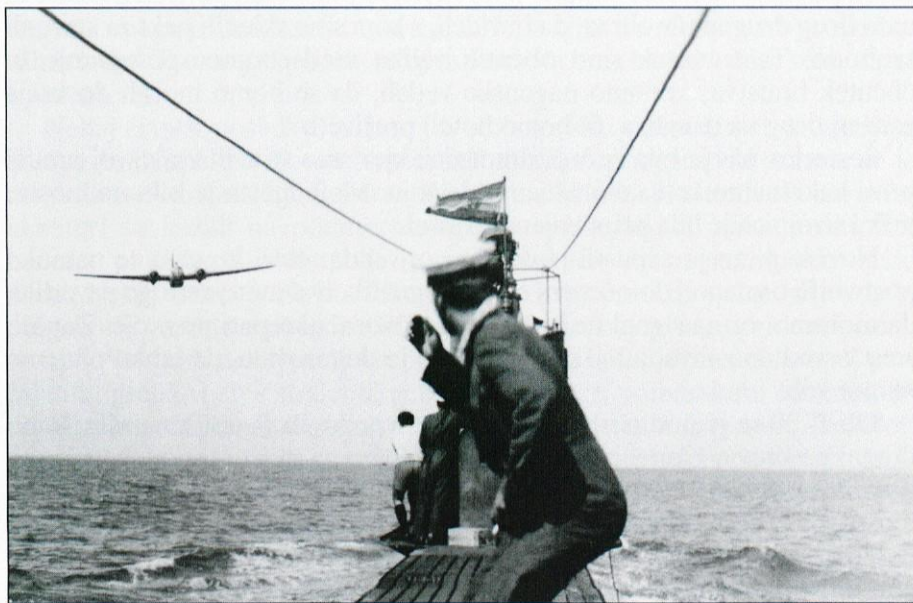
Prvi častnik je šel mimo in hotel takoj vedeti, zakaj smo tako veseli, ko so vsi drugi malodušni. Toda še preden smo mogli odgovoriti, je dejal: »Poročnik Pazin, podporočnik Mišković in jaz iščemo fante, ki bi odpeljali podmornico iz države in se pridružili zaveznikom.«

V tem trenutku je bilo skrbi zaradi vdaje konec. Ne bo treba predajati podmornice ali jo razstreliti. Namesto tega jo bomo spravili iz domovine ali pa končali z njo vred.

Razodeli smo mu svoj načrt. Povedali, da nam je njegov bolj po volji, ker ni bilo nobenemu izmed nas veliko do tega, da bi tovoril težko orožje v hribe. Olajšano smo se zasmeli, ko se je ponudil, da bo sam nosil municijo, če bi se njegov načrt ponesrečil.

Povezali naj bi se s prijatelji in jim povedali o pobegu. Sporočili naj bi mu njihova imena, da jih bo razvrstil na položaje, kjer bodo lahko preprečili morebitne sabotaže. Moji trije sošolci so dobili vsak svojo nalogo. Petrovič naj bi stražil radijski prostor in jaz naj bi stražil na mostu s težko strojnico.

Pri zajtrku in kosilu je bilo razpoloženje na podmornici hkrati napeto in veselo. Mi, mladi pustolovci, neporočeni člani posadke – ki na vsem svetu nismo imeli nobene velike skrbi – optimistični, brezskrbni, zelo lojalni in patriotski, se nismo zavedali agonije oženjenih članov posadke, katerih žene in otroci so živeli v podmorniški bazi Tivat – samo sedem kilometrov daleč

Letalo, ki izziva; posnetek
27. aprila 1941

v zračni črti. Oni so si želeli samo eno: ugotoviti, ali so njihove družine še pri življenju. Povedali so nam, da sta bila Tivat in okolica hudo bombardirana. Zato so si vneto želeli priti k svojim družinam in jim biti v fizično in moralno oporo.

Ob 14. uri je priplula do nas motorna torpedovka **Rudnik**, da bi odpeljala kapitana v glavni štab flotilje, kjer bo dobil nadaljnja navodila. Globoko v srcih smo že vedeli, kakšna bodo. Predati se. Izročiti podmornico sovražniku. Prvi častnik je dobil nalogo pluti s podmornico do rtiča Markov. Nisem mogel uganiti, kako je ugotovil, da so vse druge podmornice že tam in čakajo na to, da se bodo predale. Skoraj vse jutro sem bil v radijskem prostoru in očitno sem zato zamudil marsikak dogodek. Vedel je, da nam lahko preprečijo »pobeg v prostost«, če se jim pridružimo. Brž ko je bila torpedovka zunaj našega vidnega polja, smo se vrnili k pomolu v Kostajnici.

Na pomolu je stal in nas čakal naš nekdanji kapitan, namestnik poveljnika Mitrovič, ki je bil zdaj odgovoren za arzenal min in torpedov ter za barikado pri Kumborju. Brž ko smo se zasidrali in spustili mostič, je prišel na krov. Naš pozdrav je pričal, kako priljubljen je bil ta podmorničar. Po kratkem pogovoru s prvim častnikom je rekel, naj se zbere moštvo na zadnjem krovu. Njegov nagovor je bil kratek in jasen.

Rekel je: »Danes pozno popoldne pričakujemo, da bodo prispele v Hercegnovi italijanske motorizirane enote. Mestno prebivalstvo se pripravlja, da jih bo sprejelo z odprtimi rokami. Italijanska mornarica najbrž čaka pred zalivom in ima ukaz uničiti vsako ladjo ali ladjeve, ki bi poskušalo uiti. Položili so nova minska polja in spremenili obstoječa. Čez nekaj ur bomo dobili povelje, naj se predamo in izročimo podmornico sovražniku. Če bo vaš kapitan ubogal ukaz, ali bi bili potem pripravljeni sprejeti za kapitana mene? Če ste za to, bomo skušali spraviti podmornico iz države in se pridružiti zaveznikom. Zdaj se bom vrnil v Kumbor in poskrbel, da bodo barikade odprte za naš pobeg. Ostanek vožnje bo pač v božjih rokah. Tisti, ki ste za pobeg, stopite naprej, tisti, ki ste proti, lahko vzamete svoje stvari, če jih kaj imate, in greste, kamor vas je volja.«

Naslednji trenutek mi bo ostal v spominu, dokler bom živ. Tedaj nas je 13 od 42 članov posadke stopilo naprej, naglo pogledalo po vrsti navzdol in nato drug drugemu v obraz, da bi videli, s kom smo sklenili pakt za smrt ali svobodo. Ta trenutek smo občutili veliko medsebojno spoštovanje in občutek bratstva, ker smo nagonsko vedeli, da se bomo morali do kraja zanesti drug na drugega, če bomo hoteli preživeti.

Šesterica nas je bila že v podmornici, kjer smo stražili vsak svoj predel proti kakršnemu koli sabotažnemu dejanju. Moje mesto je bilo na mostu; težka strojnica je bila pripravljena za strel.

Novi kapitan je zapustil podmornico, vendar šele, ko smo se natanko pogovorili o vnaprej določenem času in signalih. Dal nam je strogo navodilo, da moramo, če na signal ne bi dobili odgovora, ukrepati po svoje. Zapluli smo v sredino zaliva, junaško dejanje, ki je dokazovalo, da lahko plujemo kamor koli.

Ob 17.30 se je podmornici približala torpedovka **Rudnik** z našim kapitanom na krovu. Upravljal sem težko strojnico na mostu ter opazoval vsak premik moštva na krovu in pri strelnem orožju. Ko je prvi častnik odšel z mostu, da bi sprejel kapitana pri sprednjem poklopcu, mi je rekel samo dve besedi: »Streljaj prvi!« »Da!« sem odvrnil. To je bilo lažje reči kakor narediti. Nikoli prej nisem upravljal te strojnice, čeprav sem vedel, kako se to dela, ker je bila vedno v rokah topničarjev. Moj sklep je bil hitro storjen. Če se bodo primaknili k orožju, bodo to nedvomno storili po ukazu. Jaz bom streljal prvi. Za hip me je obšel dvom – bom zbral dovolj poguma, da bom pritisnil na smrtonosno sprožilo in streljal na naše ljudi? Toda prav tako hitro sem si pomiril vest z: »O, pač, če imajo oni ta pogum, ga imam jaz dvakrat toliko!«

Pha. Torpedovka je pof-pofnila proč, brž ko se je kapitan izkrcal. Ko je stopil na tovarne tanke in nato na krov, mu je prvi častnik najbrž razložil popoldansko dogajanje. Kapitanova zadnja želja je bila, naj ga odpeljemo do Kotorja in glavnega stana flotilje.

Počakali smo, da se je znočilo, in v varstvu teme prispeli ob 19.45 v Kotor. Privezali smo se med preskrbovalno ladjo **Hvar** in rušilec **Dubrovnik**. Brž ko je bil spuščen mostič, je prišel kapitan skozi sprednji poklopec s kovčki in sledil mu je glavni telegrafist Kursav s svojimi. Ko sem videl kapitana, kako se bojuje z dvema kovčkoma, mi je srce napolnila velika žalost. Vedel sem, da bi bila njegova dolžnost spraviti podmornico ven ali pa umreti z njo. Vendar je bila nemara njegova dolžnost tudi, izpeljati ukaze nadrejenih. Prav v tem trenutku sem se zavedel prikritih strahov, ki sva jih nedvomno občutila prvi dan vojne. In spomnil sem se časov, ko sva bila sama na mostu in opazovala nebo. In popolnega zaupanja, ki ga je imel do tega, da bom

opazil in slišal letala, in v mojo nenaravno sposobnost, zaznati zvok ladijskih vijakov. Spomnil sem se, koliko so mi pomenile njegove redkokdaj izražene pripombe: »Kako dobro, da si na naši ladji.« Najbolj od vsega pa sem se spominjal njegovega strahotnega razočaranja, ker mu je spodletela prva in edina vojna patrulja. Kako zlahka je premagal skrajno neugodno vreme in kako brez moči je bil proti izdaji. Imel sem dnevnik, ki mi je bil prijatelj. Vanj sem lahko vsak dan zapisoval dobro in slabo dogajanje. Med posadko sem imel pristrčne prijatelje. Z njimi sem lahko govoril o svojih strahovih in oni o svojih, ne da bi se bali, da se bo kdo norčeval iz nas. Imel sem svojega Boga. Tudi on je vedel vse o mojih strahovih in me je vsako noč bodril, da sem lahko začel naslednji dan brez strahu. Imajo tudi kapitani podmornic te »berglje«? Ali pa so zelo osamljeni?

Savo Kovačević je prihajal izza poklopca na krmi. Zaklical sem mu, naj za nekaj časa prevzame dežurstvo pri moji strojnici. Dohitel sem kapitana, mu vzel enega izmed kovčkov iz rok in šel z njim do mostiča na preskrbovalno ladjo. Tam sva si podala roke in se ločila brez besed – čutil sem, da za zmerom.

Nekaj članov posadke, ki smo jih bili zapustili v Kostajnici, je medtem gotovo že prispelo v Kotor. Novica, da mislimo pobegniti iz države, se je razširila vse naokoli. Ljudje so se zbirali na obali in spraševali vse mogoče, nekateri so kazali na podmornico in se spraševali, ali smo junaki, ker hočemo pluti čez minska polja in preiti blokado, ali pa smo kratko malo norci. Nekaj članov naše posadke je šlo na krov preskrbovalne ladje, da bi pregovorili rezervno posadko štirih podmornic, naj se nam pridruži. Imeli so srečo in so jih nekaj pregovorili, vendar niso bili tako srečni kot naš prvi častnik, preplavljen s študenti, generali, ministri, pomorskimi častniki, letalskimi kapetani in civilisti, ki so si vsi obupno želeli umreti z nami. Nekateri so ponujali kupe denarja za privilegij, da se bodo raztreščili na minah, padli pod streli ali pa dosegli svobodo. Vsi so očitno vedeli za nanovo položena minska polja in italijansko brodovje, ki čaka zunaj zaliva.

S preskrbovalne ladje je prišel mornar z ustnim ukazom, naj pride prvi častnik takoj na raport h kapitanu flotilje. Namesto tega je častnik ukazal, naj odstranimo mostič. Ko pa smo se obrnili na ljudi, ki so stali na obali in čakali, da bodo sneli vrv s priveznika, se je zgodilo nekaj presenetljivega. Nihče ni maral odstraniti vrvi. Niti potem, ko smo jih večkrat pozvali, naj to storijo. Vsi so vedeli, da bomo poskusili prečkati nanovo položena minska polja in se izogniti blokadam. Zdelo se jim je (nam pa tudi), da je to početje samomorilsko – in nihče med njimi si ni maral umazati rok s tem, da bi vzdignil vrv s priveznika in nas poslal v neizogibno smrt.

Nazadnje je prišla na prizorišče čisto mlada študentka in ona je – z veliko težavo – vzdignila in odvrгла težko vrv. Zadnja vez z rodno zemljo in življenjem je bila zdaj pretrgana. Nazaj ni bilo poti.

Začelo je blago rosi. Ko smo dosegli preliv Verige in ga varno prešli tam, kjer se zoži prehod na približno 290 m (v srednjem veku so preliv lahko zaprli za ladje z verigami), je bila premagana prva morebiti nevarna točka. Še preden smo pripluli vzporedno s Kumborjem, je bilo treba odgovoriti na nekaj pozivnih signalov. Ko sem držal Aldisovo svetilko za oddajanje Morzejevih znakov v pripravljenosti, so mi roke skoraj primrznile nanjo; tako mrzel je bil dež. Previdno smo se bližali barikadam, zavedajoč se, da je zdaj nastopil trenutek, da začnejo obalne baterije streljati – čeprav je brigadni general Djukanović, ki je odgovarjal za obalno obrambo in ki je bil zdaj na krovu naše podmornice, popoldne razrešil moštvo dolžnosti. Toda očitno

so ubogali njegovo povelje, ker je bilo vse mirno. Pri Kumborju sem oddal dogovorjeni signal in dobil takojšen odgovor. Skozi pljuskanje dežja se je prikazal čolnič. V njem so bili namestnik komandanta Mitrović, naš novi kapitan in še tri osebe. Brž ko so bili varno na ladji, so odrinili čoln, naj pluje, kamor hoče. Ura je bila 22.00, štiri ure zamude za srečanje s kapitanom. Bil je vesel, ko nas je zagledal. Njegovo upanje, da bo lahko ušel iz Kotorskega zaliva in skozi ožino Verige, se je manjšalo z vsako pretečeno minuto.

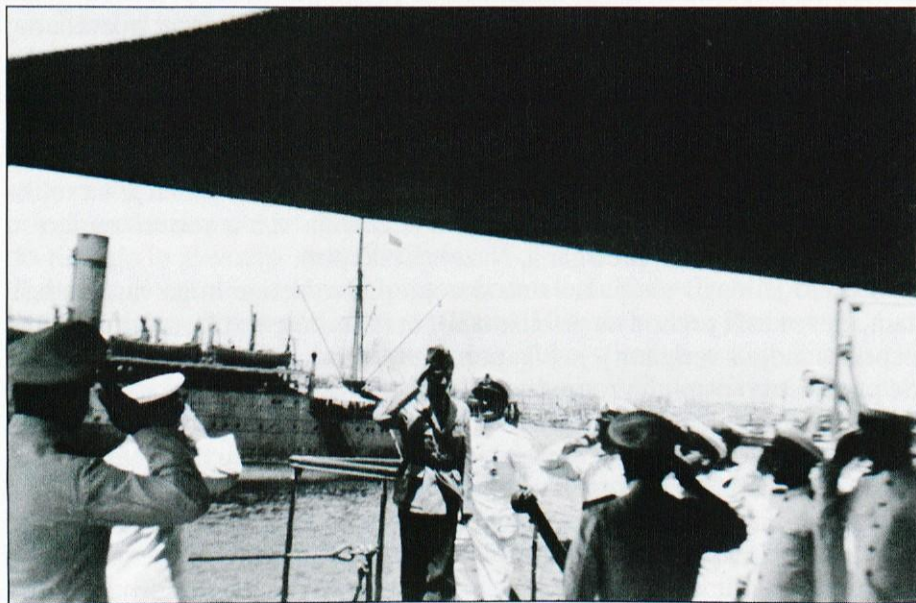
Ne spominjam se, kdaj je prvi častnik zadnjič uravnotežil podmornico – zdaj je bila uravnotežena tako nizko, kot je bilo sploh mogoče, in v tem megličastem pršcu je bila skorajda nevidna za vsakogar, ki bi stražil na obali.

Oboroženi smo bili z 12 50-centimetrskimi torpedi, dvema 10-centimetrskima topovoma, ročnimi puškami, puškami in strojnicami. Naši stroji so, primerno spodbujeni, zmogli hitrost petnajst vozlov in električni motorji do deset. Baterije so bile slabe, vse bi bilo treba zamenjati. Pogrezali smo se lahko samo do polovice normalne globine, iti globlje bi pomenilo hudo tveganje, saj so bili tanki za gorivo in pritisku izpostavljena lupina primerni le še za staro železo. Toda to nas ni skrbelo, še ne, vsaj zdaj še ne. Mi – nas devetnajsterica – smo podmornici popolnoma zaupali. Skrbela so nas nova minska polja, celo navzočnost italijanskega ladjevja pred zalivom je bila samo drugotnega pomena, ker je bilo videti, da je vreme na naši strani.

Ko smo prispeli do minskih polj, smo morali upoštevati sinočnje »govorice«, da so položaji min spremenjeni. Pluli smo zelo počasi in za nas na mostu je bila vsaka sekunda dolga kot življenje in vsaka nadaljnja še daljša. Vendar smo prišli v Hercegovski zaliv celi in živi!

Držali smo se obale pri Lušnici, ko se je na našem desnem boku pojavil Hercegovni čisto razsvetljen. Iz mesta je prihajalo pobliskavanje, rezgetanje strojnic in hrumenje topov. Niti sanjalo se nam ni, kakšen boj ali praznovanje tamkaj poteka. Ker smo bili predaleč, smo vedeli samo to, da bi nas bilo skozi megličasto deževje lahko videti. Kljub temu so nam glave zdrsnile nižje med ramena, da bi ušle morebitnemu zablodelemu naboju.

Ko smo prispeli v Hercegovski zaliv, smo vedeli, da bo naslednja nevarna točka ozko vodno grlo, ki varuje edini izhod na odprto morje. Tukaj,

Kralj Peter II. na obisku pri posadki podmornice Nebojša; posneto na H. M. S. Medway sredi julija 1941

če kje, so položena nova minska polja. Če nam bo sreča mila, bomo prejadrali varno tudi ta del poti. Potem nas čaka še ena ovira, namreč italijansko brodovje, ki preži na nas kot jastreb, škodoželjno se veseleč vsake ladje, ki bi kljubovala blokadi.

Spraševal sem se, kako se ta hip počutijo fantje spodaj? Je njihov strah prav tako brezmejen kot moj na mostu? Ali pa so, ker ne poznajo nevarnosti, skozi katere plovemo, rešeni te grozne napetosti? Jaz tu na mostu nisem imel časa, tuhtati o življenju in smrti. Medtem ko sem napeto iskal sovražni-kove ladje, sem si naložil železno disciplino, da ne bi mislil na »Kaj se bo zgodilo, če...« Še trenutek in vsi bomo spoznali svojo usodo – ali bomo ostali živi ali pa umrli pri poskusu, doseči odprto morje.

Še vedno nas je spremljal dež, kdaj pa kdaj pomešan z babjim pšenom. Noč je bila smolnato črna. Tako črna, da bi bil pravi čudež, ko bi nas sovražnik videl, pa čeprav bi bili veliki kot bojna ladja. In podmornica se je neslišno kot duh pomikala proti odprtemu morju. Ob 23.30 je bil njen krn obrnjen proti Otrantskim vratom in naši svobodi.

Zamenjava, poročnik Pazin in radiotelegrafist Petrović ter dva stražarja, je prišla opolnoči. S prvim častnikom sva bila čisto mokra in premrla in, oh, tako srečna, da sva še živa!

In zdaj je bilo prvič, kar smo zapustili Kotor, da je prišel kdo z mostu v stik s posadko spodaj. Ko sem vstopil v kontrolni prostor, je moj smehljajoči se obraz odgovoril na njihova neizgovorjena vprašanja. Sledil je rafal vprašanj, na katera sem odgovoril samo: »Z obale ni več nobenih ovir in zdaj smo na poti v Grčijo. Vse je v redu.«

Nato so me zasuli s svojimi novicami. Da so vsem novim prišlecem pojasnili njihove dolžnosti ob »pogreznih postajah« in kako se uporabljajo stranišča. Nekatere je vzel v roke strojni podčastnik, ki je potreboval 16 mož za upravljanje strojev, na voljo pa sta bila samo dva. Veliko težav je nastalo kmalu potem, ko smo dosegli odprto morje. Napadla nas je morska bolezen. Štiri armadne častnike je mučil tesen prostor, dobivali so napade klavstrofobije. Precej okroglega armadnega oficirja je pograbila panika, in preden se je kdo v kontrolnem prostoru zavedel, kaj se dogaja, je zdrvel v stolp, krčevito si prizadevajoč, da bi ušel ven. Kmalu so po podmornici odmevali kriki zaradi strašanske bolečine v ušesih. Zraka lačni dizlovi motorji so vsrkali ves preostali zrak in ustvarili vakuum. Strojni častnik je vedel, kako in kaj, in je takoj stekel v kontrolni prostor ter s pomočjo še dveh mož osvobodil »v poklopec ujetega« oficirja. Vsi so občudovali način, kako je poročnik Pazin bistro uporabil vse štiri častnike, ki so trpeli zaradi klavstrofobije; namestil jih je v strojnici, kjer sta jih ropot strojev in nenehna skrb za dizlove motorje odvrčala od tega problema. Od Marušiča sem prevzel prisluškovalno službo v radijskem prostoru. Na tem tesnem kraju se mi je telo hitro spet ogrelo in kmalu sem lahko vpisal v dnevnik zdaj že včerajšnje dogajanje, ki pa je bilo preveč pomembno, da bi ga smeli pozabiti. Obalna radijska postaja Klinci je bila očitno zares bombardirana in razbita, ker od nje ni bilo glasu.

17. 4. 1941

Gančević, radijski telegrafist, ki so ga bili potisnili v rezervo zaradi pri-petljaja s poklopcem na stolpu, je bil vesel, da je spet pri nas. On je bil tisti, ki me je ob 2. uri zamenjal. Zdaj mi ni bilo samo toplo, temveč je bila tudi moja obleka že suha. Toda iskati prostor za spanje je bilo videti brezupno početje. Vendar pa si ležišča v torpednem prostoru ni nihče prilastil – obiskovalcem

se je očitno zdelo preveč tvegano, da bi spali pod torpedi. Hitro se me je lotil spanec, saj sem bil najbrž, ne da bi se tega zavedal, zelo utrujen. Ob 4.45 me je vrgel iz spanja brneči alarm za »pogrezno postajo«. V hipu sem bil na mostu, zaprl poklopec in odhitel v kontrolni prostor, da bi bil priča našemu prvemu pogrezanju z »novo« posadko. Počutil sem se nelagodno. Izguba večine posadke, izguba zalog, sveže vode v tankih, sprejem dodatnih potnikov in njihove opreme, vse to je gotovo v marsičem spremenilo težo podmornice od njenega zadnjega uravnovešenja. In vedel sem tudi, da sta od uravnoveženja odvisna življenje ali smrt.

Nikoli mi ne bo jasno, kako je prvi častnik tako natanko presodil spreminjeno težo in njeno razporeditev po podmornici. Njegovi odločni in mirni ukazi so takoj popravili majavo pogrezanje in kar najhitreje je odlično uravnovesil podmornico. Zdaj je plula v globini 30 m. Moji strahovi so se pomirili, dihanje je postalo lahkotno, ko je podvodna plovba tekla »kot po navadi«. Sproščen sem nastopil stražo pri hidrofonih; ob 6. uri sem jo predal Marušiču. »Posteljo« pod torpedi sem našel nedotaknjeno in sem trdno spal do 14. ure, ko sem moral znova prevzeti dolžnost pri hidrofonih.

Podvodna plovba ni bila nič drugačna kot vse druge, če zanemarimo inštruktorja, ki je nenehno dežural pri straniščih in poučeval novince, kako naj jih izplaknejo, da ne bodo dobili vse skupaj v obraz. Hrane je bilo na ladji zelo malo. Vodo postanega okusa je bilo treba hraniti za kuhanje in pijačo.

Ob 19.30 ni bilo na morju slišati nobenega ladijskega vijaka več. Skrbno preiskovanje morja s periskopom ni odkrilo nobene ladje. Zrak je bil zdaj zelo vlažen, smrdljiv in zadah iz naftne kaluže je povzročil, da je bilo veliko potnikov hudo bolnih, še več pa jih je imelo težave z dihanjem. Skrbno smo pazili na štiri častnike s klavstrofobijo in jim pomagali pri njenem premagovanju. Gotovo je pomenilo veliko olajšanje povelje »Pripravi za dviganje!« in »Odpri poklopec!«. Dizlovi motorji so kmalu goltali velike količine zraka in ga razpošiljali po podmornici. Kmalu se je posadka zvrstila pod poklopcem kontrolnega stolpa, da bi si napolnila pljuča s svežim zrakom.

18. 4. 1941

»Pogrezna postaja« ob 4.55. Podvodni dan brez dogodivščin. Zanimivo je bilo videti kopenske častnike in častnike letalstva vojne mornarice, kako so kot en moč sodelovali s staro posadko na postajah pogrezanja in dviganja ladje.

Slišal sem povelje »Na periskopsko globino!«. Brž sem obrnil številčnico okrog in okrog ter jo nato upočasnil, da bi vso stvar natančneje preveril. »Dvigaj!« je prišlo povelje. »Ne!« sem zakričal na ves glas. »Propeler je slišati na 40 stopinj!« Zadnje preverjanje je odkrilo hrup vijaka vztrajno bližajoče se ladje.

Naslednji ukaz je bil »tiha plovba« in »nova« posadka je začela izkušati, prvič v življenju, tiho čakanje in nato srhljivi občutek, ko gredo vijaki sovražne ladje »tok, tok« nad tvojo glavo. Kar nekaj časa je trajalo, da se je hrup vijaka oddaljil in izginil v smeri italijanske obale.

Na površino smo prišli ob 20.20. Kmalu nato sem pokazal na premikajočo se luč. Bila je nekje daleč na obzorju in prav lahko bi jo zamenjal za zvezdo. Ko se je povečala, je kapitan hladno ukazal ustaviti stroje. V tišini smo opazovali, kako se je v smeri našega premca pojavila ladja in plula na črti Valona–Brindisi. Njen krov je bil razsvetljen. Svetloba je silila skozi

»Sister Street« na dan po
eksploziji mine, v nedeljo,
24. avgusta 1941

številne line. Močno osvetljeni križ na boku je jasno kazal, da gre za bolnišnično ladjo. Ko sem gledal, kako izginja proti Brindisiju, si nisem mogel kaj, da ne bi mislil na vse tiste ranjene in nemara umirajoče ljudi na krovu. Ukaz »Poženi stroje!« je pretrgal moje razmišljanje in nadaljevali smo plovbo na gladini.

19. 4. 1941

Plovba v globini je bila mirna. Nobenega šuma razen tistih, ki jih dela podmornica. Razni »klikli in kloki« so posadki dobro znani in ne povzročajo skrbi. Nova posadka je bila zaprta dva dni in tri noči. Tisti, ki so trpeli zaradi milih in ne tako milih napadov klavstrofobije, so nam skušali razložiti občutke, ki jih obhajajo, ko slišijo povelje »Spuščaj!«. Srce se jim stiska v pričakovanju pokopa; nekateri bi se hoteli prilepiti k tlom in ostati tamkaj; nekateri bi radi tiho ječali. Skraja so naši pomorci gledali te nesrečnike zaničljivo, ker so mislili, da jih je strah podmorniškega življenja. Potem so odkrili razlog in so jim skušali pomagati tako, da so z njimi klepetali in jih kolikor mogoče zaposlili.

Tesno bivališče, morska bolezen, pomanjkanje hrane in vode ter življenje v podmornici nasploh, ki je nekatere spravljalo v smrtni strah, jih je prisililo, da so prosili kapitana, naj jih izkrca – kjerkoli že. Ob 19.30 smo se vzdignili na površino. Pluli smo ravno v smeri grškega otoka Kefalonija. Kapitan je sklenil pluti po površini, napolniti baterije in se zgodaj zjutraj približati obali. Pregledoval sem z mesečino obliti obris obale in se spraševal, ali je še v grških rokah.

20. 4. 1941

V jutranjem somraku smo se znašli pet milj od obale. Vrhovi gora so bili zdaj jasno vidni. Z močnim žarometom sem začel pošiljati mednarodni poziv na vsak vrh, v vsak zaliv, na vsako točko, ki bi utegnila biti obljudena. Nobenega odgovora. Zaradi varnosti smo se pogreznili in ostali pod vodo do 9. ure.

Ko smo prišli na površje, je kapitan sklical posadko na zadnji krov. Sprednji in zadnji poklopci so ostali odprti, da bi se lahko hitro umaknili v

notranjost, če bi se nam bližal zračni napad. Razložil je, da je ranjena noga starega ministra zastrupljena, zato potrebuje takojšnjo zdravniško pomoč. Poročnik Pazin je razglasil, da potrebujemo prostovoljca, ki bi s čolnom odveslal do bližnjega griča, kjer je videti, da je nameščen svetilnik, in ugotovil, ali je otok v grških ali nemških rokah. Za hip je zavladala tišina.

Nič čudnega! Kdo bi bil tako neumen, da bi veslal z majhno barko naravnost v levje žrelo? Ta samomorilska naloga ni imela ničesar opraviti s plovbo podmornice v zavezniško pristanišče.

»Jaz grem!« sem se oglasil z mostu, od koder sem pazljivo opazoval nebo in morje. Moja pustolovska kri kratko malo ni mogla molčati. Pri priči sem obžaloval svojo odločitev, toda besede so bile izrečene in bilo je prepozno za umik. »S tabo grem, Janko!« je rekel Vukadinović, moj sošolec, in nato sta hotela na ta način končati življenje še torpedist Antulov in topničar Bartol. Takoj sem se bolje počutil, ker – če bom že moral umreti, mi bodo ti prijatelji za družbo. Z radijskim telegrafistom Petrovićem sem se dogovoril, da bo od 14. ure vsake pol ure čakal na moj klic, ki ga bom pod vodno gladino pošiljal s pomočjo vilic za vesla. Če do 16. ure ne bo slišal ničesar, bo to pomenilo, da je za nami padel zastor, oni pa naj nadaljujejo pot proti Kreti pod vodo.

Oborožili smo se, kakor je pač šlo, in se kar takoj odločili, da jim živi ne bomo padli v roke. Odrinili smo in izmenoma veslali. Zapeljali smo čoln na plitvino in se takoj razdelili. Doslej ni bilo opaziti nič živega, niti vedno spremljajočih galebov. Z Vukadinovićem sva se napotila naravnost proti kakih 40 m oddaljenemu vrhu, Antulov in Bartol sta naju varovala z leve in desne, Pazin pa je ostal pri čolnu. Blizu vrha je resnično stal svetilnik in za hip je neko gibanje presekalo horizont, pa se mi takoj nato izgubilo izpred oči. Pogledal sem Vukadinovića, ki je bil kakih 10 m bolj proti desni. Prikimal je. Tudi on je bil zaznal gibanje. Hkrati sva se vzravnila, pripravila strojnico, da bi čim dražje prodala kožo in napredovala – ne proti Nemcem ali Italijanom, temveč proti dvema hudo prestrašenima starima pastirjema. Pha! Ampak navsezadnje, bilo bi težko reči, kdo je doživel hujši strah – ona ali midva. Na vso moč sva se trudila, da bi se z njima sporazumela, pa ni šlo. Namesto tega sta naju peljala do kočice in nama ponudila kozje mleko, ki sva ga hvaležno sprejela in pri priči izbruhala. Očitno je bilo premočno za najin lačni želodec. Prišla sta še naša tovariša in tudi njima sta pastirja ponudila mleko. Ko smo omenili Argostolion, glavno mesto Kefalonije, so jima zasijale oči in začela sta hitro govoriti in kazati s prstom v smeri mesta.

Ločili smo se, trepljaje se po ramenih, in se vračali proti čolnu, zadovoljni, da nam je slabo samo od mastnega kozjega mleka in ne, ker bi nas pokosile nemške ali italijanske strojnice. Opravili smo šele tri četrt poti po griču navzdol, ko je nekdo vzkliknil: »Motorni torpedni čoln z našo zastavo!« Je šlo za ukano? S seboj sem imel dve signalni zastavi in začel sem signalizirati poziv – takoj sem dobil odgovor – **Durmitor**.

Vrgel sem zastavico visoko v zrak in začeli smo divje mahati posadki na čolnu. Stekli smo k barki in zaveslali proti njim. O bog, kakšno veselo presenečenje! Vsi srečni smo se objemali in se privijali drug k drugemu. Pogled na še eno našo ladjo v teh tujih vodah je močno okrepil našo moralo.

Skušali smo pojasniti svojo navzočnost na tej samotni obali in odsotnost podmornice ter jih vprašali, kako da so tukaj in ne v pristanišču. Odgovorili so, da sta pastirja na svetilniku sporočila, da sta videla pri belem dnevu na morski gladini podmornico. Posadka je sklenila stvar preiskati, ali morda ne gre za našo ladjo.

Ko smo pokazali kraj, kjer bi morala biti podmornica, je začel grški pilot na krovu čolna kričati in nejeverno odkimavati. Razložil nam je, da so tukaj položene mine in v okolici odvržene magnetične mine. Niti on ni poznal njihove natančne lege in je bil presenečen, da nas ni razstrelilo.

Prišel je dogovorjeni čas, da pokličem podmornico. Stopil sem v čoln in začel s pomočjo vilic oddajati klicni znak za našo podmornico. Dolgo je trajalo, preden so ga slišali. Ko se je podmornica dvignila na površino, jo je **Durmitor** s pomočjo pilota pospremil v pristanišče Argostolion.

Na poti v pristan smo izvedeli, kako sta pobegnila motorna torpedna čolna **Durmitor** in **Kajmakčalan**. Nekje v temi sta se čolna ločila. V Otrantu ju je čakalo enajst italijanskih rušilcev. Ko je vodilni rušilec signaliziral poziv, so sami drzno pozvali drugi rušilec v vrsti in njegov odgovor pri priči prenesli vodilnemu. Še isto noč so naleteli na drugo vrsto rušilcev, bili znova pozvani in se izvili z isto zvijačo. Upali so, da je **Kajmakčalan** varno prispel v kako grško pristanišče ali v pristanišče Sudskega zaliva na Kreti. Nenadoma smo se počutili zelo srečne, da smo pretrgali mrežo dveh eskader rušilcev.

Komaj smo vrgli sidro, se je oglasila mestna protiletalska sirena. Italijansko letalo je v zelo visokem letu prečkalo pristanišče. Letalski alarm je povzročil nemir med armadnimi in letalskimi častniki in pregovarjali so kapitana, naj nam določi prostor za spanje na nabrežju, od koder bi si posadka, če bi prišlo do napada, lahko poiskala zavetje v mestu. Kapitanu se je zdela misel pametna in je med oseko zaplul v pristan. Veliko srečo smo imeli, da nismo pri tem poškodovali ne prvega ne drugega vijaka.

Meščani so nas sprejeli kot junake in nas zasuli z darovi in cigaretami, vinom in olivami. Zvečer smo bili Petrović, Marušić, podporočnik Mišković in jaz povabljeni na zabavo v bližnjo hišo. In kakšno zabavo! No! Prav gotovo je bila nekaj posebnega, ker se spominjam samo tega, da smo jo začeli s pitjem zelo prijetnega, pa opojnega vina. Takoj je zahtevalo pristojbino od naših precej praznih želodcev. Veliko se je pelo. Mi smo pomagali s pitjem in brundanjem napevov.

21. 4. 1941

Ja. Zadnjo noč sem zares dobro spal. Veliko zaslug pri tem sta imela vino in do kraja sproščena duševnost. Na županovo zahtevo smo zapustili nabrežje in se zasidrali drugje, ker bi podmornica v pristanu ponujala prelepo tarčo, prav tako okoliške hiše s svojimi prebivalci.

V drugi polovici jutra sva s podporočnikom Miškovićem odpeljala brigadnega generala na obalo. Vsi trije smo obiskali ministra Andjelinovića, ki so ga včeraj sprejeli v bolnišnico. Tudi tu smo bili sprejeti kot junaki.

Ko smo klepetali v ministrov sobi, je kar naprej prihajala in odhajala lepa, temnolasa, temnooka in zelo mlada sestra. Najine oči so se vsakič srečale in se niso marale ločiti. Ko je spet vstopila, je šla naravnost k meni, mi podarila smehljaj, ob katerem se mi je topilo srce, me zgrabila za roko in me popeljala iz sobe na dolg hodnik, okoli vogala, v še en dolg hodnik, samo napol razsvetljen, in se ustavila pred dvojnimi vrati. Odprla je eno krilo vrat, me potisnila naprej in za nama zaprla vrata. Stopila sva v temo, edina sled svetlobe je prodirala skozi špranjo slabo zaprtih vrat. Zdaj, sem pomislil, bo postalo moje sanjarjenje resničnost. Našla je svečo in jo prižgala. Upihnil sem jo – plapolajoča sveča bi lahko pritegnila pozornost, meni pa je bilo do varstva teme. Presenečen sem bil, ko jo je znova prižgala. Upihnil sem jo. Ko jo je prižgala v tretje, sem se začel spraševati, kaj se

dogaja, in šele tedaj sem opazil ikono na steni nad mojo glavo. To dekle se ni spogledovalo z menoj; bila sva v bolnišnični kapeli. Potisnila me je ob sebi navzdol, da bi kleče molila. Prepričan sem, da je molila za vse nas podmorničarje, da bi bila naša pot v svobodo varna in uspešna. Molil sem za odpuščanje, ker me je bilo tako sram. Sovražil sem samega sebe zaradi svojih misli in upal, da dekle ni spregledalo mojih nakan. Ko sva se vrnila v ministrovo sobo, so me vprašali, kje sva bila. »V kapeli,« sem odvrnil, »molila sva.« Kaj drugega lahko moški reče?

Po čudovitem kosilu smo pomagali ministru pripraviti prtljago in ga pospremili do rešilca, ki nas je zapeljal do zdraviliškega kraja visoko na gori. Imenoval se je Faraun. Vso pot nazaj v mesto je močno deževalo in ni nehalo liti do poznega večera.

Nekateri člani posadke podmornice Nebojše, fotografirani 5. julija 1942, ko so služili pri regimentu Kings Own Rifles

To popoldne je zapustilo podmornico še trinajst mož, večinoma visokih infanterijskih in letalskih častnikov. Mesto je popoldne doživelo pet letalskih alarmov, letala pa ni bilo nobenega. Ob 20.30 je **Durmitor** odplul proti Sudskemu zalivu. Ker so imeli enega samega radijskega telegrafista, se je Gančević, ki je imel na motornem torpednem čolnu prijatelje, prostovoljno pridružil njihovi posadki.

22. 4. 1941

Vsa posadka razen straže je odšla na kopno in se peš napotila na bližnje griče, kjer so nam pripravili zabavo. Med gostitelji sta bili dve gospe, ena Belorusinja in druga iz Soluna. Obe sta govorili še kar razumljivo srbščino. Zabava se je končala, ko nas je podmornična sirena poklicala, naj se takoj vrnemo. S kraja, kjer smo bili, podmornice nismo mogli videti. Ker naj bi se vrnili ob 16. uri, torej šele čez tri ure, nas je predčasen klic močno zaskrbel. V kakšni stiski neki se je znašla podmornica? Zahvalili smo se gostiteljem, se poslovili in v hitrem teku kmalu prišli do podmornice.

Medtem je bilo sklenjeno, da odplujemo ob 18.30 na Kreto. Menda je bilo vse mesto na pomolu, da bi se od nas poslovilo in nam vzklikalo – bržčas »srečno pot!« Veliko jih je jokalo. V množici sem iskal Anin obraz. Nisem ga mogel najti. Ob 19.30 nas je pilot zapustil. Vso noč smo pluli na površini.

23. 4. 1941

Na površini smo pluli vse jutranje ure – vsak hip pripravljeni, da se pogreznemo. Skoraj vse jutro so nas obkrožale ptice. Ko smo se ob 12.30 pogreznili, smo ugotovili, da je ravnotežje porušeno, ker smo natovorili preskrbo in je štirinajst mož zapustilo ladjo. Neenakomerna razporeditev obtežbe je močno omajala ravnovesje.

Prvi častnik je podmornico zelo naglo uravnovesil. Na periskopsko globino smo se dvignili ob 19. uri. Ko smo dosegli površino, nam je viharo morje podmornico skoraj prevalilo. Bili smo pred otokom Andikitera. Ker smo pluli na površini, se bomo kmalu približali Kreti.

24. 4. 1941

Ob 5. uri je bilo pristanišče v Sudskem zalivu kakih petnajst milj oddaljeno na naši desni. Oblačno nebo, sivo morje, bližina in zavetje zavezniškega otoka, vse to je imelo, kot je kapitan pozneje dejal, učinek »kloroforma«.

Kapitanu, prvemu častniku in meni se ni niti sanjalo, kaj se bo zgodilo naslednji trenutek – pač pa mojim ušesom! »Letalo!«, sem zakričal. Slišal sem motorje in upal, da je bil moj krik pravilen. Prvi častnik je vedel za moje prejšnje izkušnje z letali in je bil že na pol poti navzdol v stolp, kapitan mu je sledil za petami, da bi sprožil alarm za pogrezanje. Iz nizkega oblaka na desnem boku ladje se je orjaško letalo spuščalo naravnost na nas. Želodec se mi je stisnil, oči pa so v hipu prepoznale belo, rdečo in modro oznako in naglo sem vzkliknil: »Prijateljsko je!« Poslalo je pozivni signal. Odgovorili smo, medtem ko je zakrožilo proti levemu boku, pomignilo enkrat, morda dvakrat s krili in spet izginilo v oblaku. Vozel v mojem želodcu pa se ni hotel razvozljati. Kapitan se je vrnil na most, me pogledal in mi skušal prepričljivo dopovedati, da sem »najpomembnejši človek na krovu«. Gotovo se je šalil. Kmalu nato se nam je iz oblakov približalo drugo, veliko manjše letalo in tudi signaliziralo poziv. To pot smo bili »v pripravljenosti« in dobilo je takojšen odgovor. Nato je obalna baterija hotela vedeti, ali smo prijateljski. Pošiljal sem odgovor, ko sem s koticom očesa zaznal precej pred nami pobliskavanje, prihajajoče z mostu naglo bližajočega se rušilca. Po izmenjavi pozivnega in drugih signalov smo dobili dovoljenje zapluti v Sudski zaliv – brez spremstva.

Ob 7. uri smo se zasidrali ob grški podmornici **Papanikolis**. Takoj smo se spoprijateljili s posadko. Ni bilo pomembno, da nismo razumeli niti besedice tega, kar so govorili. Cigarete se kadijo po vsem svetu enako. Odkrili smo, da tudi oni trpijo zaradi podobne usode, kot je naša – to je zaradi poraza.

Pristanišče je bilo polno ladij. Vojno razdejanje je bilo opaziti na jamborih, molečih iz vode. Ena najbolj žalostnih stvari, kar sem jih kdaj videl, je bila nasedla težko poškodovana križarka **York**.

Ob 9. uri so se oglasile sirene, naznanjajoč zračni napad. Tokrat sem prvič izkusil njihov predirni, tuleči, zavijajoči zvok, ki mi je pognal strah globoko v kosti. Formacija italijanskih letal v zelo visokem letu je bombardirala pristanišče. Čeprav je z ladij in obalne baterije streljalo sto in nemara še več topov, ni bilo sestreljeno niti eno letalo. Vse bombe so popadale, ne da bi naredile kaj škode, v morje. Kmalu nato je vnovično tuljenje siren napovedalo izvidniško letalo, ki je letelo zelo visoko. Streljali so nanj, pa je odletelo nepoškodovano naprej proti morju. Ob 13. uri smo dobili ukaz, naj se privežemo k boji, ki je najbližja obali. **Papanikolis** se je privezala k drugi boji v naši bližini. Ob 15. uri je izbruhnil pekel. Sirene so tulile, ladje in obalne baterije streljale. Letal nisem mogel vnaprej ne videti ne slišati. Iz

oblakov je švignilo dvanajst letal kot kopja na pristanišče. Bil sem na mostu in videl, kako je eksplodirala prva bomba v srednjem delu trgovske ladje na naši levi komaj 50 m daleč. Zgroženo sem opazoval, kako se sprednji in zadnji del ladje sesedata vase, ko je bombo razneslo prav sredi ladje. Ladja se je zrušila vase in naglo izginila pod vodo. To je bil neverjeten prizor. Boja, na katero sta bili to jutro privezani dve podmornici, je bila zadeta. Napad se je končal, kot bi mignil. Hrup topov je utihnil in videl sem dimni rep za enim izmed letal, ko je izginilo za gričem.

Kmalu nato se je spet oglasila sirena in napovedala konec alarma. Obiskala sta nas kapitana obeh motornih torpednih čolnov. **Kajmakčalan** je potem, ko sta se čolna pri Otrantskih vratih ločila, varno priplul v Sudski zaliv. Povedala sta, da so dobili angleške ladje in letala na Kreti obvestilo, naj pričakujejo jugoslovansko podmornico z enim topom na premcu in enim na krmi – na vsem svetu je bila tako opremljena ena sama podmornica, naša sestrška podmornica **Hrabri**, o kateri smo mislili, da je še v jugoslovanskem pristanišču. Spet smo slišali zgodbo o njihovem pobegu, njihovi drznosti in sovražnikovi neumnosti. Povedala sta, da je ušlo tudi 10 naših vodnih letal. Zdaj so v pristanišču ter čakajo na ukaz za let v Aleksandrijo. Razen redkih posameznikov, ki so morda poskušali priti na svobodo, so bile te tri pomorske enote videti vse, kar je ostalo od jugoslovanske kraljevske mornarice. Zelo malo. Toda bili smo svobodni.

Kako ponosni smo bili, ko je bila ob 19. uri naša prva naloga, da kot svobodna jugoslovanska mornarica spremljamo konvoj avstralskih enot v Aleksandrijo. Konec je bilo strahov in napetosti, ki so nam stiskali drobovje, odkar smo zapustili Kotor.

Nismo še bili kaj več kot šest ali sedem milj daleč od pristanišča, kjer smo čakali na konvoj, ko se nam je s strani krme naglo bližal rušilec in zahteval odgovor na svoj pozivni signal z Aldisovo svetilko. Moja svetilka je zažarela in ugasnila. Žarnico je razneslo, rezervne pa so bile v omari v stolpu. Rušilec pa ni poznal nobene šale! Prvi strel je oddal visoko nad našimi glavami. Takrat sem bil še na pol poti v stolp. Slišal sem, kako je kapitan vzkliknil: »Za božjo voljo, saj vendar zagotovo vedo, da smo samo mi.« Pa ne! Niso vedeli ali pa niso hoteli vedeti. Drugi strel so dali precej nižje. – »Preverjajo domet,« sem pomislil. Prihodnji strel bo spomina vreden. Še sekundo sem potreboval, da sem zamenjal žarnico, splezal na most in oddal odgovor – ko sem to storil, so streljali v tretje in izstrelek mi je žvižgnil mimo ušes. »Malo je manjkalo,« je dejal kapitan čisto mirno. Tudi mene ni skrbelo, ker sem se spominjal očetovih besed: »Strele, ki opravi s teboj, niti ne slišiš.«

25. 4. 1941

Konvoj je zapustil pristanišče ob 21. uri z dveurno zamudo. Transportna ladja se je imenovala **Destro**. Zavzeli smo svoj položaj čisto zadaj in vso noč vozili v cikcaku. Svoj konvoj smo prvič zagledali v ranem jutru. Pogled na podmornico, ki »ščiti« konvoj, je nedvomno zbudil prijazen občutek v množici vojakov, ki so sloneli na ograji in nam mahali kot obsedeni, mi pa njim. Ko sem gledal vojake, me je prešinila misel: »Kakšen vtis bi napravilo na napadajoče letalo sto pušk, ko bi nekdo zaklical: 'Meri! Ogenj!'« Galebi in druge ptice so bili naši zvesti spremljevalci. Sovražnih letal ni bilo videti.

26. 4. 1941

Drobna ptičica se je ustavila na puškini cevi na sprednjem koncu ladje in je sedela tam, prav zadovoljna, ure dolgo. To je vse, kar se je zgodilo danes.

27. 4. 1941

Zjutraj je postala pritiskajoča vročina skoraj neznosna. Zdelo se je, da narašča temperatura vsake pol ure za nekaj stopinj. Ker je transportna ladja **Destro** »zaduhala« bližino pristanišča, je pospešila svoje cikcake. Nekaj časa smo skušali slediti njeni hitrosti. Stroj na desnem boku tega ni zmozel in je kmalu nato »izpustil dušo«. Ko smo vozili z enim samim strojem, smo začeli zaostajati za konvojem, dokler nam ni nazadnje izginil izpred oči. Ob 10.30 sta se nam približali dve letali. Eno je dalo pozivni signal, drugo je krožilo – čakalo. Ob 14.05 se je pojavil motorni torpedni čoln, kmalu zaplul ob naš bok, izkrcal pilota in odšel. Zdaj smo bili tako blizu Aleksandrije, da smo razločno videli svetilnik Faros, sedmo čudo sveta. Stroj na levi je začel

Z leve: »Friend Tom«,
Janko Majnik in
R. F. Mitchell na krovu
H. M. S. Queen Elizabeth
maja 1941

momljati in ni maral več sodelovati. Pri vstopanju v aleksandrijsko pristanišče skozi kladaste in mrežne ovire smo morali zaposliti električne motorje. V pristanišču so bile na naši levi zasidrane bojne ladje, križarke in rušilci pod francosko zastavo; bolj spredaj grške ladje, med njimi tudi ena bojna.

Še bolj v ospredju so bile vojne ladje z avstralskimi simboli. Ostanek ladjevja je bil britanski. Pogled na vse te vojne ladje pod britansko zastavo mi je razložil, zakaj »Britanija vlada valovom«.

Nazadnje smo se privezali ob štiri podmornice, privezane na levi strani matične ladje **H. M. S. Medway**. V primerjavi z našo matično ladjo **Hvar** je bila videti kot razkošen čezmorski parnik.

Pokazali so nam, kje so prhe in kje jedilnica, ter nas prepustili užitkom ob vročih prhah, tem pa je sledila veličastna pojedina – svež kruh, kolači, marmelade vseh vrst, smetana, sladkor, mleko in čaj; stvari, ki jih že 14 dni nismo ne videli ne okusili, so bile nadvse dobrodošle.

Z večerjo, ki so jo sestavljali trije obroki, in z zelo prijaznim sprejemom pri posadki sedmerice podmornic, se je končal naš skoraj neverjetni pobeg sovražniku.

28. 4. 1941

Glasovi alarmov, tako neprijazni za živce, so ob 7.40 spremenili **H. M. S. Medway** v čebelnjak gibanja, črevesje pa v vozle strahu. Ker sem bil na poti do stranišča, sem postal očevidec, kako so se vrata stranišč odpirala, iz njih pa so si podajali vrata napol oblečeni mornarji, hiteči na svoja bojna mesta – na topovske, mitralješke, požarne in druge položaje. Na vsaki vojni ladji je plapolala na signalnem jamboru rumena zastava za »zračni napad«.

H. M. S. Medway je matična ladja za podmornice, dodeljene mediteranski floti. Njena skladišča bodo gotovo polna torpedov, min in topovskega orožja ter mitraljezov vseh kalibrov. Če bodo bombe zadele to skladišče, bomo šli vsi proti nebesom.

Prešinila me je bliskovita misel: Čim prej se bom oddaljil od tega skladišča smrti, tem več možnosti je, da bom ostal živ. Ko sem hitel proti svoji podmornici, ki je bila najbolj oddaljena od matične ladje, sem se spomnil zračnih napadov v Kotorskem in Sudskem zalivu. In spet sem prišel do sklepa, da je edino varno mesto za podmornico pod morsko gladino – v pristanišču je podmornica zelo ranljiva.

Ob 7.55 so sirene oznanile »vse mirno« in rumene zastave so bile odstranjene z jarbolov. O letalih ni bilo ne duha ne sluha.

1. 5. 1941

Danes Grki praznujejo svoj »narodni dan«. Grška bojna ladja **Averof**, zasidrana nedaleč od **H. M. S. Medwaya**, se je danes zdela zelo dostojanstvena. Vsi topovi so bili okrašeni s cvetličnimi venci.

2. 5. 1941

Nocoj sem bil očevidec prvih nočnih zračnih napadov na mesto in pristanišče. Ta novost, čakati na smrt v temi, mi ni bila prav nič všeč. Sam Bog ve, koliko žarometov, petdeset, šestdeset ali več, je iskalo sovražnika, skritega v črni zavesi neba. Protiletalski topovi z vojnih ladij in obalnih baterij so sprožili zelo gosto streljanje. Svetlobne krogle, hiteče v črno nebo, so nesle tudi moje želje, da bi zadele to letalo in bi se končal ta peklenski hrušč, v pristanišče pa bi se vrnil mir.

Nenadoma se je letalo znašlo v žarkih žarometov. Zdelo se mi je kot večja večša. V nekaj trenutkih je izginilo v temi. Ali je bilo sestreljeno? Kdo ve?

Zelo visoko nad mestom in pristaniščem so brnela letala. Bombe so eksplodirale daleč od pristanišča, nekje v vzhodnem predmestju Aleksandrije.

Sirene so napovedale »konec alarma«, ki je sledil dežju šrapnelov. Bil sem zadovoljen, da sem v tem napadu ostal živ, zato sem se spustil v radijsko kabino, kjer sem v miru prebral pismi, ki sta mi ju pisali sestra Zorica in prijateljica Mileva. Obe sem prejel dan, preden se je začela vojna. Zdaj sta bili ti dve pismi edina zveza z domovino.

3. 5. 1941

Dnevi so zelo vroči. Na palubi je 39 stopinj Celzija, v centrali 44, v radijski kabini pa še več. Muči me domotožje. Hrepenim po hladni studenčnici, po smrekah, po hribih in gorah.

Dve sovražnikovi letali sta kot dva orla krožila na obrobju mesta. Bili sta tako visoko, da sta se zdeli kot dve piki. Na taki višini sta se pilota gotovo posmihala protiletalskim topničarjem, ki niso hoteli odpreti ognja.

Popoldne sem bil povabljen v radijsko kabino na matični ladji. Bila je skoraj trikrat večja, kot je kontrolni prostor na naši podmornici. Ponudili so mi slušalke. Poslušal sem poročila o prometu in takoj pozabil na vročino, nočno bombardiranje in domotožje.

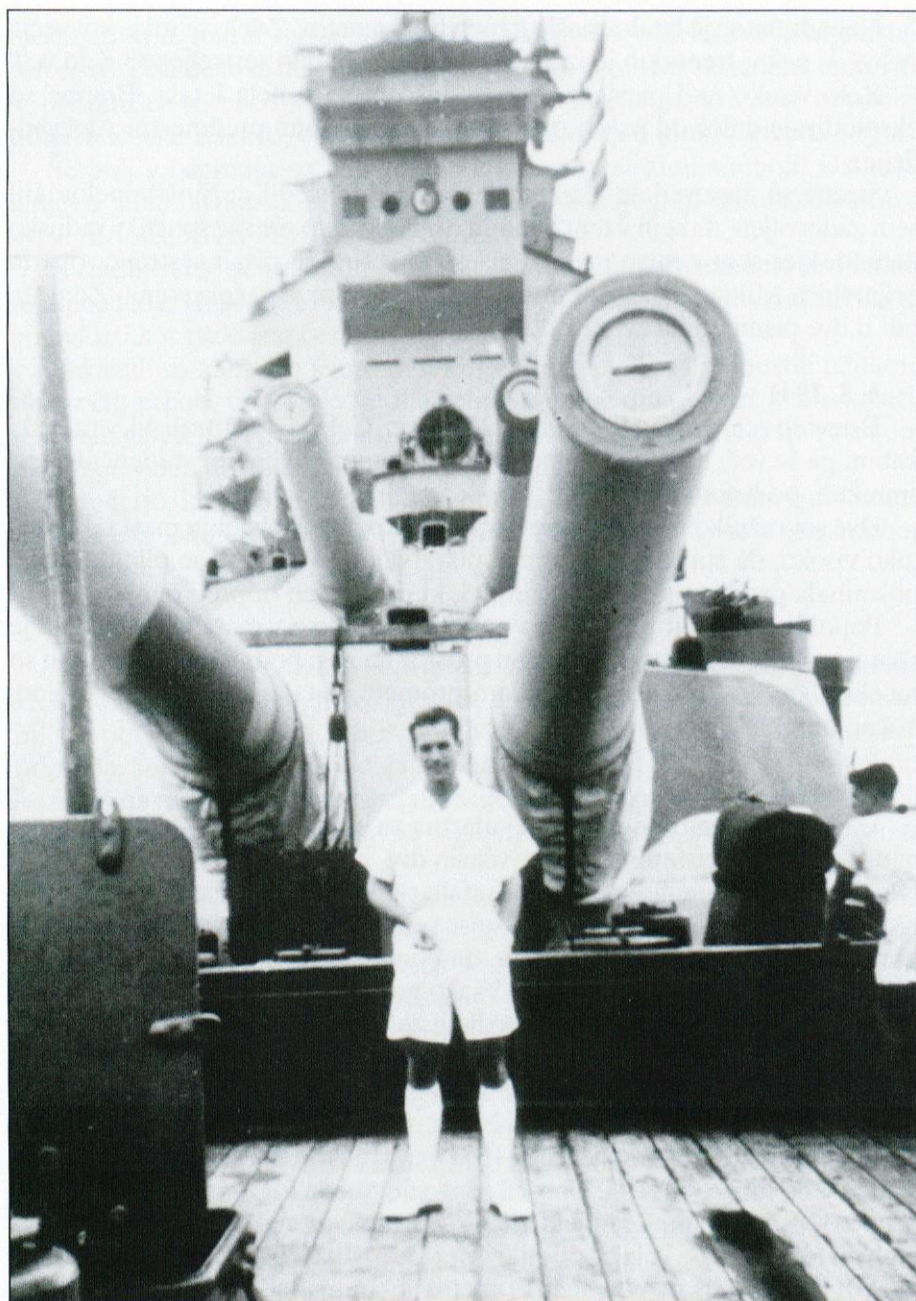
8. 5. 1941

Vsak dan imamo po dva ali tri alarme za »zračni napad«. Včasih kroži nad mestom in pristaniščem eno, včasih dve letali. Letijo tako visoko, da bi bilo vsako streljanje brez uspeha. Letala podnevi fotografirajo pristanišče, ponoči pa ga pridejo bombardirat, saj je vedno polno ladij. Na srečo je nočna obramba pristanišča tako uspešna, da bombe padajo ali v morje v ozadju pristanišča ali pa na ubogo mesto. Vsako noč se napadi ponovijo dvakrat ali celo trikrat. Dnevi so zelo vroči, noči pa zelo hladne.

Danes sem šel na dopust v mesto. Ulice so polne beračev, umazanih, napol oblečenih siromakov in otrok, pokritih s prahom, krastami, tvori. Nenehno vpijejo: »Sem siromak!« Na tramvajski postaji Ramleh je križišče dveh glavnih ulic. Tukaj je zelo lepa kavarna (grška). Pred njo so bile postavljene mizice in stoli. Naročil sem zelo dobro turško kavo in opazoval promet. Mimo so hiteli ljudje različnih narodnosti, oblek in barv. V uniformah so bili angleški vojaki, piloti in mornarji. Tu so bili tudi Južnoafričani, Novozelandci, Grki, Avstralci, Francozi in Indijanci. In dekleta? Svetovljanska in nepopisno lepa.

Okoli desete ure zvečer sem se vračal na ladjo. Na doku, kjer smo čakali čolne, ki nas bodo odpeljali na različne ladje, so bili mornarji s križark, rušilcev in drugih bojnih ladij. Začel sem se pogovarjati z mornarjem, ki je živel v Capetownu v Južni Afriki. Zelo ga je zanimalo, kje je Jugoslavija in s katero ladjo sem prišel v Aleksandrijo. Mene pa je zanimalo, kako da so se francoski mornarji lahko brez ovir sprehajali po ulicah Aleksandrije. »Naj te to ne skrbi,« je rekel mornar. »Z vseh francoskih ladij so Angleži odstranili zapahe za topove, mitraljeze, puške in drugo orožje. In tudi ves pogonski material so odstranili.«

Nenadoma so zatulile sirene. »Zračni napad!« Prostor, v katerem se nas je zadrževalo 80 ali še več mornarjev, je bil v trenutku popolnoma prazen. Vsak od nas je poskušal kar najhitreje najti zaklonišče pred bombami, ki so

Janko Majnik na krovu
H. M. S. Queen Elizabeth
maja 1941

padale zelo blizu. Ena je eksplodirala tako blizu mene, da je pritisk napolnil moje kratke hlače, in obšla me je misel, da se bom kot balon za vedno dvignil v zrak. Na srečo je to bil samo občutek.

Potem so sirene naznanile konec alarma in na tisoče šrapnelov je začelo padati z neba. Spet smo se pognali v zaklonišča. Nenadoma se je okoli dveh mornarjev napravil krog: eden je bil Anglež, drugi Avstralec. Začela sta se boksati. In kako zares. Pripeljali so motorni čolni in se takoj začeli polniti z mornarji. Škoda! Nikoli ne bom izvedel, kdo je zmagal.

25. 5. 1941

Kreta je padla v nemške roke. Aleksandrija bo zdaj izpostavljena še hujšemu bombardiranju.

8. 6. 1941

Zelo močno nočno bombardiranje. Poslušam ropotanje letalskih motorjev. V mestu in predmestju Aleksandrije je eksplodiralo veliko bomb, v pristanišču nobena. Kakšna sreča!

13. 6. 1941

Angleški in tudi naši strojniki so poskušali popraviti oba dizlova motorja. Tega jutra smo izpluli iz pristanišča. Z nami so šli angleški oficirji in podoficirji strojniki. Pilot, angleški mornarski oficir, nas je varno vodil skozi minska polja. Vožnja po morski gladini je bila normalna. Ko smo se potopili v globino 20 m, je v podmornico začela vdirati voda s tako močjo, da je angleški oficir takoj ukazal dviganje na površino.

Kakor hitro smo se vrnili v pristanišče in se začeli privezovati na matično ladjo, so sirene in rumene zastave napovedale zračni napad. Popoldne je bilo teh alarmov še več. Letal nisem videl. Moralo je biti zelo zelo visoko. Bombardiranje je bilo sinoči zelo hudo. Začelo se je ob 9. uri, potem spet ob enajsti. Ubitih je bilo veliko civilnega prebivalstva, še več ranjenih. Bogati so se začeli seliti v Kairo, kjer zračnih napadov še ni bilo. Tisti, ki so ostali v mestu, so po sončnem zahodu hiteli ven, na bližnja polja, z upanjem, da bodo tam našli primerno zaklonišče.

22. 6. 1941

Danes je Nemčija napadla Rusijo. Mogoče je to dobro znamenje. Mogoče bom videl svojo domovino veliko prej, kot si upam misliti.

Posadka podmornice se kar naprej trudi popraviti številne poškodbe. Zame se danes izteka razkošno življenje na matični ladji. Prišel je ukaz, da po kosilu zapustim svojo podmornico in vojaške prijatelje. Na bojni ladji **H. M. S. Queen Elizabeth** me čaka čisto novo življenje. Tam bom poučeval šifriranje, dešifriranje, delovanje raznih sprejemnikov in oddajnikov, radijske in informativne procese.

Odhod iz majhne hiše v nebotičnik ni šala. Prve dni sem se nenehno izgubljal. Zamujal sem kosilo in pouk. Moj inštruktor R. F. Mitchell je takoj našel rešitev. »Pojdi na krov, zapomni si smer, kamor želiš iti, spusti se dol za eno ali dve nadstropji in boš takoj našel zaželeno mesto.« Prav je imel! Zdaj sem se izgubil samo še včasih! Življenje na bojni ladji je prav zares zelo drugačno, kot je na podmornici. Večino časa sem prebil v podkrovju, v radijskih prostorih. Temperatura se je gibala med 120 in 125 stopinj po Fahrenheitu. Popili smo velikanske količine čaja. Da bi se hitreje shladil, sem ga izlil na krožniček in pil iz njega. Tako so me naučili prijatelji.

29. 6. 1941

Sporočili so mi, da je kralj Peter obiskal posadko Nebojše. Je le škoda, ker nisem mogel biti zraven, ker bi ga vprašal, kaj se je zgodilo njegovemu učitelju telovadbe – bratu Zdravku.

30. 6. 1941

Sinoči je bilo zelo močno bombardiranje. Bombe so eksplodirale 200–300 m za našo ladjo. To je kar blizu!

Vsa prijazna pozornost ni pregnala domotožja po podmornici in prijateljih. Takoj sem se počutil bolje, ko so me premestili na podmornico **H. M. S. Rorqual** za praktično urjenje. Tu je bilo okolje bolj domače. Podmornico so prilagodili za preskrbovanje obleganega otoka Malto.

Vožnja v obe smeri je potekala brez dogodivščin in vrnitev na **Queen Elizabeth** je bila dobrodošla. V tem kratkem času sem si tukaj pridobil že precej prijateljev in se skorajda udomačil.

13. 8. 1941

Močno nočno bombardiranje mesta. Mnoge stavbe v mestu in predmestju so bile porušene. Največ žrtev je bilo v okolici pristanišča – v arabskem delu Aleksandrije. Ni prijetno opazovati te nočne napade. Na stotine topov strelja. Reflektorji iščejo letala. Naša ladja se stresa od strelav njenih protiletalskih topov in mitraljezov. Živčni sistem se je navadil na alarm in streljanje. Skrbeli so me le glasovi letalskih motorjev, ki so pikirali skozi obrambni ogenj na svoje objekte. Debele železne plošče ladijskega oklepa niso mogle zadušiti glasu, ki je bil po navadi nosilec smrti.

20. 8. 1941

Nova izkušnja: v doku smo.

22. 8. 1941

Zapustili smo dok.

23. 8. 1941

Prijatelji na ladji so mi povedali, da so Nemci začeli s padali spuščati morske mine. Eksplozije so napravile velikansko škodo – materialno in tudi človeških žrtev je bilo veliko. Ena teh min je padla in eksplodirala v »rdečo luč« distrikta. Ubitih je bilo veliko mornarjev, vojakov, pilotov in prostitutk.

26. 8. 1941

Nedaleč od naše ladje sta eksplodirali dve bombi. Mnogo jih je padlo na arabski del mesta. Žrtev je bilo veliko. Vse jutro je gorelo v tem predelu. Dim se je popolnoma razkadil šele proti večeru.

1. 9. 1941

Ladja je bila podobna čebelnjaku. Kmalu sem odkril, zakaj mornarji nenehno preklinjajo in so tako delovni. Glavni poveljnik Sredozemlja, admiral Cunningham, je prišel popoldne na ladjo. **Queen Elizabeth** je postala njegova admiralska ladja. Povedali so mi, da je takšna transpozicija ladijski družini zmeraj v največji ponos. Prinaša pa tudi več dela in tršo disciplino.

4. 9. 1941

Ob 10. uri smo izpluli iz Aleksandrije. Ko smo s skoraj največjo hitrostjo dosegli odprto morje, sem prvič v življenju razumel moč britanske vojne mornarice: 3 križarke, 5 rušilcev in daleč na obzorju še nekaj drugih pomorskih enot, najverjetneje minolovke.

Ko se je ob 17. uri moj pouk končal, sem se vzel na krov, da bi se naužil svežega zraka.

Ob 17.22 se je visoko na nebu in daleč nad morjem pojavilo izvidniško letalo. Samo bolj oddaljene enote so začele streljati. Trajala je minuta, da je letalo padlo kot kamen in vso pot navzdol vleklo za seboj dim. Letalo je nekje daleč treščilo v morje, zato ga z bojne ladje nismo mogli videti. Velike ladje se niso odzvale niti z enim strelom. Ni bilo treba! Nekaj časa sem

opazoval, kako so z žerjavom spustili v morje opazovalski hidroplan, kako je odletel, se mnogo pozneje vrnil in pristal tik ob ladji. Z žerjavom so ga spet vzdignili na krov.

Bil sem pri večerji, ko nas je ob 19.05 stresla izredno močna eksplozija, potem pa so ji sledile še druge. Krožniki, vilice, kozarci, možje v jedilnici – vsi smo se vzdignili s svojega mesta v zrak. Prvi nagon mi je veleval steči na gornji krov – preden se začnemo potapljati. Ponos pa mi tega ni dovolil! Čakal sem, da bodo najprej bežali drugi. Pa niso! Hladnokrvno so večerjali dalje. Jaz ne. Prav tako hladnokrvno sem vstal od mize in zelo brezbrizno vprašal, kaj ta peklenski hrup pomeni. »Tisti 'prekleti' štiridesetcentimetrski topovi streljajo,« so rekli. »Posadko v podkrovju zmeraj na smrt prestrašijo.« Mene prav gotovo so!

Hotel sem videti tiste 'preklete' topove pri streljanju in sem se začel vzpenjati proti gornjemu krovu. Ko sem bil že skoraj tam, me je nekdo potegnil z lestve, rekoč: »Samo glavo pomoli tja gor, pa ti jo bo gladko odtrgalo!« Šel sem iskat svojega inštruktorja in ga pregovoril, da je našel varno mesto, od koder sva opazovala, kako skupaj s križarkami obstreljuje-mo Bardijo na libijski obali – tako je vsaj rekel. Streljanje je prenehalo ob 20.05. Tega streljanja ne bom nikoli pozabil.

5. 9. 1941

Ob 9. uri smo pripluli v Aleksandrijo. Prejšnjo noč, ko sem inštruktorju povedal, kako sem se prestrašil, ko so začeli streljati veliki topovi, mi je ukazal, naj se postavim pod cevi velikih topov v primerni drži za fotografiranje. Tudi on je s prijateljem Tomom vztrajal, da hočeta biti na sliki, zato sem pomislil: Mogoče sta se pa tudi onadva prestrašila?

10. 9. 1941

Skoraj vsak dan smo imeli letalske alarme, ki so trajali ves dan in še tja do polnoči. Prejšnji mesec in vsi dnevi tega meseca so bili menda najhujši. Bilo je zelo grozljivo slišati, ko je zvok s strmo spuščajočega se letala predrl jeklene plošče bojne ladje. Ponoči je na desetine in desetine mogočnih žarometov z ladij in obal ustvarjalo veličasten ali že kar strahoten pogled. Tu in tam se je v žarke reflektorja ujelo letalo – tudi to je bil pogled! Bombe so bile usmerjene na mesto, največkrat na revne arabske četrti, večina pa jih je padla v morje zunaj pristanišča. Mine, ki so jih spuščali s padali, so povzročale veliko škode. Tudi šrapneli, potem ko so topovi nehali streljati, so bili morilski.

24. 11. 1941

Zračni napadi so še vedno precej hudi. Nisem vedel, da smo izpluli iz pristanišča, dokler nismo bili že na odprtem morju. Povedali so mi, da smo Aleksandrijo zapustili ob 16. uri. Bojna ladja je pravi odgovor za vsakogar, ki trpi zaradi morske bolezni.

25. 11. 1941

Ob 8.30 sem bil na krovu. Pri nas sta bili še dve bojni ladji in daleč na morju sem videl veliko rušilcev. Kamorkoli smo se že odpravljali, počutil sem se varnega kot »angleška banka«.

Prepričan sem bil, da je ena izmed bojnih ladij začela streljati iz »velikih topov«; vse do glavnega radijskega prostora sem lahko slišal pridušene eksplozije. To pot sem bil izredno miren in nisem dvignil glave od dela. Bila

Janko Majnik v Agamiju
30. decembra 1941

sta samo dva ali trije strelji in čutil sem se opeharjenega. Ura je bila 16.45, ko sva šla z inštruktorjem na gornji krov po svež zrak. Tam so nama povedali, da se je pred nedavnim potopila bojna ladja **Bahram**. Še smo videli naftne madeže, glave plavajočih, rušilce, ki so pobirali preživele, in v daljavi rušilce v cikcakastih črtah, kot bi bili na lovu.

Zame je bil to strahoten udarec, saj sem bil popolnoma prepričan, da je bojna ladja nepremagljiva. V mojih predstavah je bila nekaj neuničljivega. Kako velika tragedija!

Nenadoma sem se počutil, kot bi bil izgubil rodne brate. Rad bi zajokal, pa nisem mogel.

Nocoj je bilo v jedilnici zelo tiho. Nihče ni spregovoril. Hvala Bogu, saj bi prav gotovo bruhal v jok. To je bila nesrečna noč.

26. 11. 1941

Za vse nas zelo žalosten dan, brez dogodkov. Okoli poldne smo varno prispeli v Aleksandrijo.

27. 11. 1941

Že sinoči sem se poslovil od številnih prijateljev, ki jih bom zapustil zaradi nove dolžnosti na obali. Zdaj sem poznal vse radijske ljudi po imenu, druge vsaj na videz.

Na mostu me je čakal poveljnik jugoslovanske kraljevske mornarice v izgnanstvu kapitan Saksida. Zapeljali so naju do britanske pomorske obalne postaje **Canopus**, kjer bom poučeval na tečajih. Tam sem se seznanil s poveljnikom postaje in štirinajsterico fantov, ki jim bom naslednjih šest mesecev inštruktor pri brezžični telegrafiji in ki bodo morda pozneje delali na novih ladjah, saj jugoslovanska vlada v izgnanstvu razmišlja, da bi jih kupila. Prva naj bi bila korveta.

7. 12. 1941

Japonci so včeraj napadli Pearl Harbour. Zdaj se mi vrnitev domov ne zdi več tako pametna.

21. 12. 1941

Ko sem zapustil **Queen Elizabeth**, sem pozabil prinesiti s seboj nekaj knjig in zvezkov. Danes imam prost dan. Obiskal bom prijatelje na **Queen Elizabeth** in vzel te knjige, saj jih bom potreboval pri pouku.

Ladja je bila še najbolj podobna matični ladji za podmornice. Na vsaki strani je bila privezana podmornica. Šele mnogo pozneje sem izvedel, da je ladjo poškodovala podmorska bomba »limpet«, ki se prilepi na stran ladje kot klop. Ti dve podmornici sta rabili za opornice, ki so ladjo držale na površini.

30. 12. 1941

Telegrafski tečaj je bil danes premeščen iz **Canopusa** v Agami, ki je bilo pred vojno bogataško letovišče, zdaj pa so se ga polastili za vojne potrebe. V vilah so stanovali oficirji, naši mornarji – študenti pa bodo spali v šotorih. Pouk bo v sprejemni sobi največje vile.

Petdeset metrov od Agamija je cesta peljala proti zahodu v Amirijo, El Alamein, Mersa Matruh, Tobruk in na fronto; proti vzhodu pa v Dakheilo, Meks in Aleksandrijo. Po popoldanskem pouku sem se rad odpravil na kratek sprehod do te ceste. Tukaj sem se seznanil in pogovarjal

z vojaki, ki so imeli položaje okoli Agamija. Največ je bilo Avstralcev, vojakov iz Nove Zelandije, Južne Afrike, Poljske, Indije, zelo malo pa je bilo Angležev.

Če sem šel na nedeljski izlet v Aleksandrijo, sem brez težav dobil prevoz do mesta in nazaj v tankih, kamionih, džipih in štabnih avtomobilih.

Na poti do mesta sta bila dva tabora za vojne ujetnike. V strogo zavarovanem nemškem taboru so bili ujetniki čemernih, potrlih obrazov, v italijanskem pa se je slišalo petje; ujetniki so nam mahali v pozdrav in na vratih tabora sta bila samo dva oborožena vojaka, brezskrbno naslonjena na vrata.

8. 1. 1942

Danes smo praznovali pravoslavni božič. Od nekod so prišle na mizo steklenice šampanjca in kolač. Ko sem jedel in pil, so mi misli uhajale domov – imajo moji sploh kruh na mizi?

15. 3. 1942

Ob eni uri popoldne je prišel v Agami mornarski avtobus, ki nas je odpeljal nazaj v **Canopus** v svet civilizacije.

4. 7. 1942

Rommel se je kar uspešno pomikal proti Aleksandriji. Tudi angleška mornarica se je začela pripravljati na premik v vzhodni del Sredozemskega morja. Telegrafski tečaj in posadka **Nebojše** sta bila prestavljena v Kairo. Tukaj smo postali del regimenta »Kings Own Rifle«. Ta regiment »kraljevskih osebnih pušk« bodo uporabili za obrambo Kaira, če bo prišlo do napada s padali.

Živeli smo v šotorih, v puščavi nedaleč od piramid. Posvarili so nas, da moramo zelo paziti, kam stopamo, ker so v tem predelu zelo strupene kače. Zagrebejo se v pesek, tako da kuka ven samo glava. Kleopatra se je menda zastrupila s to vrsto kač!

Prve dni je bila naša domišljija zelo velika. Povsod smo videli glave kač – v šotoru, pred šotorom, pod posteljo. Tega strahu smo se kmalu otresli, ker teh kač kar ni bilo videti.

Vsak dan smo se urili z različnim orožjem na peščenih hribih nedaleč od Sfinge. Užival sem v metanju ročnih granat, ker me je spominjalo na metanje kopja!

6. 7. 1942

Danes sem bil premeščen v oddelek »Signals« z nalogo kurirja. V štabu so mi dali motorno kolo za osebne potrebe. Vsak dan sem dobival inštrukcije o posebnih radijskih postopkih in informacijski službi. Ker sem govoril francosko, italijansko in nekoliko arabsko, so bili v štabu prepričani, da bi to moje znanje prišlo prav, če bi Rommel res prišel do Aleksandrije.

V Aleksandriji bi živel pri prijateljih kot civilist, štabu pa sproti poročal o delovanju Nemcev. Opozorili so me tudi, da mi ob morebitni likvidaciji ne bi mogli pomagati, ker bom deloval v vlogi civilista.

Na srečo so Rommela zaustavili pri El-Alameinu in meni ne bo treba odpotovati v Aleksandrijo in igrati vlogo vohuna, ker res nisem bil rojen za to delo. Dobro sem tudi vedel, da so bili Arabci naklonjeni nemški okupaciji, in tako bi bila moja bojna sreča lahko zelo opoteča.

Janko Majnik na britanski
jahti S/S Latharna
15. maja 1947

27. 11. 1942

Premeščen v Port Said. Naša **Nebojša** leži na suhem doku. Angleški strojni inženirji prenavljajo motorje, jaz pa pomagam pri nameščanju novega radijskega sprejemnika in oddajnika.

3. 1. 1943

Pod angleškim poveljstvom in s posadko smo popoldne izpluli iz Port Saida na poskusno vožnjo. Oba stroja dobro delujeta. Res je bilo čudno pluti s tujo posadko, pa sem se temu takoj privadil, ker sem imel prav takšen občutek, ko sem bil prvič s podmornico **Rorqual**. Zelo čudno pa se mi je zdelo, da je bilo v podmornici dovoljeno kaditi.

26. 1. 1943

Vsak dan smo imeli podvodne in nadvodne vaje. Danes ob 17.30 pa smo odpluli proti Bejrutu. Vso noč smo pluli na površini.

27. 1. 1943

Potonili smo ob 6.30. Ob 9. uri smo morali priti na površino, ker so odpovedali hidroplani. Ob 16.30 smo pripluli v pristanišče Bejrut.

28. 1. 1943

Dobil sem službo na kopenski postaji H. M. S. Medway II. Zdi se, da bo naša posadka **Nebojše** prišla v Bejrut s kamioni in bo podmornica plula v Sueškem prekopu.

24. 2. 1943

Dva dni dopusta. Porabil sem ga na gori »Cedar«. Zelo dobro se je dalo smučati. Smučki, palice in čevlje sem si izposodil pri avstralskem smučarskem inštruktorju. (Po vojni sem gospoda Johna Abbotsmitha spet srečal, zdaj živi v Avstraliji, v Island Bendu. Njegove prve besede so bile: Ti si pa tisti, ki me je na »Cedarju« premagal v velikem slalomu!)

29. 8. 1943

Odpravljam se v Aleksandrijo, na **H. M. S. Canopus**.

29. 11. 1943

Prišel je ukaz, da moram v Anglijo. Tukaj sem bil vpisan v višji radiotelegrafski in obveščevalni tečaj v Leydene Housu, v Petersfieldu blizu Portsmoutha. Po tečaju sem živel nekaj tednov v Londonu, čakajoč, da se s prvim transportom vrnem v Egipt.

V Londonu je bila še vedno prava vojna. Življenje v tem velikanskem mestu je bilo popolnoma drugačno od življenja v Leydene Housu, kjer so bila edini znak vojne številna letala, ki so se zbirala v zraku, preden so odletela bombardirat Evropo. V Londonu so padale rakete V1. Nato so prišle rakete V2, vendar brez vnaprejšnjih alarmov, ker so priletele z veliko hitrostjo. Potem je bilo slišati strašne eksplozije. Prebivalci Londona so živeli v stalni življenjski nevarnosti, ker človek ni vedel, kam bo padla naslednja raketa. V hipu se je vse zgodilo; ljudje so bili ubiti ali pa so ostali živi.

12. 4. 1945

Potniška ladja je bila polna ženskega in moškega letalskega osebja. Vračanje je bilo zelo prijetno iz dveh razlogov: prvi je bil, da nam je – na poti v Anglijo, četudi smo potovali v konvoju, ves čas pretila nevarnost, da nas bodo napadle podmornice. Zdaj pa so bile morske poti precej varne. Drugi razlog: na ladji je bilo veliko več deklet kot moških, mornarska uniforma pa je vedno zelo uspešna!

8. 5. 1945

V. E. Day. Dan zmage v Evropi nas je presenetil okoli dvajset milj od otoka Malte. Praznovali smo z velikim veseljem vse do Port Saída.

7. 4. 1947

Vkrcal sem se kot radijski oficir na britanski jahti **s/s Latharna**. Jahta bo prevažala potnike iz Aleksandrije v Genovo in nazaj. Na eni taki vožnji smo skoraj izgubili jahto in tudi življenja.

Blizu jugozahodnega dela Jonskega morja nas je zgodaj zjutraj presenetil zelo hud vihar. Gibanje jahte je postajalo bolj in bolj nevarno. Črta na klinometru je ves dan opozarjala »zapustite ladjo«. Nevihta nas je vrgla iz normalne smeri. Jahta se je bolj in bolj oddaljevala od našega najbližjega пристanišča Mesine. Poraba premoga je bila dvojna.

Čez dan so bili potniki razmeroma mirni. Ko se je znočilo, niso več videli, kako velik bo nov val, zato so potnice in tudi potniki postajali zelo nervozni. Imeli so rešilne pasove in bili pripravljeni na kapitanovo povelje skočiti v morje. Okoli 3. ure ni bilo več premoga. Valovi so postajali bolj in bolj visoki. Pri vsakem nagibu ladje desno ali levo je voda vdiralala čez ograjo na spodnjem krovu. Poveljniški most in radijska kabina sta bila najvišji točki na ladji in nagib je bil tukaj, vsaj zdelo se mi je tako, dvakrat večji. Brez

pogona je postajala v takšnem viharju nevarnost, da se potopimo, vse večja in večja. Kapitanova odločitev, da prosimo za pomoč, je bila dana ob 3.17. Kakor hitro sem oddal signal S. O. S. in sporočil naš položaj, so se oglasile štiri ladje.

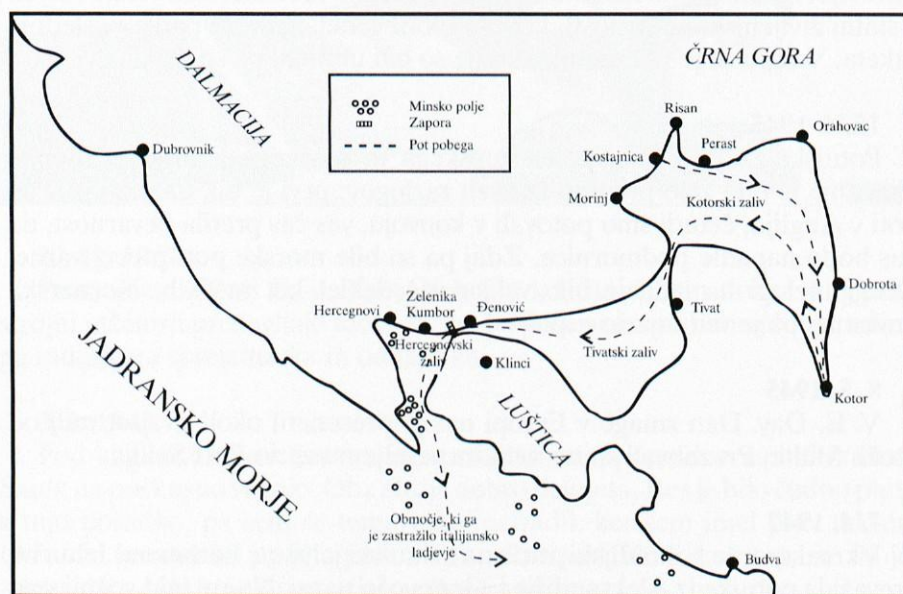
Na našo veliko srečo je bil italijanski vlačilec od nas oddaljen samo okoli pol ure vožnje. Ladja je morala vzdržati in pri tem so pomagali tudi potniki. Stole in mize – in kar smo našli lesenega – smo znosili v strojni predel. Para se je takoj začela dvigati in tako tudi naše upanje, da bo kmalu vse v redu.

Ko pa je vlačilec prispel, smo imeli velike težave z vezanjem kablov, saj so bili valovi ogromni. Ko je bilo vezanje kablov končano, smo se oddahnili. V Mesini smo čakali na nove zaloge premoga in medtem so me potniki spraševali, kakšen občutek sem imel, ko sem oddajal signal S. O. S. Kakšen občutek? Hvaležen Bogu, se mi zdi, da je na klic prišel odgovor!

6. 11. 1948

Dobil sem obvestilo, da me viza za Ameriko čaka na ambasadi v Kairu, a sem se ji odrekel, ker sem se nameraval pridružiti vojnim prijateljem, ki bodo prav kmalu odpotovali v Avstralijo.

Te odločitve nisem nikoli obžaloval.

Zemljevid Boke Kotorske

Janko Majnik, življenjepis

Janko Majnik se je rodil 1918 v Stari vasi pri Žireh. Prvo šolsko učenost je zajemal na osnovni šoli v domačem kraju, nato je obiskoval škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu nad Ljubljano. Leta 1934 je postal gojenec podoficirske šole v Šibeniku. Od sto štirinajstih jo je dokončal deveti, zato si je lahko sam izbral nadaljnjo vejo šolanja. Odločil se je postati radiotehnik in tako kot radiooficir na potniških ladjah pridobi možnost za potovanja po svetu. A njegovi pustolovski žilici to še ni bilo dovolj, prekrčal se je na podmornico in se specializiral za delo na njih. V jugoslovanski mornarici je postal podmorničar. Na podmornici Nebojša je bil aprila 1941 med devetnajstimi od dvainpetdesetih, ki so se odločili, da zaplujejo in pobegnejo v zavezniške vode.

Angleži so, kot pravi sam, hitro zavohali, da je odličen radiotelegrafist, zato je bil premeščen na njihovo bojno ladjo HMS »Queen Elizabeth«. Služil je tudi na podmornici »Rorqual« in kopenskih radijskih postajah, kjer je delal na zračnih valovih Bejrut–Aleksandrija–Malta–London. Po koncu druge svetovne vojne, leta 1947, se je kot radiooficir ukrčal na angleško jahto S/S »Latharna«, katere kapitan je bil Zenon Adamič, sicer iz Ljubljane. Plovili so potnike iz Aleksandrije do Genove. Leta 1948 je dobil vizum za Združene države Amerike, a ga je odklonil, ker se je več prijatelj iz mornarice prav tedaj odpravljalo v Avstralijo, in odločil se je iti z njimi. Ta skrivnostna celina ga je brž sprejela za svojega, kakor pravi sam.

V Avstraliji je od 1950 delal pri Snowy Mountains Authority v državi Novi Južni Wales. Od 1953 do 1967 je delal v Caramburri in Island Bendu. Leta 1968 se je preselil v Coomo, kjer je delal pri Snowy Mountains Engineering Commission; tu se je 1973 upokojil in tu živi še danes.

Poleg zaposlitve in kot upokojenec se je zadnjih trideset let razdajal v skavtski organizaciji, posebno v oddaljenih gorskih pokrajinah, kjer je bil zakoniti vodja skavtov. Pri svojem delu je vztrajal pri visokih merilih skavtske organizacije in izpolnjevanju njenih visokih etičnih norm. Prav tako je vedno skrbel, da so bili njeni programi sveži, iznajdljivi, spodbudni. Njegov vpliv na voditelje raznih oddelkov je zagotavljal dobre zveze s centralo skavtske organizacije.

Za svoje dolgoletno in uspešno delo je dobil več uglednih avstralskih priznanj in odlikovanj: leta 1968 diplomu Good Service, leta 1976 diplomu Long Service, leta 1985 diplomu za posebne zasluge v skavtski organizaciji, leta 1991 odlikovanje »Anzac of the Year«, ki je namenjeno bivšim avstralskim in novozelandskim vojakom, ki so se junaško borili na različnih bojiščih, in leta 1995 visoko nagrado z medaljo »Silver Acorn« (srebrni želod) za svoje dolgoletno delo v skavtski organizaciji. Poleg tega je bil počaščen z zelo redkim nazivom »častni voditelj«, tako da kljub visoki starosti še vedno nadaljuje s svojim delom pri skavtih. V pokrajini Monaro je med svojimi znan pod imenom Grey Brother.

Diary of a Submariner (Dnevnik podmorničarja) je pisal Janko Majnik v radijski kabini, kjer je imel zvezek in vanj prenašal svoje vtise. Ti so bili čisto neposredni in pisal je zase – ne za javnost, zato je v njem veliko strahu. Že na prvi strani dnevnika je najti odgovor, od kod ta strah. Slutil je, da bo prišlo do tega, do česar je potem res prišlo. Do vojne. Tako sam avtor komentira svoje pisanje izpred več kot petdesetih let. Pri tem pa dodaja, da je njegov dnevnik vendarle zelo drugačen od dnevnika Ane Frank. Verjetno ga je do spomina nanjo privedlo dejstvo, da sta bila oba silno omejena, zaprta v svojem

gibanju. Ona na svoje skrivališče za omarami, on na okolje podmornice. Da je dnevnik prišel v javnost, se avtor zahvaljuje svojim otrokoma, hčerki Juaniti in sinu Janku. »Pred nekaj leti sta našla v kleti star, okrogli kovčeg za ženske klobuke. V tem kovčegu je moja žena shranila naša ljubavna pisma in moj dnevnik, pisan v srbohrvaščini. Oba otroka sta bila zelo radovedna, kakšne skrivnosti je imel očka v tem dnevniku, predno se je oženil. Z ženo vred so me 'prisilili', da prevedem v angleščino 'dnevnik' in povesti iz moje mladosti, tako da vse to ostane pri družini, potem ko mene ne bo več. Kopijo dnevnika sem pa poslal mojemu zelo dobremu prijatelju kapetanu Zenonu Adamiču, ki živi v Ameriki. Ravno takrat, ko smo se vsedli s podmornico 'Nebojša' na dnu morja v blato, je Zenon bil komandant podmornice. To je bilo moje prvo leto na podmornici in takrat me kapetani in oficirji niso prav nič zanimali – le šport in dekleta. Kapetan Adamič, tako kot kapetan Marok, sta pa oba iz Ljubljane. Adamiču se je dnevnik zelo dopadel, ker je opisoval pravi strah vojne. Tako mi je svetoval, da ga objavim. Tukajšnji urednik revije za Royal Australian Navy ga je pa kar pograbil z obema rokama. Sploh niso vedeli, da je Jugoslavija imela mornarico – in ta pobeg jim kar ne gre v glavo...« (pismo urednici Borca, Cooma, 20. junij 1991).

Bojan Marok, v aprilski vojni 1941 vkrcan na ladji Osvetnik, svojemu daljnemu kolegu piše takole: »Vaš 'Dnevnik' sem parkrat prečital in vedno bolj mi je všeč. To ni strogi in pusti vojaški raport, temveč opis dogodkov, ki jih je preživel mlad, idealen fant! Mirno in lepo opisujete, kako so se stvari dogajale. Nikjer se ne spuščate v tista zoprna 'predbacivanja in male svadje', ki se vedno dogajajo v podobnih primerih. Ne morem pozabiti, kaj mi je posadka Osvetnika odgovorila, ko sem ji predlagal, da izplovemo: 'Če nam odgovorite, da bo okupator našim famijam dajal plače, gremo, sicer pa ne!' In potem smo odšli vsak na svojo stran...« (Odlomek iz pisma, Ljubljana, 14. november 1990).

Kakor mi je sporočil avtor v pismu z dne 21. 3. 1995, so njegov Dnevnik podmorničarja objavili v Ameriškem Slovencu in je bil med njegovimi bralci »zelo priljubljen«. Ob 50. obletnici konca druge svetovne vojne so se ga odločili objaviti tudi člani The Naval Association of Australia. Izkupiček zanj je avtor podaril za dobrodelne namene: za stare, onemogle in revne mornarje. Kar ni bilo izjemoma, saj se je g. Janko Majnik tudi osebno posvečal prizadetim otrokom.

In kako sva se seznanila midva? Povezal naju je Žirovski občasnik. Najprej ga je dobil eden od mojih dopisovalcev v Združenih državah Amerike in po njegovi zaslugi sem ga poslala še njegovemu sosedu iz mladih let v Avstralijo. Ko sem prebrala prevod njegove imenitne pripovedi Čudež na božični večer, v katerem opisuje, kako je tvegala, da bi preživel sveti večer v domačem okolju, ko se je s smučkami odpravil iz zasnežene Ljubljane kot dijak iz omenjene gimnazije v Žiri. Le malo je manjkalo, da ga podvig ni stal življenja. Pripoved kaže na nesporno pripovedno nadarjenost, zato se mi je zdelo nemogoče, da bi ostalo samo pri njej. Tako so se začela izmenjavati pisma med Ljubljano in Coomo, saj se je avtor prijazno odzval moji prošnji, da bi otel pozabi svoje spomine na žirovsko otroštvo. Napisani so v angleščini, prevedeni v slovenščino, spominjajo na prva desetletja tega stoletja. Posamezne pripovedi so vedno tako napeto in živahno oblikovane, da tudi po tej plati zaslužijo ustrezno pozornost. Drznem si misliti, da so prav njegove zgodbe dobra podlaga za eno od knjig iz zbirke Glasovi, v kateri bodo zbrani spomini naših rojakov po svetu na domače kraje in njihovo slovstveno dediščino.

1885-1935 ŠTEFAN MLAKAR ŽIROVSKI FOTOGRAF

Franc Temelj

Fotograf Štefan Mlakar

Portret Štefana Mlakarja iz
časa, ko je živel še pri
starših v Jaznah

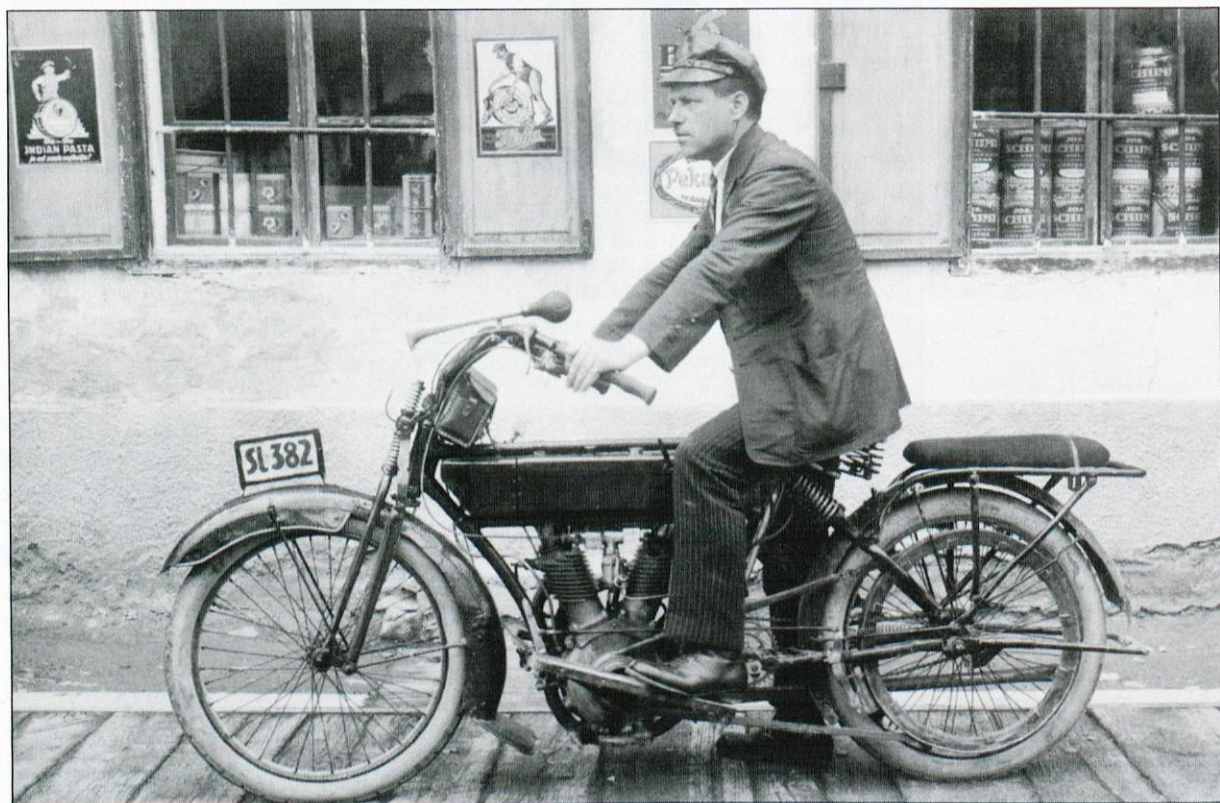
Verjetno ni starejše hiše v Žireh, v kateri ne bi našel vsaj kakšne orume-
nele fotografije iz prvih desetletij tega stoletja. Zasluge za to ima tudi Štefan
Mlakar, takratni žirovski fotograf. Zato je prav, da ga vsaj bežno predstavi-
mo in se mu oddolžimo za to, da nam je zapustil del podobe takratnih Žirov
in njenih prebivalcev. Ta zapis je nastal zgolj po spominu njegovih potomcev
(treh vnukinj in vnuka), saj bi iskanje morebitnih arhivskih podatkov pre-
raslo ljubiteljstvo in bi bil potreben strokovni pristop.

Štefan Mlakar se je rodil 25. decembra 1885 v Jaznah. Bil je glasbeno
nadarjen, saj je s harmoniko nastopil celo na radiu, skupaj z Avgustom
Stankom. S harmoniko je razveseljeval ljudi po številnih ohceti. Kot muzi-
kant je spoznal dobro pevko, Frančiško Pivk z Razpotij, ki je postala njegova
življenjska sopotnica. Po poroki se je okrog 1910 z ženo in hčerjo Vilko
preselil v Žiri. Čeprav so bili časi težki, je bil Štefan izredno bister in napre-
den. Da bi ustvaril svoji družini boljše življenje, se je skupaj z ženo lo-
til gospodinjstva, pozneje pa z Ivanom Žakljem (Fricom) izdeloval celo
kremo za čevlje.

Pri Mesarju je leta 1922 kupil del hiše. Toda to je pozneje prodal, kajti
skupaj z zetom Jankom Erznožnikom, ki je imel v najemu trgovino pri
Homcu (in ne pri Bahaču, kakor je bilo objavljeno v prejšnji številki ŽO),
sta kupila hišo pri Lengarju, saj bi bila sicer prodana na dražbi. Poleg hiše,
v kateri si je Janko uredil trgovino, sta kupila še nekaj zemlje, na kateri si je
Štefan 1930 postavil fotografski atelje in tako uresničil svoje dolgoletne želje.
Umrli je 5. avgusta 1935.

S fotografijo se je začel ukvarjati, ko je bil doma v Jaznah, toda kdaj točno,
se ne ve. Prav tako se ne ve, kako je prišel v stik s fotografijo, najbrž pa je
bil zato kriv njegov podjetniški duh. Bil je popoln samouk, sodeloval pa je
z loškim fotografom Otonom Sadarjem, pri katerem je napravil tudi stro-

Štefan Mlakar na
motorju, s katerim se je
vozil po sosednjih krajih
in fotografiral ljudi ter jih
razveseljeval s harmoniko

kovni izpit. Bil je član takratnega društva slovenskih fotografskih delavcev. Ukvarjal se je z vsemi zvrstmi fotografije, s portretno, dokumentarno, reklamno, in s preslikavami. Izdajal je pokrajinske razglednice. Krajevno je pokrival območje od Žirov do Poljan, kajti Idrija in Škofja Loka sta imeli svoje fotografe. Da je fotografiral tudi, ko je bil v Šentjerneju, je razvidno iz ohranjene plošče, na kateri je kartuzija Pleterje.

Poleg že omenjenih fotografij, ki jih hranijo posamezniki, je od njegove fotografske zapuščine ostalo zelo malo, saj je bila vsa družina pregnana v Srbijo, ta čas pa je bila hiša prepuščena tujim ljudem in vojnim razmeram. Stavba, v kateri je imel atelje, sicer še stoji, vendar so ji dnevi šteti. Nanj spominja napis Š. Mlakar. Poleg nje pa se je ohranilo še 6 škatel steklenih plošč negativov. Vse druge so se znašle na smetišču. V vseh škatlah je 983 plošč formata 10 × 11 cm in 22 plošč formata 9 × 12 cm. Na vsaki škatli je bilo napisano, kakšni posnetki so spravljani v njej: ateljejski ali drugi. Toda prah in čas sta naredila svoje, tako se vsega ne da razbrati. Tudi plošče niso več v istih škatlah, kot bi morale biti, saj gre za enake posnetke v dveh škatlah s popolnoma različnimi podatki. Na posameznih škatlah so naslednji podatki: prva škatla 1931; druga 12. 7.–31. 12. 1931 v ateljeju; tretja (nečitljivo); četrta maj–junij 1930; peta avgust–september 1930. Iz tega je mogoče sklepati, da je napravil približno 100 posnetkov na mesec. Iz vsega gradiva sem za objavo po lastni presoji pripravil izbor posnetkov, ki so se mi tematsko ali kompozicijsko zdeli zanimivi. Podjetniško pot Štefana Mlakarja uspešno nadaljujeta vnuk Štefan Erznožnik, ki je skupaj s sinom Juretom lastnik firme InterDecor, ter vnukinja Metka Novak, ki z možem Silvom vodi firmo ES-Osram studio. Vsi omenjeni so tudi finančno podprli izid te številke ŽO in tako kakor nekoč ded po svojih močeh pripomogli, da bo del današnjih Žirov ostal tudi za zanamce.

Družinska fotografija
Štefana Mlakarja, ki visi v
»hiši« kmečkega turizma
Pri Šimcu v Žirovskem Vrhu

Družinska fotografija z ženo Frančiško in hčerko Vilko

Fotografija ateljeja iz časa,
ko je še rabil svojemu
namenu; na njej se vidi del
steklene stene in strehe, ki
sta rabili za osvetljevanje

Na atelje zdaj spominja
samo še del steklene stene
in napis Š. Mlakar

Izbrane fotografije iz zapuščine Štefana Mlakarja

Franc Temelj

Izbor obsega štiri razdelke, in sicer: razglednice, reklamne fotografije, portreti in spominski posnetki. Večina objavljenih del je kopij z originalnih plošč, nekaj pa je tudi originalnih fotografij. Tam, kjer je bilo mogoče ugotoviti podatke, pod fotografijo tudi piše, kdo ali kaj je na njej. Vendar je žal precej takih, pri katerih to ni bilo mogoče, zato je vsaka informacija dobrodošla.

Pozdrav iz Žirov

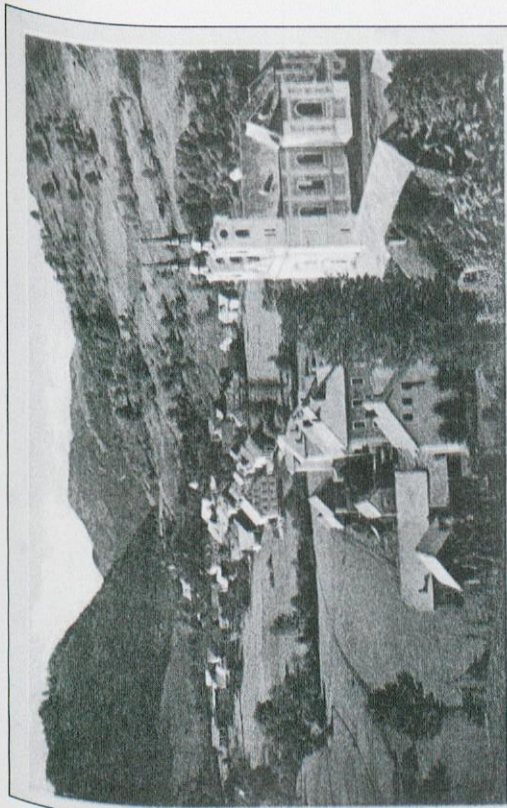
Žiri, 1923

Poljane nad Škofjo Loko

Poljane nad Škofjo Loko,
natis založil trgovec
V. Jamar

RAZGLEDNICE

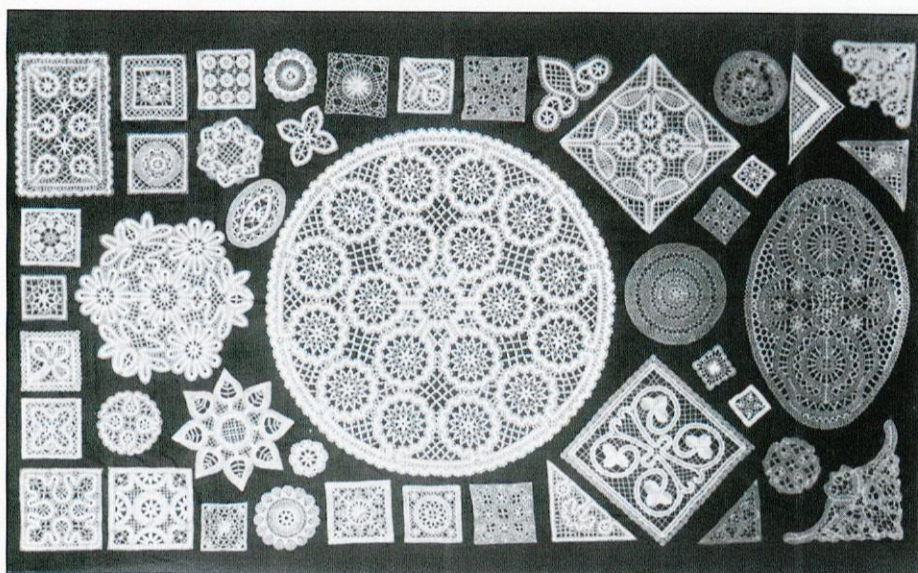
Žiri in trgovina pri Lustiku, 1929

Pozdreo iz Hotavlje
Gostilna in trgovina Iv: Brejca Hotavlje

Hotavlje ter gostilna in trgovina Ivana Brejca, 1924

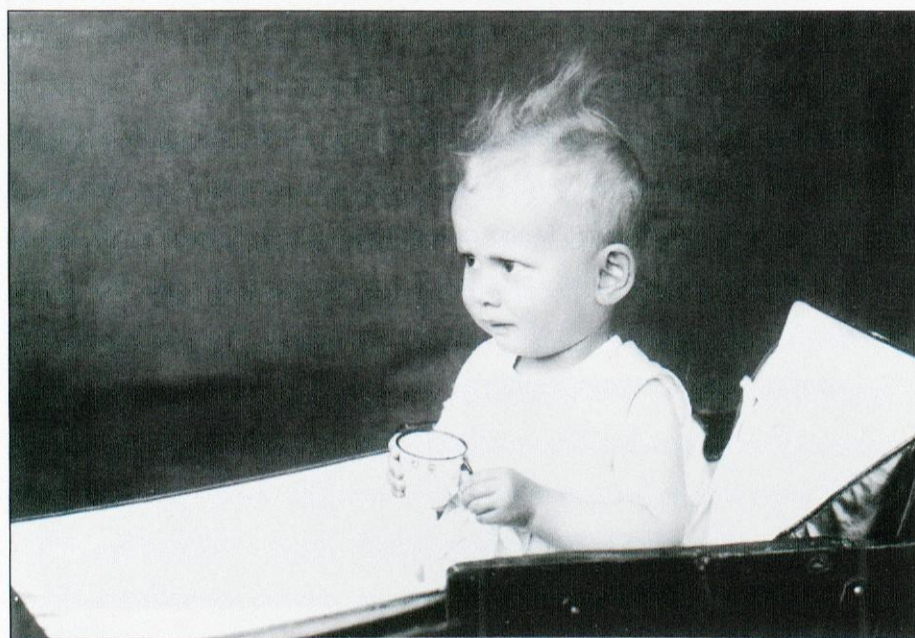

Žirovska mornarja, z leve: Mire Mesarjev, Mirko Petronov

Stefan Mlakar
Fotograf
— ZIRI, Krain —

Franc Temelj

Z leve: Mojškrna Ivanka
in Marija, Gorenja vas

Ivanka Krošljeva

Zofa Čelešnikova

SPOMINSKI POSNETKI

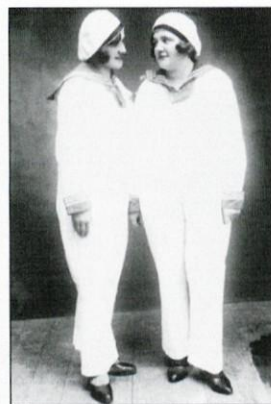
Učiteljski zbor na Vrhu pri Sv. Treh Kraljih

Lovska trojka, z leve:
Johan Jesenkov,
Milan Strojčev,
Anžon Jekapič

Rovte – V Rupi na Petkovcu, z leve: Boleslav Cvetko, Mežnar s Petkovca, tri Ruparska dekleta z materjo; brat oziroma sin Janez Hladnik (padre gaučo) je deloval v Argentini in pri predsedniku Peronu izprosil dovoljenje za bivanje pribeglim Slovincem po 2. svetovni vojni

Z leve: Vilka Tinetova in Darina Nežkna

Žirovski učitelji, z leve: Justinova s sinom Dragovanom, Gabrovec, Miklavčičeva, Justin, ?, Wolfova z dojenčkom

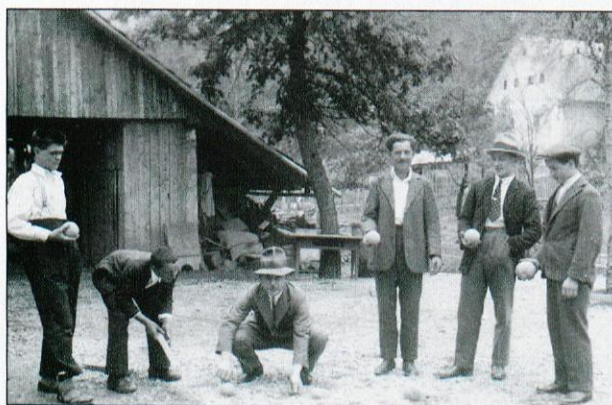
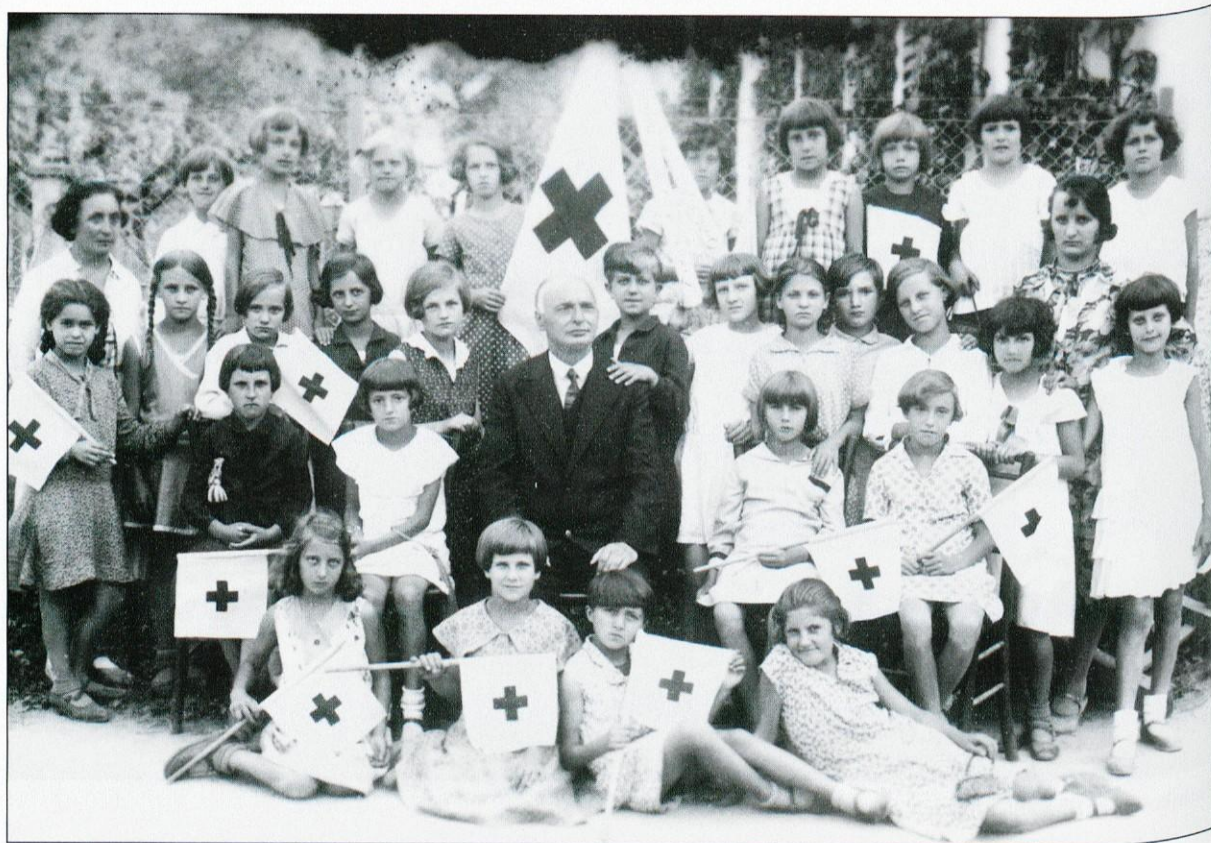
Z leve: Miloš in Stojan Pertovt

Tajnikova družina »na morju« v Sori

Žirovske sokolice, z leve: Vida Mačkova, Stazi Žunarjeva (klečita), Natalija Koširjeva, Darina in Berta Nežkna, Vida Lustikova, Milena Fricova, Martina Strličeva, Katre Brteleva, Vilka Mačkova, Marica Slikarjeva

Posnetek iz Križne jame

Družina kovača Starmana na Selu

Žirovske sokolice, z leve: Zinka Kenda, Vida Lustikova, Zora Vrbanova, Darina Nežkna, Berta Bačnarjeva, Milena Fricova

Delavci mojstra Jožeta Mačka, v ospredju z leve: Jože Mačkov, Jože Potrebuješ, Vera Mačkova, Feliks Firbarjev, Marijan Mačkov, Ludvik Šuštarjev; stojijo: Julka Nacetova, Rudolf Šuštarjev, Matej Ivanov, Ciril Kržič, Johan Štefanov, gospodinja Mačkova, Delfin Koširjev, Pavle Petelinov, Franc Kolišarjev, Matija Ponomarenko, Vida Mačkova

Na balinišču pri Jureču v Brekovicah, z leve: Jureč, Matija Ceglarjev, Ivanka Homovčkova, Martin Sopovski, Johan Novohišarjev, Antonija Logar, Tone Krošljev, Jernej Laznarjev, Treven

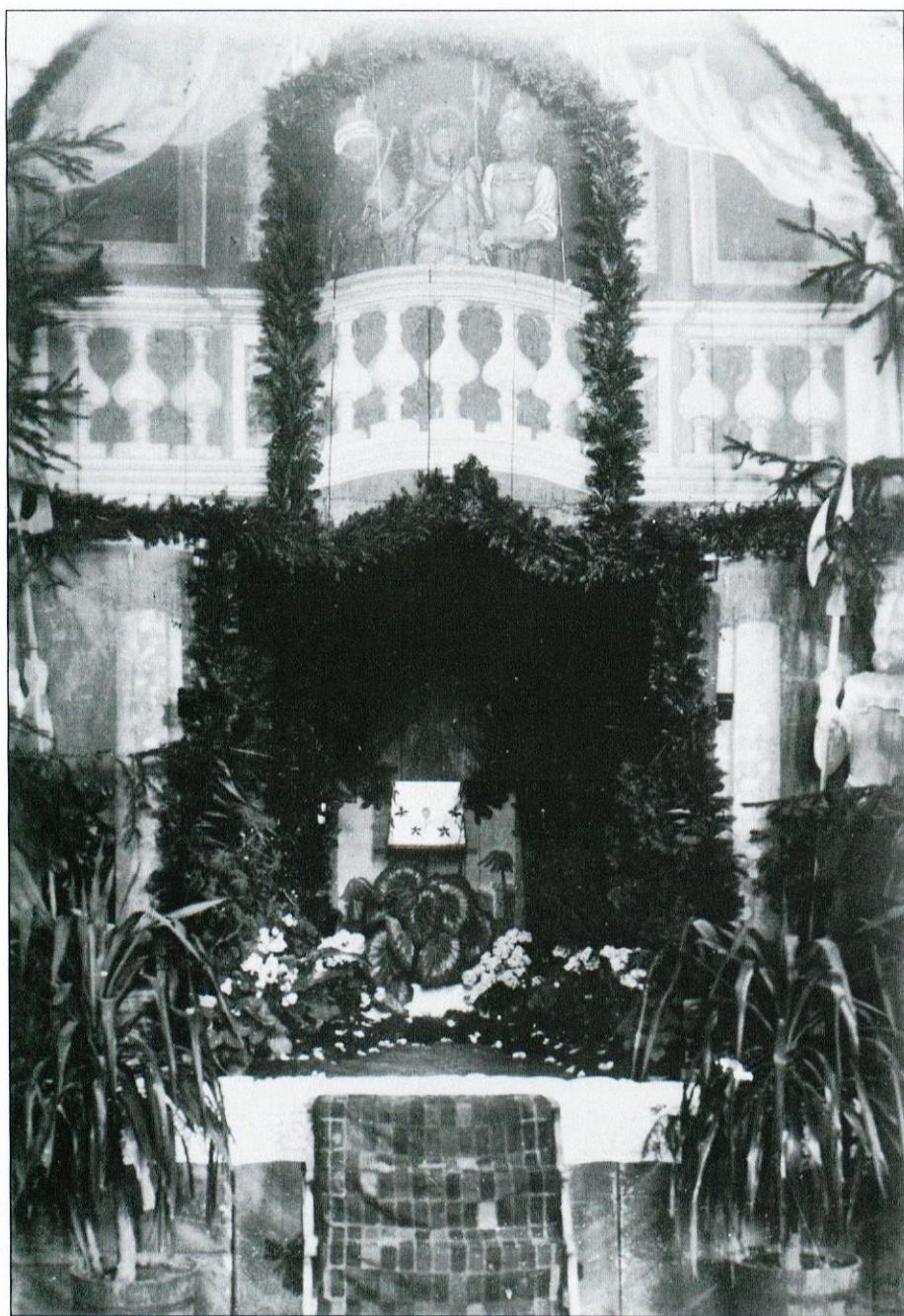

Gorenjevaška družčina, z
leve: Franče Zatlerjeva,
Ciril Lovretov, Franca
Barbarčeva, Ciril Koširjev,
Vera Barbarčeva

Hilda, hči Ivanke Krošljeve

Božji grob iz stare župnijske cerkve v Žireh, ki je segal do oboka pri stranskem oltarju; v novi cerkvi se je uporabljal do 2. svetovne vojne

Matilda Mežnijska za harmonijem v Rovtah

Nogometaši orli na novem
igrišču pred Kržišnikom, z
leve čepijo: Franc Trčkov,
Franc Stanovnikov, Viktor
Matevžev, Viljem Maharjev,
Janko Frencov, Ludvik
Kovačev, Tone Balčkov;
stojijo: Franc Brežnikarjev,
Maks Majnikov, Jože
Prapoški, Jože Balčkov

V mrzli Sori (poznani): Slava in Vilka Tinetova, Vilka Lengarjeva; na bregu se treseta Jože in Vera Mačkova

Na preji pri Štefanu v Žireh, z leve: na peči oče Štefan in sosed More; ob peči mlada gospodinja Marija, mati Marija, Johana Maksnova in Pepa Štefanova

Čemu je bila namenjena ta veličastna parada: narodne noše, mlaji, zastave – kdo bi vedel?

To niso fantje, ki se pripravljajo na »stelungo«, so možje, ki oponašajo tisto veselo razpoloženje; drugi gnojni koš vozi Lipe Muštovski – kdo so pa drugi v tej veseli družčini?

Anžon Frančiškov in ...(?)

Minka Jobstova

Kronovina Kranjska.

Eksh. šte. 1878

Obrtni list.

Stefan Makar in Ivan Hakelj
iz Žirov

je pri tukajšnjem c. kr. okrajnem glavarstvu prijavila
obrt izdelovanja kemičnih preparatov
v hišni šte. 38 v Staričsi
in se mu izda ta obrtni list.

Zaradi odmerjenja pridobninskega davka se morate takoj, ko prične obrt
izvrševati, zglasiti pri c. kr. davčnem nadzorniku v Logatcu

Obrt se je pod šte. 128 v obrtni zapisnik vknjižila.

Vsaka prememba ali preložitve obrtvališča se mora v smislu § 32 in 39
obrnege reda tu sem naznaniti, sicer zapadele zakoniti kazni.

C. kr. okrajno glavarstvo Logatec,

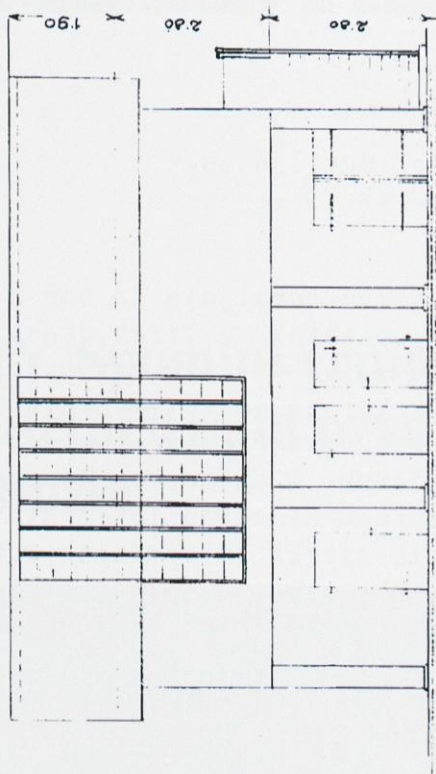
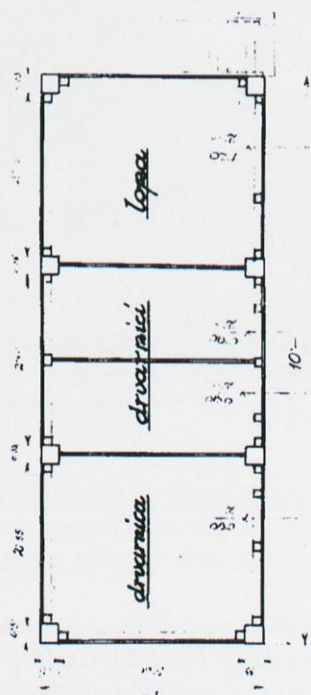
dne 6. februarja 1914.

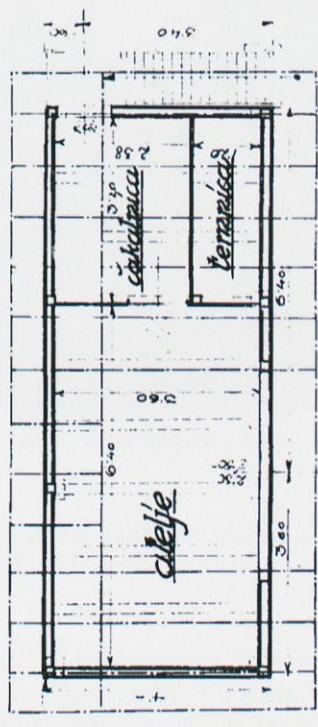
Náčrt zariadenia fotografického ateleja rad ze obštojeć dvarnicu g Jarško Črnoziška - Žiri k. št. 54 JK - 1.75 - par. št. 706, Katastr. obš. Žiri

- pročelje

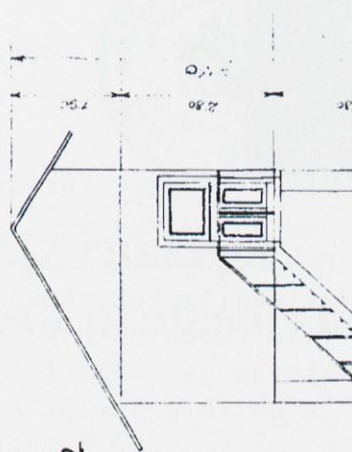
- prtljige

I radstropje

stranski ris

LOVRENO LUTJE
 - TESAŘ -
 RAČUNAR 27.1.1988

Lovre Ljutje

Štev.18./stavb.-

Stavbno dovoljenje.-

Podpisano županstvo dovoljuje da sme g.Erznožnik Janko, trgovec in hišni posestnik v Zireh štev.54 dvigniti že obstoječo leseno drvarnico v eno nadstropje, ter iz tega prirediti Foto-atelje, kakor je to razvidno iz odobrenega načrta, razdeljeno v atelje, čakalnico in tamnico. Že obstoječa stavba je dolga 10 in široka 4 metre, vsa lesena in bo služila le za foto-atelje g.Stefanu Mlakarju fotografu v Zireh.-

Ker ni nobenih zaprek in sprememb, razen ~~zviga~~ dviga že obstoječega gospodarskega poslopja, se prosilcu na njegovo ustno ~~stavbo~~ prošnjo izda to stavbno dovoljenje.

Stavbna taksa Din. 20,- plačana v gotovini. Kolek Din.20 kot državna taksa po tar.post.264 predpisano uničena na dovoljenju.-

Županstvo v Zireh
dne 8.7.19 33.-

Delovodja:

predsednik občine:

Opomba:

Delavci zaposleni pri stavbi morajo biti predpisano zavarovani pri O.U.Z.D.Ljubljana, ter plačane predpisane premije po stavbnem mojstru, sicer je graditelj sam odgovoren plačnik premij za zaposlene delavce.-

1885-1941

SLIKAR FRANJO KOPAČ

Franjo Kopač

IV. Spomini vrnitev iz ruskega ujetništva in prva leta profesorske službe

Franjo Kopač, Arheolog Frane Bulić, olje, 1926, Hrvatska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu

(To besedilo se neposredno navezuje na konec v prejšnji številki. Glavni junak in njegovi tovariši so še vedno na neki železniški postaji v Ukrajini, sredi ruske zime ... Op. ur.)

Potem so se vrgli na nas Rusi, ki so se vračali iz ujetništva, in nam začeli slačiti obleko. Odvrgli so svoje razcapane in ušive cunje, v katere smo se morali nehote obleči mi. Jaz sem imel še dosti dobre čevlje. K sreči sem si bil že prej ovil noge s starimi vrečami; mislili so, da nimam čevljev, in me pustili pri miru, samo plašč in čepico so mi vzeli. Ko smo bili do kosti obrani

in preoblečeni, so nam rekli, da lahko gremo naprej. Nismo se obotavljali in smo odšli, kakor hitro je bilo mogoče, s te negostoljubne postaje. Ob železniški progi se je počasi pomikala naša vrsta, žalosten ostanek velike avstrijske armade.

Premišljeval sem, kakšen pomen je imelo to večletno trpljenje. Zapuščeni, sestradani, prezeblji in ušivi, v vedni življenjski nevarnosti smo se vračali vsak v svojo domovino. Kaj nam bo prinesel prihodnji dan, kaj bodočnost? Po moje so bili najsrečnejši tisti, ki so ostali v strelskih jarkih ali pa zmrznili ob poti; prihranjeno jim je bilo razočaranje, ki ga zdaj doživljamo. Po utrudljivih dneh smo končno prišli do Žmerinke. Na postaji se nam je kazal grozen prizor. Na nekem tiru je stal vlak, okoli katerega je ležalo polno mrtvih nemških vojakov. Tudi vagoni so bili polni mrtvecev. V naglici smo pregledali njihove tornistre, ali bi bilo v njih še kaj hrane. Našli smo nekaj konzerv in zamrznjeno marmelado. Izvedeli smo, da je prišel ta vlak iz Odese, z njim so se peljali zadnji Nemci iz Ukrajine. Med njimi je bil tudi tisti nemški oddelek, ki nas je v Hersonu tako neprijateljsko razorožil.

Bili so v popolni bojni opreми. Ukrajinci so jih v Žmerinki ustavili in zahtevali, da odvržejo orožje. Če to storijo, bodo pustili vlak naprej. Nemci so odvrnili, da orožja za nobeno ceno ne bodo predali. Ukrajinci so odšli in pustili Nemce čakati do noči. Še enkrat je prišla deputacija do poveljujočega nemškega častnika s pozivom, naj predajo orožje, nato pa se lahko odpeljejo. Nemci so bili trdovratni. Odgovorili so kratko: Ne! Patrulja je odšla. Nato so se na presenečene Nemce od vseh strani usuli rafali iz strojnic – dokler jih niso pobili do zadnjega moža.

Franjo Kopač, Visoški portal, olje, 1927

Franjo Kopač, Kranj, olje, 1923

Franjo Kopač, Božena,
črna in bela kreda, 1922

Na naše veliko veselje so končno pripeli dva vagona k vlaku, ki je odhajal proti meji. Prvi dan smo kar hitro napredovali. Na neki postaji so vlak ustavile oborožene tolpe. Vdrli so v vagone, nas napodili ven, nakar so preiskali najprej vagone, potem še nas. Iskali so predvsem orožje. Podobno se je ponavljalo na vseh postajah. Na neki postaji nas je iz vlaka napodilo oboroženo krdelo boljševikov; sami so zasedli vlak in se odpeljali proti meji. Čakali smo dva dni. Medtem je pripeljal vlak od galicijske meje, poln Rusov, ki so se vračali iz ujetništva. V enem od vagonov so vsi do zadnjega zmrznili; čez 40 revežev je bilo, ki so umrli, ko so bili spet na domačih tleh.

Po tridnevnem čakanju smo se odločili, da gremo naprej peš. Do Podvoločiska je bilo še kakih sto kilometrov. Znova smo se zarili v sneg in mraz, ves čas v negotovosti, ali bomo prišli srečno do meje ali ne. Upali smo, da bo potem boljše. Med potjo smo od vračajočih se Rusov izvedeli, da se bijejo Ukrajinci s Poljaki okoli Przemysla in Lvova. Kar je bilo med nami Poljakov, so jih Ukrajinci v neki večji vasi odpeljali v ujetništvo. Druge so pustili naprej, samo večkrat so nas še preiskali. Kar naprej so nas tlačili, in vedno smo dobili cape, ki so bile še slabše od prejšnjih. Uši je bilo vedno več. Izčrpani smo se privlekli do Podvoločiska. Ukrajinci so nam obljubili vlak, s katerim bi se odpeljali v Tarnopol. Po tridnevnem čakanju so nas res strpali na vlak. Zvečer smo se odpeljali proti Tarnopolu, a smo že na prvi postaji zaslišali silno streljanje in vpitje. Vlak se je ustavil. Vrata vagona smo zatakneli, da se niso dala odpreti. Kmalu so začeli po njih razbijati in zahtevati, da jih odpremo. Ker smo se upirali, so začeli streljati. Polegli smo na tla, da niso mogli nikogar zadeti. Odprli smo vrata, pred vlakom se je trlo oboroženih ljudi, ki so nas napodili ven in sami zasedli ves vlak. Tako nam ni preostalo drugega kot spet nadaljevati peš.

V Tarnopolu so nam Ukrajinci določili neko podrto barako za prenočišče, dali so nam tudi kave. Poveljnik mesta je bil neki moj bivši kolega; bila sva skupaj v oficirski šoli v Feldbachu. Vabil me je, da bi vstopil v ukrajinsko vojsko ter se bojeval proti Poljakom. Ponujal mi je 10 rubljev na dan in vso oskrbo, a nisem hotel sprejeti. Vleklo me je dalje, vojne sem bil sit do grla. Kar je bilo med nami Ukrajincev, so jih s silo zadržali v Tarnopolu, Čehe in mene so pustili naprej. Šli smo z vlakom do Drohobycza, kjer so hoteli s silo zadržati tudi nas. Ponoči smo pobegnili v smeri proti Przemyslu, kjer je bila ukrajinsko-poljska fronta. Skrivajoč se po gozdovih, smo srečno prešli na poljsko stran. V Przemyslu smo se po dolgem času spet pošteno najedli in napili. Kaj hitro smo pozabili na naše trpljenje in na nevarnosti, tri dni smo počivali in potem dobili vlak, s katerim smo se odpeljali do Moravske Ostrave na poljsko-češki meji. Tu so nas sprejeli Čehi in nas pogostili.

Odpeljal sem se še naprej, mimo Olomouca v Prago. Čez Dunaj je bilo nevarno, ker so bili boji na koroški fronti. Iz Hersona smo odšli 6. novembra 1918, v Prago pa prišli 9. januarja 1919. Od 200 nas je bilo samo še 42! Več kot dva meseca smo bili na poti, v najhujši ruski zimi, brez orožja, v stalni življenjski nevarnosti. Kar smo prestali v tistih dveh mesecih, je bilo hujše od vsega prejšnjega trpljenja v vsej dolgi vojni. V Pragi sem tehtal samo še 61 kilogramov, pred vojno 76. Ko sem se okopal in rešil nadležnih živalic, ki so bile edina nagrada za vse napore in štiriletno trpljenje, mi je neki znanec nadporočnik posodil obleko, da sem bil spet nekoliko človeku podoben. Za rublje, prinesene iz Rusije, sem dobil 1600 kron. V Vršovicah sem si najel sobico in kupil blago za civilno obleko, ki sem si jo sam skrojil in sešil, stroj mi je posodila gospodinja. Začel sem slikati in nekaj slik prodal.

Franjo Kopač, Božena,
črna in bela kreda, 1917

Medtem je prišel v Prago za poslanika Ivan Hribar. Od mene je odkupil eno sliko in mi svetoval, naj grem v Beograd, kjer bom gotovo dobil državno službo. Pristal sem na to ter ga prosil, naj mi napiše kako priporočilo, saj nisem imel s seboj nobenih dokumentov. Dal mi je pismo, naslovljeno na Ljuba Davidovića, takratnega prosvetnega ministra. Od medicinca Vrhovca sem izvedel, da sta mi doma medtem umrli mati in sestra. To je bil zame hud udarec, zavedal sem se, da sem s tem izgubil dom. Potem sem se odpeljal iz Prage z nekim transportnim vlakom naravnost v Beograd. Vožnja je trajala sedem dni. Ko sem prišel v Beograd, mi je ostalo vsega 130 kron. Izvedel sem za neko slovensko gostilno in v njej prenočeval. Na moje veliko začudenje je visela v gostilni moja prva slika, tista, ki sem jo prodal trgovcu Primožiču še pred odhodom na obrtno šolo v Ljubljano.

Naslednjega dne sem poiskal ministrstvo za prosveto in oddal Hribarjevo pismo za ministra Davidovića. Ko ga je prebral, mi je rekel, naj pridem drugi dan ob 9. uri. Ko sem se ob napovedani uri oglasil, mi je neki sekretar povedal, da sem dobil mesto na gimnaziji v Kruševcu. Po dekret pa naj bi prišel naslednji dan. Ko sem res prišel, me je naročil za popoldne, češ da dekret še ni podpisan. Tako sem hodil na ministrstvo kar 18 dni, vedno vsak dan dopoldne in popoldne, da je bil moj dekret naposled podpisan. Izprosil sem si 20 dni dopusta in se odpeljal domov. Doma v Žireh je bila velika sprememba. Matere in sestre ni bilo več. Oče se je bil drugič oženil. Moja žena je s sinčkom, potem ko ni bilo več matere in sestre, odšla v Podpeč pri Ljubljani. Doma sem ostal samo en dan, se poslovil in odšel k ženi. Vesela je bila vesti, da sem sprejet v državno službo, saj bo s tem vsaj delno končano tudi njeno pomanjkanje. Pri ženi in sinčku sem ostal nekaj dni.

Potem sem se odpravil v Kruševac poučevat risanje. Ta predmet je bil takrat zapostavljen, služil je za dopolnjevanje urnika. Risalnic ni bilo, pri vsaki učni uri so mi »služitelji« natrpali po dva ali tri razrede, od 160 do 240 učencev. Ti niso imeli niti sedežev, vedno jih je od 20 do 30 stalo in bilo je nemogoče poučevati. Šolsko tablo sem si moral za vsako uro posebej »prisvojiti« od drugega razreda, kjer je profesor tisto uro ni potreboval. Med učenci v 4. razredu so bili tudi nekdanji vojaki iz vojne. Gimnazijo so že obiskovali prej, ko pa se je začela vojna, so odšli na bojišče, po vojni pa spet v šolo. Nekateri so imeli že 24 let. Težko je bilo vzdrževati najnujnejšo disciplino v razredu pri taki množici nemirnih učencev in učenk.

Plače sem imel 500 din mesečno. S slikanjem nisem zaslužil, za to ni bilo pri ljudeh nobenega razumevanja. Ko sem jim povedal, da sem slikar, so odvrnili: »Pa imamo mi slikara!« Mislili so na fotografa. Poleg risanja sem poučeval tudi lepopisje. Ko sem nekoč napisal na tablo latinske črke, se je oglasil iz klopi neki učenček iz 1. razreda: »Ovo neću da pišem, nisam Švaba!« Žena je medtem nevarno zbolela. Čez čas je prišla za menoj, s sinčkom. Še tisto malo perila in obleke, ki sva jo mukoma napravila pred vojno, so ji ukradli med potjo, med Zagrebom in Siskom, s košaro vred. V Kruševcu sem dobil stanovanje pri neki »udovici popadijevki«. Spali smo vsi trije v tesni nezakurjeni sobici na eni postelji. Ponoči je bil tak mraz, da je v umivalniku vedno zmrznila voda.

Začel se je hud boj za obstanek. Po toliko letih nerednega in divjega življenja sem bil prišel popolnoma iz tira in se nisem mogel privaditi na mirno družinsko življenje. (V rokopisu prečrtano: Pogosto sem iskal zabave med veselimi vinskimi bratci ..., kar mi ni bilo v korist.) Prve počitnice sem prebil s svojo družino na Vrhniki. Želel sem ostati doma, v Kruševac me ni več mikalo. Po nasvetu prijatelja Zupana sem se obrnil na šolskega nadzor-

Franjo Kopač, Žena s sinom, akvareliran svinčnik, 1917

Franjo Kopač, Podpolkovnik Stanko Turudija, junak soške fronte, črna in bela kreda, 1921

nika A. Koželja s prošnjo, ali bi bilo v Sloveniji kako prosto mesto. Prav tedaj je bila razpisana služba na gimnaziji v Kranju, ki sem jo z veseljem sprejel. Tu so bile razmere bolj urejene, poučeval sem 16 ur risanja in 8 ur telovadbe na teden. (Prečrtano: Polagoma sem se vživel v življenje državnega uradnika. Sem in tja sem malo poveseljačil s tovariši ...)

Trajalo je štiri mesece, da je bila rešena moja prošnja za premestitev iz Kruševca v Kranj. Tedaj sem bil ves čas brez plače, komaj smo shajali s posojili in predujmi. Leta 1924 je začelo ministrstvo prosvete od mene zahtevati, naj napravim diplomski izpit. Prijavil sem se še istega leta. Izpitni rok so mi določili za oktobra 1925. Namesto poziva na izpit sem potem nenadoma dobil dekret, da sem odpuščen iz službe in na razpolago. Na moje mesto je prišel kolega Jugovic. Novembra 1925 sem dobil nov dekret, da sem premeščen v Petrinjo na Hrvaško. Z ženo sva se odpeljala tja, da si poiščeva stanovanje. Slab vtis je napravilo že čakanje v Capragu na lokalni vlak za Petrinjo. V umazani kolodvorski čakalnici sva čakala od ene popoldne do šestih zvečer. Okoli sedme sva končno vstopila v prenapolnjen vagon in se odpeljala. Bilo je deževno vreme, kar je še poudarjalo neprijazni vtis potovanja med razcapanimi in zamazanimi sopotniki, od katerih je zaudarjalo. V Petrinji sva dobre pol ure brodila po blatnih ulicah, med lesenimi kočami tega »mesta«. Ustavila sva se v edini gostilni z zvenečim imenom Hotel Jugoslavija. To ni v ničemer ustrezalo umazani in raztrgani posteljnini in razsvetljavi s starinskimi svečami, čeprav sem plačal za eno noč 80 din za dvoposteljno sobo, v Rimu pa istega leta 16 lir (po uradnem tečaju 32 din) za sobo z dvema posteljama in postrežbo; ob dejstvu, da je bil takrat na Rim pravi naval tujcev, saj je bilo »sveto leto«.

Ko sva drugi dan z ženo poizvedovala po stanovanju, sva dobila povsod odgovor, da ga v Petrinji sploh ne bom dobil. Tu je celo okrajni glavar odstopil od svojega stanovanja sobico mestnemu vojaškemu zapovedniku, ker le-ta svoje ni mogel dobiti. Po umazanih ulicah so nosili bosopeti kmetje

Franjo Kopač, Bolnica
(Božena Kopač), pastel na
ovojnem papirju,
Kruševac 1920

prašičke, držeč jih za zadnjo nogo, da so jim viseli z glavo navzdol ter krulili in cvilili, da je bilo groza. Meščanov sploh ni bilo videti, vsepovsod sami raztrgani in bos ljudje, med njimi mnogo ciganov. Vsi so štorkljali po strašnem blatu, ki je brizgalo na vse strani.

Oglasil sem se na gimnaziji pri ravnatelju. Sprejel me je z besedami: »Hvala Bogu, barem jedan je došao; imali su doći trojica, pa nema nijednog!« Dobil sem urnik, po katerem bi imel 4 ure zemljepisa, 6 ur nemščine, 4 ure zgodovine in 8 ur risanja. Zahvalil sem se, se poslovil ter zbežal v kavarno, kjer me je čakala žena. Brez besed sem jo dvignil, nakar sva zbežala jadno na kolodvor, kakor bi nama gorelo za petami. Vzela sva slovo od Petrinje in se odpeljala v Kranj. Plače seveda ni bilo, ker nisem bil v službi.

Šele v Kranju sva prišla do sape. Sklenil sem, da se raje za vedno odpovem državni službi, kakor da bi šel v Petrinjo. Začel sem se guliti za državni izpit. Osnovne pojme iz psihologije, pedagogike in logike, povijest novije srpske književnosti, povijest naroda itd. Učil sem se zvečer, ko sta žena in sin zaspala. Usedel sem se v kuhinji na štedilnik in študiral. Okoli polnoči sem treščil vse skupaj na tla in preklel pisce teh debelih špehov. Bolj ko sem se učil, manj sem razumel (psihologija, pedagogika). Še najboljša sva se z ženo počutila okoli prvega v mesecu, ko sem navadno dobil plačo; velika res ni bila, vendar sem vsaj vedel, da ne bo skrbi za stanovanje, krompir in mleko, za meso tako ni nič ostalo. Za god, 27. januarja 1926, sem dobil poziv od nekdanjega ravnatelja, naj se takoj oglasim v njegovi pisarni. Prebral mi je brzojavko ministrstva prosvete, da moram v petih dneh nastopiti službo v Kostajnici; v nasprotnem primeru bo moje ime za večne čase prečrtano s seznama državnih uradnikov. Vendar sem zatrdno sklenil, da v podobna mesta, kakršni sta Petrinja in Kostajnica, sploh ne grem. Rajši se odpovem državni službi.

Ostalo je pri mojem. Upal sem, da se bodo moji temni obeti za prihodnost le zjasnili. Rešitev je prišla nenadoma, v obliki dopisnice, ki sem jo prejel na pustni torek popoldne. Na njej sem prebral, da je na ministrstvu že pripravljen dekret, po katerem sem prestavljen nazaj v Kranj, moj namestnik pa je brzojavno premeščen v Vršac. Kmalu zatem sem dobil še poziv, naj se zglašim k izpitu 15. marca v Beogradu. Težek kamen se mi je odvalil od srca. Položaj je bil rešen. Kako bo z izpitom, mi ni delalo preglavic. V Beograd sem odšel z ženo. To pa zaradi tega, ker bi v primeru, da izpita ne bi naredil, vsi po vrsti, predvsem pa moji kolegi, razlagali, da izpita sploh nisem šel delat, temveč sem po Beogradu samo pil in lumpal.

Proti morebitnemu natolcevanju sem se torej zavaroval z verodostojno pričo v osebi skrbne ženice. Kako sem delal izpit, ne bom na dolgo in široko popisoval, saj so si vsi izpiti v temelju podobni. Kandidat se strahovito poti, komisija ima pri tem svojo zabavo. Na čuden način sem se izvlekel iz zapletenih vprašanj. Po dveh dneh temeljitega znojenja so mi gospodje iz komisije rekli, »da sam sposoben«. Ostal je samo še enourni praktični pouk v 3. razredu ženske pedagoške šole. Najprej sem imel dan odmora, naslednjega dne ob 9. uri sem bil spet na mestu in čakal zadnje torture. »Djevojke« so se muzale okoli mene na hodniku in si šepetale: »Evo ga, čeka na ispit.« Program predavanja sem oddal že prejšnji dan, sam pri sebi sem ponavljal priučene besede. Naposled je prišla k moji uri tudi polnoštevna komisija. Učenkam sem začel razlagati osnovne pojme »crtanja po prirodi«. Nenadoma me je začelo neprijetno ščegetati v nosu, imel sem namreč hud nahod. Pokazale so se posledice prestanega izpitnega znojenja. Robec sem bil v naglici pozabil. Ko sem čutil, da mi bo kapnilo iz nosa,

Franjo Kopač, Žena s sinom, olje

Franjo Kopač, Kula carja Lazarja in zadužbinska cerkev Lazarica, svinčnik, Kruševac 1920

sem se naglo obrnil k tabli in narisal nekaj črt v pojasnilo mojega predavanja. Te sem takoj tudi zbrisal z veliko gobo, obrnjen s hrbtom proti komisiji, obenem sem potegnil z gobo še pod nosom ter se rešil nedostojnega in neprijetnega kapljanja.

Slavna komisija je potem kmalu izjavila, da lahko grem, in naročila, naj končam svoj »čas«. Preostalih 30 minut sem tako porabil za prijeten pogovor z učenkami o »beograjskim prilikama« in o krasotah Slovenije. Po izpitu mi je član komisije, gospod, s katerim sva si bila že več let dobra prijatelja, dejal: »E, dragi Franjo, приметili smo, da nemaš strasti za gramatiku, u drugom pogledu si majstor.« Ko sem se z ženo vrnil v Kranj, sem takoj spet nastopil svojo službo. Prav kmalu pa sem napisal prošnjo za premestitev iz Kranja, in to brez ravnateljeve vednosti, ter jo po zasebni pošti poslal na ustrezno mesto. Uspeh je bil tu. Avgusta 1926 je prišlo na gimnazijo sporočilo, da sem premeščen v Split. Tu še zdaj vtepm v glave učenk elemente komponiranja geometričnih oblik v ornamente in osnovne pojme perspektive. (V rokopisu prečrtano: Nekdo je nekoč rekel: »Služba je služba, klobase so pa klobase.«)

Dodatek: Moje prve razstave

V Kranju sem začel pridno slikati. Portretiral sem vse uglednejše kranjsko meščanstvo, delal diplome za častne meščane. V Ljubljani sem naslikal več portretov. S krajinami sem napolnil stene kranjskih magnatov. V Kranju sem pripravil razstavo svojih slik in risb svojih učencev. Razstavljal sem v Beogradu, srbska kritika je o mojih slikah pisala zelo naklonjeno. Vstopil sem v klub Vesna, s katerim sem razstavljal v Mariboru in na Bledu. Tu sem doživel veliko razočaranje. Tiste počitnice sem se pripravljaj na študijsko potovanje v Firence. Razstavo so odprli dan po mojem odhodu. Na blejsko razstavo sem poslal 38 slik, 20 je bilo prodajnih in 18 portretov v zasebni

Franjo Kopač, Koledniki, pastel, 1925

lasti. Vrnil sem se predčasno, po naključju zadnji dan, ko je bila razstava še odprta. V veliki kazinski dvorani so visele slike mojih klubskih tovarišev, po kotih pa mojih 18 slik, tiste, ki niso bile naprodaj. Drugi so svoje slike prodali po ceni od 20 do 30 tisoč dinarjev, jaz niti ene. Slike, ki sem jih določil za prodajo, so ostale v skladišču. Na razstavi je bilo Njegovo Veličanstvo kralj Aleksander in se zanimal za moje slike. Škoda, da nisem bil navzoč, drugi so lepo izkoristili mojo odsotnost. Od takrat se z umetniškim društvom nisem več pogovarjal. Razstavljal sem samo še sam, dvakrat v Gorici, kjer sem naslikal več kot 20 portretov. Italijani so za svoj Circolo artistico naročili veliko sliko Gorice.

V Kruševcu sem portretiral predsednico ameriške misije v Srbiji, soprogo univerzitetnega profesorja v New Yorku. Bila je že starejša dama. Naslikal sem jo naturalistično. S sliko je bila zadovoljna, niso pa ji bile vseč brazde na licih in čelu, ki jih je imela, resnici na ljubo, zelo izrazite. Rekla je, da ni bila takšna, ko je v začetku vojne odšla iz Amerike. Z obema rokama je prišla za uvelo kožo na licu in jo nategnila, da se je pokazalo gladko lice, ki pa ni imelo nič skupnega z njeno podobo, in izjavila: »Tako sem izgledala pred vojno, želela bi, da bi me rojaki v Ameriki spoznali.« Ustregel sem njeni želji in ji pomladil obraz za dobrih deset let. Ko je prišla naslednjič, je pripomnila: »No, zdaj je pa že boljše. Vendar so okoli ust in oči še nekatere preostre poteze. Ublažite jih še malo, prosim.« Tako se je ponovilo petkrat. Na koncu je ostal obraz mlade, 18-letne deklice. Seveda je nihče ne bi prepoznal, a bila je nadvse zadovoljna in dobro je plačala. Z damami sem imel vedno križ. Običajna pripomba se je glasila: »Ali sem res videti tako stara?« Prizadeta je nato stekla z zrcalom k oknu in se pogledala v polni svetlobi. Sledilo je korigiranje preostrih črt in pretemnih senc, kar pa ni odslikavalo resnične fiziognomije.

Še en utrinek iz Ukrajine

Vlake so večkrat napadali različni oboroženi potepuhi. Zato smo bili porazdeljeni po posameznih postajah na stražo. Nekoč smo ležali na železnici in čakali na vlak. Na postaji se je nabralo veliko potnikov. Pripeljal se je tudi bogat kmet iz okolice. S seboj je imel velikansko košaro vsakovrstnih jedi in pijač. Namenjen je bil k sinu, uradniku v Hersonu. Takoj so se nam pocedile sline po dobrih stvareh, vendar je možak skrbno pazil na svoje zaklade. Košaro je postavil k deblu košatega drevesa, sam pa je neprestano stal zraven nje. Zarotili smo se, da dobimo košaro v svoje roke. Modrovali smo, kako bi prevarali kmeta ter se polastili njegove košare. Nazadnje smo jo le pogruntali. Drevo, pod katerim je kmet ljubosumno čuval svoj zaklad, je bilo zelo košato in je imelo dolge veje, ki so segale na streho postaje. Splezal sem na streho z nasprotni strani, z vrvjo, ki je ležala v nekem kotu. S strehe sem se po veji vzpel na drevo in se skril v vrhu krošnje. Začelo se je mračiti, vlaka pa od nikoder. Kmet se je začel pogovarjati z ljudmi in vse manj pazil na košaro. Končno se je v daljavi prikazal težko pričakovani vlak. Vse se je zagledalo v smer, od koder je rasla mala črna pika s tanko črto dima.

Medtem sem počasi spuščal vrv navzdol, po nevidni strani debla. Ko so bili vsi zaverovani v prihajajoči vlak, se je kolega, ki je bil z Dunaja, pretihotapil lastniku košare za hrbet in jo privezal na vrv. Oprezno sem jo vlekel navzgor in kmalu je izginila med gostimi vejami. Tam sem jo čvrsto privezal in splezal nazaj na trdna tla. Vlak je prihrumel na postajo, potniki so rinili k vagonom. Naša žrtev se je obrnila, hoteč vzeti košaro, a ta je bila

Franjo Kopač,
Avtoportret, črna in bela
kreda, 1921

Franjo Kopač,
Avtoportret, pastel, 1920

na njegovo veliko presenečenje izginila. Mož je začel kričati. Prišel je postajni načelnik, naša straža je začela mrzlično preiskovati vse kote. Razmetali smo vse, tudi naše postelje, a košara se ni našla. Mož je zajokal in nas rotil, naj jo vendar najdemo. Preiskali smo nazadnje še vlak, meneč, da jo je kak potnik pomotoma ali vedoma vzel s sabo, pa zastonj. Rekli smo mu nazadnje, da nas ima za norca, da košare sploh ni imel s seboj, drugače bi se že našla; v zemljo se menda ni vdrla in v zrak zletela tudi ne. Vlak je zapiskal, mož se je ves žalosten odpeljal proti Hersonu. Po njegovem odhodu se je košara kmalu prikazala iz zelenega listja in odromala v našo sobo. Dvajset nas je bilo, pa smo se vsi dobro najedli in napili.

(Uredniški pripis: S tem, četrtem nadaljevanjem, sklepamo objavljane spominov slikarja Franja Kopača. Njegov sin, arhitekt Vlasto Kopač, ki je objavo omogočil, se spominja, da je nekoč videl še en zvezek, v katerem je oče popisal svoja počitniška, zlasti umetniška potovanja v Italijo in druge kraje. Vendar se zdi, da se je prav ta zvezek izgubil. Škoda. Branje teh spominov je bilo nadvse zanimivo. Iz mestoma težko berljivega rokopisa jih je prepisal Miha Naglič, jezikovno jih je uredila Tončka Stanonik.)

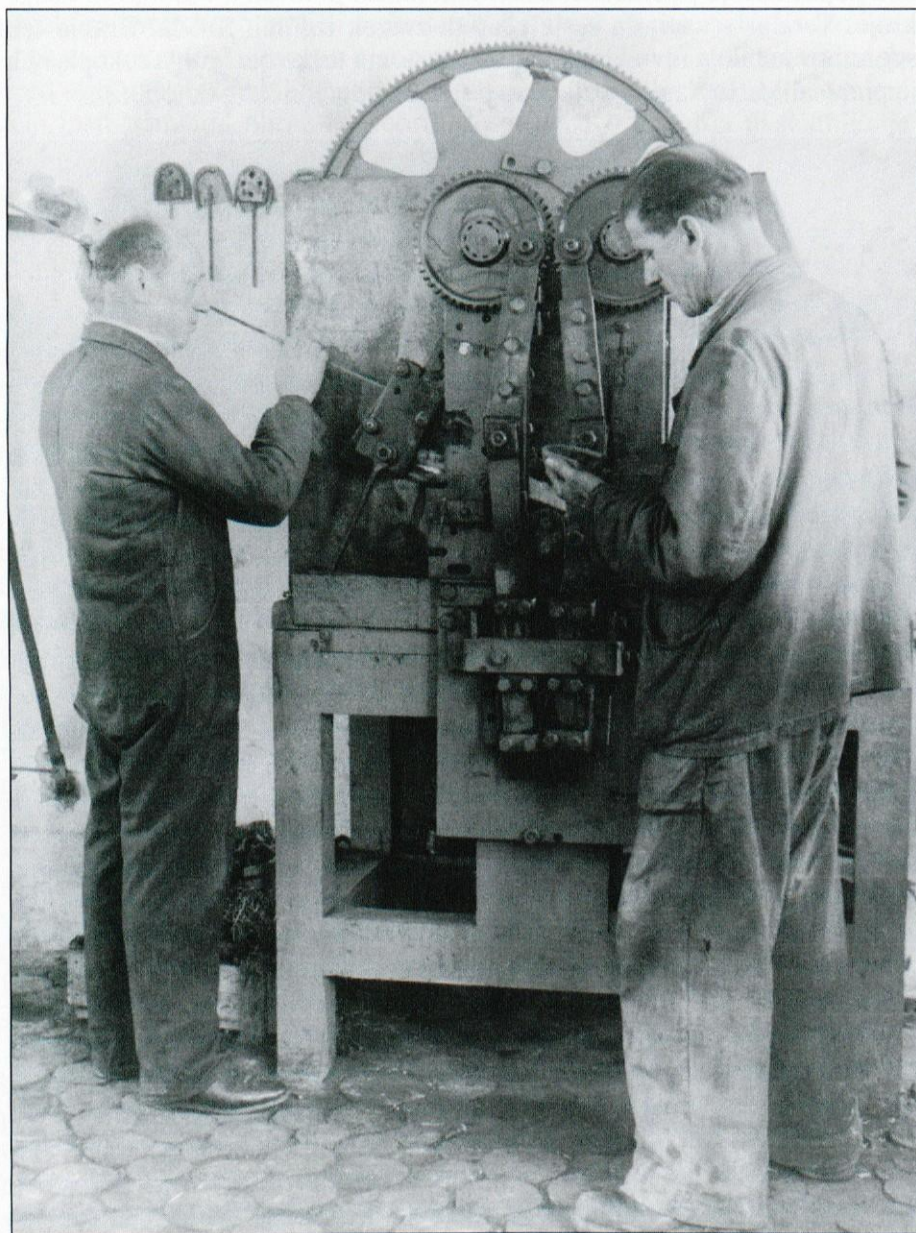

Franjo Kopač, Uznesenje
Bl. D. Marije, avtorjevo
zadnje delo, Samostan na
Dridu pri Trogirju, 1940

FOTOGRAFIJA Z ESEJEM

Človek in stroj

Miha Naglič

Stroj za izdelovanje
železnih podkovic; izdelal
Jernej Mlinar 1949–52

Pred nami je fotografija, ki ni sama po sebi nič posebnega. Ni niti umetniška niti zgodovinska. Njen avtor nam sploh ni znan, kaj šele, da bi bil umetnik; tudi v obeh možeh in v stroju med njima ne prepoznamo kakih znamenitih oseb ali stvari. Šele ko sliko obrnemo, vidimo, da je na zadnji strani zapisano: »Stroj za izdelavo železnih podkovic. Izdelal tov. Jernej Mlinar, 1949–52.«

Po poizvedovanju pri najstarejših delavcih Alpine, v katere albumu je fotografija shranjena, zvemo, da je pred nami prvi novi stroj v njeni zgodovini. V prvih letih obstoja tovarne namreč nabava strojev sploh ni bila mogoča; zanje ni bilo sredstev ali pa jih enostavno ni bilo kje kupiti. Jernej Mlinar (desni) je zato sam skonstruiral stroj. Zanj in za svojo inovativnost nasploh je pozneje dobil »orden«. Stroj je deloval na električni pogon in je bil »polavtomatski«. Vanj si na eni strani vtaknil železni žičnik, na drugi so iz njega letele izoblikovane podkovice. Stal je v stari mehanični delavnici. Njegovo delovanje sta pred fotografom demonstrirala Vinko Burnik (po domače Pakler, levi) in konstruktor, ki v rokah drži pravkar izdelano podkovicico.

Zapisano bi zadostovalo, lahko bi poizvedovali še naprej. Kakšna je bila usoda stroja in človeka, ki ga je ustvaril? Stroj (če je sploh še kje) bi sodil v muzej, človeka pa že dolgo ni več. Rodil se je 21. maja 1905 pri Jernejčku v Starih Žireh (danes Pod Žirkom 2) v podjetni družini. Oče Jernej (1866–1913) je bil ambiciozen čevljar. Že 1894 je izdal tiskani cenik svojih čevljev, prvi v Žireh. Sin Leander Mlinar (1895–1967) je nadaljeval očetovo delo in si nedaleč od doma ob glavni cesti postavil novo hišo (Starožirovska 10) s številnimi okni – da bi bilo v delavnici bolj svetlo! (Čevljarke delavnice so bile v tistih časih zelo temačne.) Po vojni je bil prvi predsednik krajevnega ljudskega odbora (KLO), danes bi rekli župan, in »docent«. Tako so mu spričo njegovega regimentnega nastopa rekli njegovi učenci v industrijski šoli (na Strojarni), ki je dala prve povojne letnike čevljarjev, izučenih za delo v Alpini.

Bartl – tako so mu rekli, da ga ne bi zamenjavali z očetom, ki je bil takisto Jernej – je šel od doma in se v Ljubljani izučil za avtomehanika. Službo je dobil v Dalmaciji, v Vrliki in Kninu, kjer je vozil poštni avto. V prometni nesreči z motornim kolesom si je poškodoval roko. Ko se je ta v bolnišnici zacelila, se je začela sušiti. Tedaj je stopil »na žajfo«, padel in jo še enkrat poškodoval. In glej: zdi se, da se je živec v njej premaknil in kmalu je bila spet dobra. Vrnil se je domov in se »pocajtal«. Potem je šel Bartl še enkrat od doma, v Kranj. Zaposlil se je v tekstilni tovarni, katere naslednik je današnji IBI. Popravljal je stroje. Stanoval je v Primskovem, kjer je spoznal domačo hčerko Francko in se z njo poročil. Rodila sta se jima dva sinova. Poročila sta se na njegov rojstni dan, on pa je umrl na ženinega.

Iz Kranja je odšel k partizanom. Ko je v Cerknem v partizanski delavnici »kuhal plastiko«, se je zastrupil, izpadli so mu zdravi zobje in nikoli več ni popolnoma ozdravel. Zdravil se je v Bariju. Po vojni se je znova zaposlil v Kranju, zdaj kot tkalski mojster. Prišli so Žirovci, ki so v Alpini rabili mojstra mehanika, in ga pregovorili, naj se vrne domov. To je tudi storil in pozneje pogosto obžaloval; ne zaradi denarja, zaradi večkrat izkazane nehvaležnosti. Za vrnitev v Žiri se je odločil, ker je sestra Urška, ki je bila brez otrok, ostala sama v domači hiši, predvsem pa zato, ker je imel eden od sinov astmo. In ta se je v Žireh pozdravil!

Za Bartla pravijo, da je bil dober človek, da nikomur ni hotel zlega. Če ga je kaj ujezilo, je šel v gostilno in potem je padla kakšna težja beseda.

Spovedal je tudi starejšega brata, ki je v soseski veljal več kot mlajši. »Roke je imel kot podplate, od dela v mehanični«, se spominja žena, ki danes živi pri Jernejčku, sama. Sinova sta oba v Kranju. Njun oče, mož z naše slike, je umrl že 12. avgusta 1965. Stroj ga je gotovo preživel.

Ozrimo se še enkrat na fotografijo, svetlobni zapis; še danes priča o časih, ki so že pol stoletja za nami. Kako so se spremenili! Danes je fotografija delavca ob stroju nekaj banalnega, takrat je bila nekaj izjemnega, skoraj junaškega. Kakor je bil svoje vrste junak Vinko Govekar, prvi direktor Alpine. Neka znana fotografija ga kaže, kako na gradbišču nove tovarne vozi krjolo, kot udarnik. V svojih spominih pa piše, da se je na službene poti v Ljubljano vozil s kolesom. Danes se direktorji fotografirajo drugače: v limuzinah in s telefonom GSM ali ob računalniku sredi imenitne pisarne. »Konstruktorji« pa sedijo za računalniškimi zasloni, v belih haljah in z belimi rokami.

Tega ne pripovedujemo, ker bi hoteli reči, da bi se morali spet slikati na gradbiščih ali ob strojih. Na začetku industrijske dobe v Žireh, ki sta jo tako pomembno soustvarjala Vinko Govekar in Jernej Mlinar, je bila pač drugačna »ikonografija«: krjola in stroj sta takrat pomenila ravno toliko ali še več kot danes, na začetku postindustrijske dobe, mobitel in računalnik. Reči hočemo nekaj drugega: da bi danes potrebovali več takih ljudi, kot sta bila imenovana, podjetnih in domiselnih. Mobitel in računalnik zmoreta čudo in pol, daleč neseta in neverjetno hitro kalkulirata, vendar sta brez domiselnosti in vizije. Iznajdljivi so bili in daleč so videli posamezniki, ki so konstruirali stroje in gradili tovarne. Zdaj ko »hale« stojijo in v njih najmodernejši stroji, je treba biti še bolj domiseln in videti še dlje. Stroji se menjajo, človeški faktor ostaja. A to je le prazna beseda. Smisel ji dajejo enkratni, neponovljivi posamezniki.

PO SLEDEH NEKEGA DOKUMENTA

Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher

Anton Cantar, Johann Saltz, „SORA“ G. m. b. H., Stiefelgenossenschaft, Schuhgenossenschaft u. Schuhmacherwerkstätte

Krainburg, Sawa-Strasse 2

--- B E S T Ä T I G U N G ---

Herr A N T O N S A C K E L, am 13.6.1907 in Sairach,
/Krainburg/ geboren und in Krainburg, Layergasse 3 wohn-
haft, ist seit 1.2.1944. bei der unterzeichneten Firma als
Buchhalter tätig, wass wird damit bestätigt.

Krainburg, am 10.2.1945.

Kriegsarbeitsgemeinschaft
der Sairacher Schuhmacher
KRAINBURG, Sawestrasse 2

Vladimir Pivk

Žirovska čevljarska firma in delavci v Kranju

Smo v času, ko se spominjamo zgodovine žirovskega čevljarstva in zlatega jubileja Alpine. Mislim, da je prav, da se spomnimo in osvetlimo še delček preteklosti, ko smo Žirovci imeli čevljarsko firmo v Kranju. V polpretekli dobi se o tem ni smelo veliko govoriti in še manj pisati, ker so delavce, ki so delali v kranjski čevljarni, prištevali k skrivačem oziroma »kranjskim borcem«.

NASTANEK FIRME

Ob umiku Nemcev iz Žirov 23. oktobra 1943 so le-ti zaplenili, oropali in odpeljali v Kranj ves material, čevlje in drugo blago iz čevljarskih delavnic.

Glavni trg v Kranju, med nemško okupacijo imenovan Adolf Hitler Platz

Material so začasno uskladiščili v Narodnem domu nasproti cerkve v Kranju (zdaj Prešernovo gledališče). Po hajki konec novembra so lastniki in delničarji prosili in iskali rešitve, da bi dobili vrnjen zaplenjeni material. Po dolgotrajnih pogovorih z nemško upravo so le dosegli, da bi se material vrnil lastnikom. Seveda so Nemci postavili pogoj, da ustanovijo skupno firmo v Kranju ali bližnji okolici, ki bo pod nemškim nadzorstvom, in začnejo izdelovati obutev.

Prav v tem času so se nekateri čevljarji skrivali v okolici doma, drugi pa so bili kot partizanski mobiliziranci ob novembrski hajki postavljeni pred preizkušnjo in so pobegnili od partizanov na okupirano nemško ozemlje.

Dejstvo je, da v vojnem času velika večina ljudi išče le rešitev, kako bi si ohranila življenje. Osebnostno se spominjam, ko sta odšla 30. novembra 1943 popoldne v Kranj oče in sosed Končan, ki sta se po prenehanju partizanske delavnice pri Zajcu zadrževala okoli doma s pripravljenimi nahrbtniki za odhod v partizane. Povod, da sta se odločila drugače, je bil dogodek, ko so partizani v noči na 30. november 1943 zahrbtno ustrelili v domači hiši Ivana Zajca (Deklovca). Ta zločin je zelo negativno vplival na partizansko gibanje v Žireh. Poznam več primerov, da je zaradi tega dogodka odšlo veliko čevljarjev v Kranj in Škofjo Loko. (op. pisca)

Prvi čevljarji, ki so prišli decembra 1943 v Kranj in iskali zaposlitve, so dobili delo v Narodnem domu. Tam so urejali čevlje in usnje, ker je bilo vse razmetano. Istočasno pa so se iskale rešitve, da bi se jim vrnil material in da bi se našla ustrezna lokacija za čevljarsko delavnico ter ustanovitev nove firme.

Ustrezna lokacija za delavnico se je našla v obratu usnjarne pri Leopoldu Zupanu na Savski cesti 2. Danes je ta stavba popolnoma nova. Zgrajena je v istem slogu in arhitektonski zasnovi, kot je bila prvotna. (V njej je zdaj center za fitness.)

Na žalost pa je bil Leopold Zupan leta 1944 ustreljen kot talec pri Mednem. Nemci so ujeli partizanskega kurirja, ki je zanj nosil pošto. Bil je zelo naklonjen Žirovcem in dober človek.

Dokončno je bila firma ustanovljena in registrirana 20. decembra 1943 z imenom *Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher, Krainburg, Sawe-Strasse 2*.

V to na novo ustanovljeno firmo so bili vključeni: Čevljarska gospodarska zadruga, Postolarska zadruga, Čižmarska zadruga, Delniška družba Sava in mojstra Ivan Zajc in Anton Gantar.

TEHNOLOGIJA IN PROIZVODNJA

V firmi so izdelovali predvsem dva izdelka, in sicer moški zbiti in ženski zbiti cestni čevlji za civilno prebivalstvo. Čevlje so izdelovali izključno ročno.

Prirezovalca gornjega usnja sta bila Anton Končan in Peter Močnik. Ta je poleg rezanja usnja ročno tanjšal tudi notranje opetnike (file), ki zahtevajo posebno natančno tanjšanje. Ženske so bile prešivalke. Pri šivanju gornjih delov pa jim je pomagal tudi Vencelj Strlič.

Ostali čevljarji so delali vsak za sebe čevlje do pete, te pa so izdelovali posebej. Rezkanje in čiščenje na stroju je opravljal Stanko Žakelj.

Proizvodnja se je gibala od 50 do 70 parov na dan. Delali so 8 ur z deljenim delovnim časom z enourno prekinitvijo ob 12. uri.

Glavni upravnik in vodja firme je bil Franc Gantar, ki je skrbel tudi za tehnologijo, naročnike in distribucijo. Knjigovodske in pisarniške posle je vodil Anton Žakelj.

Mojster je bil Jernej Peternelj, ki je obenem sekal tudi spodnje dele čevljev (podplate), vajence pa je učil Ivan Pivk. Vajenci so bili: Valentin Mlinar, Leopold Strlič, Janko Oblak in Karel Pivk.

Material so dobivali po določenem normativu in ustreznem kontingentu. V primeru, da je bil material prihranjen ali da je ostajal, so ga lahko razdelili ustanovitelji firme in delničarji.

Delo so v drugi polovici leta 1944 in 1945 zelo ovirali letalski alarmi.

DELOVNE RAZMERE

Čevljarji so se prehranjevali v Delavskem domu, ki je bil zraven delavnice.

Za družine so prejemale živilske nakaznice. Žene in otroci so hodili na obisk in po hrano peš ali s furmanskimi vozovi, saj je v tem času vozilo iz Žirov v Škofjo Loko več prevoznikov – furmanov. Zlasti znana prevoznika – furmana sta bila Ivan Erznožnik (Krošl) in Pavel Jereb (Malnarčk), ki sta skoraj vsak drugi dan peljala v Škofjo Loko ljudi, nazaj pa hrano (fasngo). Furmani so imeli postajališče in hleve za konje v Gostilni pri Otetu na sedanji Poljanski cesti pri Občini Škofja Loka. Večkrat pa se je zgodilo, da so partizani pripravili zasedo in pobrali hrano.

Posebno odmevno je bilo, ko so žene za praznike možem spekle potico in šle k njim na obisk. Na poti v Škofjo Loko so jih pričakali partizani in jim pobrali potice. Tako so prišle v Kranj brez priboljškov za svoje. Prinesle so jim le gorečo in neomajno ljubezen, ki so jo možje prav tako potrebovali. Čevljarji so najprej stanovali v gradu Khislstein. Pozneje jih je večina stanovala v hiši na Jelenovem klancu pri Pesjaku. Lastnik je bil z družino preseljen. (Ta hiša je bila do letos skoraj nespremenjena, letos pa so prizidali nadzidek in si dali novo ostrešje.)

Nekatere druge ženske pa so stanovala v Delavskem domu, posamezniki tudi v zasebnih sobah.

Bolj premožni so imeli čez soboto in nedeljo najete sobe v Škofji Loki. Gibanje je bilo zaradi partizanskih zased omejeno le na ožje območje Kranja in Škofje Loke.

Narodni dom v Kranju, v katerem so Nemci po umiku iz Žirov (23. oktober 1943) shranili zaplenjeno blago (usnje, čevlje)

Po domačih so iz Žirov dobivali pozive, naj se pridružijo partizanom. Odziv nanje je bil zelo majhen. Vendar pa so posamezniki večkrat šli v Žiri in so se vračali. Postavlja se vprašanje, ali so bili tako pogumni in imeli srečo ali pa so imeli zveze, da jih niso ujeli ne partizani ne domobranci.

Imeli so dosti prostega časa, saj še danes krožijo razne hudomušne zgodbe in dogodki, ki so jih doživljali v prostem času.

PRENEHANJE FIRME

Takoj ob osvoboditvi Kranja v začetku maja 1945 so čevljarji sprožili akcijo, da bi se vrnil v Žiri z materialom in opremo. Okrajni odbor Kranj ni hotel izdati dovoljenja za vrnitev premoženja in materiala v Žiri. Šele z dovoljenjem ministrstva za industrijo, ki so ga izprosili Vinko Govekar, Franc Mlinar in Jernej Peternelj, so nato prepeljali v Žiri štirinajst kmečkih voz in tri kamione materiala in ostale opreme. Tako je bila dana materialna podlaga, da je že v začetku junija 1945 začela delovati in poslovati na novo organizirana zadruga Čevljarna Žiri.

Dokončno je bila firma v Kranju likvidirana 31. maja 1945.

V začetku maja je odšel na Koroško knjigovodja Anton Žakelj, ki danes živi v Ameriki.

Takoj po osvoboditvi Kranja pa se je pri Domžalah z avtom smrtno ponesrečila žena lastnika usnjarne.

Vodjo firme Franca Gantarja so pozneje zaprli.

Skoraj vsi čevljarji so se zaposlili kot združniki v Čevljarni Žiri in bili med ustanovitelji Alpine. Naj bo tudi ta skromni zapis in seznam čevljarjev, ki so delali v Kranju, del zgodovine našega čevljarstva in Žirov.

SEZNAM ZAPOSLENIH V ŽIROVSKI ČEVLJARSKI FIRMI V KRANJU

Priimek in ime	Leto rojstva
1. Andreuzzi, Andrej (Podgozdnikov)	1902
2. Anzelm, Ivan (Zelmanov)	1908
3. Bogataj, Anton (Zagarjev)	1898

4. Burnik, Viktor (Burnikov V.)	1908
5. Demšar, Angela, por. Vončina (Beštrovcova)	1910
6. Demšar, Franc (Brežnikarjev)	1905
7. Filipič, Anton (Ruparski)	1909
8. Filipič, Ladislav (Ruparski)	1910
9. Gantar, Cilka, por. Žakelj (Lipetova)	1914
10. Gantar, Franc (Gantarjev)	1914
11. Jereb, Janez (Matajcov)	1910
12. Kavčič, Ivana, por. Butalin (od Polonkarjeve France)	1923
13. Kavčič, Rozalija, por. Temelj (Trčkova)	1910
14. Kokelj, Peter (Travnčkarjev)	1905
15. Končan, Anton (Vrzdencan)	1907
16. Kopač, Albin (Bine)	1901
17. Kopač, Ivan (Balantač)	1899
18. Kopač, Viljem (Maharjev)	1912
19. Krvina, Rafael (Travnčkarjev)	1908
20. Loštrek, Mirko (Loštrekov)	1913
21. Malovrh, Pavlina, por. Strel (Malovrhova)	1924
22. Mlakar, Štefan (Žnidarjev)	1906
23. Mlinar, Valentin (Bajtrčkov)	1927
24. Močnik, Peter (Močnik)	1889
25. Možina, Lovro (Mežnarjev)	1907
26. Mur, Pavel (Mur)	1913
27. Oblak, Janez (Kebrov)	1900
28. Oblak, Janko (od Kebrorega Janeza)	1928
29. Peternej, Anton (Martinov)	1911
30. Peternej, Jernej (Martinov)	1902
31. Pivk, Ivan (Javornikov)	1905
32. Pivk, Karel (od Javornikovega Johana)	1928
33. Podobnik, Jakob (Petelinov iz Oselice)	1899
34. Podobnik, Pavel (Petelinov iz Oselice)	1909
35. Poljanšek, Evstahij (Štefanov)	1905
36. Rupar, Peter (Krčev)	1905
37. Strlič, Leopold (Strličev)	1927
38. Strlič, Vencelj (Strličev)	1901
39. Trček, Anton (Micnikov)	1906
40. Trček, Janez (Kosem)	1898
41. Vehar, Vencelj (Debenčkov)	1909
42. Zajc, Franc (Zajcov)	1910
43. Žakelj, Anton (Balčkov)	1907
44. Žakelj, Anton (Lavrov)	1906
45. Žakelj, Franc (Balant)	1898
46. Žakelj, Stanko (Blažontarjev)	1909
47. Žakelj, Viktor (Matevžev)	1912
48. Žitko, Lovro (Jesenka)	1907

P. S. Od 48 čevljarjev jih živi še 11. Najstarejša sta stara po 90 let, najmlajši pa 69 let.

Rakulk, 14. 9. 1997

Vir:

- pripovedoval Karel Pivk,
- osebni spomini,
- evidenčna knjiga.

DOGODIVŠČINE IN ZGODBE ČEVLJARJEV MED VOJNO V KRANJU

1. V zadnjih mesecih vojne se je zgodilo, da je bilo kljub živilskim kartam težko dobiti kruh. Čevljarji so hodili čakati k peku v zgodnjih jutranjih urah. Eden od njih se je domislil, kako bi ga dobil za dva. Rekel je: »Gospod pek Bučar, ali bi mi ga dali še za kolega Nandeta?« Bučar mu je na to prevaro odgovoril: »Nande naj kar sam pride ponj.« Delavec se je v hipu znašel in zabrusil peku: »Kako bo prišel, če pa doma leži bolan!« Toda pek Bučar se ni dal preslepiti.

2. V hotel Evropa je partizanski aktivist prinesel peklenski stroj. Po določenem času se je naprava aktivirala in porušila del stavbe. Čevljarje je zanimalo, koliko je hotel razdejan, in najbolj radovedni so šli iz »firbca« pogledat. Tedaj pa so Nemci napravili blokado in radovedneži so morali vse popoldne in noč odstranjevati ruševine. Tudi radovednost ni vedno zastonj!

3. Ko so v začetku maja Kranjčani pričakovali, da pridejo v mesto brigade 4. armade, so jim v pozdrav razobesili pozdravni napis, ki se je raztezal od Majdičevega mlina do začetka Mohorjevega klanca. Pozdrav so napisali na platno. Zvečer pa je prišla nevihta in ponoči vrgla napisni pozdrav na cesto. Starejši delavec, ki ni mogel spati, je zgodaj zjutraj opazil z okna stanovanja napis ležati na Jelenovem klanecu. Šel je dol, ga zvil in ga odnesel v stanovanje ter rekel tovarišem: »Za podlogo prednjikov bo kar odgovarjal.« Pred drugo svetovno vojno so bili prednjiki cenejših čevljev podloženi le s platnom.

Če bi takrat kdo opazil, kaj je delavec storil, bi bil gotovo kaznovan. Taki so bili pač tedaj časi.

4. Ob neki priložnosti so v trgovinah posamezni trgovci dobili določeno zalogo riža. Tega med vojno ni bilo. Za ta dogodek so izvedeli tudi nekateri žirovski čevljarji. Vedeli pa so tudi, da so v trgovini pri Kranjcu naklonjeni domobrancem, v trgovini pri Fuchsu pa partizanom. Šli so v trgovino h Kranjcu in so trgovcu razlagali, da so jim v Žireh vse pobrali partizani. Tako jim je iz tega naslova rade volje dal nekaj riža. V trgovini pri Fuchsu pa so ubrali drugo taktiko. Tam so pojasnjevali, da so jim v Žireh Nemci in domobranci vse pobrali in zaplenili. Tudi trgovec Fuchs jim je ustregel. Glavno je, da zna človek v stiski zabrenkati na pravo struno.

5. Ob koncu tedna so čevljarji imeli navado, da so se z vlakom peljali v Škofjo Loko, v bližino doma, kjer so jih lažje obiskali domači. Tu je bilo tudi več novic iz Žirov, ker je v Loko prihajalo več Žirovcev.

Zgodilo pa se je, da so med čakanjem na železniški postaji v Kranju partizani pri Podnartu minirali progo. Nemci so na postaji takoj napravili blokado – in vsi moški so morali iti na minirani odsek popravljat progo. Eden izmed čevljarjev se je ob tej blokadi znašel tako, da je padel na tla in se pretvarjal, da ga je zadela božjast (epilepsija). Na postaji pa so imeli zaradi letalskih napadov organizirano »Sanitetshilfe« (sanitetno pomoč). To pomoč so opravljale mobilizirana dekleta. Ko so opazile, kaj se je potniku zgodilo, so ga naložile na voziček (diro) in ga odpeljale na stanovanje. Takoj ko je »bolnik« videl, da so dekleta odšle, je bil spet zdrav in čil.

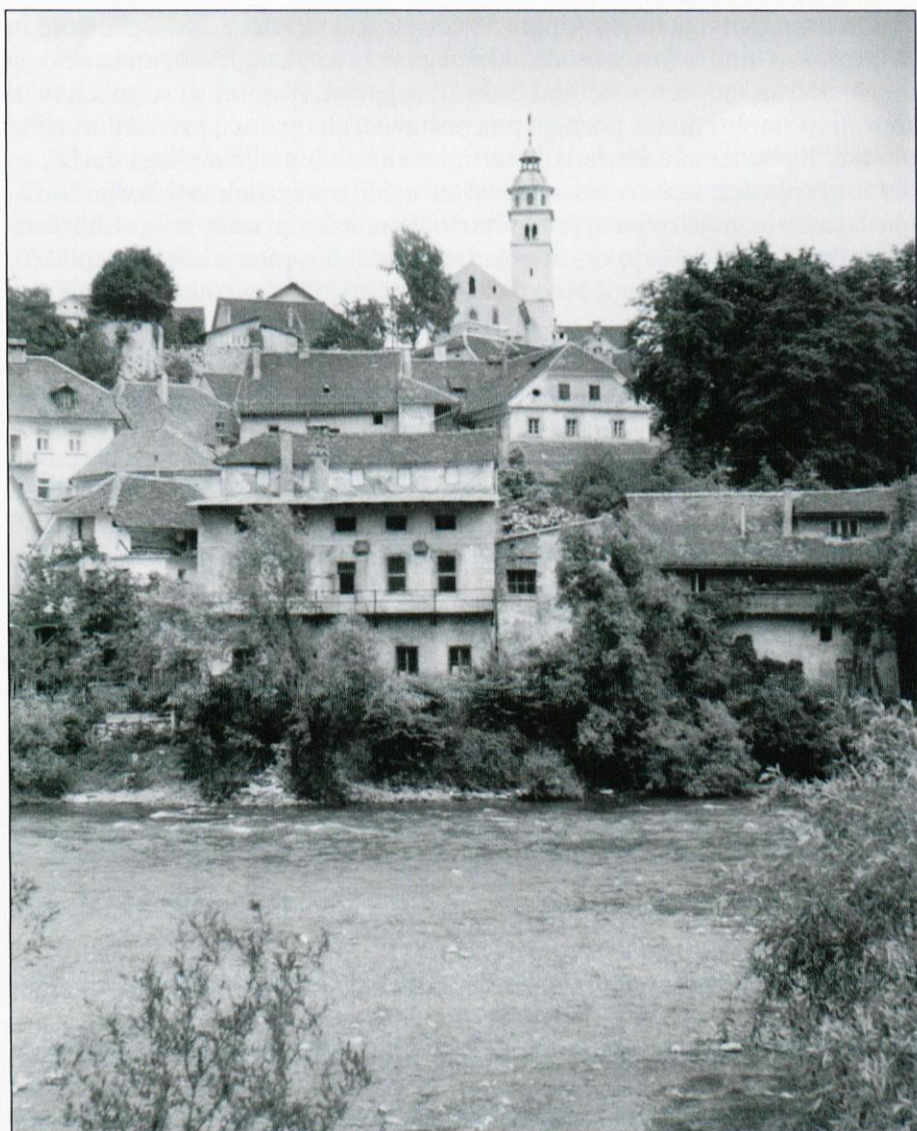
6. Večkrat so morali bežati zaradi letalskih alarmov tudi v zaklonišča. Bil pa je čevljar, ki se je zelo bal piskanja siren in alarmov. Nekoč, ko je bežal v

zaklonišče, se je spotaknil in padel. Kolegi so ga potem, ko je napad minil, hudomušno vprašali, kaj se mu je zgodilo. On jim je odvrnil, da ga je vrgel na tla zračni pritisk od napada.

P. S. Spominjam se še nekaj zgodb, vendar mislim, da so preveč osebne in niso za javnost.

SAMO ENA OD TAKŠNIH

Peter Močnik je bil pristaš partizanov. Sploh je vprašanje, kaj je delal v Kranju, saj je bil že v letih. Konec leta 1944 je čevljarjem razlagal, da bo za božič velika sprememba. Mislil je, da bo že konec vojne. Prav za božič pa so mu doma partizani izropali »bunker«, v katerem je imel skrit material. Ko so za ta dogodek izvedeli delavci, so ga spraševali, kakšna sprememba je bila za božič. On pa je na to vprašanje dejal: »Kje so domobranci, da bi mi varovali dom!?!« Odgovorili so mu: »Peter, ti si tak, držiš s partizani, dom pa naj bi ti branili domobranci!«

Usnjarna Leopolda Zupana
na Savski cesti 2 v Kranju iz
časa, ko so v njej delali
žirovski čevljarji; zdaj v njej
Fitness center

Malo za šalo, malo za res, pa vendar resnično

Vladimir Pivk

Ob 50-letnici Alpine nekaj prigodb in zgodb iz življenja in dela žirovskih čevljarjev.

1. TISKARSKI ŠKRAT

V zborniku, ki je izšel ob 20-letnici samoupravljanja, je tudi za današnji čas pomembna zgodovinska fotografija, na kateri so planinski čevlji – gojzarji, kovani s krivci.

Tiskarski škrat je tu posegel v podpis pod sliko, toda ni spremenil smisla čevljev.

Pravilni podpis bi se moral glasiti: »Trdi so bili koraki.«

Dejansko pa je pod fotografijo pisalo: »Trdi so bili kot raki.«

2. UČNA PRAKSA

Ob ustanovitvi je imela Alpina 53 čevljarskih vajencev. Svoje prostore in delavnice so imeli v Strojarni. Praktičnega dela so jih učili večinoma starejši mojstri. Vsak mojster je učil od 8 do 12 vajencev. Najprej so se začeli učiti snovati in smoliti dreto, pozneje pa enostavnejših operacij pri izdelavi zbite obutve. Ko so za silo obvladali vse operacije zbitega delavskega čevlja, so dobili gornje dele in ustrezni material ter začeli sami izdelovati čevlje. Neke-mu vajencu in mojstru pa se je zgodilo to: Ko sta čevlje izkoptila, so bili brez opetnika. Zadnji del se je kar zmečkal in sesedel. Vajenec je bil ves preplašen, mojster pa je dejal: »Drugič bova pa dala v opetnico še 'šparnike' (opetnike).«

3. KO ŠE NI BILO MALICE

V letih od 1946 do 1952 je bil standard čevljarjev zelo nizek. Razmere so se precej izboljšale, ko so bili namesto živilskih nakaznic vpeljani boni.

Znotraj Alpine se je začel standard izboljševati, ko so na vseh hodnikih oddelkov postavili velike pocinkane lonce s pipo. V teh loncih je bila črna proja, grenka kava za žejo. Posamezniki so nosili kavo celo domov.

Revolucionarni napredek in presenečenje je prinesla uvedba toplega obroka leta 1962, saj takšne obroke med delom do tedaj žirovski čevljarji niso poznali.

4. SLEP IN GLUH ZA KVALITETO

Pred leti je mojster po svoji dolžnosti na montaži »šal« delavcu vrnil slabo narejen izdelek. Delavec nekaj časa posluša mojstrove opomine in poduk. Nato pa pravi: »Veš, slabo vidim, zamenjati bom moral očala.« Mojster se s tem odgovorom ni zadovoljil in je delavca še kar naprej opozarjal. Nato mu delavec še reče: »Veš, pa tudi gluhi sem.« Mojster se je nasmehnil in odšel.

5. POSLANEC NAJ POŠLJE SVOJO SLIKO

V prejšnjem sistemu je bilo po tovarnah veliko tako imenovanih kandi-dacijskih sestankov. Na nekem takšnem sestanku je bilo treba soglasno potrditi predlaganega poslanca za zvezno skupščino. Politični aktivist – vodja stranke je prebral vse junaške in politično-moralne vrednote ter funkcije kandidata.

Na vse to prepričevanje delavcev se oglasi delavec P. in pravi: »Od kandidata želimo, da nam pošlje vsaj fotografijo, da ga bomo spoznali po sliki, saj ga med volivce tako nikoli ne bo.«

Morda je to aktualno še danes v novi demokraciji?

6. PODPIS

Delavec A. je prosil mojstra Johana, da mu izda prepustnico za predčasni izhod iz tovarne. Mojster mu je zares dal prepustnico, vendar je delavec trdil, da je nepravilno podpisana, to pa zato, ker se je najprej podpisal s priimkom, zatem šele z imenom. To ni skladno s pravopisom. Mojster Johan mu je na to pripombo odločno ugovarjal, češ da se pri podpisu vedno najprej napiše priimek, nato ime. Svoj zagovor je utemeljil s tem, da tudi na Vrhnikih na Cankarjevem spomeniku piše CANKAR IVAN.

Vendar pa delavca ni prepričal. Zato je ta, ne bodi len, popoldne sedel na kolo in hajd na Vrhniko, da bi se sam prepričal. Na veliko presenečenje pa je ugotovil, da na spomeniku na Vrhnikih piše samo CANKAR. O tem se lahko pripričate tudi sami!

7. BELA MOKA

Prva leta po drugi svetovni vojni je bila osnovna prehrana koruzna moka. Gospodinje so znale iz koruzne moke napraviti zelo priljubljen desert »Titova torta«.

V teh letih so bile tudi zelo hude zime s pogostim močnim sneženjem. Ko je nekoč spet močno snežilo, je čevljar K. vstal od delovne mize (ponka), pogledal skozi okno in rekel: »Rusi nam pošiljajo belo moko« ('nularico' – 0). Tako so imenovali pred drugo svetovno vojno boljšo belo moko.

8. KARDELJEV OBISK

V Alpino je prišel na zasebni obisk Edvard Kardelj. Posamezni delavci pa so imeli navado, da so se, medtem ko so čakali na popoldansko izmeno, nagnetli v vratarnico in tam prediskutirali vse aktualne dnevne dogodke. Nenadoma pa se je ustavil tik ob vhodu v tovarno reprezentančni avto, v katerem je sedel Kardelj. Ko je varnostnik odpiral vrata avtomobila, je vestni vratar Žiko spoznal Kardelja in na ves glas zavpil: »Iz portirnice svi van!« Kardelj in spremljevalci so se ob takšem sprejemu samo nasmehnili.

9. VSAKEMU SVOJE

V letih 1946–47 je bilo v Alpini veliko sestankov, na katerih so predstavniki glavne direkcije pojasnjevali in prepričevali delavce, da morajo delati čim več za izpolnjevanje planskih nalog in obnovo domovine. Zadrugnik J. pa je tem predstavnikom direkcije postavil zahtevo, naj bi vsak čevljar dobil na leto par čevljev zastonj. Predstavnik direkcije Kalin mu je odgovoril: »Čevljarju čevlje, peku kruh, mlinarju moko, tekstilcu blago, rudarju pa rudo – kamenje. Ali si lahko predstavljate, da bi bila to za rudarja pravična delitev?«

10. HAZARD

Skupina čevljarjev je imela navado, da je igrala v gostilni Pri Županu za denar karte. Nekoč so napravili miličniki racijo, verjetno na pobudo žen. Miličniki so jim vzeli ves denar in karte ter jih prijavili sodniku za prekrške. Vsakega izmed njih je sodnik kaznoval s tremi dnevi zapor v Radovljici. Med temi je bil tudi delavec D., ki je prinesel odločbo pokazat sodelavcem

v tovarno. Na to odločbo mu je delavec I. za »hec« pripisal 3 dni in 3 dni, to je 6 dni.

Ko se je delavec D. vrnil iz zavora, je rekel, da je imel težave, ker so ga hoteli v zaporu pridržati 6 dni, ne samo tri, za kolikor je bil kaznovan. Morda je bilo res? Še več pa je bilo po tem govorjenju v delavnici, ko je to pripovedoval.

11. VEDNO SE NAJDE PRILOŽNOST

V oddelku »Nova Gorica« je bilo v zgodovini Alpine in čevljarstva prvič uvedeno dvoizmensko delo. Od septembra do novembra je bilo zaradi velikih naročil in izpolnjevanja plana uvedeno navadno delo v glavni stavbi. Nadure so bile organizirane tako, da so delali od 6. do 12. ure in od 13. do 17. ure z enournim odmorom za kosilo. Takšen delovnik je v petdesetih letih veljal več let zapored.

Če so si nekateri delavci v oddelku »Nova Gorica« zaželeli »kačje slin«, so si jo preskrbeli tako, da je posameznik čakal na vogalu glavne stavbe, in ko je ob 17. uri sirena oznanila konec dela, je ta med prvimi smuknil skozi vhod pri vratarnici in hitro nabavil potrebno pijačo v gostilni Pri Berti. Preden je zadnji delavec zapustil tovarno, se je že vrnil med množico in odšel s torbico nazaj v oddelek. Pijača je bila na mestu.

12. VILIČAR JE RAZGIBAL TRANSPORT

Konec sedemdesetih let je prišla iz skladišča materialov pobuda, da bi nabavili viličar za transport, saj so bila skladišča raztresena skoraj po vseh Žireh. Vendar je bilo splošno mnenje, da ga drugi oddelki ne potrebujejo. To bi bila nekoristna naložba. Ker pa so bili pritiski iz skladišča zaradi potrebe vse večji, je takratni direktor TOZD PROIZVODNJA končno le privolil v nakup viličarja. Takoj ko je bil nabavljen, so se pojavile potrebe tudi tam, kjer so prej soglasno zatrjevali, da ga ne potrebujejo. Tako sta bila potem nabavljena še dva. Včasih resnično pretogo ocenjujemo napredek.

13. VARČEVANJE

V tovarni je bila v kletnih prostorih peč za centralno ogrevanje. Verjetno je bilo prvo centralno ogrevanje v Žireh montirano prav v Alpini. Tudi to je zgodovinski podatek. Peč za centralno ogrevanje so sprva v glavnem kurili s smetmi, pozneje pa s premogom. Nekaj časa je naloge kurjača opravljal delavec M. Bil je družaben človek in mu je postalo dolgčas sedeti v temni kleti brez dnevne svetlobe. Zato je pogosto prihajal posedet na hodnik v prvem nadstropju, kjer so delavci kadili in razpravljali. Kurjač je na opomin vodilnega delavca, češ kaj tam išče, rekel: »Veste, jaz največ zaslužim in prihranim tovarni, če sedim tukaj in debatiram. Saj takrat ne mečem premoga v peč, da bi delal škodo.«

OD ME VI

Frank Bogatay

February 11, 1997

Mr. Miha Naglic
Zirovski obcasnik
SI-4226 Ziri, p. p. 34

Dear Mr. Naglic:

Can you please tell me when ZIROVSKI OBCASNIK changed its name to the Slovenian version of "HUSTLER" magazine.

I refer to the attached cover which is an insult to the memory of the townspeople pictured; an insult to the readers of ZIROVSKI OBCASNIK; and a disgrace to the entire town of Ziri!

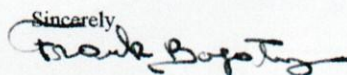
This is something I would expect to see in the gutters or sewers of San Francisco, but not in my hometown. If you did this for "shock value", you certainly succeeded. It is a shock that any of my countrymen would stoop so low.

A public apology by Miha Naglic is owed to all the subscribers of the magazine, and to all the citizens of Ziri.

If I wanted to see pornography, I could walk to any corner news stand in America. I did not expect to see my townspeople's' ancestors picture and memory tarnished by a woman's bare breasts.

Shame on ZIROVSKI OBCASNIK!

Sincerely

Frank Bogatay
18224 Fern Canyon Dr.
Strongsville, OH 44136
USA
HOME (216)238-2774
BUSINESS (216)238-2789

cc: Bojan Starman, Mayor
Marjan Zakelj, Council President

Prevod

11. februarja 1997

G. Miha Naglič

Žirovski občasnik

SI-4226 Žiri, p.p. 34

Dragi g. Naglič,

prosim vas, če mi lahko poveste, kdaj je ŽIROVSKI OBČASNIK spremenil svoje ime v slovensko različico magazina VLAČUGA.

Svoje vprašanje opiram na priloženo kopijo naslovnice; ta je žalitev za rojake, ki so na njej naslikani, žalitev za bralce ŽIROVSKEGA OBČASNIKA, in sramota za mesto Žiri v celoti!

Lahko bi se nadejal, da bom kaj takega ugledal v revnih četrtih ali obcestnih jarkih San Francisca – in ne v mojem rodnem mestu. Če ste to storili zaradi reklamnega učinka, ste gotovo uspeli. Zame je pravi šok, da se lahko kdorkoli od mojih rojakov poniža tako globoko.

Miha Naglič dolguje javno opravičilo vsem naročnikom zbornika in vsem meščanom Žirov.

Če bi si zaželel pornografije, bi stopil do kateregakoli časopisnega kioska v Ameriki. Nisem se nadejal, da bom videl sliko mojih pokojnih rojakov in spomin nanje omadeževan z razgaljenimi joški.

Sramota za ŽIROVSKI OBČASNIK!

S spoštovanjem

Frank Bogatay

18224 Fern Canyon Dr.

Strogsville, OH 44136 USA

Telefon doma: (216)238-2774

Telefon v službi: (216)238-2789

V vednost:

Bojan Starman, župan

Marjan Žakelj, predsednik občinskega sveta

Dopolnila in popravki

Napake, ki se običajno pojavljajo pri še tako skrbnem urejevanju, so nastale tudi v zadnjem Žirovskem občasniku, št. 23/24. V seznamu obrtnikov ste zvesti bralci napake opazili že sami in nanje opozorili. Nastale pa so v spletu okoliščin, ki so se zgostile ob koncu iztekajočega se leta in načrtovanega izida zbornika.

Dolžnost mi nalaga, da napake popravim, ne išoč povzročitelja zanje; naj je to bil tiskarski škrat ali škratelj v drugačni obliki z ne zlobnimi nameni.

Najprej k slikovnemu gradivu:

Škoda bi bilo, da ne bi poznali stavbe, kakršna je bila takrat, ko jo je zgradil Anton Kopač (na seznamu št. 73) v Gorenji vasi. Na njej je dovolj vidno napisano, da je to Sokolski dom. Kaj je ostalo od njega, se lahko prepričamo ob vsakokratni poti po dolini. Danes na njem piše Dom partizana.

Sokolski dom v Gorenji vasi, prvotna podoba

Hiša in delavnica Ivana Zajca v Stari vasi, danes je v njej podjetje Polix

Mnogi so pogrešili na seznamu obrtnikov čevlarskega mojstra in podjetnika Ivana Zajca. Našla se je fotografija, ki jo objavljamo to pot. Četudi datum fotografiranja ni znan, lahko sklepamo takole: najprej je bil mojster samostojen, potem pa je bila osnovana zadruga. Na leseni tabli, pritrjeni na hišo nad vrati, piše: Produktivna čevlarska zadruga v Žireh. Kratice pa še povedo, da je delovanje zadruga z omejeno zavezo. Kaže, da so bile zadruga drugače obdavčene, zato Ivana Zajca kot samostojnega obrtnika ni na objavljenem seznamu.

Gostilna pri Kamšku
v Novi vasi

Pomudimo se še pri fotografijah. Na strani 90 je bila objavljena slika gostilne pri Kamšku v Novi vasi. Besedilo pod njo pa je bilo napisano za tale posnetek, ki ga sedaj priobčujemo.

Stran 55, št. 22

Cankar Matija je pravilno, ne Cankar Marija

Stran 63, št. 110

Sladarna je obrat za pridobivanje slada, ki se uporablja za izdelovanje piva. Vinko Mlinar je bil prijavljen kot trgovec s pijačo, točeno v steklenice, in ne trgovec s steklom.

Stran 82, št. 33

Pri tej družinski fotografiji je besedica »Z leve:« čisto odveč in neustrezna.

Stran 84, št. 37

Na sliki so Gantarjevi delavci. V III. vrsti je tretji z leve Vencelj iz Oselice. Poznavalci se priimka ne spomnijo. V IV. vrsti peti pa je Jože Muhovcov in ne Vinko Klobučarjev, kot je bilo objavljeno.

Stran 94, št. 73

Na desni zgoraj je v besedilu povedano, da je bil Jernej Kopač brat Antona Kopača. Besedo je treba podaljšati v bratranec, ta ustreza resnici.

Stran 116

Na sliki so Zajcovi delavci. V zadnjo vrsto so stopili kar trije Toneti skupaj. Kot bi se zdelo tiskarni to preveč, so izpustili prvega – Toneta Končana, ki je takoj za Likerjem.

ŽIROVSKA PODJETNOST NEKOČ IN DANES

Anton Žakelj

Zadnja leta združenja obrtnikov

Kdaj je nastalo Združenje obrtnikov v Žireh, ne vem, pač pa bi lahko navedel nekaj podatkov o zadnjih treh ali štirih letih njegovega delovanja.

Zadnji odbor, ki je vodil naše združenje do leta 1941, je bil izvoljen na občnem zboru leta 1937 ali 1938. Za predsednika je bil ponovno izvoljen čevljarški mojster Ivan Zajc, za tajnika pa tudi čevljarški mojster Anton Žakelj, kateremu je pisec teh vrstic pomagal, ker sam ni znal pisati na pisalni stroj.

Prva naloga novega odbora je bila preureditev plačevanja članarine. Do takrat je znašala letna članarina 4 din – za vse člane enako, pa naj je član delal sam, z enim vajencem ali s 60 pomočniki, kar je velika razlika. Za prihodnje je bilo določeno, da ostane za male obrtnike članarina ista, za člane z nekaj pomočniki sorazmerno več, z večjimi mojstri, zadrugami in družbami pa smo se dogovarjali posamezno. Najrevnejši so bili članarine oproščeni ali so celo dobili podpore. Proti novi ureditvi ni bilo slišati nobenega ugovora, združenje pa je imelo večje dohodke. Z dohodki enega ali dveh let smo kupili sodoben razmnoževalni stroj DÜRKOP, ki je stal 4000 din in si ga je lahko vsak član izposodil, kadar ga je potreboval.

Kako potrebno je bilo preurediti plačevanje članarine, se je pokazalo v letih 1939–40, ko je bilo treba izdati vsem zaposlenim nove delavske knjižice. Da bi ljudem ne bilo treba čakati v vrsti, smo razmnožili vprašalne pole in jih dali vsem večjim podjetjem, da so doma popisali svoje uslužbenke in nam pole vrnili; mi smo potem pisali knjižice, kadar je bil čas.

Enkrat v teh letih smo imeli pomočniške izpite, ki so jih vsi kandidati uspešno opravili.

Nekajkrat smo imeli opraviti s pritožbami članic šivilj, ki so imele vaje in so morale plačevati precej visoke davke, njihove bivše vaje pa so delale brez obrtnega lista in brez davkov. Prepričevali smo mojstrice, da njihovi davki ne bodo nič manjši, če prijavijo »šušmarke«; bolje bi bilo, če bi se same med seboj dogovorile, bivše vaje pa naj bi pomagale plačati davke.

Leta 1940 so začeli propagirati predlog predsednika Obrtne zbornice Andreja Ogrina, da bi združili vsa manjša združenja v večja, ki bi bila tako močna, da bi lahko zaposlovala pravno izobražene osebe (odvetnike). Žirovsko združenje je bilo precej veliko, pa je dajalo svojemu tajniku letno nagrado 1000 din. Če bi 10 takih združenj povezali v eno, bi morali povišati članarino za več kot 100 %, da bi lahko vzdrževali dostojno kakega pravnika. To je bilo predvsem nepotrebno. V vseh štirih letih nismo imeli primera, ki bi ga ne mogli sami rešiti. Prestavljen je močnega žirovskega združenja v

Logatec, kjer skoraj ni bilo obrtnikov, samo zato, da bi gospod tajnik živel na sedežu sodišča, je bilo krivično. Zadnje leto smo šli večkrat na sejo v Logatec, pa se je je udeleževal samo neki Grom. Drugi se nisoanimali za to.

Da bi pomirila nezadovoljne obrtnike po vsej Sloveniji, sta gospod Ogrin in ljubljanski dežnikar gospod Vidmar sklicala zastopnike vseh združenj na sestanek v hotel Štrukelj v Ljubljani. To je bilo pozimi 1940/41, malo pred zasedbo nemškega in italijanskega okupatorja. Prišlo je veliko zastopnikov in napetost je bila velika. Ko je gospod Ogrin hotel govoriti, mu niso pustili do besede. Nazadnje je ljubljanska policija sestanek prepovedala in zastopnike razgnala.

Delo za združitev se je nadaljevalo in Logačani so prišli po naš inventar z velikim tovarnjakom, ko so bili v Žireh že Nemci. Odpeljali so stoječo pisalno mizo; nam so pustili štipiljko, ki je tako ali tako ne bi mogli rabiti. Obljubili so nam, da nam bodo dovolili nekakšno podružnico. Ves denar smo razdelili revnim članom.

Z novim obrtnim zakonom iz leta 1937 je bil obstoj obrtnih proizvodnih zadrug popolnoma onemogočen. Stare zadruge so se morale reorganizirati v delniške družbe ali v družbe z o. z., nove se niso smele ustanavljati. Zakonu se je videlo, da ga je pisal tajnik Zadrugne zveze Anton Kralj, ki je imel velike težave z obrtniškimi zadrugami. Rekel je, da sta v Sloveniji med mnogimi obrtniškimi zadrugami samo dve, morda tri, ki delajo po pravilih. To sta bili kroparska žebljarska zadruga PLAMEN in tržiška usnjarska zadruga RUNO – in morda še ena.

Novi zakon je zahteval za ustanovitev nove zadruge vsaj deset »rokodelcev«, to je mojstrov v eni obrti. Tako ni smela imeti zadruga nobenega pomočnika in nobenega vajenca. Gospod Kralj je vedel, da se ljudje združujejo v zadruge, da bi se izognili plačevanju davkov in da bi delili dobiček, kar je bilo po zadružnih pravilih strogo prepovedano. Zadruge so bile oproščene davka na dohodke, toda če so oblasti izvedele, da kaka zadruga izdeluje luksuzne čevlje (npr. lakaste) ali daje v čevlje svilene vezalke, je izgubila vse davčne olajšave.

Nekaj tednov po prihodu Nemcev smo bili povabljeni zastopniki vseh obrtnih zadrug iz loškega okraja v Škofjo Loko na razgovor z gorenjskim komisarjem za obrt Pavlom Oberrederjem. Gorenjevaške obrtnike je zastopal pek gospod Šorli, loške pa dežnikar Lovro Planinc. Oba sta že imela ukaze za preselitev v Srbijo, direktor tovarne klobukov ŠEŠIR Tine Oman pa se je že poslavljajal po Loki v športni obleki in z nabitim nahrbtnikom. Gospoda Oberrederja smo po daljšem čakanju videli v novi šoli, za razgovor pa ni imel časa. To je bil naš prvi in zadnji skupni sestanek.

ZDRUŽENJE OBRTRNIKOV V ŽIREH

Kdo je ustanovil Združenje obrtnikov v Žireh in kdaj se je to zgodilo, ne vem; najbrž pred približno devetdesetimi leti, ker je bilo takrat v Žireh ustanovljenih največ zadrug in društev.

Imam pa nekaj podatkov o delovanju združenja zadnja leta pred razpustom in te bi rad opisal v tem članku.

Zadnji odbor, ki je vodil združenje do njegovega razpusta, je bil izvoljen na občnem zboru 1937 ali 1938.

Za predsednika je bil ponovno izvoljen Ivan Zajc, za tajnika pa Anton Žakelj st., mene pa so prosili, da bi mu pomagal, kolikor bi bilo treba.

Ker so se za prejšnja leta moji dnevniki izgubili, se ta zgodba začne z novim letom 1939.

Četrtek, 19. 1. 1939

Od 7. do 10. ure zvečer je potekala prva seja odbora Združenja obrtnikov pri Zajcu v Stari vasi. Kot vršilec dolžnosti tajnika sem bil določen za zapisnikarja.

Glavni predmet seje je bilo poročilo o preureditvi plačevanja članarine, izvedene v preteklem letu. Tajnik je poročal, da se je novi način pobiranja članarine dobro izkazal. Članarina 4 din na leto, ki je veljala prej za vse člane, velja zdaj samo za obrtnike, ki delajo sami ali z enim vajencem. Drugi plačajo več, sorazmerno s številom zaposlenih, s šestimi največjimi posamezniki pa se je odbor z vsakim posebej dogovoril o višini njihovega prispevka. Vse se je uredilo soglasno in vsi so zadovoljni, v blagajno pa je prišlo precej več denarja kot prej.

Drugi predmet seje je bil predlog o zavarovanju vseh članov, ki zdaj še niso nikjer zavarovani. Sklenjeno je bilo, da se skličejo na sestanke vsi člani, ki naj odločajo, ali so za zavarovanje ali ne.

Nedelja, 29. 1. 1939

Zvečer sestanek obrtnikov pri Zajcu. Razprava o zavarovanju se je končala neodločeno.

Nedelja, 12. 2. 1939

Popoldne je bil na občini vnovič sestanek zaradi zavarovanja obrtnikov. Navzočih je bilo 46 članov, ki so skoraj brez izjeme nasprotovali predlogu. Zanj so bili samo Janez Oblak ter Anton Žakelj st. in ml. Ti so poudarjali potrebo po zavarovanju.

Ponedeljek, 24. 2. 1939

Zvečer v Čevljarski zadrugi seja nadzornega odbora Združenja obrtnikov. Vse našli v redu.

Sreda, 26. 2. 1939

Popoldne od 1.30 do 2.30 občni zbor združenja pri Zajcu ob udeležbi samo 19 članov. Vsi so bili zadovoljni, samo krojač Šikovec je protestiral, da mu je gospod Zajc prevzel predsedstvo.

Cvetna nedelja, 2. 4. 1939

Vse šivilje smo povabili na tečaj, ki ga bo vodil gospod Knafelj.

Ponedeljek, 17. 4. 1939

Ob 8.10 zvečer pri Zajcu prva seja po občnem zboru. Načrti za delovanje v tem letu.

Četrtek, 2. 6. 1939

Pri Bahaču uredili vse v zvezi s stanovanjem in hrano za gospoda učitelja Knaflja. Zvečer od 9. do 10. ure seja odbora.

Sobota, 3. 6. 1939

Zaključek tečaja za šivilje. Trajal je šest tednov.

Torek, 9. 6. 1939

Zvečer pri Bahaču sestanek pomočnikov, ki so se prijavili za pomočniške izpite.

17. 6. 1939

Zvečer od pol šestih do pol devetih pomočniški izpit za 19 pomočnikov. Vsi so izdelali dobro, prav dobro ali celo odlično. Po novem pravilniku je plačal vsak 90 din takse, od katere je prejel predsednik komisije 15 din, vsak član komisije pa po 10 din.

20. 6. 1939

Z Jankom Cepinom v Logatec zaradi pomočniškega izpita. Govoril z gospodom Gromom, predsednikom logaškega združenja, o združitvi obeh združenj.

26. 7. 1939

Popoldne raznosil vabila za mizarski tečaj in za razstavo slovenske obrti.

27. 7. 1939

Od pol devetih do pol enajstih seja združenja pri Zajcu. Sklenjeno, da se ves denar skrije, ker je nevarnost, da bo združenje razpuščeno. Imamo 5000 din.

Ponedeljek, 20. 10. 1939

Po novih predpisih se morajo vsem uslužbencem izdati nove delavske ali nameščenske knjižice; delavske bodo izdajala združenja, nameščenske pa občine. Zvečer sem pisal prve knjižice. Da bi delavcem ne bilo treba čakati v vrsti, smo razmnožili vprašalne pole in jih dali vsem večjim podjetjem, da bi jih izpolnili in nam jih vrnili, mi pa bi jih pisali, kadar bi bil čas.

Sobota, 21. 10. 1939

Zvečer do pol dveh sestavljal statistiko združenja za leto 1938 in 1939.

Nedelja, 27. 10. 1939

Zvečer do pol enajstih pisal delavske knjižice. (To delam zdaj vsak prosti trenutek.)

10. 2. 1940

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo je sporočila, da je naše združenje ukinjeno. Odbor je sklenil proti temu ostro protestirati, obenem pa pripraviti vse za oddajo Ločanom. Na predlog predsednika Zajca je dovolil dati tajniku 300 din za pisanje delavskih knjižic. (To je poleg redne letne nagrade 1000 din.) Preostalih 400 din se razdeli med revne člane združenja za izobraževanje njihovih otrok.

13. 2. 1940

Kljub razpustu združenja pripravljamo pomočniške izpite. Popisal vse obrtnike zaradi zavarovanja na Selu in Dobračevi.

Petek, 1940

Še popisoval v Žireh in Stari vasi.

19. 4. 1940

Zvečer od osmih do devetih pregled knjig po članih nadzornega odbora Matiji Zajcu in Antonu Malovrhu. Našla vse v redu.

20. 4. 1940

Dopoldne pisal poročila tajnika in blagajnika združenja.

21. 4. 1940

Popoldne ob enih bi se moral začeti občni zbor združenja. Ker je prišlo samo 25 članov, je bil odložen za pol ure. Vse je potekalo v redu, samo J. Demšar se je pritožil, da je J. Cepin dobil obrt brez vajenske in pomočniške dobe. Dobil je odgovor, da je bil gospod Cepin vpisan pri logaškem združenju kot vajenec in kot pomočnik ter tam tudi delal pomočniški izpit. Naše združenje rado pomaga vsakemu, ki bi se rad osamosvojil.

27. 7. 1940

Dopoldne je prinesel občinski sluga Istenič končno odlok banske uprave o razpustu našega združenja.

Četrtek, 1. 8. 1940

Kljub razpustu delamo še naprej kot podružnica logaškega združenja. Zvečer sestanek za pomočniške izpite; prijavilo se je 6 fantov.

Petek, 2. 8. 1940

Zvečer je 9 fantov in deklet opravilo pomočniške izpite. Potem je šla komisija (gospod nadučitelj Hribernik, predsednik in Jakob Strlič, Ivan Kopač – Balantač ter Matija Cankar kot člani komisije) k Burju na razgovor.

23. 8. 1940

Zvečer seja pri Zajcu zaradi likvidacije združenja. (Kako leto pred razpustom našega združenja so razpustili Združenje gostilničarjev in mesarjev, ki je bilo potem eno ali dve leti član našega združenja.)

Za razpust manjših združenj se je že več let zavzemal predsednik Obrtne zbornice Andrej Ogrin. Hotel je imeti tako močna združenja, da bi bila sposobna dostojno plačevati akademsko izobraženega kurista, ki bi vodil združenje. To bi pomenilo veliko višje prispevke članov. V našem združenju ni bilo primera, ki bi ga ne mogli rešiti sami, zato so bili razpusti po našem mnenju nepotrebni.

1. 9. 1940

Janko Cepin mi je posodil moped in voznika (Stanko Primožič) za vožnjo na sejo združenja v Logatec. Bencin, ki se redno ne dobi več, sem kupil od Vinka Oblaka, ki je šofer pri utrjevalnih delih. Odpeljala sva se ob pol devetih in prišla v Logatec v eni uri. Do Zajel sem vozil jaz, naprej do Logaškega polja Stanko, po polju pa spet jaz. Stanko je vozil 60 km, kar je bilo veliko; ko sem sam 70, pa premalo. Skušal sem doseči 80 km, pa ni šlo.

Na seji od pol enajstih do pol dvanajstih ni bilo nič novega. Prihodnji teden bodo prišli po ves inventar in arhiv ter vse odpeljali v Logatec.

Nazaj sem spet vozil jaz. V prvem ovinku v klancu sva srečala velik vojaški tovornjak – srečno, vendar negotovo. V drugem sem vnaprej vedel, da ga ne bom izvozil. Moped je narahlo drsel v jarek ob cesti in se ustavil, ko sem splaval čez balanco, Stanko pa za menoj. Stanko je zaklical: »Ali ti nisem

pravil?« Pa mi ni nič pravil. Motor se je ustavil, ker je bila cevka izruvana iz tanka. Drug drugega sva spraševala, ali je kaj ranjen, a sva bila oba brez poškodb, le nekaj prask sva imela, motor pa je imel skrivljeno tablico, prednji blatnik in pedalo ter razbito svetilko in šipo pri števcu. Peljala sva ga do gostilne v Cestah, kjer sva si izposodila klešče in popravila vse, da je bil motor spet živ. Zdaj je vozil samo Stanko, jaz pa sem premišljeval, ali se bom še kdaj vozil z mopedom. Seveda se bom, ko tako lepo plava. Bal sem se samo, kaj bo rekel Janko. Pa ni bil preveč hud, ko sem mu obljubil poravnati vso škodo.

2. 9. 1940

Zvečer sem vse pripravil za oddajo Logačanom, pa jih naslednji dan ni bilo.

5. 9. 1940

V blagajni združenja je še 300 din, 3800 din imamo skrito.

15. 9. 1940

Dopoldne sta prišla iz Logatca z velikim tovornjakom M. Zupančič in L. Grom, da bi prevzela imetje bivšega združenja in arhiv Združenja obrtnikov v Žireh. Dobila sta samo stoječo pisalno mizo in 222,25 din ter poslovne knjige in arhiv.

Za zvečer sklicanega skupnega sestanka mojstrov in pomočnikov ni bilo, ker mojstri niso prišli. Mojstri so sporočili, da bodo sami dodali nekaj brez pogodbe.

3. 11. 1940

Z Ivanom Zajcem in Francem Potočnikom v Logatec na prvo sejo skupnega združenja. Določili so pravice in dolžnosti našega odseka ali podružnice. Logačani so pokazali dobro voljo: Za vožnjo so nam dali po 50 din in tako skoraj vrnil, kar so od nas prejeli. Doma sta me ob pol devetih že čakala dva zaradi delavskih knjižic in neki trgovec zaradi čevljev.

Ponedeljek, 25. 11. 1940

Bivše združenje je kupilo od trgovskega zastopnika Barage v Ljubljani razmnoževalni stroj Primus za 4000 din. Ta stroj je zdaj na razpolago vsem nekdanjim članom združenja in ga lahko dobi vsak na posodo, kadar ga potrebuje.

Torek, 26. 11. 1940

Za dopoldne je bil sklican na pobudo okrožnega načelnika na občini sestanek mojstrov in pomočnikov zaradi povišanja plač. Brez uspeha! Pomočniki zahtevajo novih 15 odstotkov, mojstri pa ne dajo. Zaradi zahteve po urnih plačah (4,50 din na uro, če kdo to zasluži ali ne) bodo slabši pomočniki odpuščeni.

30. 11. 1940

Dopoldne izračunaval plače. Načelnik je rekel, naj vpišem tudi sebi 100 din več, torej 1300 din. To bi vpisal tudi brez načelnikovega dovoljenja, ker me k temu opravičuje odredba banske uprave o minimalnih plačah. Pomočniki so zaslužili tudi ta mesec po 1300 din, člani pa po 1600 din in več, pa so delali manj ur kot jaz. Nikoli bi se ne potegoval za povišek, če bi se tudi drugi ne. Tako pa vidim, da me izkoriščajo. »Vsak zase naj gleda,« pravijo.

Tu se moj dnevnik konča in čez dobre štiri mesece tudi samostojnost žirovskih obrtnikov. Žiri je zasedla najprej Italija, potem pa še Nemčija.

Nekje sem, žal, preskočil dogodek, ki ga moram zdaj opisati po spominu:

Jeseni 1940 sta sklicala predsednik Obrtne zbornice Andrej Ogrin in ljubljanski dežnikar gospod Vidmar zastopnike vseh slovenskih obrtnih združenj na sestanek v hotel Štrukelj v Ljubljani. Zastopnikom sta hotela pojasniti koristi večjih združenj. Prišlo je kar veliko zastopnikov iz vse Slovenije, toda napetost je bila tako velika, da bi bili navzoči raje pretepli govornika kakor poslušali. Poklicali so policijo, ki je zborovanje prepovedala, navzoče pa razgnala. Zastopniki so odkrito pokazali, da je velika večina obrtnikov proti nasilnemu združevanju že obstoječih združenj.

NOV OBRтни ZAKON

Novi obrtni zakon, ki je bil sprejet leta 1937, je nadaljnji obstoj obrtnih proizvodnih zadrug prepovedal, ustanavljanje novih pa popolnoma onemogočil.

Ta zakon je določal, da se mora za združitev v obrtno proizvodno zadrugo zbrati vsaj deset »rokodelcev«, in pojasnjuje, da beseda rokodelci pomeni mojstre obrti. Torej zadruga ne sme imeti ne pomočnikov ne vajencev.

Obrtniki so se navadno združevali zato, da bi dosegli razne davčne olajšave in s tem povečali čisti dobiček, ki bi ga med seboj razdelili. To dvoje pa je strogo prepovedano: prvo po pravilih raznih združnih zvez, drugo pa po davčnih predpisih. Vsaka čevljarska zadruga na primer, za katero bi se izvedelo, da deli dobiček, bi bila črtana iz združnega registra in vržena iz združne zveze, v kateri bi bila registrirana. Če bi izdelovala luksuzno obutev, na primer lakaste čevlje, ali devala v čevlje svilene vezalke, bi takoj izgubila vse davčne olajšave.

Sledeč novim predpisom, so stare obrtne proizvodne zadruge izstopale iz združnih zvez in prosile za sprejem med družbe z omejeno zavezo. Kmalu so dobile potrdilo, da so izbrisane iz združne zveze, pa tudi, da ne morejo biti sprejete kot družbe z omejeno zavezo. Vrnite se k zadrugam!

Seznam podjetij in podjetnikov v Občini Žiri, 31. december 1996

Upravna enota Škofja Loka

SEZNAM PODJETIJ V MEŠANI LASTI V OBČINI ŽIRI

	Ime podjetja	Kraj	Naslov podjetja	Direktor	Dejavnost podjetja
1	POLIX	Žiri	Jezerska ul. 7	KACIN Ciril	podj. za proizvodnjo armatur in dr. kov. izd.
2	KLADIVAR	Žiri	Industrijska ul. 2	KOPAČ Milan	tovarna elementov za fluidno tehniko
3	ETIKETA	Žiri	Industrijska ul. 6	KOKALJ Jakob	tiskarna
4	ALPINA	Žiri	Strojarska ul. 2	MLINAR Franci	tovarna obutve
5	INŠT. ZA FLUID. TEHNIKO	Žiri	Industrijska c. 2	GARTNER Jože	gospodarske raziskave

SEZNAM ZASEBNIH PODJETIJ V OBČINI ŽIRI

	Ime podjetja	Kraj	Naslov podjetja	Direktor	Dejavnost podjetja	Vpis v sod.r.
1	A. PRIMOŽIČ	Žiri	C. 31. divizije 109	PRIMOŽIČ Anton	podjetje za razvoj domače in umetne obrti	1/- 1/00
2	ADITRADE	Žiri	C. na Ledinico 1	KAVČIČ Ida	trgovsko in proizvodno podjetje	1/-1/00
3	ALEX	Žiri	Tavčarjeva ul. 8	KOPAČ Aleš	podjetje za zunanjetrgovinsko dejavnost	1/-1/00
4	AMK	Žiri	Rakulk 27	JESENOVEC Branko	popravila, promet, trgovina	1/-1/00
5	ANDI	Žiri	Na Ledinici 3	JURCA Marijan	notranja in zunanja trg., proizvodnja	1/-1/00
6	AVTO FRELIH	Žiri	Ob Potoku 2	FRELIH Milan	trgovina in avtoservis	1/-1/00
7	AVTOODPAD	Žiri	Dobračevska ul. 28	KOPAČ Simon	trgovsko podjetje	1/-1/00
8	BIRO	Žiri	Novovaška c. 48	KOKELJ Julijana	opravljanje fin., računovod. in knjigovodskih del	1/-1/00
9	CGM	Žiri	Starovaška c. 13	GRUDEN Cveto	podj. za proizvodnjo in promet	1/-1/00
10	DIONA	Žiri	Partizanska c. 7	ŠULIGOJ Jana	trgovsko podjetje	1/- 1/00
11	EVROPA EXPORT IMPORT	Žiri	Izgorje 5	PETERNELJ Jakob	grosistična in maloprodajna trgovina	1/-1/00
12	FIRANOVA	Žiri	Rakulk 60	NOVAK Stanislav	fin.-računov. in knjigovod. poslovanje	1/-1/00
13	GEODAT	Žiri	Delavska ul. 12	ZAJC Peter	vzdrž. geofiz. opr., izvaj. meritve okolja ipd.	1/-1/00
14	GLUHICOM	Žiri	Jezerska c. 1	GLUHOEDOV Matija	podj. za proizvodnjo, storitve in trgovino	1/-1/00
15	GRČA	Žiri	Jezerska ul. 50	PETRIČ Oskar	trgovina in prevozi	1/-1/00
16	IKA	Žiri	Idrijska ul. 7	MRAK Štefan	trgovsko podjetje	1/-1/00
17	INO	Žiri	Čevljarska ul. 37	MUR Anton	podj. za konstruiranje in izd. stroj. opreme	1/-1/00
18	JANŽA	Žiri	Selo 60	STRLIČ Mihaela	proizv., market., svet., trg., promet, turizem	1/-1/00
19	JEREB ELEKTRONIKA	Žiri	Dobračevska ul. 12	JEREB Jure	trgovsko podjetje za elektroniko	1/-1/00

	Ime podjetja	Kraj	Naslov podjetja	Direktor	Dejavnost podjetja	Vpis v sod.r.
20	JERNEJLES	Žiri	Račeva 18	BOGATAJ Jernej	družba za predelavo in proizv. lesa in trg.	1/-1/00
21	JESEN	Žiri	Ob Potoku 7	JESENKO Simon	podjetje za montažo mizarskih izdelkov	1/- 1/00
22	K & F INŽENIRING	Žiri	Levstikova ul. 26	KAVČIČ Franc	podj. za storitve, proizvodnjo in trgovino	1/-1/00
23	K & K INVESTMENT	Žiri	Dobračevska ul. 49	KOPAČ Martin	investicijsko bančništvo	1/-1/00
24	K & K TRADE	Žiri	Dobračevska ul. 49	KOPAČ Aleksander	mednarodna trgovina	1/-1/00
25	KEMGRAD	Žiri	Starovaška c. 25	CAJNKAR Metod	gradbeništvo in projektiranje	1/-1/00
26	KINS	Žiri	Prvomajska ul. 6	MLAKAR Tomaž	kovinarstvo in strojništvo	1/-1/00
27	KOBEJA	Žiri	Partizanska c. 2a	MAROVČ Marko	trg. na debelo in drobno, oseb. in gost. stor.	1/-1/00
28	L. F. AIR CONDITION	Žiri	Kajuhova ul. 8	LIKOVČ Franc	podj. za proizv., posredovanje in trgovino	1/-1/00
29	LAYLIN	Žiri	Selo 28	GAŠPERIN Majda	družba za turizem, trgovino in računalništvo	1/-1/00
30	LESKO	Žiri	Pot v skale 10	ERZNOŽNIK Anton	proizvodnja in trgovina	1/-1/00
31	LESNIKA	Žiri	Prvomajska ul. 11	BOGATAJ Boris	podj. za proizv. lesnih izdelkov, notranjo in zun. trg.	1/-1/00
32	LESOCOM	Žiri	Logaška c. 24	NAGLIČ Marko	podjetje za trgovino in proizvodnjo	1/-1/00
33	LUSTIK	Žiri	Jobstova ul. 6	MOHORIČ Nuša	trgovsko podjetje	1/-1/00
34	MANT - CO	Žiri	Ob Potoku 19	TRČEK Nevenka	trgovina na debelo in drobno	1/-1/00
35	MAPRO	Žiri	Prvomajska ul. 9	PLESEC Božo	marketing, proizvodnja, trgovina	1/-1/00
36	MGK	Žiri	C. 31. divizije 44	HULUSIJA Amno	podjetje za proizvodnjo in promet	1/-1/00
37	MIDEA	Žiri	Novovaška c. 5	MOHORIČ Boris	podjetje za trgovino in storitve	1/-1/00
38	MOHO	Žiri	C. 31. divizije 172	MOHORIČ Milan	podjetje za proizvodnjo, storitve in trgovino	1/-1/00
39	MRM	Žiri	Novovaška c. 41	GOVEKAR Marjan	podjetje za uvoz, izvoz, turizem in obrt	1/- 1/00
40	MUKCOLOR	Žiri	Pot v skale 4	KOPAČ Janez	ličenje in trgovina	1/-1/00
41	PESO	Žiri	Ledinica 23	VONČINA Branko	podjetje za trgovino, proizvodnjo in storitve	1/-1/00
42	PETERNEL	Žiri	Čevljarska ul. 12	PETERNEL Matjaž	podjetje za trgovino in gostinstvo	1/-1/00
43	PIKADO	Žiri	Pod Griči 3	KRISTAN Adolf	podj. za trgovino, proizvodnjo in	1/-1/00
44	PIVKLES	Žiri	Osojnica 4	BERNIK Bogomir	družba za predelavo lesa, trgovino in storitve	1/-1/00
45	PREMIK	Žiri	Čevljarska ul. 55	PRIMOŽIČ Frančiška	proizvodno, trgovsko in storitveno podjetje	1/- 1/00
46	PRINT PACK	Žiri	C. jurišnega bat.100	PROSEN Viljem	papirna galanterija, trgovina	1/-1/00
47	RAFI	Žiri	Pionirska pot 8	BONČINA Ljudmila	podj. za oprav. računovod. in finančnih storitev	1/- 1/00
48	SELJAK IN SELJAK	Žiri	Loška c. 16	SELJAK Janez	trgovina	1/- 1/00
49	SKI	Žiri	Loška c. 5	MUR Borut	kovinskopredel. dejavnost, strojna proizvodnja	1/-1/00
50	STROKA	Žiri	Rudniška ul. 1	KRIŽNAR Adolf	svetovanje in trgovina	1/-1/00

	Ime podjetja	Kraj	Naslov podjetja	Direktor	Dejavnost podjetja	Vpis v sod.r.
51	SVETLE	Žiri	Triglavska ul. 25	ŠUBIC Simon	trgovina, posredništvo, galerijska dejavnost	1/- 1/00
52	TGP CENTRUM	Žiri	Partizanska c. 49	MLAKAR Sonja	gostinstvo, turizem, trgovina	1/-1/00
53	TOBO	Žiri	Novovaška c. 67	BOGATAJ Tomaž	avtoservis	1/-1/00
54	TRANSPORT NAGLIČ	Žiri	C. 31. divizije 180	NAGLIČ Bogomir	podjetje za prevoze, špedicijo in trgovino	1/- 1/00
55	VIBRO	Žiri	Novovaška c. 147	v.d. MLINAR Jože	tov. elementov in sistemov za avtomatizacijo	1/-1/00
56	VISTA	Žiri	Selo 41a	PODOBNIK Vinko	proj., montaža in servis hidravličnih naprav	1/- 1/00
57	VITA - TIS	Žiri	Loška c. 3	BOŽJAK Marija	trgovina in storitve	1/-1/00
58	ZIDARSTVO PETERNELJ	Žiri	Dobračevska ul. 16	PETERNELJ Janez	gradbene storitve	1/-1/00
59	ZIROK	Žiri	Sejmiška ul. 12	BEOVIČ Ivan	avtomatizacija in tehnika	1/-1/00
60	ŽAK	Žiri	Polje 10	ŽAKELJ Andrej	trgovina, proizvodnja, storitve	1/-1/00
61	ŽIROVKA	Žiri	Trg Osvoboditve 10	GOVEKAR Ljudmila	trgovsko podjetje	1/-1/00

SEZNAM SAMOSTOJNIH PODJETNIKOV V OBČINI ŽIRI

	Preimek in ime	Kraj – pošta	Naslov	Dejavnost	Zač. obrat.
1	ALBREHT Edvard	Žiri	Partizanska c. 4	izd., poprav. in montaža vodovod. inštal. in ogreval. naprav	02.03.1987
2	BALAŽINEC Vlado	Žiri	Kosovelova ul. 10	zastopanje in posredovanje v prom. blaga in stor. Bako	01.01.1995
3	BILIJALI Esad	Žiri	Loška c. 1	slasčičarna in okrepčevalnica Ambasada	01.01.196
4	BOGATAJ Darja	Žiri	Bedrih 10	izd. predm. iz plastičnih mas in drob. kovin. izdelkov	01.07.1979
5	BOGATAJ Milan	Žiri	Gregorčičeva ul. 1	posredovanje in zastopanje v prometu blaga	30.03.1989
6	BOGATAJ Pavel	Žiri	Levstikova ul. 4	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	01.05.1995
7	BOGATAJ Stanislav	Žiri	Bedrih 10	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	01.01.1976
8	BOŽIČ Marija	Žiri	Dražgoška ul. 14	kozmetični salon M	19.08.1996
9	BURJEK Erik	Žiri	Rakulk 55	avtoprevoznništvo	03.02.1995
10	ČADEŽ Andreja	Žiri	Polje 29	modni salon Andreja	01.09.1992
11	ČADEŽ Viktor	Žiri	Starovaška c. 29	kurirske storitve Kurir	01.09.1989
12	ČEFARIN Anton	Žiri	Idrijska c. 28	avtoprevoznništvo – prevoz oseb s kombijem	01.01.1995
13	DOLENC Tomaž	Žiri	Dražgoška ul. 13	montaža stavbnega pohištva	01.10.1989
14	DRMOTA Alojzij	Žiri	Selo 5	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	01.06.1985
15	ERŽEN Branko	Žiri	Trg Svobode 9	stavbno kleparstvo	07.05.1991
16	ERŽEN Franc	Žiri	Žirovski Vrh 68	avtoprevoznništvo – prevoz oseb s kombijem	29.03.1994
17	FILIPIČ Bogomir	Žiri	Dobračevska ul. 13	ekonom., finančne, marketinške in organiz. storitve Valen	01.08.1995
18	FILIPIČ Jana	Žiri	Triglavska ul. 27	računovodski servis	16.01.1996
19	FILIPIČ Milan	Žiri	Ledinica 24	elektroinštalacijska dela Filip	15.10.199
20	FILIPIČ Radovan	Sovodenj	Koprivnik 21	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	17.08.1992
21	FILIPIČ Rajko	Žiri	Ledinica 25	mont. stavbnega pohištva, stropov, sten in talnih oblog	20.02.1991

	Preimek in ime	Kraj – pošta	Naslov	Dejavnost	Zač. obrat.
22	FRELIH Martin	Žiri	Goroške 10	avtoprevoznštvo – prevoz otrok v šolo	01.12.1991
23	GABER Srečko	Žiri	Partizanska c. 13	zastopanje in posredovanje v prometu blaga in storitev	01.05.1996
24	GREGUROVIČ Jure	Žiri	Loška c. 37	elektroinštalerstvo in popravilo el. gospodinj. aparatov	10.05.1996
25	GROŠELJ Viktor	Žiri	Jobstova c. 19	fotografska dejavnost	16.08.1971
26	GRUDEN Cvetko	Žiri	Starovaška c. 13	usnjena galanterija in prodaja lastnih izdelkov Mavhca	12.12.1988
27	JENKO Joško	Žiri	Prvomajska ul. 5	montaža lesenih oblog in stavbnega pohštva	11.09.1995
28	JEREB Maksimiljan	Žiri	C. na Ledinico 2	montaža opažev, lesenih oblog, pohštva, stavb. pohštva	18.01.1995
29	JEREB Petra	Žiri	Patizanska c. 55	izdelovanje drobnih tekstilnih predmetov	01.01.1995
30	JEREB Stana	Žiri	Partizanska c. 55	zastopanje in posredovanje v prometu blaga in storitev	01.01.1996
31	JEREB Tomislav	Žiri	Starovaška c. 14	TOM tranzit	01.02.1996
32	JURCA Matija	Žiri	Logaška c. 45	ličarstvo	01.07.1982
33	JURCA Stanislav	Žiri	Logaška c. 43	avtokleparstvo	01.07.1982
34	JUSTIN JERMAN Maja	Žiri	Polje 11	posredovanje, zastopanje, lektoriranje	01.10.1996
35	KAVČIČ Ana	Žiri	Pod Griči 59	izdelovanje tervol žlebakov	19.08.1986
36	KAVČIČ Anita	Žiri	Jezerska ul. 51	okrepčevalnica Esta	13.12.1994
37	KAVČIČ Janez	Žiri	Breznica pri Žireh 10	avtoprevoznštvo in dela za KS Žiri	05.03.1994
38	KAVČIČ Lidija	Žiri	Jobstova c. 25	gostilna in prevoz oseb in blaga s kombijem	01.11.1999
39	KAVČIČ Mihaela	Žiri	Gregorčičeva ul. 27	trgovina na drobno živil, blaga, gospod. potrebščin Mihi	23.11.1989
40	KAVČIČ Pavel	Žiri	Kajuhova ul. 5	avtoprevoznštvo – prevoz blaga	24.03.1986
41	KAVČIČ Rok	Žiri	Partizanska c. 5	zobotehnični laboratorij	15.11.1993
42	KLEMENČIČ Filip	Žiri	Koprivnik 12	storitve s težko gradbeno mehanizacijo	01.08.1996
43	KOPAČ Janez	Žiri	Pot v skale 4	slikopleskarstvo	01.08.1989
44	KOPAČ Maruša	Žiri	Rudniška ul. 13	prodaja na drobno	07.08.1989
45	KOŽUH Metod (Kranj)	Žiri	Loška c. 11	zlatarstvo	01.08.1994
46	KRISTAN Ivan	Žiri	Jezerska ul. 46	servisne usluge in vzdrževanje na področju hidravlike	05.11.1991
47	KRISTAN Marija	Žiri	Dobračevska ul. 90	prodaja na drobno neživilskih proizvodov	27.02.1993
48	KRVINA Robert	Žiri	Župančičeva ul. 10	kolpolterske storitve	01.04.1995
49	KUNC Jože	Žiri	Partizanska c. 77	montaža pohštva, stropnih in lesenih stenskih oblog	01.01.1993
50	LESKOVEC Joži (Rovte)	Žiri	Jobstova c. 31	frizerstvo Leskovec Joži	05.11.1983
51	LUKANČIČ Janez	Žiri	Igriška ul. 5	steklarstvo	01.01.1995
52	MAČEK Boris	Žiri	Pod Žirkom 15	ključavničarstvo	21.10.1987
53	MAČEK Marta	Žiri	Partizanska c. 13	Planinski dom na Goropekah	20.09.1991
54	MARTINČIČ Peter	Sovodenj	Koprivnik 8	slikopleskarstvo	01.06.1995
55	MIJATOVIČ Robert	Žiri	Pot na Rovt 15	montaža mizarskih del	01.10.1993
56	MIKLAVČIČ Tadej	Žiri	Kosovelova ul. 2	videoteka Asterix	24.10.1994
57	MLAKAR David	Žiri	Prvomajska ul. 8	M design – sitotisk in RČ oblikovanje napisov	04.04.1996
58	MLINAR Marija	Žiri	Gasilska ul. 8	žensko frizerstvo	01.03.1999
59	MLINAR Rajko	Žiri	Ob Potoku 12	Mlinaprod – parketarstvo Mlinar	01.07.1996
60	MODRIJAN Mirko	Žiri	Dobračevska ul. 67	avtoprevoznštvo – prevoz blaga	01.07.1991
61	MOHORČIČ Metka	Žiri	Jezerska ul. 16	prodajalna Maša	21.05.1999
62	MOLE Vanjo	Žiri	Ul. Maksima Sedeja 5	izdelovanje lesenih plitvih skledic in krožnikov	26.06.1991
63	NOVAK Milan	Žiri	Kosovelova ul. 3	popravilo lesenih predmetov pri naročniku	01.01.1995

	Priimek in ime	Kraj – pošta	Naslov	Dejavnost	Zač. obrat.
64	OBLAK Barbara	Žiri	Novovaška c. 83	proizvodnja in trgovina otroških izdelkov Čenča	05.11.199
65	OBLAK Boris	Žiri	Selo 38	elektromehanika in izd. ter popravilo akust. aparatov	01.04.1986
66	OBLAK Borut	Žiri	Žirovski Vrh 59	svetovanje, načrtovanje, izd. program. opreme za računalnik	10.10.1994
67	OBLAK Evgenij	Žiri	Partizanska c. 13	montaža stavbnega pohištva na terenu	22.11.1989
68	OBLAK Helena	Žiri	Čevljarska ul. 29	šivilstvo	26.03.1987
69	OBLAK Janez	Žiri	Delavska ul. 18	mesarija Oblak	01.04.1985
70	OBLAK Jože	Žiri	Selo 1	pekarija	01.05.1985
71	OBLAK Marjan	Žiri	Triglavska ul. 9	krovstvo	01.09.1987
72	OBLAK Matjaž	Žiri	Čevljarska ul. 29	mont.pohištva in lesenih oblog ter posred. v prom. Mitles	18.01.1995
73	OBLAK Vital	Žiri	Selo 19	opravljanje storitev z dvigalom Cobra	03.05.1995
74	OBLAK Vladimir	Žiri	Dobračevska ul. 10	mizarski servis	01.01.1989
75	PADOVAC Josip	Žiri	Levstikova ul. 7	dimnikarstvo	01.07.1962
76	PAGON Stanislav	Žiri	Gregorčičeva ul. 22	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	21.05.1988
77	PEČELIN Pavel	Žiri	Bedrih 42	avtoprevoznništvo – prevoz oseb	10.01.199
78	PETERNEL Janez	Sovodenj	Koprivnik 2	mala hidroelektrarna Špik	13.07.1994
79	PETERNEL Marjan	Žiri	Kosovelova ul. 25	polaganje keramičnih ploščic	20.05.1992
80	PETERNELJ Dragica	Žiri	Idrijska c. 2	okrepčevalnica	17.07.1991
81	PETKOVŠEK Andrej	Žiri	Osojnica 1	servis in montaža strojev za obdelavo lesa	01.05.1994
82	PETROVČIČ Jože	Žiri	Žirovski Vrh 36	gradbena mehanizacija in prevozi	01.01.1996
83	PETROVČIČ Štefan	Žiri	Pod Griči 77	krovstvo	16.06.1991
84	PIRNAT Bogomir	Žiri	Dražgoška ul. 6	elektroinštalaterstvo – Elektro Pirnat	27.10.1995
85	PIVK Jože	Žiri	Levstikova ul. 9	sestava torb za orodje	07.04.1994
86	PODOBNIK Antonija	Žiri	Partizanska c. 41	prodaja plina	09.12.1981
87	POLJANŠEK Jožef	Žiri	Čevljarska ul. 41	strojno ključavničarstvo	13.05.1987
88	POLJANŠEK Renata	Žiri	Novovaška c. 41	administrativne, knjigovodske in računalniške storitve	17.03.1992
89	POTOČNIK Marjan	Žiri	Loška c. 83	obdelava kovin	01.01.1996
90	RAMPRE Stojan	Žiri	Selo 22	višinska dela	14.11.1994
91	RUPERT Libuška	Žiri	Loška c. 78	okrepčevalnica Pri županu	01.01.1991
92	RUPNIK Ivan	Žiri	Čevljarska ul. 31	domača obrt	01.09.1996
93	SABARI Stjepan	Žiri	Jezerska ul. 54	domača obrt	20.03.1991
94	SELJAK Anton	Žiri	Ob Potoku 13	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	23.10.1968
95	SELJAK Emil	Žiri	Rakulk 31	traktorske storitve	04.05.1995
96	SELJAK Marjan	Žiri	Starovaška c. 17	strojno ključavničarstvo Seljak	12.02.1993
97	STREL Majda	Žiri	Breznica pri Žireh 5	knjigovodske storitve Strela	01.04.1995
98	ŠEBJANIČ Aleksander	Žiri	Dobračevska ul. 92	gostilna Pri Aleksu in nočni bar Čarli	01.11.1985
99	ŠUBIC Bojan	Žiri	Žirovski Vrh 50	avtoprevoznništvo	19.10.1987
100	ŠUBIC Marjan	Žiri	Pod Griči 69	montaža lesenih stenskih in stropnih oblog	01.11.1982
101	TRČEK Andrej	Žiri	Partizanska c. 8	mizarstvo	01.05.1991
102	TRČEK Ivan	Žiri	Dražgoška ul. 20	gostilna Hram na Voleriji	01.01.1989
103	TRČEK Milan	Žiri	Pod Griči 46	oblaganje tal in sten s parketom in lesenimi oblogami	01.01.1996
104	TRČEK Nikolaj	Žiri	Dražgoška ul. 10	mizarstvo Trček	07.04.1994
105	TRČEK Primož	Žiri	Selo 17	avtoprevoznništvo – prevoz blaga	16.01.1991
106	ZVER Kristina	Žiri	Gregorčičeva ul. 20	gojenje cvetja, okrasnih rastlin, vencev in ikebane	26.12.1988
107	ŽAKELJ Aleš	Žiri	Levstikova ul. 5	avtomehanika	01.10.1996
108	ŽAKELJ Franc	Žiri	Rakulk 54	storitve s težko gradbeno mehanizacijo	21.07.1995

	Priimek in ime	Kraj – pošta	Naslov	Dejavnost	Zač. obrat.
109	ŽAKELJ Janez	Žiri	Osojnica 7	strojno ključavničarstvo, izd. predmetov iz plastičnih mas	01.05.1977
110	ŽAKELJ Metod	Žiri	Čevljarska ul. 21	tiskarstvo	01.08.1992
111	ŽAKELJ Silvo	Žiri	Goropeke 1	lesna galanterija in salon pohištva	01.04.1987
112	ŽUST Roman	Žiri	Dobračevska 34	Žustal – izd. in mont. kovin. konstrukcij pri naročniku	01.01.1996
SVOBODNI POKLICI					
113	DEMŠAR Tjaša	Žiri	Jobstova c. 28	slikarka	01.02.1996
114	JEREB Matija	Žiri	Novovaška c. 35	doktor stomatologije	01.10.1995
115	KRŽIŠNIK Tomaž	Žiri	Starožirovska c. 2	umetnik	01.01.1991
116	LEBEN SELJAK Petra	Žiri	Dobračevska ul. 44	raziskovalka	01.09.1996
117	NAGLIČ Mihael	Žiri	Jezerska ul. 63	samostojni kulturni delavec	01.01.1991
118	RADOŠEVIČ Andželka	Žiri	Partizanska c. 13	doktorica stomatologije	01.10.1995
119	RADOŠEVIČ Ratko	Žiri	Partizanska c. 13	specialist splošne medicine	01.10.1995
120	SEDEJ Dušan	Žiri	Jezerska ul. 22	specialist splošne medicine	01.10.1995
121	SEDEJ Pavel	Žiri	Pot v Skale 12	slikar	01.01.1991
122	ŠIFRAR ENIKO Vilma	Žiri	Dobračevska ul. 17	doktorica stomatologije	01.10.1995

(Vir: UJP)

Sponzor te objave je **Območna obrtna zbornica Škofja Loka.**

Alpina, d.d., Žiri, zastave vihrajo ob njenem zlatem jubileju 1997
Foto: Janez Pelko

Avtorji v tej številki

FRANČEK BOHANEČ, publicist, pisatelj, urednik in prosvetni delavec, diplomiral iz primerjalne književnosti, gimnazijski profesor in ravnatelj v pokoju, doma iz Miklavža pri Ormožu, živi v Gorenji vasi

TOMAŽ DEMŠAR, absolvent Akademije za glasbo v Ljubljani, učitelj v Glasbeni šoli Škofja Loka, živi v Žireh

PRIMOŽ ERZNOŽNIK, študent, absolvent Fakultete za gradbeništvo v Mariboru, živi v Žireh

IGOR KAVČIČ, novinar, zaposlen pri časopisu Gorenjski glas, živi v Ljubljani

FRANC KOPAČ, pesnik, zaposlen v tovarni Kladivar kot tehnolog, živi na Dobračevi

FRANJO KOPAČ, r. 1885 v Novi vasi (Žiri), u. 1941 v Splitu, akademski slikar in gimnazijski profesor

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

DR. ZORAN KRŽIŠNIK, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, direktor Mednarodnega grafičnega likovnega centra v Ljubljani, doma v Žirovnici na Gorenjskem

JANKO MAJNIK, mornariški častnik v pokoju, r. v Žireh (Stara vas), živi v Avstraliji

MILENA MIKLAVČIČ, uslužbenka, ob službi novinarka, živi v Žireh

ŠTEFAN MLAKAR, r. 1885 v Jaznah, u. 1935 v Žireh, fotograf in podjetnik

DESA MUCK, pisateljica in igralka, živi v Žabji vasi

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, samostojni kulturni ustvarjalec, živi v Žirovnici, južno od Žirov

JANEZ PELKO, diplomirani inženir elektrotehnike, fotograf, zaposlen v d. d. Iskra Tel v Kranju, živi na Jesenicah

JOŽE PETERNELJ – MAUSAR, slikar in pisatelj, čevlarski mojster v pokoju, živi in ustvarja v Žireh (Dobračeva)

VLADIMIR PIVK, čevlarski tehnik v pokoju, živi v Žireh (Dobračeva)

TADEJA PRIMOŽIČ, diplomirana etnologinja, mlada raziskovalka, živi v Žireh

DR. MARIJA STANONIK, slavistka in etnologinja, višja znanstvena sodelavka ISN ZRC SAZU, doma z Dobračeve, živi v Ljubljani

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, lektorica Enciklopedije Slovenije, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani

MARINKA SVETINA, slavistka, novinarka, r. v Idriji, živi v Ljubljani, zdaj v pokoju

FRANC TEMELJ, elektrotehnik in fotograf, dela v Kladivarju, živi na Dobračevi

OGNJEN TVRTKOVIČ, glasbeni kritik iz Sarajeva

MILAN VOGEL, etnolog in slavist, urednik pri časopisu Razgledi, doma iz Mežice, živi v Ljubljani

ALFONZ ZAJEC, čevlarski tehnik v pokoju, živi na Dobračevi

ANTON ŽAKELJ, upokojenec, r. v Stari vasi (Žiri), živi v Clevelandu (Ohio)

Soavtorja

NEJKO PODOBNIK, novinar, ustanovitelj Radia Žiri (zdaj Radio Sora), zaposlen v Alpini kot glavni in odgovorni urednik mesečnika Delo-življenje, živi v Žireh

DR. IVAN SEDEJ (1934–97), umetnostni zgodovinar in etnolog, likovni kritik, po očetu Maksimu Sedeju žirovskega rodu, živel in umrl v Ljubljani

ŽE 1291
1997

OFFICIUM IN SYROCH OBČINA ŽIRI

Žiri so tam, kjer se stikajo tri slovenske pokrajine. Ležijo v kotlinici, ki jo odmaka reka Sora. Oh njej navzdol se pride na Gorenjsko, ob reki navzgor na Notranjsko, čez hribe na zahodni strani vodijo poti v dolino Idrijce.

Občani so zaposleni v številnih dejavnostih. Že dolgo slovijo po čevljih in čipkah, v novejšem času tudi po etiketah in ventilih. Podoba Žirov najbolj blagotno dopolnjujejo svetovno znani slikarji. O dogajanjih v občini poročata Radio Sora in Žirovski občasnik.

Glavni podatki: na 44 km² (18 naselij, 1241 hiš, 1579 stanovanj) prebiva 4880 občanov. Delež aktivnega prebivalstva znaša skoraj 50 % (več kot 2000 zaposlenih), okoli 1000 je upokojencev, izlobovceznih otrok nekaj več kot 600. Gospodarsko hrbenico občine predstavljajo tri delniške družbe (tovarna čevljev Alpina, tiskarna Etiketa, tovarna elementov za fluidno tehniko Kladivar), ob njih se zvrsti še okoli 70 manjših podjetij in 85 obrtnikov. Kmetij je 329. Občani so dejavni tudi v številnih društvih. Po podatkih Loškega urbarja iz 1291 je bil v Žireh že tedaj sedež županstva, župnija, v kateri je bilo svoj čas kar dvanajst cerkva in katere zavetnik je sv. Martin, pa se prvič omenja 1384.

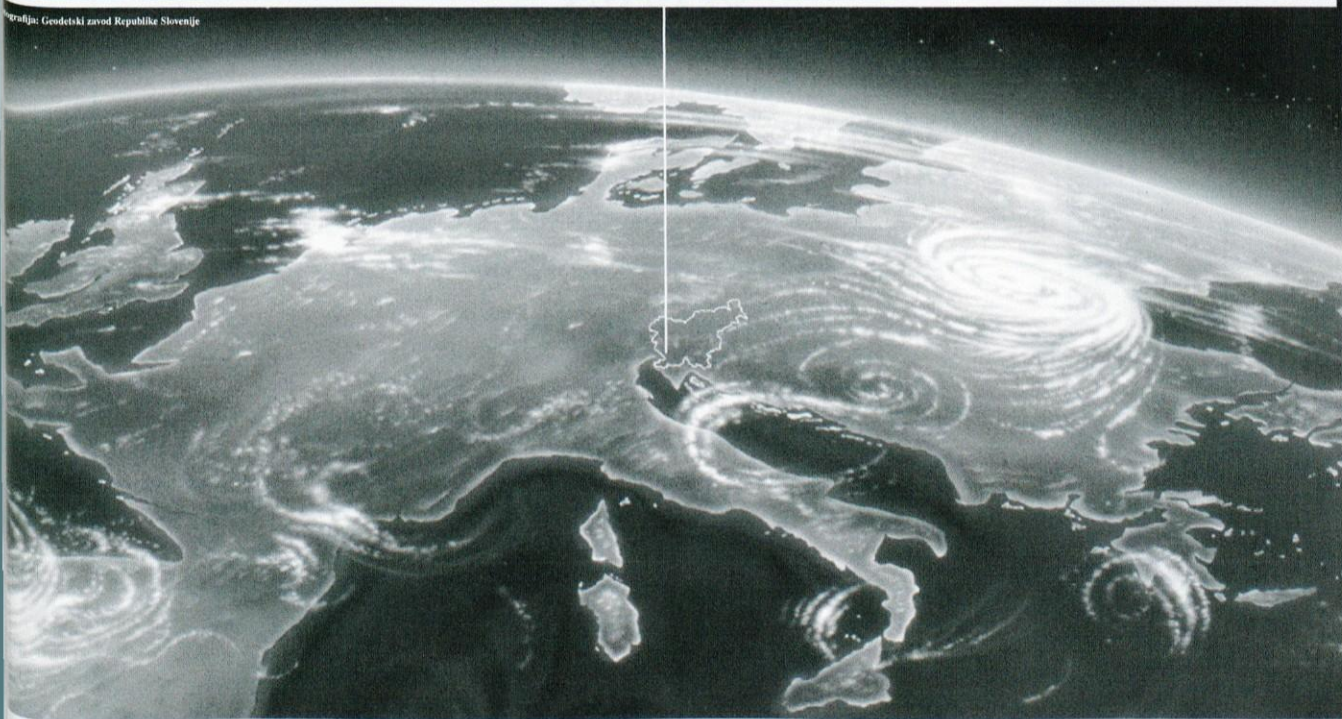

Fotografije: Jole Hanc

Besedilo: Miha Naglič
Oblikovanje: Stane Kosmač
Produkcija: Pegas International, Ljubljana

Ta kompozicija predstavlja občino Žiri v času, ko ji županuje Bojan Starman. Svoji pokroviteljici jo poudarja Žirovski občasnik, sponzor za vse vpravljanja na Žirovskem, ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarja, 1997.

Fotografije: Geodetski zavod Republike Slovenije

OBČINA ŽIRI

44 km²

4854 prebivalcev

18 naselij, 1441 hišnih števil, 1579 gospodinjev

ŽUPAN

BOJAN STARMAN

Podžupan

ANTON OBLAK

Predsednik občinskega sveta

MARIJAN ŽAKELJ

Člani občinskega sveta

**LJUBOMIR CANKAR, METKA DEBELJAK,
PETER DOLENC, VILJEM ERŽEN,
IDA FILIPIČ-PEČELIN, PETER JEREB
FRANC KAVČIČ, ZORAN KOPAČ,
FRANCI MLINAR, SILVESTER MLINAR,
FRANC MORE, JOŽE PIVK, RUDOLF POLJANŠEK,
SLOBODAN POLJANŠEK, MARIJAN ŽAKELJ**

UPRAVA

ANDREJ POLJANŠEK, tajnik

EVA PIVK, vodja finančno računovodske službe

FRANCI KRANJC, vodja oddelka za okolje in prostor

OLGA VONČINA, finančna referentka

VINKO KOPAČ, komunalni referent

KSENIJA PLANINŠEK, administratorica

SEDEŽ OBČINE

Zadružni dom, Trg svobode 2, 4226 Žiri

Tel.: 064 691 335, 691 355, Fax: 064 691 335

URADNE URE

ponedeljek: 8–14.30

sreda: 8–12, 13–16

petek: 8–12

Županove ure: v sredo, 16–18

Začeli smo spomladi 1947 kot Tovarna športnih čevljev Žiri.

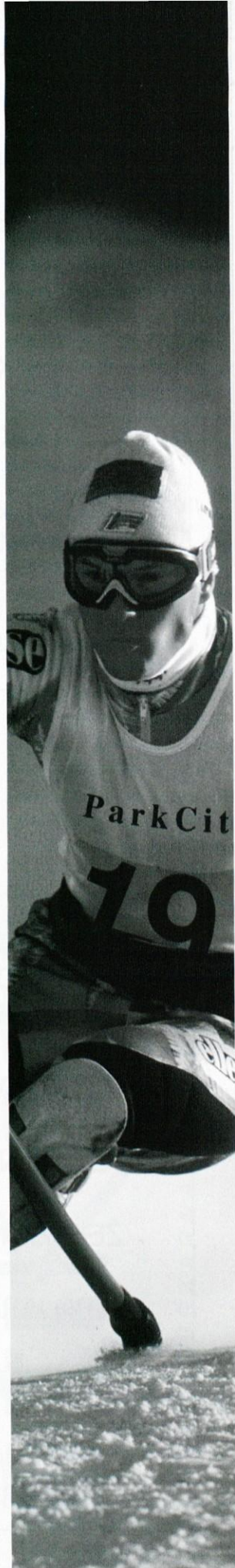
- 1951** smo si nadeli ime Alpina.
- 1969** smo dobili nov znak.
- 1984** smo razvili tekmovalni smučarski čevljev SR 84.
- 1986** smo spremenili logotip.
- 1991** smo povečali tržne deleže na zahodnih trgih.
- 1993** smo osvojili četrtno svetovne proizvodnje obutve za smučarski tek.
- 1994** smo nabirali kolajne v Lillehammerju.
- 1995** smo z Andrejem Miklavcem zmagali v Park Cityu.
- 1996** smo začeli osvajati trg s kolekcijo ROLLERJEV.
- 1997** praznujemo 50-letnico uspehov na športnem in modnem programu.

Praznujmo skupaj.

50 let športa in mode

Andrej Miklavc v tekmovalnem čevlju 'alpina a2', zmagovalec Park Citya, novembra 1995.

PRIMARNA PREDELAVA LESA

KMETIJSTVO

ODKUP HLODOVINE

ODKUP REZANEGA LESA

ODKUP ŽIVINE

ODKUP MLEKA

Ugodne cene, zanesljivo plačilo,
strokovnost in tržnost je naša
kvaliteta.

Telefon 691 243, 691 373

M-SORA DE MIZARSTVO

Žiri

Loška c. 70

OKNA
vseh oblik
in velikosti
v treh kvalitetah

brez ali z montažo

UGODNO

tel.: 691 310, 691 115

fax: 691 778

SORA
KGZ z.o.o. ŽIRI

**UGODNI NAKUPI
V PRODAJALNAH
M-SORE**

MARKET DOBRAČEVA 691 962

DISCONT ŽIRI 691 109

ŽELEZNINA ŽIRI 691 360

STROJARNA ŽIRI 692 154

OPREMA ROVTE 061 750 002

Široka izbira, ugodne cene,
izredni plačilni pogoji.

ZDRUŽNA HKS ŽIRI

BLAGAJNIŠKO MESTO ŽIRI

tel.: 691 371, 691 240

POSLOVNE STORITVE:
– TOLARSKO VARČEVANJE PO
UGODNIH OBRESTNIH MERAH
– IZPLAČILA POKOJNIN
– VPLAČILA POLOŽNIC
– TEKOČI, ŽIRO RAČUNI
– KREDITI
– DEVIZNO VARČEVANJE
– MENJALNICA

Poslovalni čas:
vsak dan 7–18, sobota 8–11

transferji
emblemi
tekstilne etikete
okrasni trakovi
samolepilne etikete
kartonske etikete
papirne etikete

etiketa

ZA VSAKO VOZILO ... ZA VSE ZAHTEVE.

Proton Top Sint

SAE 5W-40

popolnoma sintetično motorno olje

primerno za nizahtevnejše bencinske in dieselske motorje s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez

zagotavlja lažji zagon motorja, manjšo porabo goriva in olja ter popolno zaščito pri vseh pogojih obratovanja

Proton Garant

SAE 10W-40

delno sintetično motorno olje

primerno za zelo zahtevne bencinske motorje s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez ter dieselske motorje osebnih in manjših dostavnih vozil

ščiti pred obrabo in korozijo ter vpliva na manjšo porabo goriva

Proton Avant

SAE 15W-40

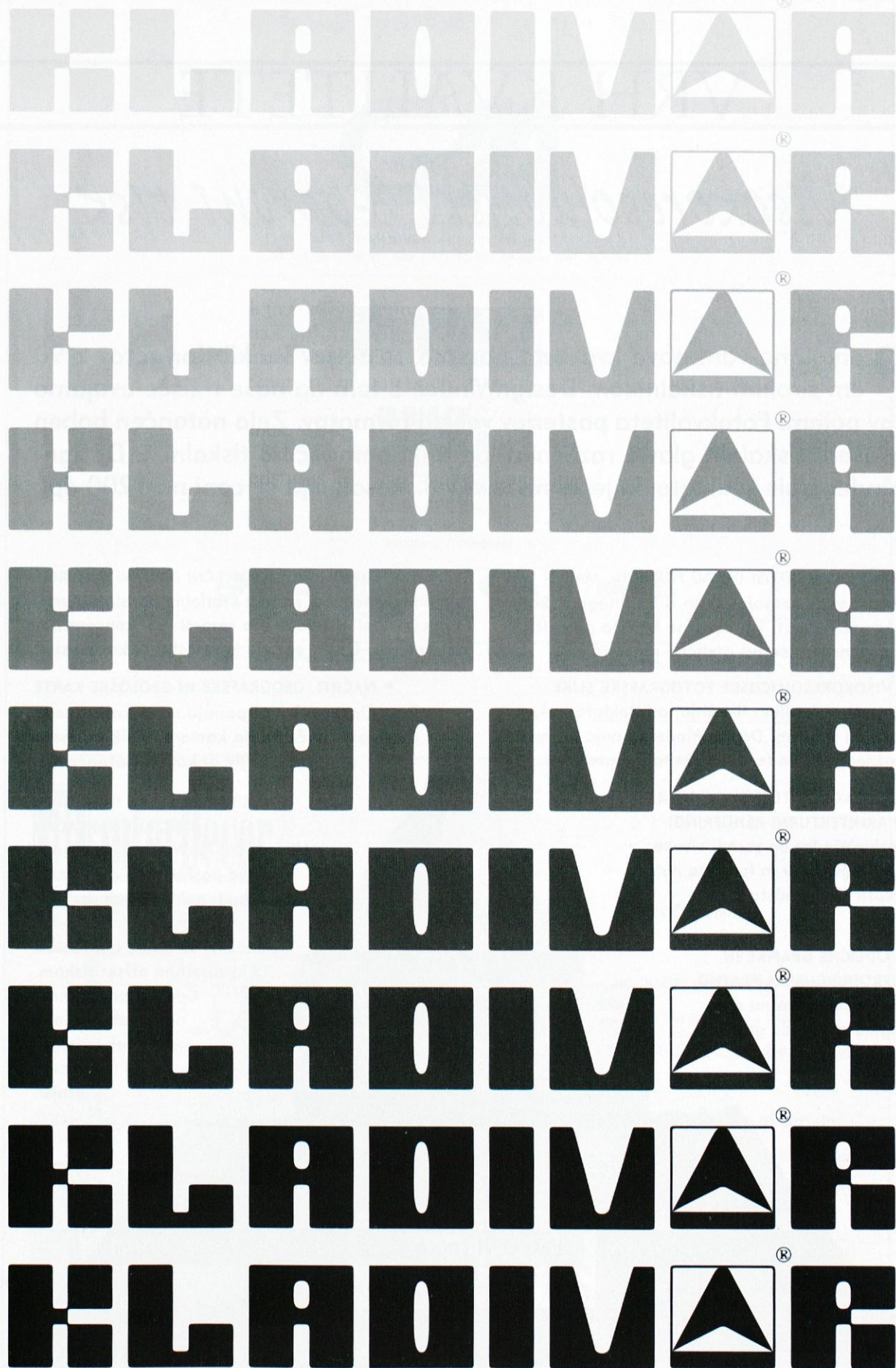
mineralno motorno olje

primerno za vse vrste bencinskih motorjev s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez ter za dieselske motorje osebnih in manjših dostavnih vozil

zagotavlja vsestransko zaščito in brezhibno delovanje motorja v vseh razmerah

PETROL

PROTON MOTORNA OLJA NOVIH DIMENZIJ.

KLADIVAR ŽIRI, tovarna elementov za fluidno tehniko d.d.

Industrijska c. 2, p.p. 14, SI-4226 ŽIRI, SLOVENIJA, tel.: ++386 (064) 691 300, fax: ++386 (064) 692 234

VRH KVALITETE

Visokoresolucijski 8-barvni tisk

Ponujamo vam novo kvaliteto barvnih posterjev velikih formatov z 90 cm širokim tiskalnikom DesignWinder. S tem na naše tržišče uvajamo nov pojem. Fotokvaliteta posterjev velikih formatov. Zelo natančen boben in osem tiskalnih glav z različnimi odtenki omogočajo tiskalniku DesignWinder izpis kvalitete, ki je še niste videli. Resolucija se ceni na 1200 dpi.

- POSKUSNI ODTISI DO A0 FORMATA, MAT IN LUX
Zaradi velike resolucije in 8-barvnega tiska je mogoče izdelati kakovostne in zelo prepričljive poskusne odtise na različne materiale.

- VISOKORESOLUCIJSKE FOTOGRAFSKE SLIKE
Portreti, pokrajine, tihožitja, arhitektura, rekreacija ali turizem, DesignWinder ponuja neštete možnosti, glede formatov in tudi materialov.

- VISOKORESOLUCIJSKE CAD RISBE
IN ARHITEKTURNI RENDERINGI
DesignWinder bo zaradi visoke resolucije, barv in formata najbolj prepričljivo predstavil vaše zamisli.

- ODLIČNE GRAFIKE IN
REPRODUKCIJE NA PLATNO
Le izkušeno oko na prvi pogled opazi, da gre za tiskovino in ne original.

- SVETLOBNI BOKSI NA MLEČNI DIFUZNI MATERIAL
Zanimiva možnost so tudi svetlobni boksi. Material je mlečno bel in zelo dobro razprši tudi koncentrirano svetlobo. Odtisi so zelo kontrastni in kakovostni.

- NAČRTI, GEOGRAFSKE IN GEOLOŠKE KARTE
Prav DesignWinder ponuja novo kakovostno dimenzijo načrtom in kartam. Velike dimenzije, prepričljiv prikaz in natančnost.

- BARVNI POSTERJI IN PLAKATI
V NIZKIH NAKLADAH
Hitrost DesignWinderja omogoča izdelavo posterjev in plakatov v majhnih nakladah za različne priložnosti in namene. Kakovost se lahko meri samo s kvalitetnim offset tiskom.

Cena je pri majhnih nakladah bistveno nižja. Rok izdelave pa nedvomno krajši.

The logo for DesignWinder, featuring the word "Design" in a bold, sans-serif font and "Winder" in a stylized, script-like font with a circular graphic element around the 'W'.

CENTER ZA
DIGITALNI TISK
PEGAZ INTERNATIONAL
BREG 8, 1000 LJUBLJANA

PEGAZ INTERNATIONAL d.o.o., Breg 8, 1000 Ljubljana
Telefon: 223 174, fax: 215 214, e-mail: pegaz.int@siol.net

G-M&M proizvodnja in marketing, d.o.o.
1290 Grosuplje, Brvace 11, Slovenija

tel.: n.c. (061) 763-511, faks: (061) 763-023, tel. servis: (061) 762-196

DEWALT

Električno orodje za industrijo in obrt

BLACK & DECKER

električno orodje in pribor
program Professional
vitalni PROLINE
delovne mize WORKMATE
vrtno orodje
gospodinski program

zastopanje in distribucija

svedri BBW
za les, kovino in beton
posamezno in v garniturah
hitri, natančni, trdni

Vaš ključ.

varnost za hiše in stanovanja
pisarne in delavnice
cilindrični vložki in ključ

ključavnice — obežanje

natančna električna orodja
in pribor za modelarje,
graverje, zlatarje idr.

id interDecor
NOTRANJA OPREMA / INTERIORS

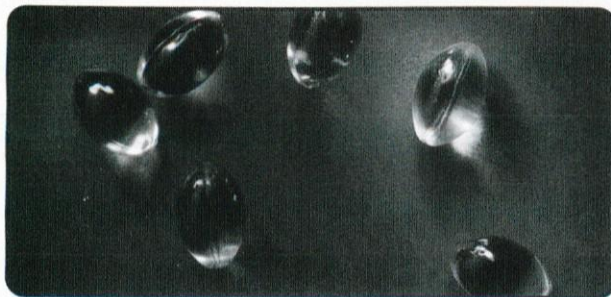

Dober okus

ne pozna povprečja. Pozabite na to, da je omara samo kos pohištva. Prižgite domišljijo in začnite sanjati. Dovršene oblike in prijetne materiale. Vrhunsko pohištvo, ki razvaja zadovoljstvo. Svet barv, ki vzburja domišljijo. Privlačno opremo, ki zvesto služi vsem vašim muham. Saj veste, dober okus je vaš najboljši prijatelj.

INTERDECOR
Mestni trg 17 /
Cankarjevo nabrežje 25
Ljubljana

Tel.: (061) 126 41 43
Fax: (061) 126 41 44

Ko začno ljudje

Mednarodno farmacevtsko podjetje, ki proizvaja in prodaja proizvode v skladu z mednarodnimi standardi

razmišljati o zdravju,

zagotavljanja kvalitete, kot so predpisi Ameriškega urada za hrano in zdravila (FDA) in predpisi Evropske unije (EU).

pomislijo na nas.

Zdravila za humano uporabo
Farmacevtske surovine
Biosintetični proizvodi
OTC zdravila, dietetični in zeliščni proizvodi
Veterinarski proizvodi
Kozmetični izdelki
Zdraviliške usluge

Svojo prihodnost uresničujemo že danes.

KRKA, d.d., Novo mesto, Slovenija; telefon: (068) 312 111, telefaks: (068) 323 152

Celoletni sejem!

LJUBLJANSKI
SEJEM

Ljubljanski sejem d.d., Ljubljana fair
Dunajska 10, p.p. 3558, 1001 Ljubljana, Slovenija
tel. +386 61 173 53 31, fax. +386 / 61/173 52 32

GRANITNA FASADA - BEŽIGRAJSKI DVOR, LJUBLJANA

MARMOR HOTAVLJE

HOTAVLJE 40, 4224 GORENJA VAS
TEL 064 681 100, FAX 064 681 640

PBS.

Poštna banka Slovenije d.d.

Do dobrine ali gotovine s kreditom Poštne banke Slovenije !

Poštna banka Slovenije d. d.

Cigaletova 15, 1000 Ljubljana

Tel.: + 386 61 125 30 50, 125 31 26

Fax: + 386 61 125 32 02

Sektor za poslovanje s prebivalstvom

Cigaletova 15, 1000 Ljubljana

Tel.: + 386 61 174 12 01

Fax: + 386 61 174 12 02

Sektor za sredstva in naložbe

Miklošičeva 12, 1000 Ljubljana

Tel.: + 386 61 325 461

Fax: + 386 61 132 32 14

TRGOVSKO PODJETJE d.d.
ŠKOFJA LOKA
Kidričeva 54

ZAVAROVALNICA TRIGLAV D.D.
OBMOČNA ENOTA KRANJ

4000 Kranj, Bleiweisova ul. 20
tel.: (064) 26 90; fax: (064) 269 192

POSLOVNA ENOTA JESENICE

Titova 16/I, tel.: (064) 877 050

PREDSTAVNIŠTVA:

Radovljica, Kranjska 19

Škofja Loka, Kidričeva 1

Tržič, Balos 4

Bohinjska Bistrica, Triglavska 35

Kranjska Gora, Borovška cesta

V NESREČI NE BOSTE OSTALI SAMI

Gorenjska Banka
Banka s poslubom

 22-11-22

BANKOFON

KAKŠNE SO UGODNOSTI?

Komuniciranje preko **BANKOFON**-a vam pomeni udobje, prihranek pri času, predvsem pa hitrost, ažurnost in neprekinjen, 24-urni dostop do informacije, tudi ko banka ne posluje.

KOMUNICIRANJE JE PREPROSTO

Pokličete na telefonsko številko **22-11-22** in po vzpostavitvi telefonske zveze, vam **BANKOFON** sproti posreduje navodila kako pridete do željene informacije. Prek **BANKOFON**-a lahko komunicirajo komitenti, ki imajo telefone s tonskim izbiranjem, vsi ostali pa morajo to dodatno funkcijo na telefonskem priključku naročiti pri TELEKOMU.

IN KATERE INFORMACIJE SO VAM NA VOLJO?

Prek **BANKOFON**-a so vam dostopne splošne informacije o celotni ponudbi Gorenjske banke: o tečajih tujih valut, poslovni mreži, delovnem času in telefonskih številkah, bankomatih, plačilni kartici ACTIVA, posojilni ponudbi, vezanih vlogah tolarskih in deviznih sredstev, borznoposredniški ponudbi, poslovanju s sefi, ter aktualne informacije in novosti.

Informacije iz prve roke

Gorenjska Banka
Banka s poslubom

ŽIRI OKOLI 1920

ŽIROVSKI OBČASNIK

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem
Uredniški svet in uredniški odbor
4226 Žiri, p.p. 34
Telefon, faks: 064 691 202

*»Najdalj v mladost mi sega vesel spomin. Čeprav sem pozneje doživel tudi žalostne trenutke, je bil prav ta veseli dogodek kot svetla špranja, ki je zmerom nekje odprta. In tako se danes bolj natanko spominjam veselih kot žalostnih dogodkov. Rodil sem se v Žireh, in taki so Žirovci: skozi življenje gredo s tihim, zadržanim nasmehom.«
Leopold Suhodolčan, Prvi škornji, 1973*

Dragi Žirovci in prijatelji Žirov!

Ste se kdaj vprašali, koliko je Žirovcev, ki so v tem stoletju – tako kot svoj čas pisatelj Leopold Suhodolčan – odšli od doma in danes prebivajo raztreseni širom po svetu? Ko bomo skušali odgovoriti na to vprašanje, Vam bomo hkrati pojasnili, od kod nam Vaš naslov in čemu Vas s tem pisanjem vznemirjamo v Vaši zasebnosti.

Potrudili smo se in zbrali naslove skoraj vseh, ki so rojeni na Žirovskem, v Žireh ali bližnji okolici, v letih od 1930 do 1960 in danes živijo drugod. Skoraj 600 Vas je, v povprečju torej 20 na leto. Bi potemtakem lahko sklepali, da je od 1900 do danes šlo po svetu skoraj 2000 Žirovcev?! In če predpostavimo, da si je večina od njih ustvarila družino, potem lahko domnevamo, da so poleg »ta pravih« še ene, po svetu razsejane Žiri!

Tako se kar sami od sebe zastavlja vsaj še dve vprašanji: kako živite in ali je kakšna možnost, da Vas znova navežemo na domači kraj? Ponekod, zlasti v manjših krajih (na Vrsniku, v Javorjah...), so si že omislili poseben dan v letu, ko se rojaki v velikem številu snidejo ob domačem ognjišču.

Nekateri razmišljamo o nekakšnem »žirovskem lobiju«, v katerem bi se ob posameznih vprašanjih povezali vplivni Žirovci in naredili kaj konkretnega v prid svojega kraja in občine. Tu Vam za začetek ponujamo skromnejšo, a čisto realno možnost: da se naročite na Žirovski občasnik!

Žirovski občasnik je zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem. V njem pišemo zlasti o preteklosti, o tistih starožitnih straneh, katerih priča ste bili morda še sami in jih je treba popisati, da ne bi utonile v pozabo. Soočamo se seveda tudi z vprašanji sedanjosti in z obeti prihodnosti. Žirovski občasnik je knjiga, ki izide vsako leto enkrat, decembra. Obsega okoli 200 strani zanimivega branja, ki ga krasi čez sto fotografij in drugih ilustracij. Vse to za ceno dobrih treh tisočakov!

Vabimo Vas tedaj k naročilu. Tako boste pripomogli k dvojemu: sebi boste zagotovili žlahtno in trajno informacijo o svojem domačem kraju, nam boste pomagali zmagovati stroške, ki pri tem početju nastajajo. Prilagamo naročilnico in pričakujemo Vaš odgovor. Pokličete nas lahko tudi po telefonu.

Sedež uredništva je v Žireh, založnik je v Ljubljani. To je založba Pegaz International d.o.o., ki jo vodi naš rojak Nace Naglič. Ta poskrbi za natis zbranega in urejenega gradiva in za razpečevanje zbornika. Od njega boste vsako leto znova prejeli knjigo in jo plačali po povzetju.

V upanju, da Vas s tem pisanjem ne nadlegujemo,
Vas prav lepo in po žirovsko pozdravljamo!

V Žireh, decembra 1997

Predsednik uredniškega sveta:
akademik dr. ZDRAVKO MLINAR

Glavni in odgovorni urednik:
MIHA NAGLIČ, prof. phil.

Naslov pooblaščenega založnika:
*Pegaz International d.o.o.
Breg 8, 1000 Ljubljana
Telefon, faks: 061 215 214*

PANORAMA ŽIROV (POSNETO IZ LETALA 1996 LETA)

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem,
letnik XVIII (1997), številka 25

Ustanovitelj in izdajatelj

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija)
in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni
denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij

Glavni pokrovitelj

Občina Žiri, Alpina d.d., Etiketa d.d., Kladivar d.d.,
vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta

akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Miha Naglič, Nace
Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Franci Alič, Ivan Cankar, dr. Pavel Gantar, Spomenka Hribar,
Rado Jurca, Vlasto Kopač, Tomaž Kržišnik, Janko Majnik,
Marijan Masterl, Milena Miklavčič, dr. Anton Mlinar,
mag. Branko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje,
Peter Naglič, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Tadeja Primožič,
Izidor Rejc, Ivan Reven, † dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič,
dr. Marija Stanonik, Alfonz Zajec, Anton Žakelj,
mag. Viktor Žakelj

Naslov uredništva

Žirovski občasnik
SI - 4226 Žiri, p.p. 34

Žiro račun pooblaščenega izdajatelja in založnika

Pegaz international d.o.o.
Breg 8, 1000 Ljubljana
50101-603-47735
s pripisom: za ŽO

Cena te številke

2900 SIT

Naklada

600 izvodov

Priprava za tisk

Pegaz International d.o.o., Ljubljana

Tisk

Tiskarna Dan, Ljubljana

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS št. 23/343-92 z dne
16. 6. 1992 šteje Žirovski občasnik med proizvode, za katere se
plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne
vračamo. Redakcija te številke končana novembra 1997.

ISSN 0351-5966

Kranj

D ZGODOVINA

revije

ŽIROVSKI občasnik 1997

008(497.12)

199800026

COBISS ©

